

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE RASYONEL İKTİDAR:
SAĞLIK HİZMETLERİ SEKTÖRÜNDE YER ALAN MESLEK
GRUPLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Sercan ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE RASYONEL İKTİDAR: SAĞLIK
HİZMETLERİ SEKTÖRÜNDE YER ALAN MESLEK GRUPLARI ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA

Sercan ÖZTÜRK

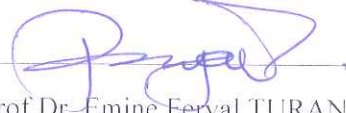
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Sercan ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Toplumsal Tabakalaşma ve Rasyonel İktidar: Sağlık Hizmetleri Sektöründe Yer Alan Meslek Grupları Üzerine Bir Çalışma” başlıklı bu çalışma, 08.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Emine Feryal TURAN (Başkan)

Doç.Dr. Abdülkerim SÖNMEZ (Danışman)

Yrd.Doç.Dr. Nilüfer ÖZCAN DEMİR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof.Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

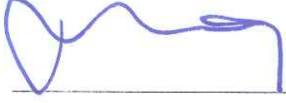
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08.06.2017

Sercan ÖZTÜRK

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin/Raporumun 08.06.2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

08/06/2017

Sercan ÖZTÜRK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç.Dr. Abdulkerim SÖNMEZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Sercan ÖZTÜRK

TEŞEKKÜR

Bana sosyolojiyi sevdiren, desteğini her zaman hissettiğim, yapıcı eleştirileriyle çalışmama çekidüzen veren ve tecrübeye inanmamı sağlayan danışmanım Doç.Dr. Abdulkerim SÖNMEZ'e teşekkür ederim.

Çok değerli görüş, fikir, deneyim ve yorumlarını benimle paylaşan kendileriyle mülakat yaptığım 35 kişiye gönülden müteşşekkirim.

Kendileriyle mülakat yaptığım kişilere ulaşmamı sağlayan Faruk Bertan ÖZDEMİR ve Hakan ÖZMEN'e teşekkür ederim.

Hem çalışmam esnasında hem de hayatım boyunca kendilerini yanımda hissettiğim, her nerede olursak olalım birlikte yol aldığımız kadim arkadaşlarım İbrahim ARSLAN ve Şevki YEŐİLYURT'a teşekkür ederim. Yardımlarını esirgemeyen Duygu SOYDAŐ YEŐİLYURT'a müteşşekkirim.

Bu çalışmanın marifetini iltifatlarına tabi kılan, her konuda açık destek veren ve çalışmamı bitirmemi benden daha çok isteyen değerli arkadaşlarım Ayşegül KURTOĞLU ve Emine YALÇIN ÖZCAN'a teşekkür ederim.

Sosyoloji'de birlikte yol aldığımız ve ne zaman ihtiyacım olsa yardımına koşan Ece KÖSE, Esra ÇOLAK, Ebru SEVGİLİ ve Selen KOÇAK'a teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan annem Filiz DİNLER, babam İlyas ÖZTÜRK ve kardeşim Gizem ÖZTÜRK'e teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZTÜRK, Sercan. *Toplumsal Tabakalaşma ve Rasyonel İktidar: Sağlık Hizmetleri Sektöründe Yer Alan Meslek Grupları Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Bu araştırmada, rasyonel iktidar ile toplumsal tabakalaşmanın ilişkisi sorgulanmaktadır. Araştırmanın somut verileri, sağlık hizmetleri sektöründe tabip, eczacı, hemşire, eczane kalfası (teknikeri) ve hastane temizlik personeli olarak çalışan, 5 farklı meslek grubuna mensup 35 kişiyle yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırmada, toplumsal tabakalaşmanın rasyonel iktidarla ilişkisine istinaden, somut ama sınırlı veriler ışığında, toplumsal tabakalaşma kuramlarının günümüz toplumlarındaki tabakalaşma olgusunu açıklama kabiliyetlerinin eleştirel bir değerlendirmesinin yapılması ve tabakalaşma olgusunun açıklanmasına kuramsal bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, akılcılığın modern toplumların mümeyyiz vasfı olduğu kabulünden hareketle, eleştirel realist yaklaşım çerçevesinde rasyonel iktidarın pratik yeterliliği sorgulanmakta ve farklı mesleklere mensup bireylerin rasyonel iktidarla olan ilişkisi değerlendirilmektedir. Çalışmanın temel iddiası, rasyonel iktidarın pratik yeterliliğin bulunmadığı fakat rasyonel iktidarla tabakalaşma yapısının dâhili bir ilişki içerisinde olduğudur. Araştırmanın sonucunda, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, mesleki sistem ve eğitim sisteminin hâlihazırdaki rasyonel nitelikleri, rasyonel otoritenin bireyler tarafından da kabul edilmiş baskın iktidarı ve teorik gerçekliğin artan hâkimiyetiyle birlikte, rasyonel iktidarın çatısı altındaki bireylerin geçmiş avantaj ve dezavantajlarının yapılaşmış eşitsizlikler olarak yeniden üretildiği görülmektedir. Bu itibarla, rasyonel iktidar, taksonomik konumlar oluşturabileceği gibi; teorik bir iç bütünlük ve tutarlılıkla, konumların farklı biçimlerde ödüllendirildiği taksonomik ilişki biçimleri de oluşturabilmektedir. Rasyonel iktidarın altındaki sınıf ilişkileri, hem üretim alanından kopmuş, hem de egemen olanlarla bağımlı olanlar arasındaki karşıtlık yerine, bireylerin rasyonel iktidarla ilişkilerinden kaynaklanan bir ilişki hâlini almıştır. Bu kapsamda, çalışmada, bir taraftan çağdaş tabakalaşma kuramlarının önermelerine ilişkin pratik eleştiriler sunulurken, diğer taraftan rasyonel örüntülerin pratik nitelikleri, profesyonel kapanma stratejileri, modern-rasyonel krizler, sınıf ilişkileri ve hayat tarzları yönleriyle birlikte, toplumsal tabakalaşmaya ilişkin yapısal ve nedensel bir açıklama ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Tabakalaşma, Rasyonel İktidar, Rasyonalizm, Toplumsal Sınıf, Eleştirel Realizm.

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Sercan. *Social Stratification and Rational Power: A Study on Occupational Groups in the Health Care Services Sector*, Master Thesis, Ankara, 2017.

This study investigates and questions the relation between rational power and social stratification. This investigation is based on an analysis of empirical data collected by means of in-depth interviews done with 35 individuals from 5 different sets of occupational groups and that work in the health care sector as doctors, pharmacists, nurses, pharmacy technician and hospital cleaning staff. The study makes, in light of this empirical and limited data, a critical evaluation of the ability and practical adequacy of the theories of social stratification to explain social stratification in contemporary societies and thus aims at making make a theoretical contribution to providing an alternative explanation of the phenomenon of social stratification in its connection with rational power. By considering rationality as the distinctive feature of modern societies and by taking critical-realist approach to the issue at hand, the study makes an assessment of the adequacy of rational power in its crucial role in forming the relation of individuals to the system of social stratification. The main argument of the study is that rational power has no practical adequacy in its claim to form the basis of social stratification based on the occupational requisites but it has an internal relation with the same structure. This internal relation is established and the dominant power of the rational authority exercised through acceptance of this theoretical authority by individuals with regard to the current rational qualifications that vocational system and the system of education requires of the individuals to have in the case of the occupational groups comprised in the study while the past advantages and disadvantages of the individuals are reproduced as structured inequalities under the banner of rational power. So, since rational power may create taxonomic positions, it may also create relations in taxonomic forms in which the positions are rewarded differently with a theoretical internal coherence and consistency under the roof of the rational power. The class relations under the rational power, both separated from the field of production and instead of the contradiction and antagonism between the dominant and the dominated, assumes a form of relationship which arises from the relations of individuals with rational power. On the basis of these empirical observations made about the causal relationships between rational power and the stratification system, the study makes a critical assessment of the practical relevance of contemporary stratification theories and offers a structural and causal explanation of social stratification in connection with practical qualities of rational patterns, professional closure strategies, modern-rational crises, class relations and lifestyle orientations.

Keywords

Social Stratification, Rational Power, Rationalism, Social Class, Critical Realism.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
TABLOLAR DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TASARIMI	5
1.1. Araştırmanın Sorunu ve Amacı	5
1.2. Araştırmanın Temel Stratejisi	12
1.3. Araştırmanın Temel ve Alt Soruları	14
2. BÖLÜM: TOPLUMSAL TABAKALAŞMANIN NİTELİĞİNE DAİR KAVRAMSAL VE KURAMSAL TARTIŞMALAR	17
2.1. Eşitlik ve Eşitsizlik	17
2.1.1. Eşitliğin Toplumla İlişkisi.....	18
2.1.2. Farklılık-Eşitsizlik ve Toplum.....	19
2.1.3. Kavramsal Olarak Eşitlik.....	22
2.2. Tabakalaşma Kuramları	23
2.2.1. Seçkin Kuramları.....	23
2.2.2. İşlevselci Tabakalaşma Kuramı.....	26
2.2.3. Marks ve Sınıf Kuramı.....	29

2.2.4. Weber ve Tabakalaşma Kuramı.....	33
2.2.5. Bourdieu: Alan ve Habitus Kuramı.....	36
2.3. Toplumsal Tabakalaşma, Sınıf ve Hareketlilik.....	38
2.3.1. Sınıf Analizleri.....	40
2.4. Toplumsal Bölünmeler ve Sınıfların İlişkiselliği.....	53
2.5. Eşitsizliklerin Yapılaşması.....	58
2.5.1. Günümüz Toplumlarında Eşitsizlik Yapıları.....	58
2.5.2. Profesyonel Kapanma Stratejileri.....	60
2.5.3. İktidar veya Gücün İstikrarı.....	67
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE İNCELENEN MESLEK GRUPLARININ YAPISAL KONUMLARI.....	75
3.1. Araştırmada İncelenen Meslek Gruplarının Yapısal Konumları.....	76
3.2. Araştırma Süreci ve Araştırmada İstihdam Edilen Teknikler.....	85
3.3. Kendileriyle Mülakat Yapılan Bireylerin Temel Sosyo-Demografik Özellikleri	87
4. BÖLÜM: BİREYLERİN MESLEKİ EĞİTİME VEYA MESLEKLERE GİDEN SÜREÇTEKİ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI.....	97
5. BÖLÜM: BİREYLERİN ALDIKLARI EĞİTİM İLE YAPTIKLARI İŞİN PRATİK YETERLİLİK AÇISINDAN UYUMU.....	108
6. BÖLÜM: RASYONEL YASA VE KURALLARIN PRATİK SAHADAKİ GEÇERLİLİĞİ.....	117
6.1. Yetki ve Sorumluluklar Açısından Rasyonel Yasa ve Kuralların Pratik Sahadaki Geçerliliği.....	121
6.2. Yönetim, Kontrol ve Denetim Açısından Rasyonel Yasa ve Kuralların Pratik Sahadaki Geçerliliği.....	127

7. BÖLÜM: PROFESYONEL KAPANMA ÖRÜNTÜLERİ.....	139
8. BÖLÜM: TOPLUMSAL SINIFLARIN İLİŞKİSELLİĞİ.....	157
8.1. Rasyonel İktidarın Sınıfları.....	157
8.2. Sınıf İlişkileri.....	162
8.2.1. Bireylerin Kendilerinin ve Diğer Meslek Grubu Mensuplarının Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Yorumları.....	162
8.2.2. Kolektif Faaliyetler.....	171
8.2.3. İşbirliği ve Dayanışma Örüntüleri.....	174
8.2.4. Mesleki Bilgi ve Tecrübenin Paylaşımı.....	176
8.3. Hayat Tarzlarının İlişkiselği.....	177
8.3.1. Hayat Fırsatlarından Kaynaklanan Hayat Tarzları.....	180
8.3.2. Statü Kaynaklı Hayat Tarzları.....	183
8.3.3. İktidar İlişkilerinden Kaynaklanan Sembolik ve Araçsal Hayat Tarzları.....	187
8.3.4. Rasyonel-Araçsal Hayat Tarzları.....	191
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	196
KAYNAKÇA.....	201
EK 1. Mülakat Cetveli.....	209
EK 2. Tez Çalışması Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu.....	214
EK 3. Tez Orijinallik Raporu.....	215

KISALTMALAR DİZİNİ

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

b.: Baskı

bkz.: Bakınız

DUS: Dişte Uzmanlık Sınavı

Doç.: Doçent

Dr.: Doktor

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

Md.: Madde

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

ÖSS: Öğrenci Seçme Sınavı

ÖSYM: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi

ÖSYS: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı

RG: Resmi Gazete

s.: Sayfa

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

SUT: Sağlık Uygulama Tebliği

TUS: Tıpta Uzmanlık Sınavı

vb.: ve benzerleri

vd.: ve diğerleri

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Goldthorpe'un Sınıf Şemasında Sınıf Konumları

Tablo 2: Türkiye'de Sağlık İnsangücü Yetiştiren Eğitim Kurumları ile Bu Kurumların Sayıları ve Eğitim Verdikleri Düzey

Tablo 3: Türkiye'de Lise Düzeyinde Eğitim Veren Sağlık Meslek Liselerinin Hemşirelik Bölümlerinde Yeni Kayıt ve Mezun Sayıları

Tablo 4: Türkiye'de Aktif Çalışan Sağlık Personeli Durumu

Tablo 5: Sağlık Teknikeri, Sağlık Teknisyeni ve Diğer Sağlık Personelinin Ünvan ve Kurumlar İtibariyle Dağılımı

Tablo 6: Araştırmada İstihdam Edilen Meslek Gruplarının Goldthorpe'un Sınıf Şemasındaki Sınıf Konumları ile Sözleşme ve İstihdam Biçimleri

Tablo 7: Kendileriyle Mülakat Yapılan Bireylerin Temel Sosyo-Demografik Özellikleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Sözleşme Kaynaklı Riskin ve İş Sözleşmesi Biçimlerinin Kaynakları Olarak İşin Boyutları İle Çalışan Sınıfların Şemadaki Konumları

Şekil 2: Erik Olin Wright'ın Basit Sınıf Tipolojisi

Şekil 3: Erik Olin Wright'ın Detaylandırılmış Sınıf Tipolojisi

Şekil 4 : Jan Pakulski'nin Eşitsizlik Yapılandırmalarına İlişkin Tipolojisi

GİRİŞ

Bu çalışma, rasyonel iktidarın toplumsal tabakalaşmayla ilişkisine istinaden, çağdaş tabakalaşma kuramlarının pratik yeterliliklerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapmakta ve toplumsal tabakalaşmanın açıklanması için farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, rasyonel iktidarın pratik yeterliliği ve farklı konumları işgal eden bireylerin rasyonel iktidarla olan ilişkisi sorgulanmaktadır. Bu sorgulama, Türkiye’de tabip, eczacı, hemşire, eczane kalfası (teknikeri) ve hastane temizlik personeli olarak çalışan farklı meslek gruplarına mensup bireylerin; mesleklere veya mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajları, rasyonel eğitim sistemi ile rasyonel yasa ve kuralların pratik yeterliliği, profesyonel kapanma örüntüleri ve hayat tarzları yönü de dâhil olmak üzere toplumsal sınıfların ilişkiselliği konuları hakkındaki anlatımları, ilişkileri, eğilimleri ve yorumlarına dayalı olarak yapılmaktadır. Çalışmanın temel tezi, rasyonel iktidarın pratik yeterliliğinin bulunmadığı fakat rasyonel iktidarla tabakalaşma yapısının dâhili bir ilişki içerisinde olduğu yönündedir. Bu itibarla, çağdaş tabakalaşma kuramlarının iddia ettiklerinin aksine olarak; bireysel plandaki farklılıkların konumlara istinaden yapılaşmış eşitsizliklere dönüşmesi hususunun rasyonel iktidarla ilişkisinden bağımsız olarak açıklanamayacağı, bireylerin konumları itibariyle avantaj ve dezavantajlarının açıklanması için bu kuramlarda istihdam edilen unsurların nedensel yönünün rasyonel iktidarın çatısı altındaki yerine tabi olduğu ve toplumsal sınıfların ilişkiselliğinin bireylerin rasyonel iktidarla olan ilişkisinden kaynaklanan yapılaşmış bir hâl aldığı savunulmaktadır. Araştırmada, incelenen meslek grupları itibariyle bireylerin hikâyelerinin betimlenmesi değil, toplumsal tabakalaşmanın açıklanmasına ilişkin kuramsal sorunların somut bir araştırma tasarımı altında yeniden değerlendirmeye açılması, rasyonel iktidarla ilişkisine istinaden araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle toplumsal tabakalaşmanın açıklanması ve günümüz toplumlarındaki tabakalaşma yapısının açıklanmasına ilişkin sorunların çözümüne katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, toplumsal tabakalaşma, sadece günümüzün değil, tarihin tanıklık ettiği değişik biçimleriyle birlikte, kadim bir mesele olarak sosyal bilimlerin merkezinde yer almaktadır. Toplumsal bölünmeler, avantajlı ve dezavantajlı gruplarla birlikte karşımızda durmaktadır. Toplumsal hareketlilik çalışmaları, yapılaşmış eşitsizlikler ve eşitsizliklerin mütemadiyen yeniden üretilmesine şahitlik etmektedir.

Tabakalaşma kuramları, eşitsizliklerin farklı yönlerini muhtelif biçimlerde değerlendirmekte ise de, zımnî yahut aşikâr biçimde, toplumsal bölünmelerin açıklanması iddiasını da zatında barındırmaktadır. Öyle ki, tabakalaşma kuramları arasındaki temel ihtilaf; bireyler nezdinde tecelli eden farklılıklar ile konumlar nezdinde tezahür eden eşitsizlikler itibariyle, farklılığın

eşitsizliğe dönüşmesi, yeniden üretilmesi ve yapısallaşmasını ilişkin olarak, nedensel ve yapısal bir açıklamanın nasıl yapılacağı hususundadır.

Toplumsal bölünmelerin; sermaye (ekonomik, kültürel ya da simgesel), toplumsal cinsiyet, etnisite, yurttaşlık, engellilik ve sair unsurlar üzerine temellenen yönleri dikkate alındığında, çağdaş tabakalaşma kuramlarının toplumsal tabakalaşmaya ilişkin sınıf merkezli açıklamaları yetersiz kalmaktadır. Pakulski'nin de ifade ettiği gibi, çağdaş sınıf analizleri, toplumsal bölünmelerle birlikte karşımızda duran farklı eşitsizlik kalıplarının betimlenmesi ya da açıklanması itibariyle sorunlu bir hâl almaktadır. Bu bağlamda, var olan farklı eşitsizlik kalıplarını resmeden betimleyici analizler açıklanmaya muhtaç hâle gelirken, sınıfların ilişkiselliğine odaklanan yapısal analizler geçerliliklerini kaybetmektedir. Klasik sınıf analizinin çağdaş temsilcilerinin sınıf inşaları daha geçerli ve anlamlı hâle geldikçe, yakın rakiplerinin tabakalaşma analizlerine yaklaşmaktadır. Toplumsal cinsiyete veya yurttaşlığa ilişkin, etnik, mesleki ya da siyasi temelli sınıf dışı eşitsizliklerin sınıf analizinde konumlandırılması ise sınıf inşasının klasik açıklamalarını anlamsızlaştırmaktadır. Sonuç olarak çağdaş sınıf analizleri soyut bir akademik uğraş hâline gelmektedir (2014, s. 198-199).

Bu itibarla, çağdaş toplumsal tabakalaşma kuramlarına ilişkin olarak ampirik bir eleştirinin ortaya koyulmasına ve günümüz toplumlarındaki tabakalaşma yapısının farklı bir yaklaşımla açıklanmasına ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Bununla birlikte, çağdaş toplumsal tabakalaşma kuramları ve sınıf analizlerine ilişkin sorunlara rağmen, sosyal bilimlerdeki mevcut yorumlar içerisinde bir çıkış yolu bulabilmek de mümkündür. Bu kapsamda, Weber (1905/2013; 2012a; 2012b)'in modern toplumların temel niteliği olarak işaret ettiği rasyonel yön; “rasyonalite”, “meşruluk”, “motivasyon”, “risk,” “güvenlik”, “korcu” ve sair niteliklerdeki krizlerle birlikte, modern ve teknik-araçsal aklın iktidarını sorgulayan post-modern eleştirilerin odağında olsa da, toplumsal tabakalaşmanın açıklanabilmesi için sorgulanmamıştır.

Bu çerçevede, araştırmada rasyonel iktidarın toplumsal tabakalaşmayla ilişkisi sorgulanmaktadır. Bu sorgulamadaki temel strateji, eleştirel realist yöntem çerçevesinde rasyonel iktidarın pratik yeterliliğinin yoklanması ve farklı konumları işgal eden bireylerle rasyonel iktidar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesidir. Bununla birlikte araştırmanın yöntemi de, toplumsal nesnelere ontolojik mahiyetleri itibariyle sorunsallaştırılarak istihdam edilmektedir. Araştırmada izafiyetçi bir yaklaşım gösterilmemekte ve aynı araştırma nesnelere ilişkin iddia ve yorumlar, farklı tartışmalar merkezinde olsa da, araştırma kapsamında birlikte değerlendirilmektedir. Benzer şekilde araştırmada konu, yöntem ve sorun bütünsellik arz etmektedir.

Araştırmada, eşitsizliklerin nasıl inşa edildiği, yeniden üretildiği ve yapısallaştığı hususunda, rasyonel iktidarın yapısal yönüne odaklanılmaktadır. Rasyonel yönlerine istinaden; tabakalaşmış

konumlar olarak meslekler, mesleki sistemle bütüncül bir nitelik arz eden eğitim sistemi, toplumsal kapanma örüntüleri, sınıfların ilişkiselliği ve hayat tarzları tartışılmaktadır. Bu tartışmaya dayanak olarak, bireylerin mesleki eğitime veya mesleklere giden süreçteki avantaj ve dezavantajları da sorgulanmakta ve bireylerin rasyonel sistemlere dâhil olması açısından, toplumsal bölünmelerle kendini gösteren eşitsizliklerin rasyonel iktidarla eklemleşme ilişkileri incelenmektedir.

Araştırmada, toplumsal tabakalaşmanın rasyonel iktidarla ilişkisine istinaden, incelenen meslek grupları itibariyle; bir taraftan çağdaş toplumsal tabakalaşma kuramlarının pratik bir eleştirisi sunulurken, diğer taraftan eşitsizliklerin yapılaşmasına ilişkin olarak farklı bir açıklama ortaya koyulmaktadır. Ayrıca, araştırmanın konusu ve sorunu dâhilindeki araştırma nesnelere itibariyle; kuramsal, metodolojik ve felsefi tartışmalar hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Araştırmanın verileri, sağlık hizmetleri sektörüne içerisinde yer alan 5 farklı meslek grubuna mensup 35 kişiyle yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Bununla birlikte, çağdaş toplumdaki işbölümüne bağlı diğer mesleklerin yapısal konumları göz önünde bulundurulduğunda, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle ortaya koyulan eleştiri ve açıklamalar itibariyle, günümüz toplumlarındaki tabakalaşma yapısına ilişkin olarak, parça-bütün mülahasasına istinaden, benzer nitelikteki eleştiri ve açıklamaların yapılması mümkün görünmektedir.

Bu çerçevede, araştırmanın ilk bölümünde, günümüz toplumlarındaki tabakalaşma yapısının temel nitelikleri, çağdaş tabakalaşma kuramlarının iddiaları ve araştırmanın temel tezi kapsamında; araştırmanın sorunu, amacı, stratejisi ve soruları ortaya koyulmaktadır. İkinci bölümde, toplumsal tabakalaşmanın niteliğine ilişkin kavramsal ve kuramsal tartışmalar; klasik ve çağdaş yorumları, eleştirileri, sorunlu yönleri ve günümüz toplumlarının temel nitelikleri itibariyle ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi, yöntemin sorunsallaştırılarak istihdam edilen yönleri, araştırmada incelenen meslek gruplarının yapısal konumları, araştırma süreci, araştırmada istihdam edilen teknikler ve kendileriyle mülakat yapılan bireylerin temel nitelikleri hakkında bilgi verilmektedir. Dördüncü bölümde, mesleki sistem ile eğitim sisteminin bütüncül ilişkisine istinaden, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin mesleki konumlar nezdindeki yapılaşmış eşitsizliklerinin başlangıç nüvesini oluşturan eğitim sürecindeki avantaj ve dezavantajları incelenmektedir. Müteakip bölümde, araştırmanın temel stratejisine istinaden, rasyonel iktidarın pratik yeterliliğini yoklamak üzere; bireylerin hâlihazırda yaptıkları iş ile aldıkları eğitimin pratik yeterlilik açısından uyumu sorgulanmaktadır. Takip eden bölümde, çağdaş tabakalaşma kuramlarının bireylerin hayat fırsatlarını veya elde ettiklerini belirlediği gerekçesiyle, pratik yeterliliği sorgulanmaksızın, rasyonel yasa ve kurullarla belirtilen biçimiyle

analizlerinde istihdam ettikleri; yetki, sorumluluk, yönetim, kontrol ve denetim unsurlarının pratik sahadaki geçerliliği incelenmektedir. Yedinci bölümde, toplumsal kapanma stratejilerinin rasyonel yönü; bürokratikleşme, teorik gerçekliğin artan hâkimiyeti, uzmanlık ve profesyonel bilgi sistemleri ile modern-rasyonel kriz unsurları itibariyle profesyonel kapanma örüntüleri ele alınmaktadır. Müteakip bölümde, çağdaş tabakalaşma kuramlarının iddialarına istinaden; işlev, rant, sömürü, çatışma örüntüleri itibariyle farklı analiz düzeylerinde, hayat tarzlarının ilişkisel yönü de dâhil olmak üzere toplumsal sınıfların ilişkiselliği sorgulanmakta ve bireylerin rasyonel iktidarın farklı yönleriyle ilişkileri tartışılmaktadır. Son bölümde ise, araştırmanın kapsamı dâhilinde; kuramsal, metodolojik ve felsefi sorunlara ilişkin bir değerlendirmeye birlikte, günümüz toplumlarındaki toplumsal tabakalaşma yapısının açıklanması hususundaki sorunların çözümüne yönelik olarak araştırmanın sonuçları değerlendirilmektedir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Bu bölümde, bir araştırma nesnesi olarak toplumsal tabakalaşmanın farklı yönleri, klasik öncüllerini takip eden çağdaş tabakalaşma kuramlarının önermelerine ilişkin sorunlar, günümüz toplumlarının temel nitelikleri ve araştırmanın temel tezine istinaden; araştırmanın sorunu, amacı, temel stratejisi, temel ve alt sorularıyla birlikte somut bir araştırma tasarımı sunulmaktadır.

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU VE AMACI

Çağdaş örgütlü toplumlarda, işbölümüne bağlı konumların nitelikleri ve bu konumların hangi nitelikteki bireyler tarafından işgal edildiği hususları, toplumsal tabakalaşma araştırmalarının esas odağını oluşturur. Günümüze kadar yapılan tartışmaların içeriği ele alındığında, toplumsal tabakalaşmanın temelde beş yönlü bir araştırma nesnesi olduğu ifade edilebilir. Bunlardan birincisi, iş bölümüne bağlı konumlarının bizatihi kendisinin bir eşitsizlik üretici olması yönündedir ve bunun bir taraftan endüstriyel toplumların ihtiyaçları, diğer taraftan ise sömürü ve rant ilişkileri tarafından şekillendirildiği iddia edilir. İkincisi, var olan konumların hangi nitelikteki insanlar tarafından işgal edildiği yönündedir ki; meritokrasi ve toplumsal kapanmalar merkezinde tartışılır. Üçüncüsü, bu konumları işgal eden bireylerin, farklılığın eşitsizliğe inkılabı ve bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesi bağlamında, kendilerinin ve diğerlerinin konumlarını nasıl değerlendirdiği yönündedir ki; bireylerin nedensel güç ve hassasiyetleri, farkındalıkları ve eylemlilikleri etrafında yorumlanır. Dördüncüsü, gücün ihya veya soruna gark eden sonuçları itibariyle, mevcut tabakalaşma yapısının istikrarı yönündedir ve bir yandan otoritenin meşruluğuna olan inançla iktidar kazanırken, diğer yandan yapısal buhranlarla aşındırılır. Beşincisi, farklılığın ve eşitsizliğin sadece toplumsal konumlar itibariyle değil, bireyler ve gruplar nezdindeki tezahürleriyle birlikte ilişkiselliği yönündedir ki; yapısal unsurlar, iktidar ilişkileri ve iktidar alanları etrafında şekillenir.

Toplumsal tabakalaşmanın sınıf merkezli olarak açıklanması çabaları, toplumsal bölünmelerin; sermaye (iktisadi, kültürel ya da simgesel), toplumsal cinsiyet, etnisite, yurttaşlık, engellilik ve sair unsurlar üzerine temellenen yönleriyle birlikte değerlendirildiğinde, girift bir mesele olarak, mevcut literatür içerisindeki hak ettiği ilgiyi görmüştür. Bununla birlikte, Pakulski'nin de değindiği gibi; mevcut sınıf çalışmaları, fiili olarak karşımızda duran tabloyu betimlemek ile açıklamak arasındaki gayretlerin arasına sıkışmıştır. Bir yandan var olan farklı eşitsizlik kalıplarını resmeden betimleyici analizler açıklanmaya muhtaç hâle gelirken, diğer yandan sınıfların ilişkiselliğine odaklanan yapısal analizler geçerliliklerini kaybetmektedir (2014, s. 198).

Günümüz toplumlarının temel nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal tabakalaşmanın sınıf merkezli olarak açıklanması çabaları itibariyle, Marks (1894/2004)'ın öne sürdüğü, “emek-sermaye arasındaki antagonizma” fikrini temel alan Neo-Marksist sınıf analizinin (Wright, 1997; 2014) istihdam ettiği unsurların (uzmanlık, -kıt- nitelik, kontrol, denetim, yönetim), ortodoks Marksist önermelerle arasındaki illiyet bağı kopmuştur. Bu tavizkâr reformla birlikte dâhi, karşımızda duran toplumsal tabakalaşma tablosunu ne kadar açıklayabildiği kuşkuludur.

Weber (1905/2013; 2012a; 2012b)'i takip eden Neo-Weberci sınıf analizi temsilcileri (Goldthorpe ve Hope, 1974; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Erikson ve Goldthorpe, 1992; Breen ve Goldthorpe, 1999; Goldthorpe, 2007; Breen, 2014), karşımızdaki tabloyu daha kapsamlı şekilde betimleyebilse de, yine açıklayamamaktadır. Haddizatında, Weber'in sınıf hususundaki fikirleri, ortak yaşam fırsatlarına ve piyasa durumuna kıymet vermekle birlikte, toplumsal hareketliliğe ve dolayısıyla da toplumsal kapanmalara aynı derecede kıymet verir. Bununla birlikte, Neo-Weberci sınıf analizinde istihdam edilen unsurlar (pazar durumu, iş durumları, sözleşme ilişkileri), ortak hayat fırsatlarına sahip bireyleri aynı potaya koyacak argümanları sunsa da, günümüz toplumlarındaki sınıfların nasıl yeniden üretildiğini açıklamaz. Biraz daha ileriye gidecek olursak, Neo-Weberci sınıf analizi, istihdam ettiği unsurlar itibariyle, çatışmacı bir yaklaşımdan daha ziyade, mevcut olanın niçin böyle olması gerektiğini savunan işlevselci bir hâl almıştır.

Yine, Durkheim (1952; 2006)'ın izini takip eden Neo-Durkheimci sınıf analizi (Grusky ve Galescu, 2014) ve rant temelli sınıf analizi (Sorensen, 2014) de aynı sorunlarla maluldür. Her ne kadar mesleklerin günümüzdeki tabakalaşma sistemine ilişkin merkezi konumu ve büyük sınıflar nezdinde bir antagonizma olmaksızın ranta dayalı bir sömürü sağlanabileceği hususu analitik olarak değerlendirilebilirse de, Pakulski'nin belirttiği gibi, Durkheimci bir sömürü teorisi, mesleki farklılaşmaya ilişkin Durkheimci işlevselciliği hiçe sayar (2014, s. 207). Kaldı ki, bu analizlerde istihdam edilen unsurlar (diploma tekelciliği, eğitim fırsatlarının sınırlandırılması, işbölümündeki tekelci kontrol, rakip mesleklerin benzer işleri yapmalarını engellemek, rantın denetimi vb.) itibariyle, meslek birliklerinin ve mensuplarının etkisi yadsınmaz olsa bile, ulusal ve uluslararası niteliklere sahip; eğitim, rasyonel hukuk, teknik işbölümü sistemleri ve devlet denetimi altında, bunu nasıl ve ne şekilde yapabildikleri hususunda daha kapsamlı bir açıklamanın gerektiği aşikârdır.

İşbölümüne bağlı konumlar arasındaki uzlaşmaz çıkarlar fikri ile bireylerin ve grupların buna dair farkındalık ve eylemlilikleri, sınıfların ilişkiselliği ve iktidar tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Konumları işgal eden bireyler arasında başlangıçta ve sonuçtaki eşitsizlikler,

uygulamalı araştırmalarda tespit edilmekle beraber, farklılığın eşitsizliğe dönüşmesi ve yeniden üretilmesine dair yapısal açıklamalar; sınıfların ilişkiselliği, iktidar ilişkileri ve iktidar alanları tartışmalarıyla birlikte ikircikli bir görüntü arz etmektedir. Farklılaşmanın toplumsal bir nesne olması itibariyle, ilgili tartışmalar daha da ikircikli bir hâl almaktadır. Büyük ölçekteki sınıf kolektivitelerini savunan fikirlere (Marks, 1867/2003; 1894/2004; 2013) konumları işgal eden bireyler tarafından rağbet ve reaksiyon gösterilmemekte, iktidar alanlarının bireyler nezdindeki nesnelliğine yaslanan kuramlar (Bourdieu, 1984/2008; 2006; 2014; Weinger, 2014; Sayer, 1991, 2012) farklılaşmaya ilişkin nedensel güçlerin kaynağını açıklayamamakta, iktidar ilişkilerinin bütünleşikliğini açıklama iddiaları (Foucault, 2007) ise gücün ontolojik esasını gösterememektedir.

İşbölümüne bağlı konumlar arasındaki çıkar uzlaşmazlıklarına dayanan sömürü yahut rant ilişkileri fikri, sömürü yahut rantın kaynağının ve idamesinin açıklanmasını zorunlu kılar. Günümüz toplumlarındaki mevcut mesleklerin nitelikleri itibariyle, rantın veya sömürünün kaynağının ve idamesinin açıklanması hususu, yerel düzeyden daha ziyade toplumsal düzeye tabidir. Bu itibarla, birim meslekler arasındaki ilişkiselliğe odaklanan bir sömürü yahut rant analizi, mesleki kapanmaları ve tekelsizliği açıklamaya muktedir değildir.

Sınıfların ilişkiselliğinin hayat tarzlarına bakan yönü itibariyle, Bourdieu (1984/2008; 2006; 2014)'nun çalışmaları ve Bourdieucu sınıf analizi (Weinger, 2014), farklı meslek gruplarının yaşam tarzlarına ilişkin geniş bir antropolojik literatürü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bireylerin sosyalizasyon sürecindeki benzerlikleri ile iktidar alanlarının nesnelliğinden kaynaklı benzerliklerin tefrik edilmemesi itibariyle, sınıf ve statüyü birlikte açıklamaktan daha ziyade, sınıf ve statü arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır.

Toplumsal sınıfların ilişkiselliğini sorgulayan bir araştırmada, sınıf ilişkiselliğinin bir yönü olarak hayat tarzlarının istihdam edilebilmesi için, statü kaynaklı hayat tarzları ile sınıf ya da iktidar kaynaklı hayat tarzlarının ayırt edilmesi hususu bir tercih değil, zorunluluktur. Hayat tarzları, sınıf ilişkiselliğinin bir yönü olarak, sınıfsal hiyerarşilerin kurulmasına ve devam ettirilmesine aracılık edebilir. Bu itibarla, hayat tarzları, sınıfların yeniden üretilmesi yönündeki “simgesel iktidar” (Bourdieu, 1984/2008; 2006; 2014) aracı olarak da yorumlanabilir. Fakat böyle bir yorumda bulunabilmek için, hayat tarzlarının hangi yönünün, sınıfsal iktidarın hangi yönüyle ilişki içerisinde olduğunun ve hayat tarzlarının sınıfsal iktidarı nasıl desteklediğinin veya devam ettirdiğinin açıklanması gerekir.

Toplumsal tabakalaşma ve sınıf analizlerine dair bu kasvetli havaya rağmen, mevcut literatür dâhilinde, sosyolojik tahayyüle yön verebilecek nirengi noktalarını tefrik edebilmek de pekala mümkündür. Bu bağlamda, Weber (1905/2013; 2012a; 2012b)'in modern toplumlara yönelik

olarak tavsif ettiği akılcı (araçsal-teknik) nitelik, handikaplarıyla beraber post-modern eleştirilerin (Habermas, 1976; Bauman, 1997; 1998; Furedi, 2001; Foucault, 2007; Baudrillard, 2010; Beck, 2011; Giddens, 2012) odağında olsa da, toplumsal tabakalaşmanın açıklanabilmesi için sorgulanmamıştır. Bununla birlikte, “rasyonalite”, “meşruluk”, “motivasyon”, “risk,” “güvenlik”, “korku” ve sair niteliklerdeki krizler, bir taraftan modernliği diğer taraftan ise teknik-araçsalçı aklın iktidarını sorgulamaktadır.

Toplumsal tabakalaşmanın sınıf temelli olarak analizi ve açıklanmasında, mesleki konumların toplumsal sınıflar merkezinde istihdam edilmesi oldukça yaygın bir çabadır. Günümüz toplumlarında mevcut mesleklerin kahir ekseriyeti, “bir işveren ya da istihdam organizasyonuna emeğini satanlar” tarafından doldurulmaktadır (Goldthorpe, 2007, s. 103). Bahsi geçen mesleklerin kategorik olarak belirlenmesi, bu mesleklere giriş ve çalışma şartları, yetki ve sorumlulukları, hak ve fırsatları mikro ölçekli örgüt yönetimlerinden daha ziyade ulusal veya uluslararası ölçekte yer alan, modern-rasyonel yasa ve kurallarla belirlenmektedir. Aynı zamanda, bu mesleklerle, eğitim ve uzmanlık sistemi arasındaki ilişki bütüncül bir nitelik arz etmektedir. Bu itibarla, yapısal krizler bağlamında günümüz mesleklerinin müstesna bir yeri yoktur.

Günümüz toplumlarındaki tabakalaşma yapısı; farklı eşitsizlik üreteçleri, farklı eklemleşme dereceleri ve farklı hiyerarşi örüntüleriyle birlikte bir statü pazarı görüntüsü çizse de (Pakulski, 2014), yapılaşmış eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesine dair açıklayıcı unsurlar, toplumsal kapanma örüntülerinde aranabilir. Mesleki sistem ve eğitim sisteminin hâlihazırdaki nitelikleri, rasyonel otoritenin baskın iktidarı ve araçsalçı-teknik akla yönelik eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda, kapanma stratejilerinin profesyonel yönünün sorgulanmaya muhtaç olduğu aşikârdır. Böyle bir sorgulama, sömürü veya rantı yerel düzeyden çıkararak toplumsal düzeyde açıklayabilir.

Weber (2012a; 2012b)’in kuramındaki hâliyle, rasyonel otorite rasyonel bir hayat tarzıyla ilişki içerisindedir ve bir egemenliğin meşrulaştırılması, belirli bir hayat tarzının ya da avantajının meşrulaştırılmasıdır. Bu bağlamda, hayat tarzlarının rasyonel yönü, rasyonel iktidarın bir aracı ve sınıfların ilişkiselliğinin bir tecellisi olarak istihdam edilebilir.

Hayat tarzlarının nedensel hassasiyeti, iktidarın nedensel gücü ve konumları işgal eden bireylerin eylemlilikleri (ya da eylemsizlikleri) göz önünde bulundurulduğunda, uzlaşması mümkün olmayan ya da sıfır toplamlı sınıf ilişkiselliğini savunan bir yaklaşımda ısrar etmek yerine, Foucault (2007)’dan mülhem, iktidar söylemlerinin bütünlüğü etrafındaki iktidar yahut sınıf ilişkilerinin sorgulanması da makul bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. İktidarla ilişki içerisindeki hayat tarzları, bir iktidar söylemi olması hasebiyle, iktidarı meşrulaştırabilir ya da yeniden üretebilir. Bununla birlikte, Sayer’in de belirttiği gibi, herhangi bir gücün iktidarı, sadece

toplumsal (yapısal) sorunla (dertle) değil, toplumsal ihya ile de sonuçlanabilir (2012). Bu itibarla, hayat tarzlarının tamamı değil, ancak; iktidarın toplumsal sorunla sonuçlanan yönüyle eklemleşen yönleri, toplumsal sınıfların ilişkiselliğine dâhil edilebilir. Toplumsal tabakalaşma itibariyle, iktidarın toplumsal soruna bakan yönü; başlangıçtaki ve sonuçtaki eşitsizliklerden daha ziyade, eşitsizliklerin yapısal olarak nasıl inşa edildiği ve yeniden üretildiği meselesidir. Bir temsil ile izah etmek gerekirse, herhangi bir etnik kökenden gelen herhangi bir bireyin, hemşire olmasının, doktor olmamasının, doktorlardan farklı hayat fırsatlarına ve hayat tarzına sahip olmasının, toplumsal tabakalaşma açısından sorunlu yönü, etnik kökenin, eşitsizliklerin yapısal inşası dâhilindeki rolüdür. İktidarın soruna gark etmesi itibariyle, ırkçılığın sorunla sonuçlanan nedensel statüsü, pozitivist gerçek-değer veya olan-olması gereken dikotomilerinden bağımsız olarak bellidir. Bu itibarla, etnik kökene dair avantaj veya dezavantajların herhangi bir şekilde eşitsizliklerin yeniden üretilmesine kaynak sağladığı bir eşitsizlik yapısı ya da kapanma stratejisi meşru olarak telakki edilemez.

Neo-Marksist ve Neo-Weberci yaklaşımların toplumsal tabakalaşmaya dair sorunlu açıklama gücünü bir tarafa bırakacak olursak, bireylerin yahut mesleklerin yer aldıkları sınıf konumları itibariyle elde ettikleri avantaj yahut dezavantajlar hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Neo-Marksist yaklaşımdaki (Wright, 2014, s. 38), “sahip oldukların elde ettiklerini belirler” ve “sahip oldukların elde ettiğini elde etmek için yapman gerekeni belirler” önermelerinin teorik statüsü, nesnenin farklı bir yönüne işaret etmekle birlikte, bireylerin elde ettikleri avantajlar itibariyle, ampirik anlamda, Neo-Weberci sınıf analizinde istihdam edilen “hayat fırsatları” alanına tekabül eder. Yine, Neo-Marksist yaklaşımdaki, belirli üretken kaynak türlerine sahiplikten ileri gelen eşitsiz hak ve yetkiler ile Neo-Weberci yaklaşımdaki pazarlanabilir yeteneklerden ileri gelen farklı hak ve yetkiler, teorik planda farklı şekilde istihdam edilmesine rağmen, ampirik planda aynı hak ve yetkileri niteler. Kontrol, denetim ve yönetime ilişkin hususiyetler için de aynı ampirik bütünlük söz konusudur. Daha basitçe ifade etmek gerekirse, hak, yetki, kontrol, denetim ve yönetim itibariyle, farklı sınıf konumlarındaki bireylerin hayat fırsatları veya elde ettiklerine ilişkin eşitsizlikler hakkındaki Marksist veya Weberci açıklamalar, mevcut eşitsizlikleri değiştirmedeği gibi; istihdam edilen unsurların farklı teorik statüleri de, bireylerin hak, yetki, kontrol, denetim ve yönetim niteliklerini değiştirmez. Bununla birlikte, meslek mensuplarının, rasyonel otorite sistemi altında belirtilen hak ve yetkileri ile kontrol, denetim ve yönetim ilişkileri, herhangi bir sınıf analizinin açıklaması ya da istihdam ettiği teorik statüden bağımsız, verili bir gerçeklik olarak, bireylerin avantaj ve dezavantajlarını belirler.

Bireylerin eğitimlerinin, hak ve yetkilerinin, kontrol, yönetim ve denetim ilişkilerinin, bireylerin avantaj ve dezavantajlarını (hayat fırsatları ya da elde ettiklerini) belirlediği yönündeki ihtilafsız

kabul ile birlikte, rasyonel iktidara ilişkin realist bir soru gündeme getirilebilir: *Rasyonel (!) eğitim sisteminin ve rasyonel (!) yasa-kuralların pratik yeterliliği var mıdır?*

Bu soruya verilecek cevap, üretim ve hizmet çıktılarının niceliği ve niteliğini artırmaya yönelik bir örgüt sosyolojisi alanından daha ziyade, aradaki farkın nereye gittiğine dair çatışmacı bir açıklamaya ya da egemen olanlarla bağımlı olanlar arasındaki karşıtlığı reddeden post-yapısalcı bir yaklaşıma (Foucault, 2007) yönelebilir. Yani, rasyonel iktidarın eşitsizliklerin inşası ve yeniden üretilmesi yönündeki rolü itibariyle, bireylerin avantaj ve dezavantajlarının yapılaşmış eşitsizliklere dönüşmesi, hâlihazırdaki konumları işgal eden bireyler arasında sıfır toplamı bir sömürü yahut rant ilişkisine işaret edebileceği gibi, ortada sıfır toplamı bir çatışma olmaksızın, kimsenin kazancının olmadığı, iktidarın sorunla sonuçlanan bir yönüne de işaret edebilir. Toplumsal sınıfların ilişkiselliği hususundaki problemlerin çözümü, bu iki yaklaşım arasındaki ihtilafların çözümüne de katkı sağlar.

Bu yaklaşımlar arasındaki ihtilaf; mevcut olanın niçin böyle olması ya da olmaması gerektiğine dair pozitivist gerçek-değer veya olan-olması gereken dikotomilerinin istihdam edilmesi ya da bu dikotomilerden kaçınmak uğruna nedensel analiz sunmaksızın şeylerin nasıl üretildiğini açıklamaya girişilmesinden kaynaklanır. Bu bağlamda, ilgili yaklaşımların açıklamaları, “normatif” ve “gizli-normatif (crypto-normative)” mülhazalarla maluldür¹ (Sayer, 2012).

Günümüz tabakalaşma yapısının nitelikleri itibariyle, emek-sermaye arasındaki çelişkiden kaynaklanan büyük ölçekli sınıf kolektiviteleri fikrini ortodoks Marksist tecessüslere havale edersek, çağdaş sınıf analizcilerinin yaklaşımları dâhilinde, sınıfların ilişkiselliği etrafında üç tip kolektivitenin mümkün olabileceği ifade edilebilir. Bunlardan birincisi, herhangi bir sınıfın üyelerinin, ferdi olarak varoluş mücadelesinden kaynaklanır. İkincisi, farklı sınıflardan bireylerin iş ortamındaki ilişkilerinden kaynaklanır. Üçüncüsü ise, kolektif bünyeler olarak sınıfların ilişkiselliğinden kaynaklanır².

¹ Belki de bu sorunu örneklerle izah etmek daha yerinde olacaktır. Giddens (2000, s. 18-19)’ın da belirttiği gibi; Marks ve takipçilerinin sınıf yaklaşımı, emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi açıklamak üzere, bir taraftan mülkiyete negatif bir değer biçerken, diğer taraftan bunun niçin ortadan kaldırılmasını gerektiğini açıklamak üzere işlevselci önermeleri istihdam ederler. Örneğin, kapitalizmin yedek orduya ihtiyaç duyması işlevselci bir önerme iken, niçin bir yedek ordunun mevcut olduğu hususu yeterince açık değildir. Foucault (2007) ve takipçilerinin yaklaşımı ise, Sayer (2012)’in belirttiği gibi, iktidar hakkında “iyi” veya “kötü” şeklindeki bir değer saptaması yapmamasına rağmen, iktidarın ihya veya sorun (dert) ile sonuçlanan yönlerinin tefrik edilmemesi itibariyle, iktidarın tüm yönlerinin negatif olarak değerlendirildiği gizli-normatif önermeleri istihdam eder. Bu çalışmada, rasyonel iktidar tüm yönleriyle değil, yapılaşmış eşitsizliklerin inşası ve yeniden üretilmesindeki rolü itibariyle bir sorun teşkil etmektedir. Çalışmada tartışılan eşitsizlik üreticilerinin, iktidarın ihya veya dertle sonuçlanan yönüne dair muayyen yeri itibariyle, pozitivist gerçek-değer ve olan-olması gereken dikotomilerinden bağımsız olarak bir tartışma yürütmek mümkündür.

² İlgili paragrafın yazımında tez danışmanı ile yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

Bu bağlamda, sömürü veya ranta dair yapısal düzeydeki bir açıklamaya istinaden, parça-bütün mülahasasına dayalı olarak, hem herhangi bir sınıf üyesi düzeyinde, hem birim meslek düzeyinde, hem de farklı mesleklerden müteşekkil sınıf kolektiviteleri düzeyinde, toplumsal sınıfların ilişkiselliği sorgulanabilir.

Bununla birlikte, sınıf ilişkilerini rasyonel iktidar ilişkileri içerisinde okuyan yapısalcı bir yaklaşım, sınıf ilişkilerini sadece üretim alanından koparmakla kalmaz, aynı zamanda mesleki alandan da koparır. Bu bağlamda, sınıf kolektiviteleri, egemen olanlarla bağımlı olanlar arasındaki karşıtlıktan ziyade, bireylerin rasyonel iktidarla olan ilişkisinden kaynaklanır. Bu itibarla, birim meslek ya da meslekler arası bir kolektivitenin aranmasından daha ziyade, herhangi bir sınıf üyesinin iktidar tecellileriyle arasındaki rıza, öykünme, red ve tahkir örüntülerinin, bireylerin nedensel hassasiyetleri, farkındalık ve eylemlilikleri etrafındaki ilişkisine odaklanmak lazım gelir. Bireylerin iktidarla olan ilişkisinin sorgulanması, iktidarın ontolojik mahiyeti ile bireylerin ve toplumsal nesnelere nedensel güç ve hassasiyetlerinin ontolojik esası hakkındaki felsefi ve metodolojik sorunların çözülmesi hususunda da katkı sağlar. Bu kapsamdaki temel problemler; iktidarın sınırları (ya da heryerdeliği) ile bireylerin ve toplumsal nesnelere nedensel güç ve hassasiyetlerinin sınırları ve ilişkileri hususundadır.

Son tahlilde, bu araştırmanın esas sorunu, rasyonel iktidarın toplumsal tabakalaşmaya bakan yönüdür. Araştırmada, rasyonel iktidar bütün yönleriyle değil, rasyonel konumlar, rasyonel eğitim sistemi ve profesyonel kapanma stratejileri itibarıyla, eşitsizliğin nasıl inşa edildiği ve yeniden üretildiği hususundaki yapısal yönü dâhilinde tartışılmaktadır. Toplumsal tabakalaşmanın açıklanması çabalarına ilişkin olarak, toplumsal sınıfların ilişkiselliği hususundaki ihtilafların çözülmesi gerekir. Hayat tarzlarının, toplumsal sınıfların ilişkiselliğinin bir yönü olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf olmasa da, statü ve sosyalizasyon sürecinin tecellisi olan hayat tarzlarıyla, iktidar veya sınıfların ilişkiselliğinden kaynaklanan hayat tarzlarının tefrik edilmesi hususu yapısal ve nedensel açıklama için zorunludur. Bu araştırmanın sorunu dâhilinde, hayat tarzlarının rasyonel iktidar ve sınıf yapısıyla ilişki içerisindeki yönleri, diğer yönlerinden tefrik edilmek suretiyle sorgulanmaktadır. Araştırmanın sorunu, herhangi bir şekilde gerçek-değer veya olan-olması gereken tartışmasına muhtaç değildir.

Bu kapsamda, araştırmada, rasyonel iktidarın toplumsal tabakalaşmayla ilişkisine istinaden, somut bir araştırma tasarımı altında, çağdaş tabakalaşma kuramlarının iddialarının pratik bir değerlendirmesinin yapılması, eşitsizliklerin inşası, yeniden üretilmesi ve yapılaşması kapsamında nedensel ve yapısal bir açıklamanın ortaya koyulması ve günümüz toplumlarındaki toplumsal tabakalaşma olgusunun açıklanmasına dair sorunların çözümüne katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN TEMEL STRATEJİSİ

Sağlık hizmetleri sektörü içerisinde yer alan; tabip, eczacı, hemşire, eczane kalfası (teknikeri) ve hastane temizlik personeli mesleklerinden müteşekkil olarak, 5 farklı meslek grubu araştırmaya dâhil edilmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen farklı meslek gruplarına mensup bireylerin hâlihazırdaki avantaj ve dezavantajları ya da başka bir şekilde ifade etmek gerekirse hayat fırsatları veya elde ettikleri şeyler ile bireylerin eğitimsel kazanım ve hak, yetki, denetim, yönetim, kontrol nitelikleri arasındaki zahiri ilişki betimleyici sınıf analizlerinde ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte, ilgili unsurların rasyonel iktidar altındaki niteliklerinin pratik yeterliliği sorgulanmamıştır. Günümüz toplumlarındaki toplumsal tabakalaşma yapısının temel nitelikleri itibariyle, rasyonel eğitim sistemi ve rasyonel yasa ve kurallar, rasyonel iktidarın toplumsal tabakalaşmaya bakan yönünün en önde gelen unsurlarıdır. Bu itibarla, araştırmada, toplumsal kapanma stratejilerinin profesyonel yönünün sorgulanabilmesi için rasyonel eğitim sistemi ile rasyonel yasa ve kuralların pratik yeterliliği sorgulanmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının, farklı hayat fırsatları ve farklı hayat tarzlarına sahip olduğu hususlarında herhangi bir kuşku yoktur. Bu itibarla, araştırmada, meslek mensuplarının hayat fırsatları ve hayat tarzlarının betimlenmesi amaçlanmamaktadır. Sınıfların ilişkiselliğini sorgulamak üzere, betimleyici sınıf analizlerinde farklı sınıflarda yer alan meslek ya da bireylerin ilişkiselliği sorgulanmaktadır. Bunun için, farklı sınıflarda yer alan bireylerin mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajlarının ortaya çıkartılması, rasyonel iktidar ile bahsi geçen avantaj ve dezavantajların yeniden üretilmesi ve yapısal eşitsizliklere dönüşmesi arasındaki ilişkinin profesyonel yönünün sorgulanması amaçlanmaktadır.

Araştırmada, toplumsal sınıfların ilişkiselliğinin sorgulamak üzere, hem herhangi bir sınıfın üyesi olan bireyler düzeyinde (bireysel analiz düzeyi), hem birim meslek düzeyinde (yerel sınıf analiz düzeyi), hem de sınıf düzeyinde (toplumsal sınıf analiz düzeyi) olmak üzere üç farklı analiz düzeyi istihdam edilmektedir. Sınıfların ilişkiselliğini sorgulamak üzere, bahsi geçen üç farklı analiz düzeyinde; işbirliği, koordinasyon, dayanışma, kapanma, tekellilik, rant ve sömürü örüntüleri sorgulanmaktadır.

Hayat tarzlarının sınıf ilişkiselliği içerisindeki yönünün sorgulanması için, hayat tarzlarının sınıf ilişkilerini kuran veya yeniden üreten yönü sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, rasyonel iktidarın tecellisi olan, hayat tarzlarının rasyonel yönüne odaklanılmakta ve hayat tarzlarının diğer yönlerinden tefrik edilmektedir.

Rasyonel iktidarın pratik yeterliliğini sorgulamak üzere temel veri kaynağı, araştırmaya dâhil edilen tüm meslek grubu mensuplarının rasyonel eğitim sistemi ile rasyonel yasa ve kuralların pratik yeterliliğinin kendi hayatlarına bakan yönü dâhilindeki ifade ve yorumlarıdır. Bununla birlikte aynı sektör, çalışma mekânı ya da ortamında çalışan bireylerin, birlikte çalıştığı diğer meslek grubu mensuplarının faaliyet alanlarına ilişkin değerlendirmeleri ve daha ziyade bu değerlendirmelere destek olan pratik durumlara dair örnek ve müşahedeleri de dikkate alınıp, yorumlanmaktadır. Ayrıca, farklı meslek mensuplarının diğer meslek gruplarının faaliyet alanına ilişkin görüşleri de uzman nitelikleri itibariyle istihdam edilmektedir. Buradaki uzman nitelikten kasıt, faaliyetlerin nasıl ve ne şekilde yürütülmesi gerektiğine dair bir bilirkişilik vasfından ziyade; sağlık hizmetleri alanındaki risk, korku, güvenlik, sağlık gibi niteliklere ilişkin olarak sokaktaki insandan farklı bilgi ve birikim sahipliğidir. Araştırma bir örgüt sosyolojisi çalışması değildir ve ilgili mesleklerin uzmanlık sahalarındaki herhangi bir bilimsel meseleyi çözmeye çalışmamaktadır.

Rasyonel yasa ve kuralların pratik yeterliliğinin sorgulanması hususunda, rasyonel yasa ve kurallardan kasıt, hâlihazırda ilgili mevzuatta yer alan kodifiye edilmiş kanun ve kurallardır. Rasyonel eğitim sisteminden kasıt ise, ilgili mesleklere giriş şartları itibariyle lazım gelen diploma ve sertifikalar ile bireyleri ilgili mesleklere yönlendiren uzmanlık sistemi arasındaki bütüncül ilişkidir. Bu unsurların pratik yeterliliğinin sorgulanmasına dair temel strateji, pratikte var olan mevcut durumlar ve pratikte var olmasında herhangi bir engel bulunmayan durumlarla, rasyonel eğitim sistemi ile rasyonel yasa ve kuralların zahiri görüntüsü arasındaki farkın ortaya çıkartılmasına dayanmaktadır. Bu fark başlı başına profesyonel kapanma stratejilerine delalet etmekle birlikte; bürokrasi, uzmanlık ve teknikçilik gibi rasyonel iktidar araçları ile risk, korku, meşruiyet gibi krizlerin rasyonel iktidar altındaki çıktılarının, kapanma stratejilerini yeniden üretmedeki rolünün sorgulanmasıyla yapısal bir analizin mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

İlgili meslek gruplarının sınıf ilişkiselliğinin sorgulanması için, her bir meslek grubu yerel bir mesleki sınıf ve her bir meslek grubu üyesi de bir sınıf üyesi olarak kabul edilmektedir. Toplumsal sınıf düzeyindeki ilişkiselliğin sorgulanması için ise, bireylerin hâlihazırdaki meslekleri itibariyle Neo-Weberci sınıf şemasında (Erikson ve Goldthorpe, 1992, s. 38-39) yer aldıkları konum baz alınmaktadır. Bu hususta, mevcut sınıf analizleri arasında herhangi bir hiyerarşi gözetilmeksizin, Neo-Weberci sınıf şemasının aynı hayat fırsatlarına sahip olan bireyleri mesleki işbölümü çerçevesindeki betimleyebilme kapasitesi göz önünde bulundurulmaktadır. Haddizatında, araştırmada toplumsal sınıf açıklanabilen bir gerçek olarak değil, verili bir gerçek olarak sorgulanmaya muhtaç yönüyle istihdam edilmektedir. Araştırmanın sorunu itibariyle, toplumsal

sınıfların ilişkiselliğinin sorgulanması zorunlu olduğundan, hâlihazırdaki sınıf şemalarının muvakkat aracılığına başvurulmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının hayat fırsatları hiyerarşisi hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmadığından, böyle bir başvuruda bulunmakta herhangi bir beis yoktur.

Araştırmada, hayat tarzlarının ilişkiselliğinin sorgulanması için iki farklı strateji bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, hayat tarzlarının sınıfsal hiyerarşileri kurma ve yeniden üretmedeki rolünün açıklanmasına matuf olarak, bireylerin kendi hayat tarzlarını nasıl yorumladıklarının, diğer sınıfların hayat tarzlarını nasıl değerlendirdiklerinin ve bu itibarla hayat tarzlarını nasıl anlamlandırdıklarının ortaya çıkartılmasıdır. Böyle bir stratejiyle, statü kaynaklı hayat tarzlarının iktidar ve sınıf kaynaklı hayat tarzlarından ayırt edilebileceği düşünülmektedir. İkincisi ise, hayat tarzlarının rasyonel yönünün sınıf ilişkiselliği içerisinde değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda, hayat tarzlarının rasyonel yönü itibariyle, bireylerin diğer sınıfların üyelerinin avantaj ve dezavantajlarını nasıl yorumladıkları ve rasyonel hayat tarzlarının mesleki ya da toplumsal sınıf yapısıyla nasıl eklemleştirdiği sorgulanmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN TEMEL VE ALT SORULARI

Araştırmanın sorunu, amacı ve araştırmanın ampirik olarak dikkate aldığı meslekler dâhilinde, araştırmanın temel soruları şunlardan oluşmaktadır: (1) İlgili mesleklerin, eğitim sürecindeki avantaj ve dezavantaj kalıpları bağlamında hangi nitelikteki bireyler tarafından işgal edildiği, (2) Bu meslekleri icra eden bireylerin aldıkları eğitim ile yaptıkları işin pratik yeterlilik açısından uyumlu olup olmadığı, (3) Mesleklere ilişkin kanun ve kurallarla belirlenen yetki, sorumluluk, kontrol, denetim ve yönetim niteliklerinin pratik sahada geçerli olup olmadığı, (4) Bireylerin kendilerinin ve diğer meslek mensuplarının avantaj ve dezavantajlarının ilişkiselliğini nasıl yorumladıkları ve (5) Bireylerin, hayat tarzları itibariyle ilgili meslek mensupları arasındaki farklılaşmayı nasıl anlamlandırdıkları.

Araştırmanın alt soruları şunlardır:

- İlgili meslek mensuplarının mesleki eğitime giden süreçte sahip oldukları avantaj ve dezavantajlar nelerdir?
- Etnik köken, toplumsal cinsiyet, sermaye (iktisadi, kültürel ya da simgesel), aile, okul, çevre, mekân, zekâ ve yetenek gibi unsurlar, ilgili meslek mensuplarının mesleki eğitime giden sürecini nasıl ve ne şekilde etkilemektedir?
- Bu unsurlar, meslek tercihinine ve mesleki eğitime nasıl sirayet etmektedir?

- İlgili meslek mensuplarının aldıkları eğitim ile icra ettikleri faaliyet, pratik yeterlilik açısından uyumlu mudur?
- İlgili meslek mensuplarının, kodifiye edilen yetki ve sorumlulukları pratik sahada nasıl tecelli etmektedir?
- İlgili meslek mensuplarına ilişkin yönetim, kontrol ve denetim mekanizmaları pratik anlamda hangi niteliklere haizdir?
- İlgili meslek mensupları, kendileri ve diğer meslek mensupları arasındaki avantaj ve dezavantajları nasıl yorumlamaktadır?
- İlgili meslek mensupları arasında, rasyonel iktidarın dayanak olduğu herhangi bir şekildeki sömürü veya rant ilişkisi mevcut mudur?
- İlgili meslek mensuplarıyla diğer meslek mensupları arasında, kurumsallaşmış düzeyde dışlama içeren toplumsal kapanma örüntüleri var mıdır?
- İncelenen meslek grupları itibariyle; risk, güvenlik, uzmanlık, korku, bürokrasi, rasyonalite gibi unsurlar, toplumsal kapanma örüntülerinde istihdam edilmekte midir?
- İncelenen meslek grupları itibariyle, yapısal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesi bağlamında, profesyonel kapanma stratejilerinin rolü nedir?
- İlgili meslek mensupları, kolektif davranış örüntüleri sergilemekte midir?
- İlgili meslek mensupları, hayat tarzları (sosyal ilişkiler, çocuklarına ilişkin planlar ve yetiştirme biçimleri, dindarlık, giyim-kuşam, hobiler, müzik zevkleri vb.) itibariyle benzer ya da karşıt davranış örüntüleri sergilemekte midir? Bu örüntülerin kaynağı nedir?
- İlgili meslek mensuplarının hayat tarzları rasyonel bir ilişkisellik görüntüsü arz etmekte midir?
- İncelenen meslekler itibariyle, hâlihazırda ya da geçmişte, farklı avantaj ve dezavantajlara sahip bireyler, diğer bireylerin avantaj ve dezavantajlarını nasıl değerlendirmektedir? Bu değerlendirmelerin rasyonel bir yönü var mıdır?
- İncelenen meslekler itibariyle, farklı eşitsizlik üreteçleri birbiriyle nasıl eklemleşmekte, nasıl yeniden üretilmekte ve nasıl daimi hiyerarşilere dönüşmektedir?
- İlgili meslek mensuplarının, iktidar ilişkileri yahut iktidar alanları içerisinde işgal ettikleri konum, yapısal eşitsizlikler çerçevesinde nasıl şekillenmektedir?
- Araştırmanın kapsamı dâhilinde, gücün ya da iktidarın ontolojik esası hakkındaki ihtilaflar itibariyle kuramsal, felsefi ve metodolojik tartışmalara katkı sağlanabilir mi?

Araştırmanın sorunu, amacı, temel stratejisi ve soruları dâhilinde, yukarıda ifade edilen hususlar, toplumsal tabakalaşmanın niteliğine ilişkin kavramsal ve kuramsal tartışmalar etrafında, çağdaş toplumlardaki tabakalaşma yapısının açıklanması yönündeki sorunlardan hareketle tasarlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, araştırmanın kapsamına paralel olarak, klasik ve çağdaş

yorumları itibariyle, toplumsal tabakalaşmanın niteliğine dair kavramsal ve kuramsal tartışmalar incelenmektedir.

2. BÖLÜM

TOPLUMSAL TABAKALAŞMANIN NİTELİĞİNE DAİR KAVRAMSAL VE KURAMSAL TARTIŞMALAR

Toplumsal tabakalaşma, basitçe; “insanların ayrı gruplanmaları arasındaki yapısal eşitsizlikler” (Giddens, 2008, s. 340) ya da “sistemik eşitsizlik yapılarını tarif eden genel bir terim” (Crompton, 1993, s. 1) olarak tanımlanabilir. Bununla beraber bahsi geçen tanımlar, zıttında barındırdığı zımnî sorular nedeniyle tavzihe muhtaçtır. Öyle ki; insanların ayrı gruplanmalarına ilişkin nedensel güç ve hassasiyetler, bireylerin bu güç ve hassasiyetlerle etkileşimi, eşitsizliğin tam olarak ne olduğu ve tüm bunların nasıl yapılaştığı hususlarına ilişkin farklı açıklamalar mevcuttur. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, meseleye öncelikle, eşitlik ve eşitsizlik kavramlarının bir incelemesiyle başlamak gerekir.

2.1. EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİK

Eşitlik ve eşitsizlik kavramları, ekseriyetle, siyasanın elinde oyuncak olmaktan ileriye gidememiş, ampirik olarak nesnenin hangi yönüne tekabül ettiği bilinmediği ve içerdiği zımnî kabuller yeterince düşünülmediği hâlde, dillere pelesenk edilmiştir. Bu yönüyle, kıymeti kendinden menkul bir hâl alan kavramlar, bir yandan ütopyaların mümkünât tedaileri olarak istihdam edilirken, diğer yandan rasyonel haksızlıkları makul gösteren ruhsatlar olarak işlevselleştirilmiştir.

Toplumsal hareketler açısından eşitliğin artan önemi, eşitsizliğin kaynağı hakkındaki kabullerin değişimiyle aynı paralelde gitmiştir. Modernliğin, eşitsizliğe; sekülerizm, ulus devlet yurttaşlığı ve kodifiye hukuk sistemi çerçevesinde müdahale edilebilir bir yön kazandırması ve Marksizmin eşitsizliği kapitalizmle dâhili bir ilişki içerisinde okuması, eşitsizliklerin azaltılabileceği veya yok edilebileceği fikrini tetiklemiştir. Tawney (1931)’in değindiği gibi; “yurttaşlık ve fırsat eşitliği ile ilgili düşünceler, nesebe ve statüye dayanan yasal ayrıcalığın tarihsel çöküşüne eşlik etmiştir” (aktaran Turner, 2007, s. 16).

Sosyal bilimcilerin, toplum ile eşitsizlik arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları, eşitlik ve eşitsizliğin ne olduğu hususundaki kavramsallaştırmaların temel yönünü teşkil etmiştir. Yine eşitsizliğin kaynağı ve yeniden üretilmesi kapsamındaki açıklamalar da, ancak, toplumla eşitsizlik arasındaki ilişkinin dâhili yahut harici ya da gerekli veya arızı olması itibarıyla yorumlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın müteakip kısmında eşitsizliğin toplumla ilişkisi ele alınmaktadır.

2.1.1. Eşitsizliğin Toplumla İlişkisi

Turner (2007, s. 33) toplumun kuruluşunda bulunduğu için toplumsal eşitsizliğin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüş, Mayer (1962, s. 3) tüm toplumların bireyler ve gruplar arasındaki mevki-makam farklılıklarıyla karakterize olduklarına dikkat çekmiş, Ünal (2011, s. 5) günümüze kadar toplumsal farklılaşmanın, eşitsizliğin ve tabakalaşmanın bulunmadığı hiçbir toplumunun görülmediğini belirtmiştir.

Hakikaten, kölelikten kasta, zümreden sınıfa kadar tanık olunan değişik eşitsizlik biçimleri, toplumla eşitsizlik arasındaki dâhili ilişkiye şahitlik etmektedir. Haddizatında, Marks da, *Komünist Parti Manifestosu*'nda (2013, s. 22); “şimdiye kadarki bütün toplumların tarihinin sınıf mücadeleleri tarihi” olduğunu ifade ederken, eşitsizlikle toplum arasındaki dâhili ilişkiyi, tahakkuk zarfıyla kayıtlı olmak şartıyla kabul etmektedir.

Bununla beraber, Marksist teori toplumsal tabakalaşmanın ne gerekli ne de kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. Marks'a göre; kapitalizmin mümkün olabildiğince geliştiği bir nokta gelecek ve bu noktada kapitalist toplumun servet ve üretim kapasitesi herkesin ihtiyacının karşılandığı yeni bir sosyal düzeni zatında barındıran sosyalist devrimi getirebilecek azami hâlini alacaktır. Marks'ın bahsettiği hâliyle; gelecek sosyalist toplum, üretim araçlarının, nüfusun bir kesimi tarafından kontrol edilmesiyle değil, umuma mâl olması hasebiyle sınıfsız olacaktır. Dahası, sadece bir sınıfın diğerinin ayrıcalıklarını tehdit etmesini engellemek zorunda olan bir toplumun muktezası olan baskılayıcı devlet gücünden kaynaklanan siyasi güç eşitsizliklerine gerek kalmayacaktır (Saunders, 1990, s. 54-55).

Bunun tam aksine, işlevselci yaklaşım, bütün insan toplumlarının sadece tabakalaşmakla kalmayıp, aynı zamanda tüm toplumların yüzleşmek zorunda kaldığı; insanların kilit pozisyonlar ve bu pozisyonların gerektirdiği yükümlülüklerle dair nasıl motive edileceği problemi açısından ihtiyaca münasip olması hasebiyle, tabakalaşmanın gerekli de olduğunu savunmaktadır (Saunders, 1990, s. 57).

Arz edilen yaklaşımların belirtilen bu ihtilaf noktası, eşitliğe dair göreceli sapmanın temelini teşkil etmekle beraber, aynı zamanda eşitsizlikle toplum arasındaki ilişkinin, pek tabi ki de, eşitlik yahut eşitsizliğe dair sınırların belirlenmesinin esas rüknünü oluşturmaktadır. Çatışmacı ve işlevselci teorinin konu dâhilindeki varsayımlarına, Lenski'nin değerlendirmesi çerçevesinde yer verecek olursak;

İşlevselci teorinin temel kabulleri şunlar üzerine dayanır:

- İnsan tabiatı güçlü bir sosyal kontrolün içerisindedir.
- İstikrar daha önemlidir.
- Eşit olmayan yetenekler eşit olmayan mükafatları beraberinde getirir.

- Yüksek pozisyonlar genellikle sıkı çalışanların ödülüdür.
- Tabaka eşitsizlikleri toplumların işlevlerini gerçekleştirir.

Buna karşılık çatışmacı teori ise:

- İnsan tabiatı mükemmeldir. Kötü sosyal sistemler bunu bozar.
- Eşitlik istikrardan daha önemlidir.
- Systemsizlik, adeletsiz bir sistemden daha iyidir.
- Yetenekler konumlar ve mükafatlar kadar eşitsiz değildir.
- Yüksek pozisyonlar sıklıkla zaptetme, sahtekarlık ve mirasa dayanır.
- Eşitsizlikler ihtiyaç duyulandan çok daha büyüktür (Lenski, 1962, s. 125; aktaran Başak Avcılar, 1994, s. 6-7).

Yukarıdaki iddialar ve devamında süregelen teorik tartışmalardan başlayarak, bu çalışmanın konusu dâhilinde analitik bir değerlendirme ve açıklama yapılabilmesi için eşitliğin kavramsal sınırının çizilmesi gerekmektedir. Fakat, eşitliğin kuramsal olarak tartışılabilir ve ampirik olarak istihdam edilebilir şekilde soyutlanması adına, öncelikle meseleyi kavramın muhalifiyle, yani eşitsizlikle irdelemek ve farklılıkla eşitsizlik arasındaki sınırı ve ilişkiyi vuzuha kavuşturmak lazım gelir.

2.1.2. Farklılık - Eşitsizlik ve Toplum

Rousseau (1754/2011, s. 27-28), kendisine yöneltilen, “insanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni nedir ve doğal yasa tarafından aklanır mı” sorusuna cevaben; insan türünde, biri doğal ya da fiziksel diğeri ise ahlâksal ya da siyasi olarak tanımlanabilecek iki tür eşitsizlik bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi; “yaş, sağlık ve bedensel güçteki ve anlığın ya da ruhun niteliklerindeki bir ayırmadan oluşur”, diğeri ise “bir tür uyulaşım üzerine dayanır ve insanların onayı tarafından belirlenir ya da hiç olmazsa aklanır” demektedir.

Benzer şekilde Dahrendorf (1968) da, doğal ve toplumsal farklılıklar arasında bir ayırım yaptıktan sonra, değerlendirmeli bir derece getiren eşitsizlikler ile diğerlerini birbirinden ayırmamız gerektiğini ileri sürmüştür. Turner (2007)’in analiziyle aktaracak olursak:

Bireylerin doğal özellikler ve doğal yetenekler bakımından birbirlerinden farklı oldukları açık ve tartışılmaz bir gerçektir. Bazı insanlar uzun boyludur, bazılarıysa kısa; kimilerinin siyah kimilerinin sarı saçları vardır. Bunları türün doğal farklılıkları olarak görebiliriz, ama bunun yanında doğal derecelendirme farkları da olacaktır. Yani bazı insanlar diğerlerinden daha hızlı koşarlar, bazıları da uzağı daha iyi görebilirler. Göz rengi doğal bir farktır ama uzağı görme yetisi bir doğal derecelendirme sorunudur (s. 31).

Bahsi geçen doğal ve toplumsal farklılıklar tasnifi ilk bakışta gayet makul gibi görünse de, neyin doğal farklılık neyin toplumsal farklılık olduğu hususunda dikkatli bir terkibe ihtiyacımız olduğu da muhakkaktır. Misal; Tufan ve Arun (2006, s. 110)’un çalışmasında, Türkiye’de “annenin hamileliği döneminde veya doğum sırasında meydana gelen zihinsel özrün sebepleri” incelenmiş ve 3593 vakanın, “annenin hamilelikte yetersiz veya kötü beslenmesi” nedeniyle gerçekleştiği

sonucuna ulaşılmıştır. Bu ve bunun gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen bireysel engele dair farklılığın doğal mı yoksa toplumsal mı olduğu hususunun tefrik edilebilmesi için, konumuz dâhilinde daha dikkatli bir algının istihdam edilmesi gerektiği aşikârdır.

Tabakalaşmayı sosyal farklılaşmanın özel bir biçimi olarak yorumlayan Mayer (1962, s. 4) de, Dahrendorf'a benzer şekilde; sosyal konumların tamamının derecelendirilmiş mevki dizilerinin bir parçası olmadığını vurgulayarak, bütün Katoliklerin, bütün büyükbabaların, bütün Cumhuriyetçilerin yahut bütün motorcuların bir sosyal tabaka teşkil etmediğini ileri sürmüştür. Bununla beraber aristokratların veya bütün kol işçilerinin bir toplumsal tabaka biçimi olduğunu, çünkü bu konumların derecelendirilmiş hiyerarşi biçiminde, farklı şekilde derecelendirilmiş ödül ve imtiyazlara yönlendirildiğini belirtmiştir.

Bu bağlamda tartışmamızı ilerletecek olursak, farklılığın; eşitsizliğin ve müteselsilen de tabakalaşmanın şartı olduğunu ifade edebiliriz. Yani her farklılaşma eşitsizlikle sonuçlanmamakla beraber, zatında farklılık mülahasasının olmadığı bir eşitsizlik mümkün değildir. Bu itibarla, eşitsizlikle toplum arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için öncelikle farklılaşmayla toplum arasındaki ilişkinin irdelenmesi analitik olacaktır.

Durkheim (2006), *Toplumsal İşbölümü* adlı eserinde, mekanik ve organik dayanışma tipolojileri etrafında, ortak bilinçten işbölümüne, dolayısıyla da benzerlikten farklılaşmaya doğru giden yukarı yahut örgütlü toplum tiplerini ve bu çerçevede de, bu toplumların bahsi geçen özelliklerini, hususiyetle de farklılaşmayı kesin bir çizgide kaçınılmaz olarak görmüştür. Durkheim'ın konumuza dair yaklaşımını biraz daha açıklamak adına eserin bazı kısımları aktarılacak olursa;

Toplumsal yaşamın iki kaynağı var: Bilinçlerde benzerlik ve toplumsal işbölümü. Birincisinde birey toplumsallaşır; çünkü, kendine özgü bireyliği bulunmadığından benzerleri gibi aynı topluluk içine karışır; ikincisinde ise kendini ötekilerden ayırt eden kişisel bir görünümü ve etkinliği olmakla birlikte, onlardan farklılaştığı ölçüde onlara ve dolayısıyla onların birleşmesinden oluşan topluma bağımlı olmaktadır (s. 267).

(...) toplum işbölümünün belirleyici nedeni değil, yalnızca onun gerçekleşme aracı, bölünen işbölümü için örgütlenmesi için zorunlu olan araçtır. Hatta, toplum bu olayın nedeninden çok sonucudur. Toplumların ortaya çıkmasına işbölümünün yol açtığı sık sık söyleniyor mu? Öyleyse toplumlar, işin bölünebilmesi için oluşurlar, yoksa iş toplumsal nedenler yüzünden bölünmez (s. 274).

Sorokin (1959)'in, "toplumsal tabakalaşmanın tabii kaynağı" teorisine göre; örgütlenmiş toplumların tamamındaki tabakalaşmanın varlığı, "toplumsal hayatta var olan uygun durumlar sebebiyledir". Yani, tabakalaşmanın varlığına dair özel veya geçici etkenlerle birlikte, insanların birlikte yaşamalarıyla bağlantılı evrensel sebepler de mevcuttur. Sorokin'in kategorize ettiği hâliyle bunlardan birincisi; grup üyelerinin ilişki ve davranışların düzenlenmesinin zorunlu olduğu ve teşkilatlanmayı iktiza eden ve bu yönüyle hiyerarşik farklılaşmayı kaçınılmaz kılan "birlikte yaşama gerçeği", ikincisi; insanların zaten farklı niteliklerle dünyaya geldiğine vurgu

yapan “bireylerin doğuştan gelen (yaratılıştan, fitri) farklılıkları, kromozonların bir araya gelişindeki farklılıklar”, üçüncüsü ise; bireylere imkân tanıyan ya da kısıtlama getiren “ana rahmine düştüğü andan itibaren bireyin içinde yer aldığı çevre farklılıklarıdır” (aktaran Başak Avcılar, 1994, s. 51-54).

Marks’a göre ise; “sınıflar ancak, üretim ilişkileri, üretici kitleyle sömürü ilişkisi içindeki bir azınlık grup tarafından gasp edilebilecek bir üretim fazlasını mümkün kılan farklılaşmış bir işbölümünü gerektirdiği zaman ortaya çıkar”(Giddens, 2010, s. 77). Esasında Marks da, bireyler arasındaki farklılıkları, doğal farklılıklar da dâhil olmak üzere kesin biçimde kabul etmekle birlikte, farklılıkla eşitsizlik arasındaki ilişkinin kapitalist sistemin çatısı altındaki haksız çıkışına dikkat çekiyordu. *Gotha Programının Eleştirisi*’nde Marks’ın konumuza dair bu yaklaşımını tespit edebilmek mümkündür:

(...) Bu eşit hak, eşit olmayan emek için eşit olmayan bir haktır. Hiçbir sınıf farklılığını kabul etmez, çünkü herkes başka herkes gibi sadece bir işçidir; fakat örtük bir şekilde, eşit olmayan bireysel yeteneği ve dolayısıyla üretken kapasiteyi doğal ayrıcalık olarak kabul eder. Bu nedenle, her hak gibi, içeriği bakımından bir eşitsizlik hakkıdır. Hak, doğası gereği, ancak eşit bir standardın uygulanmasında söz konusu olabilir; fakat eşit olmayan bireyler (eşitsiz olmasalardı, farklı bireyler olmazlardı), eşit bir görüş noktasına getirildikleri, sadece bir tek belirli yanlarıyla alındıkları, örneğin bu örnekte sadece işçi sayıldıkları ve onlardan başka herşey gözardı edilerek fazlası görülmediği sürece, eşit bir standartla ölçülebilirler (2013, s. 176).

Bununla birlikte, Marks, ilerleyen satırlarda, bu farklılıkların eşitsizliklerle olan ilişkisinin pratik sahadaki tahakkukuna dair, zaman evreninde tedrici ve temkinli fakat tarihi materyalizm açısından oldukça kesin bir yaklaşımı dile getirmektedir:

Fakat bu kusurlar, uzun doğum sancılarında sonra kapitalist toplumdaki zamanki şekliyle komünist toplumun birinci evresinde kaçınılmazdır. Hak, hiçbir zaman toplumun ekonomik yapısından ve bu yapının koşulladığı kültürel gelişimden daha yüksek olamaz.

Komünist toplumun daha yüksek bir evresinde, bireyin işbölümüne kölece bağımlılığı ve bununla birlikte fiziksel emek ile zihinsel emek arasındaki antitez ortadan kalktıktan sonra; emek, sadece bir yaşam aracı değil, yaşamın birinci gereği hâline geldikten sonra; bireyin çok yönlü gelişimiyle birlikte üretken güçler de arttıktan ve kooperatif servetin pınarları daha bol aktıktan sonra –ancak o zaman burjuva hakkın dar ufku bütünüyle aşılabilir ve toplum kendi bayrağına şunu yazabilir: Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre! (2013, s. 177).

Aşıkâr biçimde görülebileceği üzere, literatürde, toplumla eşitsizlik arasındaki ilişkinin niteliğine dair olarak farklı veya muhalif önermeler mevcuttur ve ihtilaflar daha ziyade farklılık ve eşitsizlik arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin iddiaların muhtelifliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, eşitliğe dair olarak bahsi geçen yaklaşımların işaret ettiği, nesnenin farklı yönlerini düşünmemizi mümkün kılan kavramsal sınırlar tecrit edilebilir.

2.1.3. Kavramsal Olarak Eşitlik

Turner (2007, s. 35-38), eşitliği dört kategoride mütalaa etmiştir: Birincisi “varlıksal eşitlik” ya da kişiler arasındaki “özel eşitlik”tir. İkinci olarak istenen amaçlara ulaşmadaki “fırsat eşitliği” gelir. Üçüncüsü “şartlarda eşitlik”tir, söz konusu toplumsal grupların yaşam koşullarının eşit kılınmasına çalışıldığı yerde ortaya çıkar. Dördüncüsü ise “sonuçlarda eşitlik”tir.

Saunders (1990, s. 43-44) ise, eşitliği; (i) herkesin doğumuna yahut sosyal konumuna bakılmaksızın, kanun önünde aynı kurallara tabi olduğu ve münafi hâllerde aynı şekilde cezalandırıldığı “yasal eşitlik”, (ii) herkesin liyakat ve çabası ölçüsünde eşit başarı şansına sahip olmasına cevaz veren “fırsat eşitliği” ve (iii) meritokrasinin yeterli olmadığı, doğru eşitliğin istidat, çaba veya fiziksel-zihinsel yetenekten bağımsız olarak herkesin en nihayetinde eşit olması gerektiği fikrine dayanan “sonuç eşitliği” olarak üç yönüyle soyutlamıştır.

Sosyal bilimciler, eşitliğin varlıksal ya da yasal yönü dâhilinde; mutlak yahut vehmi bir güç karşısında, gücün nesnesine dair farklılıkların söz konusu olmadığı bir zeminde, nesnelere arasındaki denklige tekabül eden bir alana atıfta bulunur. Bu alan ontolojik manada Tanrı nezdindeki kulun tezahürü olabileceği gibi, devlet karşısındaki yurttaşın durumunu da kapsamaktadır ve mümeyyiz vasfı; sadece insan, sadece yurttaş, sadece kul veya herhangi bir şekilde herhangi bir gücün tecellisi olan, faaliyetten müstağni önelere dair hak ve sorumlulukların denkligine dayanmaktadır.

Turner, varlıksal eşitlik adı altında; dinler, ahlâk gelenekleri ve Marksizm felsefesinden örnekler vermektedir:

İnsanlar arasında varlıksal eşitlik olduğu fikri belirli dinlerde ve ahlâk geleneklerinde rastlanan bir özelliktir. Tipik biçimi, Tanrı önünde kişilerin eşit olduğu savıdır; örneğin Hristiyanlıkta Tanrının babalık vasfı karşısında bütün insanların eşit olduğu fikri vardır. Bu gelenek Ortaçağ toplumunda, zaman zaman, insanların insan olma sıfatıyla özce eşit olduklarını ileri süren doğal hukuk görüşüyle birleşmiştir. (...). Yine de insanların özce eşit oldukları fikrinin modern bir biçimi Marksizmin felsefi insanbiliminde bulmak olanaklıdır. Bu Marksist gelenekte, bütün insanların *praxis*'le tanımlandığı, yani bütün insanların bilme yetisine sahip bilinçli önelere oldukları ileri sürülmektedir (Turner, 2007, s. 36).

Yine, yurttaş olmaktan ileri gelen legal eşitlik kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının kanun önünde eşitliğe dair 10. maddesini örnek olarak gösterebiliriz:

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Eşitliğin varlıksal veya legal yönü yukarıda bahsi geçen örneklerde de görüleceği üzere, tahakkuktan ziyade prensibe dayanan ve eşitliğe dair teşmil edici önermelerden müteşekkil kodifikasyonlardan mürekkeptir. Yani kadınlar ve erkekler anayasada yazıldığı için eşit haklara sahip olmazlar, bununla birlikte kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olması hususunun anayasada yazması, bahsi geçen eşitliğin sağlanmasının şartıdır. Mefhumu muhalifiyle düşünecek olursak, üstünlük mülahasasına dayanan bir mit üzerinden tüm insanlık hesabına eşitlik inşa etmek mümkün değildir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, eşitliğin varlıksal ya da legal yönü, mümkünü muhtemel kılmanın esas noktasıdır.

Fırsat eşitliği ya da şartlarda eşitlik ise; öznelerin iradesiyle oluşan farklılıklar ve bu farklılıklar dolayısıyla öznelere imkân sağlayan yahut kısıtlama getiren bir alana tekabül etmektedir. Bu mütekabiliyet; şartları, fırsatları, çalışmayı ve tercihleri ihtiva etmektedir. Fırsat eşitliği ya da şartlarda eşitliğin ayırıcı özelliği, özne veya öznelerin iradesiyle değiştirilebilir olmasıdır. Bu alandaki özne fail olmakla birlikte, faaliyetle değişim arasındaki ilişki tahakkuktan bağımsız olarak nesnelere nedensel güç ve hassasiyetlerine tabidir.

Sonuç eşitliği ise; varlıksal ya da legal eşitlik yönüyle kodifiye edilen ilkeler üzerinde temellenen, devamında faillerin faaliyetleriyle birlikte yapısal olarak inşa edilen ve neticesinde somut bir hâl alan ampirik alana karşılık gelmektedir. Bu alan gelir ve prestij dağılımını, kodifiye edilmiş resmi hak ve sorumlulukları, birey tarafından murat edilmiş herhangi bir toplumsal konuma ulaşmadaki engel ve fırsatları ve en nihayetinde bu hususların toplamının yahut bir yönünün tecellisi olan avantaj ve dezavantaj niteliklerini kapsar ve pratik yeterliliği itibariyle sorgulanabilir.

Eşitlik, farklı yönleri itibariyle bu şekilde soyutlanabilmekle birlikte, tabakalaşma kuramları, eşitsizliklerin yapılaşmasına ilişkin olarak farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Araştırmanın müteakip kısmında, tabakalaşma kuramları incelenmektedir.

2.2. TABAKALAŞMA KURAMLARI

2.2.1. Seçkin Kuramları

Machiavelli, her ne kadar, literatürde makyavelizmin çağrışımlarıyla birlikte kötü bir üne sahip olsa da, varsayımları ve güç ilişkilerine dair temel yaklaşımı itibariyle tartışılmayı hak etmektedir. Foucault (2007, s. 75), Machiavelli'nin, iktidarı "hükümdar-yasa sistemi"nden kurtararak güç ilişkileri çerçevesinde düşünmüş ender kişilerden biri olduğunu belirtmiştir. O, ne insanların akıllı olduğuna inanmış ne de erdemli. Prens'in nasıl olması gerektiğini ifade ederken de, aynı derecede cüretkârdır;

Demek ki bir prens, eğer ille de hayvan gibi davranması gerekirse tilki ve aslanı seçmelidir; çünkü aslan kendini ağdan, tilki de kurttan korumasını bilmez. Tuzakları tanımak için tilki olmak gerekir, kurtları ürkütmemek için aslan. Sadece aslanlık etmek istemekle kendilerini sınırlayanlar bu işten hiçbir şey anlamıyorlar demektir. (...). Ve eğer insanların tümü iyi kimseler olsalardı yerilesi bir öğüt olurdu bu; ama nasıl ki tümü de küçük adamlardır ve sana verdikleri sözü tutmazlar, senin de onlara verdiğin sözde durman gerekmez. Ve bir prens hiçbir zaman kaypaklığını şirin göstermek için haklı gerekçeler bulmakta darda kalmamıştır (...). Ve insanların öylesine basitlikleri vardır, anın gereklerine öylesine kölece boyun eğerler ki aldatıcı kişi her zaman aldatılmaya hazır birini bulacaktır (Machiavelli, 1994, s. 110).

Machiavelli ile mutabık olan Pareto (1901/2013, s. 27)'nin varsayımları da rasyonaliteye aynı derece de kıymet verir;

- İnsan eylemleri mantıksal düşünceden ziyade duygularla şekillenir.
- İnsan akıl dışı güdülerle hareket etmeye itilse de eylemlerini mantıksal olarak kesin prensiplere bağlamaktan hoşlanır. Kendisi eylemlerinin doğruluğunu kanıtlamak için *a posterioru* yaratır (Zettenberg, 2013, s. 11).

Bu varsayımlar üzerinde kuramını geliştiren Pareto (1901/2013, s. 27), Zettenberg (2013, s. 11-12)'in de ifade ettiği gibi, insan eylemlerinin temel güdülerini *tortular* olarak adlandırırken, insanların eylemlerinin dışsal ayrıntılarını ise *türemler* olarak isimlendirmiştir. Bu bağlamda sosyal eylemlerin altında yatan altı tortudan (*uyuşma, korunma, anlamlılık, sosyalleşme, bütünlük, seks*) bahseden Pareto, uyuşma ve korunma tortularının; bir şeylere sahip olmak için dışarıya açılan *yenilikçiler* ve sahip olduklarını muhafaza etme eğiliminde olan *konsolidatörler* olarak yığınlara ait kişilerin nezdinde tezahür ettiğini savunmuştur.

Pareto'ya göre; “seçkin, güç, zenginlik ve bilgi gibi sosyal değer veya servet (fayda) bakımından en yüksek başarıya ulaşmış kişi anlamında, değer yargılarından bağımsız bir terim olarak ele alınmalıdır”. Bununla birlikte, kendisi daha çok seçkinlerin iktisadi ve siyasi yönüyle ilgilenmiş ve bir seçkindeki baskın tortulara istinaden belirli tipolojilerin ortaya çıktığını savunmuştur. Bu tipolojilere göre; uyuşma tortusunun iktisadi seçkinlerdeki tezahürü *spekülatör*, siyasi seçkinlerdeki tezahürü *tilki olarak*, korunma tortusunun tezahürü ise sırasıyla *rantçı* ve *aslan* olarak temessül etmektedir. Bu bağlamda, seçkinlerin dolaşımı sadece eski seçkinlerin yerini yeni seçkinlerin alması değil, aynı zamanda seçkinlerdeki baskın tortunun değişmesidir (Zettenberg, 2013, s. 13). Bottomore (1997, s. 13); Pareto'nun seçkinlerin dolaşımına dair kuramını şöyle özetlemektedir:

Her toplumda toplumun geri kalanını yöneten bir azınlık bulunur, bulunmalıdır da; bu azınlığın -siyasal komuta görevini ellerinde tutanlardan ve daha belirsiz biçimde siyasal kararları doğrudan etkileyebilenlerden oluşan siyasal sınıf ya da yönetici seçkinlerin- mensupları normalde toplumun alt katmanlarından yeni bireysel üyelerin alınmasıyla, bazen yeni toplumsal kümelerin katılımıyla, çok ender olarak da devrimlerde olduğu gibi, yerleşik seçkinlerin karşıt seçkinler tarafından yerlerinden edilmesiyle değişir.

Pareto'nun yaklaşımında, gerçeklik bireylerin bilgisinden bağımsız olarak mevcuttur. Paralel olarak, Pareto (1901/2013, s. 39)'ya göre; “eski seçkinlerin düşüşü, insani ve fedakâr duyguların

yükselişi olarak gözüktür, yeni seçkinlerin yükselişi ise aciz ve güçsüzün, nüfuzlu ve kuvvetliye karşı haklı çıkması olarak görünür”. Marks’ın tarihi materyalist yaklaşımının aksine, insanlık tarihine dair farklı bir yaklaşımı Pareto’da tefrik edilebilmek mümkündür:

Kısa aralıklar dışında insanlar her zaman bir seçkin azınlık tarafından yönetilmişlerdir. Seçkin (elite) kelimesini, en güçlü, en enerjik ve kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan anlamında, etimolojik bağlamı içinde kullandım. Oysa önemli doğal bir yasa nedeniyle seçkinler sürekli bu hâlleriyle devam edemez, tükenirler. Bu yüzden insanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir. Biri yükselirken diğerinin alçalması gibi... Bu gerçek bir fenomendir fakat bize başka biçimde gözükebilirler (1901/2013, s. 34-35).

Pareto’nun bahsi geçen seçkinlerin nasıl belirlendiğine dair görüşleri de oldukça nettir; “iyi bir matematikçi elde etmek için onun seçilmesi gerekir, kesinlikle bir gerizekâliya iyi eğitim vererek ondan bir matematikçi yapılamaz”. Ya da; “genarallerden sonra komutanlar, resmi hizmetliler, askerler hepsi seçilmiş insanlardır. Hiçbir zaman kesin olarak tek bir seçkin sınıfı yoktur. Seçkini meydana getiren çeşitli sınıflar vardır” (1901/2013, s. 80-81).

Bir toplumda normal bir servet dağılımı eğrisinin bulunduğunu iddia eden Pareto; bireyler yetenek (zekâ düzeyleri, matematik yatkınlıkları, müzik yetenekleri, aktörel karakterleri vb.) ölçütlerine göre sıralandığında, servet dağılımına benzer bir dağılım eğrisinin ortaya çıkacağını ve bireylerin nüfuzlarına göre sıralanmaları durumunda da, çoğu toplum için “aynı bireylerin, bu hiyerarşide servet hiyerarşisindeki aynı yeri tutacağını” savunmuştur (Bottomore, 1997, s. 9).

Seçkinlere vurgu yapan başka bir kuramcı Mills (1959a) ise; “çıkar çatışmalarının hayatın toplumsal gerçeklerinden biri olduğuna” dikkat çekmiş, bununla beraber insan davranışlarının genelde irrasyonel olduğunu vurgulamış ve bu irrasyoneliteyi ortaya çıkarma görevini de toplum bilimcilere yüklemiştir (Polama, 2012, s. 291-298) .

Amerikan toplumsal yapısını ayrıntılı olarak inceleyen Mills (1959b), sonuçları itibarıyla önemli olarak nitelenebilecek kararları alan pozisyonlara sahip insanların; “birliktelikleri benzer bir toplumsal tipi oluşturmaları gerçeğine dayanan ve kolayca kaynaşmalarına yol açan psikolojik ve toplumsal temelleri olan”, eğitim ve köken itibarıyla belirli bir ortaklığa sahip bir sınıf olarak yorumlanabilecek *İktidar Seçkinleri*’nden oluştuğunu savunmuştur. Bu bağlamda ulusal iktidarın başlıca sahipleri; sermayenin liderleri, siyasi liderler ve askeri liderlerdir. Başka bir deyişle ulusal iktidarın üç ayağı; sermaye, hükümet ve ordudan oluşmaktadır ki, aile, kilise, üniversite dâhil diğer kurumlar önemli kararlara (savaş, barış, durgunluk, yoksulluk vb.) tepki verebilse de muktedir değildirler (Polama, 2012, s. 300-304).

Bottomore (1997, s. 35) göre; “Mills’in diğer Makyavelcilerden farkı, onların övdüğü ya da düş kırıklığıyla kabul ettikleri bir durumu kınıyor olmasıdır”. Haddizatında, Bottomore (s. 19),

Pareto'nun seçkinlerin sürekli dolaşımını savunmakla, Marksist egemen sınıf anlayışının yanlış olduğunu ve her toplumda kaçınılmaz olarak bir yönetici azınlık bulunduğunu iddia etmekle de sınıfsız bir toplumun olanaksızlığını göstermeye çalıştığını belirtmiştir.

Bu bağlamda Pareto'nun seçkin kuramı bir yandan Marksist kuramın karşısına dikilirken, diğer yandan rol optimizasyonunu ancak uygun yeteneklerin uygun imkânlarla bütünleşmesiyle olanaklı olarak görmesi itibarıyla işlevselci tabakalaşma kuramının iddialarıyla uyumlu hâdedir. Mills'in iktidar seçkinleri ise tarihi determinist anlamda süregelen bir yaklaşımın aksine, Amerikan toplumunun 20. yüzyılına dair bir analizdir. Eşitliğin farklı yönleri göz önüne alındığında, Pareto'nun seçkin kuramı başlangıçtan itibaren eşitsizliğin hakim olduğunu ve yapısal inşasının ancak başlangıçtaki eşitsizliklerle orantılı imkânlar nîpetinde mümkün olduğunu savunurken, Mills'in yaklaşımı ise belirli bir seçkin sınıfın inşasına ilişkin olarak muktedirliğin yeniden üretimini açıklamak üzerinedir. Bu bağlamda Mills, sonuçta eşitliğin mümkün olduğuna inanırken, Pareto'ya göre, aşağıda ele alınmakta olan işlevselci tabakalaşma kuramının önermelerine benzer şekilde, başlangıçta eşit olmayanın sonuçta da eşit olması mümkün değildir.

2.2.2. İşlevselci Tabakalaşma Kuramı

İşlevselci okulun tabakalaşmaya dair yaklaşımı; kaçınılmaz olarak müdahale edilemeyecek bir alan olarak görülen kısıtlı imkânlar dâhilinde, ancak bireylerin doğal yetenekleri şartı üzerine bina edilebilen ve optimum kalitede rol istihdamına fırsat veren bir mülahazadan mürekkeptir. Önde gelen temsilcilerinden Davis ve Moore (1945)'un bu çerçevede ortaya koydukları temel prensipler sıralanacak olursa:

1. Toplumdaki bazı konumlar işlevsel olarak diğerlerinden daha önemlidir. Önemi yüksek olan konumlar ya toplumun devamı için büyük önem taşımaktadırlar ya da gereksinim duydukları bilgi, beceri ve vasıflılık düzeyi yüksektir.
2. Öte yandan, toplumda her birey bu konumların gereğini yapacak yeteneğe sahip değildir.
3. Bazı azınlıkta olan kişiler ancak bu yeteneklere sahiptir. Bunların da bu yeteneklerinin eğitilmesi gerekir.
4. Eğitim ise kişi için bir anlamda uzun süreli ve masraflı bir fedakârlık anlamına gelir.
5. Buna bağlı olarak yetenekli kişiler, bu uzun ve masraflı eğitime ve fedakârlığa ancak bu konumlara daha yüksek ödüller verilirse hevesli olabilirler.
6. Bu yüzden toplumlarda her konumun gereksinimine göre ve fedakârlık ölçüsünde olacağı için eşit olamayacak olan bir ödüllendirme sistemi olmak zorundadır (Kalaycıoğlu, 2010, s. 254).

Turner; işlevselci tabakalaşma kuramının, “bireylerin bir takım ödül ve ayrıcalıklar karşılığında söz konusu konumlara gelmeye ikna edilmelerinin gerektiği sabit bir toplumsal rol

derecelendirmesi öngördüğü için” daha ziyade fırsat eşitliğiyle ilgilendiğini ve bu bağlamda şartlarda eşitlik ve sonuçta eşitlikle ilgili sorulara yanıt vermeyeceğini belirtmiştir. Turner’a göre; işlevselci yaklaşım, toplumsal konumlara dair rekabetin eşitlikçi olduğunu varsaymaktadır. Bununla beraber şartlarda eşitlik olmazsa bu varsayımın bir kıymeti yoktur. Yani; “bu kuram, kültürel sermayenin mirası olan kurama aykırı durumları hesaba katmaz” (2007, s. 42).

Daha derin bir okuma ile işlevselci tabakalaşma kuramının (Davis ve Moore, 1945) zımni iddialarını da açıkça sıralamak gerekirse:

- Toplumdaki konumların işlevsel önemleri, bu konumlara mütekebil vasıflar ve işgal edilen rollerle bireylerin yetenekleri arasında bir uyum vardır.
- Yetenek, rollerin gerektirdiği eğitimin temel şartıdır ve yetenek-eğitim buluşmasının çıktısı rollere uygun düşen vasıflardır ki, bu vasıflara haiz olmanın başka bir seçeneği yoktur.
- Eğitim bir hak veya sorumluluk olmaktan daha ziyade bir fedakârlıktır ve ödüllendirilmesi gerekir.
- Kuramın öngördüğü şekilde uygun yeteneklerin uygun eğitimle buluşmasıyla tezahür eden konum dağılımında, yetenekli bireylerin kendi aralarında herhangi bir eşitsizlik söz konusu değildir.

Yukarıda arz edilen iddialar çerçevesinde, işlevselci tabakalaşma kuramının önermeleri literatürdeki mevcut eleştiriler dâhilinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda, her ne kadar farklı toplumsal konumların farklı ödülleri gerektirdiği hususu makul olarak telakki edilebilirse de, toplumsal konumlara dair işlevsel önem piramidinin, bu konumlara denk gelen ödüller hiyerarşisiyle her zaman mutabık olduğunun öne sürülmesi ihtilaflıdır. Örneğin, Turner’ın değindiği gibi; “sıhhiyecilerin toplumsal sisteme doktorlardan daha önemli bir işlevsel katkıları olduğu dile getirilen güçlü bir savdır; ama sıhhiyecilikle karşılaştırılırsa, doktorlar para ve saygınlık açısından daha fazla ödüllendirilmektedir; toplumsal konumlara düşen ödüller, işlevsel önemden çok iktidar çatışmalarının ve toplumsal kapalılığın ürünü de olabilir pekala” (Turner, 2007, s. 42).

Yetenekle kültür arasındaki etkileşimin birbirinden bağımsız olarak tefrik edilebilmesi hususu da oldukça problemlidir. Misal; Hernstein ve Murray (1999)’ın Amerikan toplumundaki sınıf yapısının, sosyal sınıflar arasındaki IQ (zekâ katsayısı) farklılıklarını yansıttığını savunan doğalcı yaklaşımları, zekânın nasıl tanımlanırsa tanımlansın kültürel etkilerden tefrik edilerek ölçülemeyeceği, başarının sosyal dağılımında IQ hariç bir çok unsurun etkili olduğu (örneğin işçi

ve orta sınıf çocuklarının IQ puanları aynı olması eğitimsel dezavantajları ortadan kaldırmaz) ve kültürel etmenlerin IQ testi performansını etkilediği düşüncesiyle eleştirilmiştir (Bilton vd., 2009, s. 279).

Eğitimin çıktısının sosyal konumlara denk düşen rollerin icrasına matuf yeterliliklere tam olarak karşılık gelip gelmediği hususu da kuşkuludur. Örneğin orduda çok sık tekrarlanan “mektebi asliye kıtadır” sözü bahsi geçen kuşkunun bir yansımasıdır. Ayrıca işlevselci yaklaşıma yöneltilen eleştiriler dâhilinde (Bilton vd., 2009, s. 265); okullar kesin bir biçimde öğrencileri başarılı veya başarısız olarak etiketlerken, bu ayrımın öğrencilerin entelektüel değerleriyle mi; yoksa sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken gibi atfedilmiş özelliklerle mi ilgili olduğu hususu açık değildir.

Günümüz toplumlarında, eğitim bir fedakârlık olmanın ötesinde toplumsal hareketliliğin ve toplumsal kapanmanın en önde gelen aracıdır. Bu bağlamda şayet ödüllendirilecek bir fedakârlık olsa dâhi, bireylerin bu fedakârlığı göstermek yönündeki azminin tezahüründe herhangi bir engelin olmaması gerekir ki, ampirik araştırmalarda görüldüğü üzere güç, çatışma ve çıkardan bağımsız olarak mevcut engelleri açıklamak mümkün değildir. Toplumsal bölünmelerin farklı yönleri dikkate alındığında, eğitim, bireylerin avantaj ve dezavantajları itibariyle kuşakıçi ve kuşaklararası hareketliliğin en temel şartı olarak temessül etmektedir. Bu yönü itibariyle işlevselci tabakalaşma kuramı (Davis ve Moore, 1945) ve endüstriyel toplum görüntüsünün liberal yorumlarının (Parsons, 1960; 1967; 1971; Blau ve Duncan, 1967; Bell, 1973, Treiman, 1970; 1977a; 1977b; Treiman ve Yip, 1989) aksine, bireylerin eğitim ile ilişkisinin, işlevsel gerekliliklerden daha ziyade, avantaj ve dezavantajlar tarafından belirlendiği iddia edilebilir.

Ayrıca, Turner’ın da değindiği gibi, tartışma eşitliğin varlığı ya da yokluğundan çok, kaynakların bölüşümü ve yoğunluğu sorunu etrafında dönmektedir (2007, s. 44). Yani uygun eğitimin sadece uygun yeteneklerle buluştuğu ve şartlar gereği eşitsizliğin kabul edildiği bir toplumsal sistem tahayyül edilse bile, işlevselci tabakalaşma kuramı, yetenekli insanların kendi aralarındaki eşitsizliğini çözümleyemez.

Son tahlilde, işlevselci tabakalaşma kuramının yeteneklere verdiği önem itibariyle Pareto’nun seçkinlerin dolaşımı savunuyla uyum içerisinde olduğunu tefrik edebilmek mümkündür. Bununla beraber, seçkin kuramları üstün yetenek veya kritik rollere her ne kadar bir önem atfetse de, tabakalaşmaya dair temel açıklamaları güç yahut iktidar merkezlidir. Çıkar, çatışma ve gücün ampirik araştırmalarla ortaya koyulan nedensel güç ve hassasiyetleri göz önüne alındığında, işlevselci yaklaşımın haricinde, nesnenin farklı yönlerine temas eden açıklamalara da ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Böyle bir açıklamayı, aşağıda incelenmekte olan, Marks’ın sınıf kuramında bulabilmek mümkündür.

2.2.3. Marks ve Sınıf Kuramı

Marks'a göre, üretim etkinliği tarihsel ve analitik anlamda toplumun kaynağında yer alır ve her üretim sistemi, bireyler arasında belirli toplumsal ilişkileri gerektirir. Bununla beraber, insanlar sadece bireyler olarak değil, ancak belirli bir toplumun üyeleri olarak üretirler ve bu nedenle, belirli üretim ilişkilerine dayanmayan hiçbir toplum tipi yoktur. Sınıf ilişkilerini de bu çerçevede okuyan Marks'a göre; sınıf ilişkileri üretim ilişkilerinin bir sonucudur ve sınıfları, grupların üretim araçlarının mülkiyetine sahiplikleriyle ilgili ilişkileri oluşturur. Bu dikotomik sınıf ilişkileri modeline göre ; "tüm sınıflı toplumlar, biri egemen diğeri tabi konumda iki antagonist sınıf arasındaki temel bölünme çizgisi etrafında şekillenir ve zorunlu olarak bir çatışma ilişkisi içerir" (Giddens, 2010, s. 75-79). Bu cebri çatışmanın, tarihi materyalizm etrafındaki dışa vurumunu, *Komünist Parti Manifestosu*'nun girişinde gayet açık olarak bulabilmek mümkündür:

Özgür insan ile köle, patrisyen ile plep, lord ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle ezen ile ezilen sürekli birbirlerine karşı durmuş, kâh gizli kâh açık kesintisiz bir savaş, her seferinde ya bir bütün olarak toplumun devrimci bir yeniden kuruluşuyla, ya da çekişen sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüştür (2013, s. 22).

Marks'a göre, sınıf ilişkileri; bu ilişkileri karakterize eden mülkiyet ve kontrol kalıplarındaki üretim ilişkilerinin içine gömülmüştür. Bu nedenle kapitalist toplumun iki büyük sınıfı burjuvazi ve proletaryadır ki; birincisi üretim araçlarının sahipleri ve kontrol edenlerden oluşur, ikincisi ise, sadece, yaşamak uğruna burjuvaziye satmak için zorlanılan kendi emeğinin gücüne sahiptir (Crompton, 1993, s. 23).

Marks'ın gözünde, insanlık tarihinin analizi adına çatışmacı bakış açısı esastır ve ezenlerle ezilenlerle arasındaki kavgayla tezahür eden üretim ilişkileri, bireyleri karşıt kamplarda kutuplaştırır. Bununla birlikte, kapitalist düzen, zatında barındırdığı çelişkiler itibariyle tarihte emsali görülmemiş niteliklere sahiptir.

Kapitalist toplumun belirgin iki çelişki biçimi vardır; birincisi üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkidir; kapitalist sistemin giderek daha fazla üretebilmesine rağmen gelir dağılımı ve mülkiyet ilişkileri sebebiyle sefaletin yaygınlaşmasına vurgu yapar. İkincisi ise, ilk çelişki nedeniyle zenginliğin çoğalmasına rağmen çok sayıda insanın artan sefaletine ilişkin çelişkidir ki, yönetimi ele geçirmeyi ve toplumsal ilişkileri değiştirmeyi isteyen emekçi sınıfı oluşturacak devrimci bir bunalımı zatında barındırır. Kapitalistlerin kendi eserleri olacak bu devrim kaçınılmaz rekabetin sonucudur ve üretim araçlarındaki artışın işçilerin refah seviyesindeki artışla tecelli etmesinin aksine, emekçileşme ve yoksullaşma ile tezahür eden çelişkilerin üstünde yükselir. Marks, burjuvazi ile proletarya arasındaki diğer sınıfların da farkındadır fakat siyasal ve toplumsal rejim olanağı yalnızca bu iki sınıfta mümkündür ve kapitalist rejimin gelişmesi bu iki sınıfta temerküz eden kutuplaşmayı beraberinde getirir (Aron, 2010, s. 112-113).

Kapitalist toplumun çelişkilerini ve tarih sahnesine çıkmış bütün toplumların uyuşmazlığını açıklamak için Marks'ın kendi kuramında istihdam ettiği temellendirme, tarihsel materyalist yaklaşım çerçevesinde *Kapital*'de bahsi geçen temel iktisadi mülhazalara dayanmaktadır. Aron'un analitik yaklaşımı çerçevesinde Marks'ın kuramındaki hâliyle sınıf kavramı ve sınıf çatışmasını, tarihin iktisadi yorumu çerçevesinde irdeleyecek olursak;

- Tarihin hareketi yahut toplumların yapısı ancak üretim güçleri ve üretim ilişkileri incelenerek yapılabilir ve insanların düşünme biçimi bireyler üstü toplumsal koşulların cebri temasından bağımsız değildir.
- Bütün toplumlarda üretim güçleri ve üretim ilişkilerinden oluşan alt yapı ve yasal-siyasal kurumlar, düşünme biçimi, ideolojiler ve felsefeden oluşan üst yapı tefrik edilebilir. Bu bağlamda insanların bilincini belirleyen toplumsal gerçektir ve insanların düşünme biçimini dâhil oldukları toplumsal ilişkilerle açıklamak gerekir.
- Üretim ilişkilerinin yasal tecellisi mülkiyettir ve fakat gelir dağılımı da bu üretim ilişkilerinin ifadesidir. Üretim ilişkilerinin, bir toplumun üretim yeteneği olan üretim güçleriyle olan çelişkisi tarihsel hareketin kaynağıdır.
- Çelişkili yahut devrimci dönemlerde eski üretim ilişkilerine bağlı ve yeni üretim ilişkilerini temsil eden iki sınıftan bahsetmek mümkündür. Bu bahsin kapitalist toplumdaki karşılığı, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve ulusal gelirin belirli bir dağılımını temsil eden burjuvazi ve üretim güçlerinin daha ileri bir gelişimini ve toplumun yeni örgütlenmesini temsil eden proletaryadır.
- Üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki bu diyalektik, zorunlu işlevleri yerine getiren, tarihsel bir zorunluluk olarak devrimi düşündürür.
- İnsanlık tarihi makro boyutta, iktisadi rejim yahut üretim biçimine göre Asya, antik, feodal ve burjuvadan müteşekkil üretim biçimleri ve çalışan insanlar arasındaki ilişki tipleriyle tezahür etmektedir. Bu çerçevede, antik üretim biçimi kölelikle, feodal üretim biçimi servajla (toprak köleliği), burjuva üretim biçimi ücretlilikle tamamlanır (2010, s. 113-117).

Yukarıda arz edilen tarihi materyalist yaklaşımdaki, üretim güçleri ve üretim ilişkilerine dair cebri belirlenimciliğe ek olarak, Marks'ın kuramında istihdam ettiği bir diğer istinat noktası, kapitalist rejimin işleyiş biçimine dair toplumsal yapı merkezli iktisadi açıklamalardır.

Marks'ın gözünde klasik iktisatçıların bahsettiği türde yasalar mevcut olsa dâhi, her iktisadi rejimin kendi yasaları olduğu için herhangi bir şekilde evrensellikten söz edilemez ve iktisadi

yasalar toplumsal yapıdan bağımsız olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda kapitalizm özel mülkiyet üzerinde yükselen, girişimcilerin ya da üreticilerin kâr arayışı üzerine kurulu bir sistemdir. Kapitalist sistemin temel mikro-iktisadi işleyişini açıklanacak olursa; maldan mala doğru olan değişim eşitlik ilkesi üzerine kurulu ve kâra ya da fazlaya imkân vermeyen bir değişimken, kapitalizmin belirgin niteliği olan maldan paraya doğru değişim, başlangıçtakine nazaran sonuçta daha fazla paraya sahip olmayı mümkün kılar. Marks'ın bahsi geçen kapitalist değişime yönelik eleştirisi, bu kârın nereden geldiği hususudur ve temel tedrici açıklaması *değer kuramı*, *ücret kuramı* ve *artıdeğer kuramı*'ndan oluşmaktadır. Değer-emek kuramı herhangi bir malın değerinin ona katılan toplumsal emek miktarı ile takribi olarak orantılı olduğunu savunur. Bu savunu kullanım değerinin nitel bir öge olarak mukayeseye imkân tanımamasından hareketle, emek miktarının malda bulunan nicelendirilebilecek tek öge olduğunu ve bahsi geçen mala ilişkin normal bir talebin varsayıldığı durumda emeğin niteliksel farklılıklarının farkında olarak toplumsala indirgenmesini kâfi görürken, ücret kuramı kapitalistin ücretliye, onun sattığı emek gücüne karşılık olarak verdiği ücretin, işçinin ve ailesinin yaşamına gerekli malları üretmek için zorunlu toplumsal emek miktarına eşit olduğunu savunur. Artıdeğer kuramı ise işçinin ücrete mukabil gelen değer üretiminin gerektirdiği süreden daha fazla çalışmasından hareketle, aradaki farkın girişimci tarafından sömürüldüğünü iddia eder (Aron, 2010, s. 117-121) .

Marks (1867/2003)'ın *Kapital*'de savunduğu temel argüman, yukarıda arz edilen mikro-iktisadi işleyiş dâhilinde, kârın elde edilebilmesine müsait tek unsurun insan emeğinin sömürülmesinden ibaret olmasıdır ki, böyle bir sömürü onun gözünde ancak antagonist sınıflara bölünmüş bir toplumla mümkündür. Bununla birlikte Marks'ın mikro-iktisat temelli bu tespitini makro-iktisadi sahada aynıyla görmek mümkün değildir. Yani artıdeğer kuramı çerçevesinde, en fazla kâr eden girişimcilerin hâliyle en fazla değişken sermaye kullananlar olması gerekirken, mekanizasyonun yahut sabit sermayenin kârı artırıcı etkisi yadsınmamaktadır. Aron (2010, s. 122-124)'un da bahsettiği gibi, Marks bu konuda, cevaben; kâr oranının sermayenin bütününe oranla hesaplanabileceğini ve artıdeğer ile orantılı olması durumunda kapitalizmin işleyemeyeceği iddia eder. Bu fikir aynı zamanda kâr oranının azalma eğilimi yasasıyla birlikte evrim kuramının temelini teşkil eder.³

Son tahlilde, Marks'ın istihdam ettiği ve yukarıda arz edilen iktisadi alt yapı temelinde sınıf

³ Meseleyi biraz daha açacak olursak; kapitalist sistemin işleyebilmesi için sektörler arasındaki kâr oranı farklılıkları rekabet nedeniyle belirli bir eşikte kalır ve ekonominin tamamında sermayenin bütünüyle orantılı ortalama kâr oranı bulunur. Bununla birlikte artıdeğerin sadece değişken sermaye yahut insanların emeği üzerinden alınması hasebiyle toplam sermaye içindeki payının azalması kâr oranının düşmesine sebep olur. Yani kapitalizmin acımasız mekanizmasında rekabet verimliliği, verimlilik üretimde mekanizasyonun artırırken, üretimde mekanizasyon toplam sermayedeki değişken sermayenin payını azaltarak kâr oranında azalma eğilimi yaratarak kâr üzerine kurulu bir sistemi kısır döngüye sürükler (Aron, 2010, s. 122-124).

kavramının ve sınıf çatışmasının sosyolojik analizi; kapitalist sistemin iktisadi fasit döngüsü içerisinde emekçileşme ve yoksullaşma ile herkesin tarafını seçmek zorunda olduğu antagonist sınıf yapısının iktizası olan, bireyler üstü başkaldırı eylemiyle gelen, sınıfları ve eşitsizliği ortadan kaldıracak emekçi devrimiyle açıklanmaktadır.

Saunders (1990), Marksist yaklaşımının problemleri dâhilinde; bütün toplumların sınıf toplumları olarak okunamayacağını ve üretim araçlarına sahipliğe dair ayrımın sosyal yapıyı anlamak üzere daima bir tılsım olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda bazı kabile toplumlarının organizasyonu sıklıkla toplumsal cinsiyet tarafından belirlenmekte, benzer şekilde bazı otorite dizgileri toplumsal cinsiyet ve yaş merkezinde yaşlı erkekler gibi gruplar tarafından, karar alma ve yargılamanın müştereken inşa edilmesiyle sürdürülebilmektedir. Ya da kırı Hindistan'ında olduğu gibi, toplumsal tabakalar mülkiyet tarafından değil, kastlar tarafından yapılandırılabilir. Yine Saunders'ın ikinci eleştirisi, sınıfın en temel toplumsal bölünme olamayabileceği yönündedir. Toplumsal cinsiyet, ırk, etnisiteye dair hususlar Marks'ın analizinde yer almayan fakat günümüz toplumsal tabakalaşma yapısı içerisinde önemli bir yer tuttuğu ampirik olarak inkâr edilemez faktörlerdir. Üçüncü olarak; orta sınıfın yükselişinin ve sınıf yapısının parçalanmasının Marks'ın yaklaşımıyla telif edilemeyeceğini savunan Saunders, son olarak Marksist teorinin istihdam ettiği yanlış bilinç olgusuna dair açıklamaları; Marksist entelektüellerin herkesten gizlenen bu doğruya nasıl ulaştığı ve hâlihazırdaki kanlı canlı emekçi sınıf tarafından inkâr edilmesi karşısındaki müstehzi ve kibirli konumlanmaları hasebiyle kıymeti kendinden menkul bir hâl almakla eleştirmiştir (s. 12-20).

Marks'ın kuramında kullandığı iktisadi argümanlara yönelik olarak da bir takım eleştirilere rastlamak mümkündür. Bu kapsamda Schumpeter (2012, s. 36) ve Aron (2010, s. 120-123); emek-değer teoreminin yalnızca mükemmel rekabet durumunda uygulanabileceğini ve mükemmel rekabet durumu sağlansa bile, niteliksel yönü itibariyle emeğin homojen ve tek üretim faktörü olmasının mümkün olmayacağı ifade etmişlerdir. Ayrıca, emek-değer kuramının emeğin nicelendirilebilirliği üzerine kurulmasıyla, ücret kuramında işçinin ve ailesinin yaşamı için zorunlu mallar söz konusu olduğunda, gelenekler ve ortak psikoloji durumunun belirlediği emeğin niteliğine yönelik analiz tenakuz arz etmektedir. Kâr biçiminin artıdeğer teorisinin mikro-iktisadi açıklamasıyla, kâr oranının azalma eğilimi yasasındaki makro-iktisadi açıklaması arasındaki ihtilaf artıdeğer kuramının gerçeğe uygun olmadığını kanıtlar.

Aron (2010, s. 124-143), Marks'ın iktisadın işleyiş kuramını, kapitalist iktisadın evrim kuramıyla birleştirme çabalarını, rejimin işleyebilmesi için zorunlu olan sermaye sahibi kapitalistler ve emek gücünü satmak zorunda olanların başlangıçta nasıl ortaya çıktığının ve ilk birikimin nasıl oluştuğunun iktisadi yönden açıklanmaması nedeniyle yetersiz bulmuştur. Kaldı ki, bu yetersizlik

kapitalist sistemin hangi noktadan sonra işleyemeyeceğine dair iktisadi açıklamalar açısından da sabittir.

Tüm eleştirilere rağmen Marks'ın sınıf kuramı; iktisadi, felsefi ve sosyolojik açıklamaları ve eşitsizliğe dair yapısal önermeleri itibariyle toplumsal tabakalaşma sorununu farklı bir alana taşımış ve birçok ikincil kurama da kaynaklık etmiştir.

Turner (2007, s. 59-60)'ın da değindiği gibi; Marksist yaklaşımda, eşitsizlik, kişisel eksikliklere ya da ahlâki kusurlara bağlanmaksızın, bireylerin değil toplumun bir niteliğidir. Bu yönüyle bireyler toplumsal olarak yapılandırılmış rolleri üstlenmek suretiyle eşitsizliğe zorlanırlar. Bir diğer yönüyle “kapitalizm ruhunun erdemleri (çok çalışma, sebat etme ve kanaatkârlık), kapitalizm içindeki bireylerin irade ve isteklerinden bağımsız olarak var olan toplumsal sınıfları -doğası gereği- eşit ödüllendirmeyen kapitalizmin yapısında asla köklü bir dönüşüm yaratmazlar”. Bu yorumlarla birlikte, toplumsal tabakalaşma ve kapitalizme yönelik olarak, farklı fakat yine çatışmacı bir yaklaşımı Weber ortaya koymaktadır. Araştırmanın müteakip kısmında Weber'in tabakalaşma kuramı ele alınmaktadır.

2.2.4. Weber ve Tabakalaşma Kuramı

Weber (2012a; 2012b)'in toplumsal tabakalaşmaya dair yaklaşımı, gücün dağılımı merkezinde *sınıflar*, *statü grupları* ve *partiler*'den müteşekkil olguları ihtiva etmektedir. İktisadi indirgemeci yaklaşımların aksine, Weber'in kuramında, iktisadi güç başka zeminlerdeki mevcut gücün sonucu da olabilir ve sosyal onur (ya da itibar) iktisadi güce temel teşkil edebilir. Bu çerçevede “bir toplulukta, sosyal onurun, dağılıma katılan tipik gruplar arasındaki dağılıma şeklini” *statü düzeni* olarak kavramsallaştıran Weber (2012b, s. 292), egemenlik, iktisat ve toplumsal düzenin ilişkilerini statü merkezinde tahlil etmiştir.

Weber (2012b, s. 292-297)'in ticari sınıf telakkisi, emtia ve işgücü piyasası koşulları altında, hususiyetle mallara sahiplik ve gelir fırsatlarında temsil edilen iktisadi çıkarların getirdiği yaşam fırsatlarının ortaklığı durumuna atıf yapar. Varlık ve yokluk, mallar ya da ürünlere ulaşabilme açısından temel şart olmakla beraber aynı zamanda piyasaya içindeki konumu itibariyle sermaye veya hizmet şeklinde dışa vuran konumlara da yön vermektedir. Bununla birlikte, sınıf durumu, son tahlilde kişilerin tüketim ve üretim eylemine verdikleri anlamla belirlenir. Bu çerçevede bir sınıf eyleminden söz edebilmek için yaşam fırsatlarındaki farklılığa dair yorumların mülkiyet dağılımı ve iktisadi düzenle ilişkili olarak anlamlandırılmasıyla benzer davranışların tezahürü söz konusudur. Sınıflar toplumsal gruplar değildir; farklı sınıfların üyeleri arasındaki sosyal eylem temelinde ortaya çıkar. Kapitalist girişim pazardaki mülkiyet gücünün kullanımına bağlı olarak

sınıf durumunu belirlemede etkili olsa da tek ve en etkili belirleyici değildir.

Weber'in tabakalaşma kuramında, istihdam ettiği statü gruplarına ilişkin olarak, *Ekonomi ve Toplum* adlı eserinde gayet sarıh açıklamaları bulabilmek mümkündür:

Sınıfların aksine Stande (statü grupları) normal olarak gruptur. Bununla birlikte çoğu zaman biçimsiz bir türdedir. Salt ekonomik olarak belirlenen sınıf durumunun aksine insanların hayatının onurun olumlu ya da olumsuz spesifik bir sosyal tahmini tarafından belirlenen her tipik parçasını statü durumu olarak isimlendirmek isteriz. Bu onur bir çokluk tarafından paylaşılan herhangi bir nitelikle bağlantılı olabilir ve tabi ki bir sınıf durumuna bağlanabilir: Sınıf ayrımları en çeşitli şekilde statü ayrımlarıyla ilişkilendirilebilir. Böyle bir özellik her zaman bir statü niteliği olarak tanınmaz, fakat mahalle birliklerinin geçim ekonomisinde reis olan çoğu zaman en zengin olandır. Ancak bu çoğunlukla sadece onursal bir tercihtir. Örneğin, sözde saf modern demokraside, yani bireyler için açıkça düzenlenmiş statü imtiyazlarının olmadığı bir demokraside yaklaşık olarak aynı vergi sınıfına giren aileler birbirleriyle dans eder. Bu örnek belki küçük İsviçre kentleri için anlatılır. Fakat statü onuru mutlaka bir sınıf durumuyla ilişkilendirilmek zorunda değildir. Aksine normalde salt mülkiyetlerle ilgili hak iddialarıyla sert bir muhalefet içinde bulunur (Weber, 2012b, s. 297).

Weber (2012b, s. 297-303)'in gözünde; statü onuru, ilgili statü grubuna dâhil olmak isteyenlerden iktisadi durumun fevkinde bir hayat tarzını talep eder ve bu talep dâhilindeki anlamlı sosyal eylemler kapatıcı niteliğiyle statüyü meydana çıkartır. Bununla birlikte statünün yasal alandaki yansımaları, kapanmanın getirdiği katmanlaşmanın beraberinde gelen iktisadi düzenin istikrarlı bir dağılımıyla tecelli eder. Tabakalaşmanın statüye bakan yönü; fikri, maddi mal veya fırsatların tekelleşmesiyle dışa vuran kapanma stratejileriyle gelen statü ayrıcalıklarına tekabül eder. Kapanma stratejileri temelde uzaklık ve münhasırlığa dayanmaktadır ve özel yemekler, özel kıyafetler, silah taşıma, endogami, fiziksel emeğin yokluğu ya da gelir amacı gütmeyen sanatsal ve edebi etkinlik gibi yaşam tarzının özel taşıyıcılığını beraberinde getirmektedir. Daha teşmil edici bir çerçevede Weber'in tabakalaşma kuramını irdelenecek olursak; sınıflar daha ziyade üretim ilişkileriyle ilgili alandaki fırsat ve kısıtlılıklara atıf yaparken, statü daha çok her türlü imkân ve fırsatla gelen tasarruf kabiliyetinin, ilgili statü onurunun gerektirdiği hayat tarzıyla tamamladığı alana vurgu yapar.

Sınıflar iktisadi alanda, statü grupları sosyal düzen içerisindeki onur dağılımına bağlı olarak temessül ederken, Weber (2012b, s. 292-305)'in bir toplum içindeki güç dağılımının başka bir olgusu olarak soyutladığı partiler ise; birlik dâhilinde, planlı olarak bir hedefe yönelen ve bir örgütün siyasal kontrolünü ele almaya çalışanlardan oluşur. Bu kapsamda partiler, sınıfların veya statü gruplarının çıkarlarına dayanabilir, fakat ne sınıf ne de statü gruplarıdır, bununla beraber sınıfların ve statü gruplarının birbirleriyle ve yasal düzenle temasından kaynaklan etkileşimin, siyasal güce müteallik hedefe yönelmesinin tezahürüdür.

Giddens (1999, s. 61-64)'in da belirttiği gibi; Weber'in kuramı, iktisadi ilişkilerin önemini abartması ve sınıf ilişkilerinden bağımız süreçler olarak statü temelli grup ilişkilerini önemsemesi

itibariyle, “sınıf çatışmalarının toplumun gelişmesinde temel dinamik süreci biçimlendirdiği şeklindeki Marksçı genellemeye” karşıdır. Weber’e göre, modern kapitalizm pazar işlemleri oranını önceki toplumlarla mukayese edilemez oranda genişletmesi ve sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişki üzerine temellenen bir sistem olması hasebiyle statüden çok sınıf durumuyla örtüşse de, kapitalizmin esas ögesi sınıf değil, “kapitalist üretim girişiminin akılcı niteliğidir”.

Weber (1905/2013)’e göre; sonsuz kazanma açgözlülüğü kapitalizm ya da kapitalizmin ruhuyla aynı şey değildir ve kapitalizm ancak bu içgüdünün ussal bir şekilde dengelenmesiyle özdeşleştirilebilir. Bu yönüyle kapitalizm birçok medeniyette baş gösterse de, batı medeniyeti, başka yerlerde sadece öncüllerine rastlanılan “özgür emeğin ussal ve kapitalist bir örgütlenmeye dönüşmesine” biçimsel olarak sahip çıkmakla diğerlerinden ayrılır. Yani:

(...) sivil pazar olanakları, birlikler, loncalar ve kent ile köy arasındaki her türlü hukuki fark her yerde ortaya çıktığı hâlde, Batı dışında hiçbir yerde “burjuva” ve burjuvazi kavramları gelişmemiştir; “proletarya” denen bir sınıf da yoktu, olamazdı da çünkü öncelikle özgür emeğin, bir işletme yapısı içinde ussal bir örgütlenmesi yoktu (Weber, 1905/2013, s. 16).

Weber ve Marks’ın kapitalizmi farklı şekillerde açıklamalarıyla tezahür eden ihtilaf, modern kapitalizmin gelişimine dair analizlerde de süregelir. Bu ihtilafın iki yönüne dikkat çeken Giddens (1999, s. 54-61); (1) Weber için kamulaştırmanın sadece endüstriyel alanda işçinin üretim araçlarından koparılmasıyla sınırlı kalmayıp, resmi memurların yönetim araçlarının kontrolünden ayrılması yahut askerlerin savaş araçlarının kontrolünden ayrılması gibi toplumun başlıca tüm kurumlarında tecelli ettiğini ve (2) Marks’ın teknik akılcılık ve hâkimiyet akılcılığı arasında ayırım yapmasına karşın Weber’in bu akılcılık türlerini, genel rasyonelleşme süreci içerisinde birlikte mütalaa ettiğini belirtmiştir. Bu yönü itibariyle Marks’ın analizinde kapitalizmde birlikte boy gösteren nesnelleştirme ve yabancılaşma, sosyalizm aşamasında birbirinden ayrılırken, Weber’in analizinde bürokratikleşme hem teknik rasyonaliteyi hem de hâkimiyet rasyonalitesini kapsar. Yani, Weber’e göre bürokrasinin yayılması, işçinin kamulaştırılmasını ve insan idaresinin akılcı örgütlenmesini birlikte açıklar. Bu çerçevede sosyalizm yeni bir örgütlenme biçimi olmaktan daha ziyade kapitalizmin niteliklerini daha da dramatikleştirir.

Son tahlilde, Weber’in sosyolojik yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, modern kapitalizmle ilişkili eşitsizliklerin varlığı kabul edilse bile ekonomizme ithal edilemez. Bu bağlamda modern eşitsizlikler rasyonel otorite ya da bürokrasi merkezinde sorgulanmalıdır.

Weber’in yaklaşımına benzer şekilde, Bourdieu da, toplumsal tabakalaşma yapısının iktisadi yönüyle birlikte, farklı yönlerine de dikkat çeken çağdaş bir yorumu ortaya koymaktadır. Çalışmanın müteakip kısmında, Bourdieu’nun toplumsal tabakalaşmaya ilişkin yorumu incelenmektedir.

2.2.5. Bourdieu: Alan ve Habitus Kuramı

Marks'ın temel olarak iktisat üzerine odaklanmasına rağmen, Bourdieu, *iktisadi, toplumsal ve kültürel* olarak üç temel sermaye tipi olduğunu savunur. İktisadi sermaye maddi kaynaklara egemen iken, toplumsal sermaye ilişkilere egemendir ve insanların toplumsal konumları itibariyle kullanabilecekleri etki ve destek ağlarını kapsar. Kültürel sermaye ise Bourdieu'nun üzerinde en fazla durduğu ve toplumsal tabakalaşma meselesine en fazla katkı sağladığı alandır. Bu alanda, Bourdieu; farklı sınıflar arasındaki zevklerin ve yaşam biçimlerinin nasıl değiştiğini, seçkinlerin kendilerini popüler zevkten nasıl uzaklaştırdığını, ayrıcalıklı ailelerin çocuklarına kolayca başarılı olabilecekleri kültürel bilgileri nasıl aktardığını, bu bilgilerin özellikle eğitim sisteminde nasıl yarara dönüştüğünü ve bu çerçevede sözde rekabete dayalı sınavların nasıl resmi eşitsizlik içerdiğini ayrıntılı olarak incelemiştir (Wallace ve Alison, 2012, s. 165).

Bourdieu (2006, s. 13-20): *La Distinction* haritasında, ilk aşamada sahip oldukları toplam sermayeye istinaden patronlar ve üniversite profesörleri vb. ile vasıfsız işçiler yahut tarım işçilerini, müteakiben de sahip oldukları toplam sermaye içindeki kültürel ve iktisadi sermayenin ağırlığına istinaden üniversite profesörleriyle patronları yahut öğretmenlerle küçük esnafı karşılıklı olarak incelemiş, nihayetinde; bireylerin kültürel ve toplumsal sermayesine tekabül eden toplumsal konumlar uzamı ile yaşam tarzları uzamı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır.

Bourdieu, sermayenin dağılımı ve yoğunluğuyla belirlenen toplumsal konumların açıklanmasında *alan teorisini*, toplumsal konumlarla bağıntısallık içinde tezahür eden ve bahsi geçen toplumsal konumların yeniden üretimine imkân sağlayan yaşam tarzlarının açıklanmasında ise *habitus teorisini* istihdam etmiştir:

(...) toplumsal uzamın iki ana boyutundaki farklı konumları tanımlayan ayrımsal (diferansiyel) sistem, eyleyicilerin özelliklerinin (ya da eyleyicilerden oluşan sınıfların özelliklerinin), yani pratiklerin ve sahip oldukları malların ayrımsal sistemine tekabül eder. Her bir konum sınıfına/kümesine, ona karşılık gelen koşulla bağdaşan toplumsal koşullandırmaların ürettiği bir habitus'ler (ya da zevkler) sınıfı/kümesi ve (hem bu habitus'ler hem de onların türeme kapasiteleri aracılığıyla) tarzlarının yakınlığı birleşmiş olan sistematik bir mallar ve özellikler bütünü tekabül eder (Bourdieu, 2006, s. 21).

Bourdieu'ya göre *habitus*; "bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında, yani insanlar, mekanlar ve pratiklerle ilgili bütünleşik bir tercih dizisini dile getiren can verici ve birleştirici kökendir" (2006, s. 21). Araştırmacının bağıntısallıktan kastı; farklılık yahut uzaklığı, bununla beraber dışsallığı ve iç içeliği zatında barındıran bir bütüne tekabül eden toplumsal uzamın üzerindeki bir nokta olan bireylerden müteşekkil kümelenmenin, konumu itibariyle diğer kümelenmelerle arasındaki mesafenin, aynı uzam üzerindeki habituslar ya da tavır almalarla tezahür eden yaşam tarzlarından mürekkep kümelenmeler arasındaki toplumsal mesafelerle doğru orantılı olması hususudur. Bu bağlamda Bourdieu'nun toplumsal sınıfların

olumlanmasına ilişkin görüşü oldukça nettir:

(...) Hayır. Toplumsal sınıflar (her ne kadar Marks'ın kuramıyla yönlendirilen siyasal çalışma, kimi durumlarda onları, en azından harekete geçirme mercileri ve vekiller aracılığıyla var etmeye katkıda bulunabilmişse de) yoktur. Var olan bir toplumsal uzamdır; içinde her hâlükârda, sınıfların sanal durumda, net olmayan çizgiler hâlinde, verili olarak değil de yapılanması söz konusu olan bir şey hâlinde var oldukları bir farklılıklar uzamıdır (Bourdieu, 2006, s. 26).

Alan teorisi gücü dışlamaz, aksine “bir alan, içinden güç ilişkileri ile yapılandırılmış bir toplumsal mevkiler sistemidir”. Bununla birlikte Bourdieu'nun kuramında, Marks'ın aksine farklı alanlar istihdam edilmiştir ve bütün güç ilişkileri iktisadi alana ithal edilemez (Wallace ve Alison, 2012, s. 164-165). “Sosyal dünyanın bizatihi kendisinde, failerin bilinç ve iradesinden bağımsız olarak pratik ve tahayyüllerine yön vermeye ve bunları şekillendirmeye yönelik nesnel yapıların mevcut olduğunu” (Bourdieu, 2014, s. 191) savunan araştırmacıya göre; “nesnel iktidar ilişkileri, sembolik iktidar ilişkilerinde kendini yeniden üretme eğilimindedir” (s. 207). Bourdieu'dan aktaracak olursak:

(...) sosyal dünya, özelliklerin dağılımı üzerinden farklılık ve ayrımsal mesafe mantığına göre tanzim edilmiş bir sembolik sistem olarak kendini sunar. Sosyal uzam, sembolik bir uzam, hayat tarzları uzamı ve bu farklı hayat tarzlarının nitelediği statü gruplarının uzamı olarak işleme eğilimindedir (Bourdieu, 2014, s. 204).

Farklı alanlardaki sermayelerin birbiriyle tamamlanmasına ve ailelerin yeniden üretim stratejilerine (evlilik, veraset, iktisadi veya eğitim stratejileri) dikkat çeken Bourdieu, gücün ve ayrıcalığın, sembolik iktidarla kültürel sermayenin meşrulaştırılmasının aracı ve tezahürü olan simgesel şiddetle yeniden üretildiğini savunmaktadır. “Okul kurumunun kültürel sermayenin dağılımına ve böylece toplumsal uzamın yeniden üretilmesine katkıda bulunmasını” oldukça ayrıntılı olarak inceleyen araştırmacı, “ayrıcalıklı kategorilerin çocuklarının”, eğitime gösterdikleri yoğun ilgiye ve ayrıcalıklı okulları (yani en üst düzey konumlara gelmeyi sağlayan okullara) tekelleştirdiklerine dikkat çekmekte ve çok bilinen Maxwell'in Cini benzetmesiyle eğitimin, eşitsizliğin yeniden üretimindeki rolüne vurgu yapmaktadır (2006, s. 35-36):

(...) Maxwell az ya da çok sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal eder. Bu iblis, tanecikleri ayırır; en hızlılarını ısıyı artıran bir kaba, en yavaşlarını da ısıyı azaltan bir kaba atar. Bunu yaparken de işlem başka türlü yapıldığında ortadan kalkacak olan farklılığı, düzeni korumuş olur. Okul sistemi de Maxwell'in cini gibi çalışır: Ayıklama işlemi için gereken enerji pahasına, eskiden mevcut olan düzeni, yani birbirine eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur. Daha kesin bir biçimde söylemek gerekirse, bir dizi ayıklama işlemi aracılığıyla, miras yoluyla kültürel sermayeye sahip olanları, bu sermayeden yoksun olanlardan ayırır. Yetenek farklılıkları ise, miras edinilen kültürel sermayeye göre oluşan toplumsal farklılıklardan ayıramayacağından, eskiden var olan toplumsal farklılıkları böylece ayakta tutar.

Bunun da ötesinde, okul bir kurum olarak hayat tarzı ve öğrenim biçimleriyle tezahür eden ayrımlarla soylu sınıflarla soylu olmayan sınıflar arasındaki toplumsal sınırları kurar ve “kazanamayanların birincisi ile kazananların sonuncusu arasında bir ad, bir sıfat taşıma hakkıyla

büsbütün belirginleşen” bir sonucu ortaya çıkartır. Bourdieu (2006, s. 37-38)’ya göre; “işte okulun geliştirdiği ayırım, bu bağlamda bir kutsama yani kutsal bir kategoriye, bir soylular sınıfına dâhil etme düzenlemesidir”. Bu bağlamda “okula bağlı kalıtsal bir aristokrasinin varlığını” iddia eden yazar (2006, s. 38-39)’a göre; bu durum kan bağına dayalı soyluluğun akademik ünvanlarla yeniden üretilmesidir.

Bu çalışmanın kapsamı dahilinde, toplumsal tabakalaşmaya ilişkin olarak yukarıda incelenen kuramsal plandaki farklı yorumlarla birlikte; toplumsal tabakalaşma, sınıf ve hareketliliğe ilişkin kavramsal sınırlar ve ampirik analizler itibariyle, çağdaş yorumların da ele alınması gerekir. Çalışmanın müteakip kısmında, çağdaş yorumları itibariyle; toplumsal tabakalaşma, sınıf ve hareketliliğin kavramsal ve ampirik yönleri ele alınmaktadır.

2.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA, SINIF VE HAREKETLİLİK

İnsanlığın tecrübe ettiği temel toplumsal tabakalaşma biçimleri olarak; kölelik, kast, zümre (stand) ve toplumsal sınıfları göz önünde bulundurduğumuzda, Giddens (2008, s. 340); (1) aralarında sıralama bulunan belirli kategorileri ihtiva etmesi, (2) insanların deneyim ve imkânlarının yer aldıkları kategorilere göre ciddi biçimde belirlenmesi ve (3) bahsi geçen sıralamanın zaman içinde yavaşça değişmeye eğilimli olması dizgelerinin tüm tabakalaşma biçimlerinde ayırt edilebileceğini savunmuştur.

Toplumsal sınıfı; “yönelebildikleri yaşam biçimini güçlü bir biçimde etkileyen genel iktisadi kaynakları paylaşan büyük çapta insan öbeği” olarak tanımlayan Giddens (2008, s. 344-345), toplumsal sınıfın, tabakalaşmanın diğer biçimlerinden ayrılan dört temel yönünün tefrik edilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Giddens’a göre, sınıflar; (1) yasal veya dinsel hükümlerle kurulmaması hasebiyle değişken, (2) sınıfsal konumlar yalnızca doğumla elde edilmemesi nedeniyle kısmen edinilebilir, (3) maddi kaynakların sahiplenilmesindeki ayrımsal eşitsizliklere dayanması itibariyle iktisadi temelli ve (4) kişiselliğin fevkinde büyük çaptadırlar.

Toplumsal hareketlilik kavramı; bireylerin veya dâhil oldukları grupların, toplumsal iş bölümü dâhilinde sınıf veya statü olarak kavramsallaştırılmış belirli bir konumdan başka bir konuma olan hareketine işaret etmektedir (Sönmez, 2007; Lipset ve Reinhard, 1959/1992; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Wright, 1997). Gözlemlenen hareketlilik türleri açısından, yatay hareketlilik; tabakaların kendi içerisinde gerçekleşen yönüne karşılık gelirken, dikey hareketlilik; tabakalaşma hiyerarşisi içerisinde, bir tabakadan diğerine doğru gerçekleşen hareketliliğe tekabül eder (Özcan Demir, 2012, s. 129-130). Her bir bireyin sosyal hiyerarşi içerisinde bir konumdan

diğerine olan hareketliliği kuşakiçi hareketlilik⁴ olarak tarif edilirken, bireylerin ebeveynlerinin konumlarından başka bir konuma hareketlilikleri ise kuşaklararası hareketlilik olarak kavramsallaştırılmıştır (Bilton vd., 2009, s. 117).

Herhangi bir zamanda, bu konumların birini veya daha fazlasını işgal eden bireylerin toplumdaki genel saygınlığı; maddi ve sembolik güç, otorite, kaynaklar, çıkarlar, avantajlar ve dezavantajların toplamına bağlıdır ve konumların süregelen meşgaleleri onları memnun kılar veya muzdarip eder. İşbölümüne bağlı konumların, sembolik ve maddi yönleri arasında olgusal bir ayrım vardır. Sembolik yön; bir aktörün anlamlar ve değerlerden yararlanma ve sömürme kabiliyetine dayalı, saygınlık anlamındaki güç ve nispi avantajlara işaret ederken, maddi yön; iktisadi kaynaklar, otorite ve fiziki kuvvete işaret etmektedir. Sembolik görüş; saygı, kabul ve tahkiri nazarı itibara alırken, maddi görüş; zenginlik fırsatları, gelir ve farklı bir hayat tarzı ile özel bir tüketim seviyesini desteklemek üzere kullanılabilircek çıkarlara öncelik verir (Goldthorpe ve Hope, 1974, s. 5; aktaran Sönmez, 2007, s. 177).

Toplumsal sınıfların diğer tabakalaşma biçimlerinden ayrılan yönleri itibariyle, toplumsal hareketlilik, toplumsal akışkanlığı belirlemek üzere devamlı suretle sınıfla birlikte mütalaa edilen bir araştırma nesnesi olagelmiştir. Hareketlilik çalışmaları, “iş ve konumların liyakate göre verildiği, fırsat eşitliği ile tanımlanan bir toplum” olarak kavramsallaştırılan (Bilton vd., 2009, s. 263) meritokrasinin en önemli göstergesi olarak telakki edilmiştir.

Saunders (1990, s. 68); modern sınıf toplumlarında, insanların pozisyonlarının doğumla belirlenmemesi hasebiyle, sınıfa bağlı tabakalaşma sisteminin, feodal ve kast tipi tabakalaşma sistemlerine nazaran daha açık olduğunu belirtmiştir. Kölelik, feodal zümreler ve kastlar gibi toplumsal tabakalaşma tipleri göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal sınıfların göreceli olarak daha açık bir tabakalaşma biçimi olduğu literatürde sıklıkla bahsi geçen bir söylem olmakla birlikte, herhangi bir bireyin ya da grubun tabakalaşma sistemi içerisinde ait olduğu sınıfın nasıl belirleneceği ve toplumsal hareketliliğin nasıl yorumlanacağı hususları oldukça tartışmalıdır (Crompton, 1993; Saunders, 1990; Sönmez, 2006; 2007).

Bu itibarla, çalışmanın aşağıdaki kısmında, klasik öncüllerini takip eden çağdaş toplumsal tabakalaşma kuramlarının, günümüz toplumlarındaki işbölümüne bağlı konumların niteliğine ilişkin farklı yorumlarıyla birlikte sınıf analizleri incelenmektedir.

---

⁴ Bazı kaynaklarda kuşakötesi hareketlilik olarak kavramsallaştırılmıştır. Giddens (2008, s. 372) kuşakötesi hareketliliğin genellikle; “bireylerin çalışma hayatlarındaki değişikliklerin toplumsal skaladaki yerlerine etkisine bakarak” toplumsal hareketliliği ele almanın bir yolu olarak tanımlandığına dikkat çekmiştir.

2.3.1. Sınıf Analizleri

Marks'ın analizinde; “gelir kaynakları, sırasıyla ücret, kâr ve toprak rantı olan sınıf emek-gücü sahipleri, sermaye sahipleri ve toprak sahipleri, başka bir deyişle ücretli emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfını oluştururlar”. Bu bağlamda, *Kapital*'in üçüncü cildinin sonunda, “bir sınıfı oluşturan şey nedir” sorusu, “ücretli-emekçileri, kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini, üç büyük toplumsal sınıf hâline getiren şey nedir” sorusuna irca edilmiştir (1894/2004, s. 775).

Weber'e göre ise, “sınıf durumu; (1) malların tedariki, (2) hayatta bir makam elde etme ve (3) içsel tatmin bulma ile ilgili tipik bir olasılık anlamına gelir ve bu durum, mallar ve yetenekler üzerindeki göreceli kontrolden ve bunların belli bir iktisadi düzende gelir üreten kullanımlarından kaynaklanır”. Bu bağlamda, sınıfın, “aynı sınıf durumundaki tüm kişiler” anlamına geldiğini savunan Weber'e göre; mülk farklılıklarıyla belirlenen “mülk sahibi sınıflar”, malların ve hizmetlerin pazarlanabilirliği tarafından belirlenen “ticari sınıflar” ve sınıf durumlarının bütünlüğünü oluşturan “sosyal sınıflar”dan bahsedebilmek mümkündür. Sınıf örgütlenmeleri bu üç sınıf tipine dayalı olarak oluşabilse de, “sınıf durumu ve sınıf, sadece bir kişinin diğerleriyle paylaştığı aynı ya da benzer çıkarlara” işaret ettiğinden, hareketlilik veya istikrar dinamiklerinin farklılaşabilme hassasiyeti nedeniyle sosyal sınıfların birliği değişkendir (2012a, s. 423-427).

Statü ise; “pozitif ve negatif ayrıcalıklar açısından sosyal itibar üzerinde etkili bir hak iddiası” şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Weber'e göre; “yaşam tarzı”, “formel eğitim” ve “kalıtımsal yada mesleki saygınlık” statünün temel dayanaklarıdır ve uygulamada kendisini; “meşru evlilik”, “ortakçılık”, “ayrıcalıklı kazanç türlerinin teknelci sahipliği” ya da “belli kazanç türlerinden uzak durma” ve “diğer türden statü teamülleri (gelenekler)” ile ifade eder. Statü, sınıf konumuna dayanabilse de sadece bunun tarafından belirlenmez. Weber'in örneğiyle açıklayacak olursak; “bir subayın, memurun ya da öğrencinin sınıf konumu servetlerine göre büyük ölçüde değişir; ancak farklı bir statüye yol açmaz, çünkü yetişme tarzı ve eğitim ortak bir yaşam tarzı yaratır”. Weber'e göre; statü grubu, “daha büyük bir gruptaki kişilerin çokluğunu ifade eder”. Sosyal itibar ve statü tekellerini talep eden statü grupları; özel bir yaşam tarzıyla bağdaşması kaydıyla “mesleki statü grupları”, üst sınıflardan gelme iddiasındaki kalıtımsal karizmaya dayanan yönü itibariyle “kalıtımsal statü grupları” ve gücün teknelci sahiplenilmesine dayanan “siyasi ya da hiyerokratik statü grupları” şeklinde zahir edebilir. Son tahlilde, Weber'e göre; statü ya da sınıf toplumundan bahsedilebilmesi hususu, tabakalaşmanın egemen türüne bağlıdır (2012a, s. 427-428).

Sönmez'in belirttiği gibi; Marksist yaklaşımda, üretim araçları ve kaynaklarına sahiplikten ileri gelen maddi eşitsizlikler dikkate alınmıştır. Bu yüzden, Marksist yaklaşıma tabi herhangi bir araştırma için, sadece iktisadi kaynaklar üzerindeki mülkiyet haklarının tipini değil, aynı zamanda

bunun iktisadi sömürü süreciyle nasıl bir ilişkisi olduğunu belirlemek de esastır. Buna karşılık, Weber'in yaklaşımı sadece mülkiyet yönü itibariyle değil pazarlanabilir yeteneklerin de göz önünde bulundurulmasını gerekli görür. Bu, mesleki iş bölümündeki konumların, yaşam fırsatlarındaki niteliksel farklılıkları hangi şartla ve nasıl dönüştürdüğünü belirlemeyi gerektirir. Bundan dolayı, iki yaklaşım arasındaki anlaşmazlıkların çoğu, sınıf konumlarının mülkiyet yönü hakkında değil, istihdam edilenlere dair oluşturulan muhtelif kategorilerin teorik statüleri hakkındadır. İki yaklaşım arasında süregelen tartışma ve ihtilaflar, her birinin sınıf ve toplumsal hareketliliğe dair sosyolojik kavrayışın ilerletilmesinde belirli avantajlar sunabildiği yönünde genel bir kabulü husule getirmiştir. Marksist ve Weberyen yaklaşımların içinde çalışan araştırmacılar tarafından, asıl ana konularla ilgilenilen en olgun örnekler Wright'ın (1997) ve Goldthorpe'un (Erikson ve Goldthorpe, 1992) çalışmalarında bulunabilir (Sönmez, 2006, s. 166).

Neo-Weberci bir sınıf analizinde istihdam edilen hâliyle, Weber'in toplumsal sınıflara ilişkin yaklaşımını Breen (2014)'den aktarabilmek mümkündür. Weber'in yaklaşımıyla, kapitalizmde piyasa, "basitçe bireylerin kıtlık ya da daha değerli çıktılara erişim elde etme fırsatı" olarak tanımlanabilecek "yaşam fırsatları"nın temel belirleyicisidir. Ortak bir sınıfın üyeleri yaşam fırsatlarını paylaşır. "Piyasa, yaşam fırsatlarını bireylerin getirdiği kaynaklara göre dağıtır ve bu kaynaklar birçok yoldan değişebilir". Mülk sahipliği, belirli vasıflar ve diğer varlıklara göre ayrımlar tezahür edebilir. Bu noktada önemli olan, bahsi geçen varlıkların piyasa temelinde bir değere sahip olmasıdır. "Bundan dolayı sınıfsal durum, piyasa durumu tarafından belirlenir". Weber ilhamlı bir sınıf analizinin ayırt edici özelliği, sınıfların yaşam fırsatlarını şekillendirmesi itibariyle konumlandırılmasıdır (Breen, 2014, s. 50-55).

Sınıfı, mesleki yapı temelinde çözümleye girişen Goldthorpe (1987, s. 40-43) ; (1) gelir kaynağı-düzei, iktisadi güvenliğin derecesi, iktisadi açıdan yükselme imkânları gibi maddi şansların yoğunluğu ve sürekliliğine tekabül eden "pazar durumu" ve (2) kişinin yaptığı işin mahiyeti itibariyle içerisinde yer aldığı üretim süreçlerini yöneten otorite ve kontrol sistemleri çerçevesindeki ilişkiselliğine odaklanan "iş durumları" yönüne istinaden, sınıfları mesleki kategoriler üzerinde konumlandırmıştır.

Goldthorpe'un (Erikson ve Goldthorpe, 1992, s. 38-39) oluşturduğu sınıf şeması; hizmet sınıfı, orta sınıf ve işçi sınıfı olmak üzere üç temel sınıf üzerine konumlandırılan yedi mesleki sınıf kategorisinden mürekkeptir. Bu bağlamda hizmet sınıfı; (I) üst düzey profesyoneller, yöneticiler, görevliler ve mal-mülk sahipleri, (II) daha düşük düzeydeki profesyoneller, yöneticiler, görevliler ve işi kol gücüne dayanmayan çalışanların denetçilerinden oluşur. Orta sınıf ise; (III) (a) yönetim ve ticaret alanında kol gücüne dayanmayan işlerde rutin olarak çalışanlar, (b) satış ve hizmet alanında rutin olarak çalışanlar, (IV) (a) küçük mal-mülk sahipleri, işçi çalıştıran esnaf ve

zanaatkârlar, (b) işçi çalıştırmayan küçük esnaf ve zanaatkârlar, (c) çiftçiler, tarımda diğer kendi işini yapanlar, (V) daha düşük düzeydeki teknisyenler, kol gücüne dayalı çalışanların denetçileri ve vasıflı işçilerden oluşur. İşçi sınıfını ise (VI) vasıflı işçiler, (VII) (a) tarım dışında çalışan yarı vasıflı işçiler ve vasıfsız işçiler ve (b) tarım işçileri oluşturur (bkz. Tablo 1).

Breen'in de belirttiği gibi, Goldthorpe ve arkadaşlarının (Erikson ve Goldthorpe, 1992; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987) sınıf şeması ampirik sınıf analizinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Başlarda, meslekleri piyasa ve iş durumları temelinde ayıran bir şema olarak sunulmuş olmasıyla birlikte, sonraki çalışmalarda (Erikson ve Goldthorpe, 1992), aynı sınıf şeması temelinde, emek piyasası ve üretim birimlerindeki konumlara dair farkların, yol açtıkları istihdam biçimleri yönünden açıklanması amaçlanmıştır (Breen, 2014, s. 55-56).

Goldthorpe'un önceki sınıf kavramsallaştırmasında (Erikson ve Goldthorpe, 1992, s. 35-47) sınıf şeması; "başkalarından emek satın alanlar", "başkalarından emek satın almayan ama kendisi de emeğini başkalarını satmayanlar" ve "bir işveren ya da istihdam organizasyonuna emeğini satanlar" merkezinde konumlandırılmıştır. Goldthorpe (2007, s. 103) bahsi geçen üçüncü kategorinin, bir çok modern toplumda aktif nüfusun kahir ekseriyetini (%85-90) oluşturmasından hareketle, istihdam düzenlemelerinin biçimine, yani istihdam ilişkilerinin gizli, aşikâr ya da sözleşmelere yansıyan doğası üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda kurulu temel fark; kol gücüne dayalı ve kol gücüne dayanmayan daha düşük dereceli çalışanların durumlarını yöneten "emek sözleşmesi" ile kamu, bürokrasi ve özel sektördeki profesyoneller ve kadrolu çalışanların bir çeşit sözleşmesini ifade eden "hizmet ilişkileri" arasındadır.

Emek sözleşmesiyle düzenlenen istihdam ilişkileri göreceli olarak kısa dönemli ve emeğin parayla değişimini kapsamaktadır. Çalışanlar, işveren ya da işveren temsilcilerinin denetimi altında, az veya çok, farklı miktarlarda emek sağlarken, karşılığında parça veya zaman esasına dayalı olarak hesaplanmış bir ücret alırlar. Bürokratik bağlamdaki istihdam ilişkileri ise daha uzun bir dönemi ve daha genele yayılmış bir değişimi içerir. Çalışanlar, kurumlarına sundukları hizmete mukabil, sadece yaptıkları işin karşılığı olan maaş ve çeşitli ikramiyeleri değil, sabit ölçekli maaş artışları, emeklilik hakları ve kariyer fırsatları gibi önemli unsurlarla da teşvik edilir (Erikson ve Goldthorpe, 1992, s. 41).

Goldthorpe'a (2007, s. 108-109) göre, işin mahiyeti itibarıyla istihdam sözleşmesinin farklılaşmasının temel iki yönü; çalışanların ilgili işi icra ederken kullandıkları ve başka bir istihdam alanında üretken değerini yitirebilecek bilgi, beceri ve uzmanlıklarına tekabül eden "insan varlığının özgülük derecesi" ile çalışanlar tarafından icra edilen işin niteliğinin kontrol ve gözlemlenmesiyle, niceliğinin ölçülmesini kapsayan "denetim zorluğunun derecesi" dir.

Tablo 1: “Goldthorpe’un Sınıf Şemasında Sınıf Konumları” (Erikson ve Goldthorpe, 1992, s. 38-39; Şengönül, 2008, s. 9).

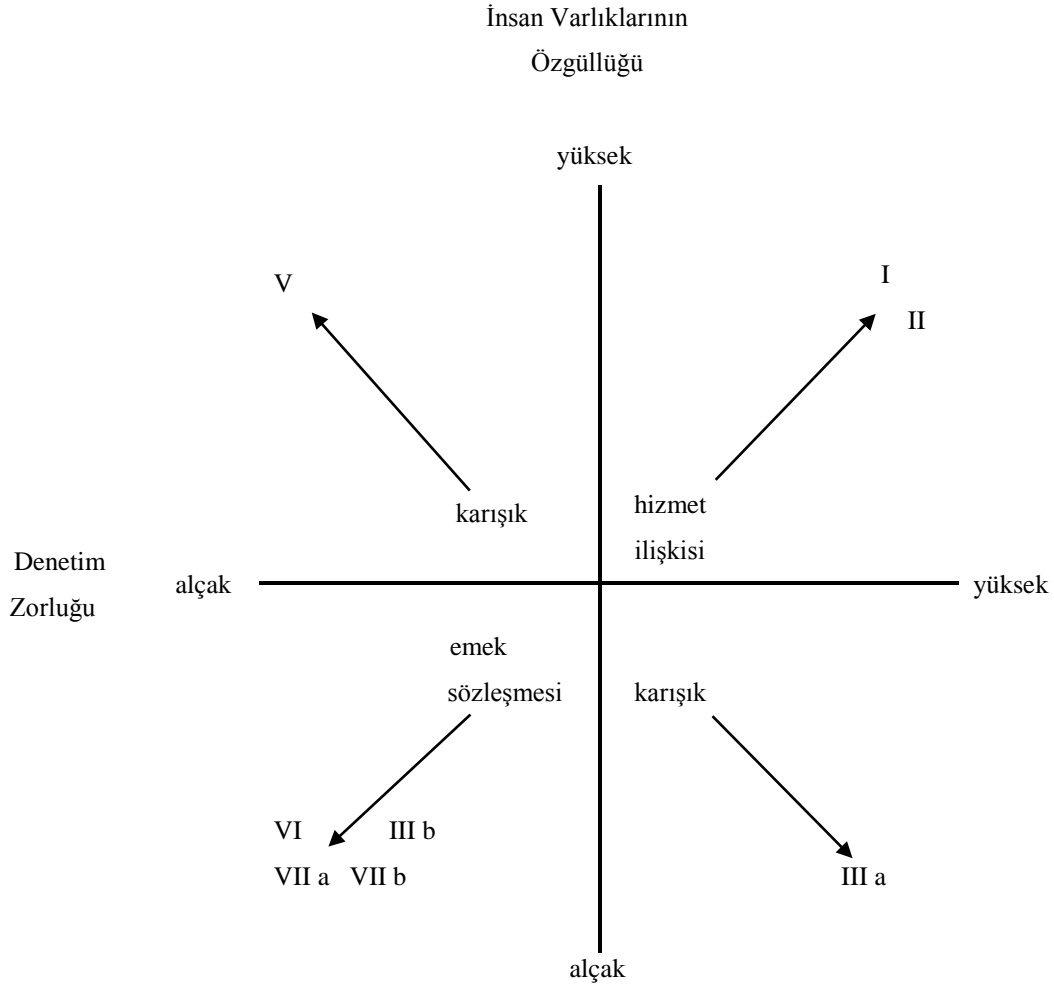
TOPLAM SINIF SAYISI		SINIF KONUMLARININ MESLEKİ KATEGORİLERİ			
7 SINIFLI VERSİYON	11 SINIFLI VERSİYON				
I	I	Büyük mal-mülkiyet sahipleri Büyük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler Üst düzey profesyoneller, yöneticiler ve memurlar	Hizmet Sınıfı: Profesyoneller, Yöneticiler, Üst düzey teknikerler,	Beyaz yakalı çalışanlar	Kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanların denetçileri (I+II)
II	II	Daha düşük derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar Üst düzey teknikerler Küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler İşi kol gücüne dayanmayan (non-manual) çalışanların denetçileri	Kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanların denetçileri (I+II)		
III	III a	Üst düzey yönetim ve ticaret alanında kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar	Kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar: Yönetim ve ticaret alanında kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde rutin çalışanlar, satış personeli, diğer yönetilen hizmet işçileri (III)	Beyaz yakalı çalışanlar	Kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanlar
	III b	Daha düşük derecede satış ve hizmetler alanında kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar	Yönetim ve ticaret alanında kol gücüne dayanmayan (non-manual) işlerde rutin çalışanlar, satış personeli, diğer yönetilen hizmet işçileri (III)		
IV	IV a	İşyerinde işçi çalıştıran esnaflar-zanaatkarlar	Küçük Burjuvazi: İşyerinde ücretli işçi çalıştıran ya da çalıştırmayan, kendisi çalışan küçük mal ve mülkiyet sahipleri, esnaflar-zanaatkarlar vb (IV a+b)	IV a+b Küçük burjuvazi	Küçük burjuvazi
	IV b	İşyerinde işçi çalıştırmayan esnaflar-zanaatkarlar	İşyerinde ücretli işçi çalıştıran ya da çalıştırmayan, kendisi çalışan küçük mal ve mülkiyet sahipleri, esnaflar-zanaatkarlar vb (IV a+b)		
	IV c	Çiftçiler	Çiftçiler: Çiftçiler ve kiracılar ve tarımda çalışan diğer işçiler (IV c)	IV c + VII b	Tarım çalışanları
V	V	Daha düşük derecede teknikerler, kol gücü ile çalışan işçilerin denetçileri	Vasıflı İşçiler: Daha düşük derecede teknikerler, kol gücü ile çalışan işçilerin denetçileri, becerili el işçileri (V + VI)	Tarımda çalışanlar	Tarım çalışanları
VI	VI	Kol gücü ile çalışan vasıflı işçiler	Daha düşük derecede teknikerler, kol gücü ile çalışan işçilerin denetçileri, becerili el işçileri (V + VI)		
VII	VII a	Yarı-vasıflı ve vasıfsız işçiler	Vasıfsız İşçiler: Tarım dışında yer alan yarı-vasıflı ve vasıfsız kol gücü ile çalışan işçiler (VII a)	V+ VI Vasıflı İşçiler	Kol gücü ile çalışan işçiler
	VII b	Tarımda çalışan işçiler	Tarım İşçileri: Tarımda çalışan işçiler ve diğer işçiler (VII b)	VII b Vasıfsız İşçiler	

Varlığa özgünlük problemi, bir taraftan çalışanların başka şirket ya da meslekte bir değeri olmayan vasıflara yatırım yapmaya ikna olmasını gerektirirken, diğer taraftan bu vasıflara sahip çalışanları başka yerden satın alamayan işverenler tarafından, çalışmanı elinde tutabilmekten emin olmayı gerekli kılar. Denetim zorlukları ise, işveren açısından, çalışanın işverenin çıkarları doğrultusunda çalışıp çalışmadığına dair net bir fikrinin olamaması durumunda ortaya çıkar. Her iki problem, özellikle ileriye dönük teşvikleri içeren sözleşmelerle, “çalışanların organizasyonel amaçlara bağlılığı ile kariyerlerindeki başarıları ve yaşam boyu maddi refahları” arasında ortak bir yönü husule getiren hizmet ilişkileri ile giderilir. Varlığa özgünlük ve denetim probleminin olmadığı yerlerde ise iş sözleşmesi bulunur. Bu tip işlerde, görevler ustalık gerektirse dahi emek piyasasından kolayca bulunabilir ve icra edilen işin çıktısı kolayca gözlemlenebilir (Goldthorpe, 2007, s. 110-116; Breen, 2014, s. 56-57).

Goldthorpe’un sınıf şemasını tekrar irdeleyecek olursak, sınıf IV’de (küçük burjuvazi ve çiftçiler) yer alan meslekler hariç diğer meslekler, istihdam biçimleri ve sözleşmesi açısından, varlığa özgünlük ve denetim zorlukları problemlerinin en az biri tarafından belirlenen çalışanlardan oluşmuştur. Sınıf I ve II (profesyoneller, yöneticiler, üst düzey teknikerler, kol gücüne dayanmayan işlerde çalışanların denetçileri) hem varlığa özgünlük hem de denetim probleminin görülmesi hasebiyle hizmet ilişkisine sahip meslekleri içerir. Sınıf III a’da (üst düzey yönetim ve ticaret alanında kol gücüne dayanmayan işlerde rutin olarak çalışanlar) yer alan meslekler varlığa özgünlük gerektirmezken denetim zorluklarıyla karakterizedir. Sınıf V’de (daha düşük derecede teknikerler, kol gücü ile çalışan işçilerin denetçileri) ise tam tersi söz konusudur. Bu bağlamda, sınıf III a ve sınıf V istihdam sözleşmesi yönünden karışık biçimi oluşturur. Sınıf III b (daha düşük derecede satış ve hizmet alanında kol gücüne dayanmayan işlerde rutin olarak çalışanlar), sınıf VI (kol gücü ile çalışan vasıflı işçiler) ve Sınıf VII’de (yarı-vasıflı ve vasıfsız işçiler-tarımda çalışan işçiler) yer alan meslekler ise varlığa özgünlük ve denetim problemi oluşturmaması nedeniyle emek sözleşmesiyle karakterizedir (Goldthorpe, 2007, s. 104; Breen, 2014, s. 57-58) (bkz. Şekil 1).

Marksist yorumun çağdaş temsilcisi Wright’a göre ise, Marksist sınıf analizindeki ayırt edici öge sömürü kavramıdır ve sömürü merkezli sınıf kavramı çağdaş toplumlardaki bir dizi meselenin anlaşılması için teorik anlamda güçlü araçlar sunar. Bu bağlamda, Marksist sınıf analizinin temelleri “sınıf ilişkileri” ve “sınıf yapısı” kavramlarına dayanır. İstihdam edilen, “sınıf çelişkisi”, “sınıf oluşumu”, “sınıf bilinci” gibi diğer terimlerin anlamı sınıf ilişkileri ve sınıf yapısıyla olan bağlantılarından türer (2014, s. 17-21). Bu itibarla Neo-Marksist sınıf analizinin, çağdaş toplumlardaki toplumsal tabaklaşma olgusunu açıklamak yönündeki gayretlerinin temelinde farklı sınıflar arasındaki sömürü ilişkileri merkezi konumdadır.

Şekil 1: “Sözleşme Kaynaklı Riskin ve İş Sözleşmesi Biçimlerinin Kaynakları Olarak İşin Boyutları ile Çalışan Sınıfların Şemadaki Konumları” (Goldthorpe, 2007, s. 118; Breen, 2014, s. 58).

Herhangi bir üretim sürecine katılan insanların, üretim girdileri (aletler, makineler, toprak, hammadde, emek gücü, vasıflar, bilgi vb.) ve bunların kullanılmasından doğan sonuçlar üzerinde farklı tür hakları ve yetkileri vardır. Üretim süreci içerisinde, bahsi geçen girdilerin birleştirilmesi ve kullanılması, üretimin teknik özelliklerine olduğu kadar, aynı zamanda bu hakların ve yetkilerin kullanılma biçimine de bağlıdır. “Bu haklar ve yetkilerin toplamı toplumsal üretim ilişkilerini oluşturur” ve üretim süreci içerisinde sahip olunan haklar ve yetkiler, kişilerin diğer insanlarla kurduğu toplumsal ilişkiyi tanımlar. Toplumsal üretim ilişkileriyle bağlantılı iktidar ilişkileri, sadece bazı değerli nesnelere bölüşülmesiyle değil, insanların faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi yöntemleriyle de bağlantılıdır (Wright, 2014, s. 22). Bu bağlamda, Neo-Marksist sınıf analizi, sınıf ilişkileri hususunda ortodoks Marksist yaklaşımın çağdaş bir yorumunu sunmaktadır:

İnsanların üretken kaynaklar üzerindeki hakları ve yetkileri eşitsiz biçimde dağıldığında - kimi insanlar belirli üretken kaynak türleriyle ilgili olarak diğerlerinin sahip olduğundan daha fazla hakka/yetkiye sahip olduklarında- bu ilişkiler sınıf ilişkileri olarak tanımlanabilir. Örneğin, kapitalist toplumdaki temel zıtlık, üretim araçlarına sahip olanlarla emek gücüne sahip olanlar arasındadır, çünkü “sahip olmak” üretimde mevzilendirilen bir kaynakla ilgili haklar ve yetkilerle ilgili bir tanımdır (Wright, 2014, s. 23).

Wright, Marksist geleneğe bağlı kalarak, “açık çelişkilerin altında yatan uzlaşmaz sınıf çıkarlarını” savunmakla beraber, çağdaş sınıf ilişkilerinin somut olarak bu derece basit olmadığını eklemektedir. Hükümet kısıtlamaları, yönetim kurullarındaki sendikal temsil, yetkinin yönetim hiyerarşilerine delege edilmesi, çalışan hisse senedi seçenekleri vb. gibi, mülkiyet hakları ve yetkilerinin ayrışması ve yeniden bölüşülmesine dair çeşitli biçimler, üretim araçları üzerindeki mutlak kapitalist mülkiyet haklarının kısmen toplumsallaştırılmış olması anlamına gelir. Tüm bunlar, sınıf ilişkilerini soyut ve kutuplaşmış ilişkilerden uzaklaştırır. Bu durum, sermaye tahsisi ve kâr üzerindeki temel denetim yetkisinin kapitalistlere ait olması nedeniyle, sınıf ilişkilerinin kapitalist niteliğini ortadan kaldırmaz, ancak kapitalist sınıf yapılarının önemli ölçüde farklılaşabileceği anlamına gelir. (2014, s. 25-27).

Wright’a göre; “insanların seçimde bulunan ya da eyleyen diğer bireylerle yapılandırılmış ilişkiler içinde seçimde bulunup eylediklerini söylemek, seçimde bulunmayı ve eylemeyi teorize etmenin en uygun yoluna kapı aralar”. Bu minvalde, sınıf konumları, kişinin atomize bir özelliği olmasının ötesinde, sınıf ilişkileri içerisinde işgal edilen toplumsal konumları ifade etmelidir. Sınıf ilişkisi içerisindeki bir konum, yapılandırılmış etkileşim örüntüsü içerisinde yer alır. Kapitalizmde merkezi sınıf ilişkisini, sermaye ile emek arasındaki ilişki belirler. Hâlihazırdaki sınıf konumlarının karmaşıklığı⁵ itibarıyla, “özerklik derecesi”, “gözetime yatkınlık”, “sorumluluk düzeyleri”, “görevlerin bilişsel karmaşıklığı”, “çalışmayla ilgili fiziksel talepler”, “yükselme imkânları” vb. gibi somut farklılıklar da devreye sokulabilir. Bununla birlikte, çalışma koşulları ile ilgili bu farklılıkların bazılarının, insanların sınıf ilişkileri içerisine somut olarak yerleşme biçimlerine dair farklılıklar olduğu belirtilebilir. Çalışanın diğer çalışanlar üzerindeki yetki derecesi ise, üretim sürecindeki hak ve yetki dağılımının özgün biçimini yansıtır (Wright, 2014, s. 28-30).

Wright, sınıf analizinin makro ve mikro düzeylerini birbirinden ayırmıştır. Makro sınıf analizi,

⁵ Wright, sınıf analizi açısından beş karmaşıklık kaynağının özellikle önemli görüldüğünü belirtmektedir:

1. Bizzat ilişkiler içerisindeki karmaşıklıktan türeyen mevki karmaşıklıkları: sınıf ilişkilerinin hak ve yetkilerinin ayrışması.
2. Bireylerin mevkiler üzerindeki dağılımındaki karmaşıklık: aynı anda çoklu sınıf mevkilerinin işgal edilmesi.
3. Mevkilerin geçici boyutlarındaki karmaşıklık: kariyerler basamaklara karşı.
4. İlişkiler içindeki katmanlar.
5. Aileler ve sınıf ilişkileri (Wright, 2014, s. 30).

temelde sınıf yapısıyla ilgilidir. “Belirli bir analiz birimindeki sınıf ilişkilerinin toplamı, bu analiz biriminin sınıf yapısı olarak adlandırılabilir. Yani, bir firmanın, bir şehrin, bir ülkenin, belki dünyanın sınıf yapısından söz edebiliriz”. Mikro düzeydeki sınıf analizleri ise, bireysel hayatların çeşitli yönleri üzerindeki etkileri temelinde, sınıfın bireyleri etkileme biçimlerini anlamaya çalışır. Bireylerin, sınıf ilişkileri içerisindeki konumları aracılığıyla imkânlarını, bilincini ve eylemlerini belirleyen mikro süreçler, onları derinden etkileyen makro bağlamlarla dolayımlanır. Sınıf analizi, hem mikro hem de makro düzeyleri ve bunların etkileşimini anlamaya çalışır. (Wright, 2014, s. 35-36).

Bu ilkeler ışığında Neo-Marksist bir sınıf modeli inşa eden Wright’a göre; kapitalist bir toplumda sömürünün merkezi biçimi üretim araçları üzerindeki mülkiyet haklarına dayanır. Bu mülkiyet hakları, üretim araçlarının sahibi olan ve ücretli işçi çalıştıran kapitalistler (sömürenler), üretim araçlarına sahip olmayan ve kendi emek güçlerini kapitalistlere satan işçiler (sömürülenler) ve ücretle başkalarını çalıştırmaksızın üretim araçlarının sahibi ve kullanıcısı olan küçük burjuvazi (ne sömüren ne sömürülenler) olmak üzere üç temel sınıfı üretir (Wright, 1997, s. 17).

Bununla birlikte, Wright’a (1997, s. 18-24) göre; sınıf yapısının bu temel görüntüsü, analizin esas amacının, feodalizm ve kapitalizm arasındaki farklılıkları açıklamak olduğu, ilişkinin tamamen kapitalistler ve işçiler etrafında döndüğü bazı ampirik ve teorik araştırmalar için yeterli olsa da, sınıf analiziyle çalışmak istediğimiz bir çok şey için daha fazla detaylandırılmış, makro düzeyde kapitalist toplumların sınıf yapısındaki geniş zaman ve mekan varyasyonlarını ve sınıf yapısındaki yerlerine istinaden bireysel yaşamların nasıl etkilendiğini analiz edebilecek kategori takımlarına ihtiyaç duyarız. Bu bağlamda, çalışanları derecelendirmesinin, üretimdeki otorite ilişkisi ve sahip oldukları yetenekler ve uzmanlıklara istinaden; kapitalistler, küçük burjuvazi, uzman yöneticiler, uzmanlar, niteliksiz yöneticiler ve işçiler olmak üzere altı sınıf konumunu içeren basit bir sınıf tipolojisi üretmiştir.

Devamında, otorite ve nitelik ilişkilerini tedrici olarak ele alan Wright (1997, s. 25), ücretli emekle çalıştırılan işçi sayısının da tanımlandığı; kapitalistler (10 veya daha fazla kişiyi çalıştıran), küçük işverenler (10’den daha az kişiyi çalıştıran), küçük burjuvazi, uzman yöneticiler, nitelikli yöneticiler, niteliksiz yöneticiler, uzman denetçiler, nitelikli denetçiler, niteliksiz denetçiler, uzmanlar, nitelikli işçiler ve niteliksiz işçilerden oluşan on iki sınıf konumunu içeren detaylandırılmış bir sınıf tipolojisini elde etmiştir. Neo-Marksist yaklaşımı temsilen, Erik Olin Wright’ın basit ve ayrıntılandırılmış sınıf tipolojileri aşağıda şekillerde sunulmuştur.

Şekil 2: Erik Olin Wright'ın Basit Sınıf Tipolojisi (Wright, 1997, s. 24).

Üretim Araçlarıyla İlişkisi

		Sahip	Çalışan			
Ücretli Emek Kiralayan		Kapitalistler	Uzman Yöneticiler	Niteliksiz yöneticiler	Otorite Sahibi	Otorite İlişkisi
		Küçük Burjuvazi	Uzmanlar	İşçiler		
			Kıt Nitelik	Niteliksiz		
			Sahibi			
Kıt Niteliklerle İlişkisi						

Şekil 3: Erik Olin Wright'ın Detaylandırılmış Sınıf Tipolojisi (Wright, 1997, s. 25).

Üretim Araçlarıyla İlişkisi

		Sahip	Çalışan				
Çalışan Sayısı	Çok	Kapitalistler	Uzman Yöneticiler	Nitelikli yöneticiler	Niteliksiz yöneticiler	Otorite İlişkisi	Yöneticiler
	Az	Küçük İşverenler	Uzman Denetçiler	Nitelikli Denetçiler	Niteliksiz Denetçiler		Denetçiler
	Yok	Küçük Burjuvazi	Uzmanlar	Nitelikli İşçiler	Niteliksiz İşçiler		Yönetim Kadrosu Dışındakiler
			Uzmanlar	Nitelikliler	Niteliksizler		
Kıt Niteliklerle İlişkisi							

Marksist çizgiyi Wright'tan farklı bir şekilde yorumlayan Sorensen (2014), sömürüyü rant üzerinde temellendiren bir sınıf analizini ortaya koymuştur. Sorensen (2014, s. 157-158)'e göre de, Marks'ın sınıf kavramının açıklayıcı gücü, antagonist çıkarlar yaratan sömürü ilişkileridir. Bununla birlikte, sömürü kavramı, antagonist çıkarları zorunlu olarak üretmez. Sınıfı, Marks'ın yaptığı gibi “mülkiyet hakları” temelinde ele alan Sorensen (2014, s. 159), mülkiyet haklarını, Barzel (1997) gibi; “mübadele yoluyla doğrudan ya da dolaylı bir kazanç elde etme yeterliliği olarak tanımlanan, iktisadi mülkiyet hakları ile ilgili bir kavram” olarak istihdam etmiştir. Sorensen'e göre; “yaşam koşulları olarak sınıf kavramı bir kişinin toplam servetini yansıtır” ve zenginliğin bir kısmı rant⁶ üzerinden sağlanabilir. Bu bağlamda, Sorensen, “sömürü sınıfını, rant üreten varlıklar üzerinde hak sağlayan yapısal konumlar olarak tanımlamayı” önermektedir.

Grusky ve Galescu ise, sınıf analizlerine dair alternatif bir yaklaşımı Neo-Durkheimcı bir çizgide ortaya koymuştur. Bu bağlamda, mikro düzeyde sınıf benzeri bir yapılanmanın sürekliliğine işaret eden araştırmacılar, üretim alanını bir kenara bırakarak, özellikle tutum ve davranışların diğer kaynaklarına (ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet) yoğunlaşmaktan ziyade, emek piyasasının ayrılmış sınıflar içerisinde organize olduğunu savunmuştur. Bu ayrışmayla birlikte, “sınıf analizinin nominal kategorilerinin yerini toplumun temel dokusu içinde gömülü ve bu yüzden sadece sosyologlar değil sokaktaki insan içinde anlamlı olan topluluk benzeri mikro sınıflar” almıştır (2014, s. 73-74).

Çağdaş sınıf teorisyenlerinin, makro düzeyde tarih ve ilişkili gelişme anlatılarını vurgulamadığına ve sınıfsal kategorileri mikro ölçekli davranışlar düzeyinde konumlandıklarına dikkat çeken Grusky ve Galescu (2014, s. 77-78), araştırmacıların açıklayıcı girişimlerinde, emek kategorisi içinde daha fazla ayrıma gittiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, Neo-Durkheimcı bir sınıf analizi, Durkheim'in sunduğu; büyük sınıflara yönelik uzun vadedeki “negatif makro düzey hikâye” ve küçük sınıflara (örneğin topluluk benzeri meslekler) ilişkin “pozitif mikro düzey hikâye” oldukça değerli görmektedirler.

Grusky ve Galescu, Durkheim'in üretim alanında ortaya çıkmasını öngördüğü üç mikro düzey ilişkiye istinaden bir sınıf analizinin ortaya koyulabileceğini savunmuştur. Bunlardan birincisi, “meslek birliklerinin ortaya çıkışı” hakkındadır. Makro tarih teorilerinin aksine meslek birliklerinin büyük sınıfların yerini alabileceğine vurgu yapar. İkincisi, “kolektif bilincin yerleşmesi” hususundadır. Tutumlar, davranışlar ve hayat tarzları gibi sınıfsal sonuçların mikro düzeyde ayrılmış meslekler nezdinde tezahür edebileceğine ve ortak çıkarlara ilişkin kolektif

---

⁶ Sorensen (2014), rantı; “tekil sahipler nedeniyle sabit arzdaki varlıklar üzerinden sağlanıp, o varlıkların arzını, arz fiyatı hiçbir değişikliğe neden olmayacak biçimde denetleyen getiri” olarak kavramsallaştırmıştır.

amaçların mesleklere uyarlanabileceğine atıf yapar. Üçüncüsü ise, “meslekler ve organik dayanışma”ya ilişkindir. “Mesleki karşılıklı bağımlılıkların”, yabancılaştırıcı süreçlere karşı komşuluk görevleri içerisindeki sürekli ilişkiler, bireylerin kendilerinin fevkinde bir amaca hizmet ettiğine ikna olması ya da sömürü ilişkisinden ziyade işbirliği ve koordinasyon ilişkileri gibi organik dayanışma biçimleri üretebileceğini vurgu yapar (2014, s. 79-85).

Grusky ve Galescu (2014, s. 90-91), çağdaş sınıf analizlerinde iki temel değişim olduğunu savunmuştur. Bunlardan birincisi; büyük sınıfların artık sınıf analizi için olmazsa olmaz bir koşulu olmaması, ikicisi ise; sınıf analizinin ilgi odağının şimdiye kadar araştırılma ve teorileştirmeyle ilgisiz görünen yerel düzeye kaydırılması gerekliliğidir. Araştırmacılar modern Durkheimci bir sınıf analizinin hareket noktasını şöyle tarif etmektedir:

(...) modern Durkheimci analizin hareket noktası emek piyasasında (a) bir birlik ya da ilişkiler sayesinde kurumsallaşan, (b) gerekli vasıfları mesleki yetkiler ve diplomalara tabi kılan veya (c) üretimi organize etmek ve emeği ayrıştırmak için hangi etkili veya başka yolların benimseneceği konusunda (işçiler, işverenler ve diğerleri arasında) büyük ölçüde yaygın anlayışlar sayesinde kurumsallaşan teknik açıdan benzer işler grubu olarak tanımlanabilecek birim meslek oluşturur. Bu şekilde tanımlanan birim meslekler çoğu kez rakip gruplar arasındaki işlevsel yaşam alanları üzerinde yetki mücadeleleriyle üretilir (Grusky ve Galescu, 2014, s. 92).

Grusky ve Galescu’ya göre, Durkheim’in tarif ettiği ayrılmış meslekler üzerinden “bir sömürü ve rant modeli” geliştirebilmek de pekala mümkündür; kapanmayla ilgili çağdaş kurumların (örneğin uzman meslek birlikleri ya da zanaat birlikleri) “emek arzı konusunda genel sınıfsal düzeyden ziyade, yerel düzeyde kısıtlamalar ürettikleri dikkate alınırsa, Durkheim’in yaklaşımının mantığı, rantın esasen yerel düzeyde elde edildiğini gösterir”. Meslek birlikleri, “mesleğe yeni girenlerin sayısını sınırlandırmak, rakip mesleklerin benzer işler yapmasını engellemek ve işbölümünde teknelci kontrolle ilişkili maddi imkânlar üretmek” ya da kapanmayı sağlayan ve rantı mümkün kılan sertifika ve diplomaları veren kurumların korunması gibi ortak çıkarları korumak için gerekli gücü sağlayabilir. Bu bağlamda, “mesleki yapı, aynı anda hem kapanma yaratacak ve rant sağlayacak (rant üretme yönü) hem de rantı meşrulaştıracak ve onun uygun ve herhangi bir problem içermediğine ikna edecek (rantın meşrulaştırılması yönü) biçimde işleyen çift uçlu bir kılıca benzer” (2014, s. 99-103).

Sınıf analizine dair, bir başka yaklaşımı, Bourdieu’nun çizgisini takip eden Weinger (2014) ortaya koymuştur. Weinger’e göre, Bourdieu’nun kuramında, “sembolik sistemler analizi ve sınıflar arasındaki sınırlar sorunu” ön planda yer alır. Bourdieu, sınıf ve statü arasındaki karşıtlığı, iktisadi ve sembolik yönler arasındaki ayrımla yorumlar. Bu bağlamda, Bourdieu’nun sınıf analizi, “statü farklılaşması hatları boyunca, eş zamanlı olarak sembolik ilişkilerin bir analizini gerektirir” (2014, s. 113-114).

Weininger'e göre, Bourdieu'nun yaklaşımında, "statü farkları (yani yaşam tarzı) toplumsal sınıf farklılıklarının tezahürleri olarak görülebilir". Pratikler, farklı sınıf konumlarındaki bireylerin arasında, sembolik sınırlar kurarak "toplumsal kolektiviteleri" kurmaya hizmet eder. Bu bağlamda, sınıf yapısı, mesleki işbölümünün bütününe kapsar. İşbölümündeki konumlar, sermaye dağılımından türer. "Aile" ve "okul" kültürel sermayenin asıl kaynağı olmakla beraber sınıf konumu, farklı tür sermaye ve farklı alanların bir fonksiyonudur. "Sınıf fraksiyonları" ise, sermayenin ağırlığına göre belirlenir (Weininger, 2014, s. 117-119).

Mesleki sistem içerisindeki sınıf habitusunun asıl kaynağı, emek piyasası ya da üretiminin bölümünden ziyade, sermayenin hacmi ve kompozisyonun "sınıf durumu" olarak adlandırılabilir, toplumsal uzamdaki konumuna dayanmaktadır (Weininger, 2014, s. 122-123).

Bourdieu'nun izini takip eden Weininger'a göre, sınıf pratikleri açısından kolektiviteler, asıl olarak tüketim alanında biçimlenir. "Ayrım hissi (the sense of distinction)", egemen sınıfın yaşam tarzının merkezindedir. Karşıt bir işçi sınıfı habitusu, daha ziyade "zorunluluk beğenisi" etrafında şekillenir (2014, s. 124-125). Bu bağlamda, yaşam tarzları hiyerarşik bir ilişki içerisindedir ve "toplumsal olarak kademelenmiştir". Toplumsal uzam bölgeleri, sembolik sınırlandırmaları sağlayan pratiklerle, toplumsal olarak sınırlanmış grupları oluşturur (2014, s. 128-131). Weininger (2014, s. 135-139)'e göre, Bourdieu'nun kuramına istinaden; simgesel şiddet, nesnel ve kolektif olarak varoluş kazanmayan şeyleri, kodlayarak nesneleştirmek suretiyle kesin sınırlar koyar. Eğitim kurumları ve ehliyetlendirme de, kültürel yetkinliklerle birlikte simgesel şiddetin bir fonksiyonudur.

Pakulski'ye göre ise, klasik Marksist miras, sınıf ile sınıf dışı toplumsal eşitsizlik ve bölünme ile çatışma arasındaki analitik ve teorik karşılaştırmaları sunmak uğruna tanımsal ayrımlara yaslanmanın zorunlu olması hasebiyle, çağdaş temsilcileri tarafından; sınıf, meslek, statü ve siyasal iktidar arasındaki sınırları bulanıklaştıran bir reforma tabi tutulmuştur. Bu noktada; "sınıfın temelde iktisadi bir fenomen olduğu, toplumsal grup oluş (groupness) örüntülerinde yansımaları bulduğu, sınıf mevkiinin toplumsal bilinç, kimlik ve antagonizmde yansıdığı ve kapitalizmi dönüştürme potansiyeli bulunan iktisadi ve siyasi alanlarda eylem biçimleri ürettiği varsayılmaktadır" (Pakulski, 2014, s. 197-198). Toplumsal sınıfa ilişkin, ampirik ve teorik sahadaki ihtilaflara dair bir eleştiriye yer verecek olursak:

Bu şekilde tanımlandığı zaman, sınıf teorisi ve analizi iki temel sorunla karşı karşıya kalır: Geçerlilik sorunu, yani ana ilkelerin ne derece ampirik olarak teyit edilebildiği; anlamlılık sorunu, yani çağdaş toplumsal hiyerarşi, bölünme ve çatışmanın en dikkat çeken özelliklerini aydınlatılabilirliği. Sınıf teorisi ve sınıf analizi, her iki açıdan, ama özellikle anlamlılık açısından eleştirilerle karşı karşıya kalıyor. Eleştirenlere göre bunların toplumsal hiyerarşi, bölünme ve çatışmanın kilit vechelerini aydınlatılabilirliği düşmektedir. Irk ve toplumsal cinsiyet bölünmelerini, yurttaşlığın etkisini, siyasi iktidar dağılımını, elitlerin

eylemlerini yansıtan diğer toplumsal eşitsizlik ve çatışma veçheleri ise öne çıkmaktadır. Sonuç olarak ve klasik öncellerin aksine, çağdaş sınıf analizi, toplumsal hareket ve partilerin siyasi pratiklerinden yalıtılmış soyut bir akademik uğraş hâline gelmiştir (Pakulski, 2014, s. 198).

Pakulski'ye göre (2014, s. 199), klasik sınıf analizinin çağdaş temsilcilerinin sınıf inşaları daha geçerli ve anlamlı hâle geldikçe, Weberci ve Durkheimci mesleki ve statüsel tabakalaşma analizlerine yaklaşmaktadır. Toplumsal cinsiyete ilişkin, ırksal, mesleki ya da siyasi temelli sınıf dışı eşitsizliklerin sınıf analizinde konumlandırılması ise sınıf inşasının klasik açıklamalarını anlamsızlaştırmaktadır. Bu noktada, Pakulski, sınıf teorisi ve sınıf analizini, “yeniden inşa etmek, güncellemek ve geliştirmek yerine bunları daha kapsamlı, karmaşık, çoğul -ama daha az belirlenimci- bir teorik ve tarihsel toplumsal düzenleme ve değişim vizyonuna massetmeyi” önermektedir.

Toplumsal eşitsizlik, toplumsal grup oluşumu bağlamında, farklı yapısal üreteçlerin etkileşimi ve bunların farklı eklemlenme dereceleriyle birlikte karmaşık bir değişkenlik gösterir. Bu bağlamda, toplumsal tabakalaşma ya da toplumsal eşitsizliğin yapılanarak daimi hiyerarşilere dönüşme derecesi ve hiyerarşik tabakaların paylaşılan kimlikler veya ayırıcı birliktelik örüntüleriyle eklemlenme derecesi de değişkendir. Karmaşık eşitsizlik yapılarını çözümleyebilmek için; en başta üreteç yapıların çokluğu olmak üzere, eğitim ve bilginin, yurttaşlığın ve demokrasinin, toplumsal cinsiyet ve ırk ilişkilerinin etkisinin kabul edilmesi kritik öneme sahiptir (Pakulski, 2014, s. 210-214).

Pakulski'nin önerdiği analizin esas noktası, eşitsizlik ile tabakalaşma arasındaki tipolojik bir ayırmadan kaynaklanır. Toplumsal eşitsizlik, tabakalaşmamış bir biçim alabileceği gibi, tabakalaşmanın sınıf biçiminde tezahür etmesi de zorunlu değildir. Aşağıdaki şekil, Pakulski'nin önerdiği modeli özetlemektedir (bkz. Şekil 4). “Tabakalaşmanın egemen olması”, “eşitsizliğin egemen olması”, “melez tabakalaşma” ve “karmaşık eşitsizlik” tipleri, (i) hâkim eşitsizlik üretici veya üreteçlerinin dağılımı ve (ii) güçlü yahut zayıf şekildeki “hiyerarşik toplumsal oluşumun gücü/derecesi”nin birbirini çapraz kesmesiyle örüntülenen eşitsizlik yapılandırılmalarındaki çeşitlemelere tekabül eder (2014, s. 221-222).

Pakulski'ye göre, “postmodernleşme, daha önce iyi eklemlenmiş, kümelenmiş, tabakalaşmış, sınıf ve statü oluşumlarını tahrip eden bir deprem teşkil eder” (2014, s. 229). Sanayi çağının sınıf eşitsizlikleri ve bölünmelerinin yerini, günümüzde artık karmaşık eşitsizlik yapıları almıştır. Bu bağlamda, değişen eşitsizlik yapılarını göz önünde bulunduran analizler, analitik ve teorik açıdan daha yeterli olacaktır.

Şekil 4 : Jan Pakulski'nin Eşitsizlik Yapılandırmalarına İlişkin Tipolojisi (Pakulski, 2014, s. 222).

DOĞURGAN YAPILAR		TOPLUMSAL OLUŞUM	
		<i>Yüksek/Güçlü</i>	<i>Düşük/Zayıf</i>
<i>Tekli/hakim</i> <i>Karmaşıklık düşük</i>	<i>“üreteç”</i>	tabakalaşmanın egemen olması	eşitsizliğin egemen olması
<i>Çoklu/melez karmaşıklık yüksek</i>	<i>“üreteçler”</i>	karmaşık/melez tabakalaşma	karmaşık “sınıfsız” eşitsizlik

Çağdaş sınıf analizleri arasındaki ihtilaflar ve günümüz toplumlarındaki farklı eşitsizlik biçimleri göz önüne alındığında, toplumsal tabakalaşmanın açıklanması hususundaki temel sorunların; toplumsal bölünmeler ve sınıfların ilişkiselliği hususundaki sorunlardan kaynaklandığı görülebilir. Bu bağlamda, çağdaş toplumlardaki toplumsal tabakalaşmanın niteliğine ilişkin olarak, hem kuramsal hem de kavramsal plandaki sorunların çözümü adına, toplumsal bölünmeler ve sınıfların ilişkiselliği hususundaki yorumları değerlendirmek lazım gelir. Bu itibarla, çalışmanın müteakip kısmında bu konular ele alınmaktadır.

2.4. TOPLUMSAL BÖLÜNMELELER VE SINIFLARIN İLİŞKİSELLİĞİ

“Marks’a göre, toplumdaki asıl bölünmeler ve sonuçta oluşan toplumsal tabakalaşmanın tüm biçimlerinin temelleri iktisadi niteliktedir” (Turner, 2000, s. 12). Marksist yaklaşım adına Scase (2000, s. 41); sınıf ve tabakalaşma kavramlarının tekabül ettiği noktalar itibarıyla, birinin neden diğerinin sonuç olduğunu iddia etmekte, yani; toplumsal sınıfın, toplumsal tabakalaşmanın nedeni olduğunu ve tabakalaşma sistemlerinin “sınıf ilişkilerinin ifadesi olarak sınıfların yarattığı yapısal eşitsizlikleri yansıttığını” savunmaktadır.

Weber ise; sınıfla birlikte, statü ve parti farklılıklarını da tefrik etmek suretiyle toplumsal bölünmelerin farklı yönlerine de dikkat çeken bir kuramı ortaya koymuştur. Turner’ın (2000, s. 12) değindiği gibi; “klasik Marksizm, sosyalizmde özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla toplumsal sınıfların yok olacağını öngörmüşken, Weber, hem kapitalizm hem de sosyalizmde statü farklılıkları ve statü-grup çatışmalarının süreceğini iddia etmiştir”.

Toplumsal bölünmelerin açıklanması hususunda Marks ve Weber arasındaki kuramsal

farklılıklarla ortaya çıkan ve Marksist ve Weberyen temsilcilerle süregelen ihtilafların sosyal bilimler literatüründeki tecellisi olarak, toplumsal sınıf ve toplumsal tabakalaşma kavramları da farklı yönleriyle istihdam edilmiştir. Bu bağlamda; toplumsal sınıf ve tabakalaşma terimleri arasında, hem aynı yönü ifade eden soyutlamaların başka terimlerle açıklanması itibariyle kavramsal, hem de farklı yönleri işaret eden soyutlamaların aynı kavramlarla açıklanması itibariyle kuramsal arka plana ithal edilebilecek sorunların varlığından kanaatle, toplumsal bölünmelerin, sınıf ve tabakalaşma ile ilişkisine dair olarak öncelikle kavramsal, devamında da kuramsal bir sorgulamanın yapılması gerektiği aşikârdır.

Giddens (1999, s. 30-37); Marks'ın sınıf teriminin, kavramın biçimsel bir tanımının yapılmaması nedeniyle, karmaşık olduğunu iddia ederken, bu karmaşıklığın “üç etken kümesi” etrafında ayırım yapılarak analiz edilebileceğini savunmuştur. Bunlardan birincisi; Marks'ın sınıf terimiyle birlikte katman ve mevki gibi kelimeleri de birbirinin yerine ikame edilebilir tarzda istihdam etmesi ve dahası sınıf terimini kendi teorisi içinde salt sınıfların parçaları olan çeşitli gruplar içinde kullanmasıdır (entelektüeller için ideolojik sınıflar, lumpen proleterya için tehlikeli sınıflar ya da simsarlardan parazit sınıflar diye bahsetmesi gibi). İkincisi; “tüm sınıf sistemi tarzlarına ait olan sınıf hâkimiyetinin soyut ya da saf modeli ve belirli toplumlarda sınıfların spesifik niteliklerinin daha somut tanımlamaları” arasında kavramsal açıdan iki farklı yapılanım olmasına rağmen ikisinin de sınıf terimiyle açıklanmasıdır (örneğin saf modelde işbölümü sınıflar var olmaksızın artı üretimin şartı iken, somut modelde sınıf, işbölümündeki gelir kaynaklarıyla tanımlanamaz). Üçüncüsü; “tıpkı Marks'ın saf sınıf modellerinde olduğu gibi, kapitalizmin ve kapitalist gelişim sürecinin saf ve somut modelleri vardır”. Mesela; Marks, feodalizmin çöküşünü açıklarken burjuvaziyi tabaka (estate) olarak değil bir sınıf olarak nitelerken, kimi ifadelerinde “sınıfın ortaya çıkışının bizatihi bir burjuvazi ürünü olduğunu” açıkça belirtir.

Kuramsal planda ise; Weber'in yaklaşımı, “sınıf çatışmalarının toplumun gelişmesindeki temel dinamik süreci biçimlendirdiği şeklindeki Marksçı genellemeye” karşıdır. Bu bağlamda, Weber'e göre, Marks iktisadi ilişkilere haddinden fazla değer vermekle, sınıftan bağımsız statü ilişkilerini yeterince kavrayamamıştır. Weber'in Marks'tan ayrıldığı temel nokta itibariyle; “(modern) kapitalizmin en öz ögesi, sınıf niteliği değildir; kapitalizmi eski geleneksel düzenden ayıran gerçek kopuş, kapitalist üretim girişiminin akılcı niteliğidir” ve bu nitelik sosyalizmde de yine bir öge olarak varlığını sürdürür. Yani, Weber'e göre; modern kapitalizm, pazar işlemleri oranındaki geçmişe nazaran mukayese edilemez genişliği ve “sermaye ve özgür ücretli emek arasındaki bir ilişki üzerine temellenen bir sistem” olması özellikleriyle sınıf toplumu olarak yorumlanabilse de, “sermaye ve ücretli emek arasındaki sınıf ilişkilerinin oluşumu”, feodalizmin yerini alan yeni bir toplumun ötesinde, “daha geniş bir sürecin hastalığıdır” (Giddens, 1999, s.

61-62).

Marksist ya da Weberyana yorumlar, her ne kadar, toplumsal bölünmeler hususunda analitik düşünme biçimleri kazandırsalar da, toplumsal bölünmelerin farklı dayanaklarını (vehmi ya da gerçek) ve farklı eşitsizlik kalıplarını göz önünde bulundurduğumuzda daha fazla düşünmeye ihtiyacımız olduğu aşikârdır. Bu yönüyle, işçi olmakla kadın işçi olmak, kadın işçi olmakla tahkir edilen bir etnik kökene sahip kadın işçi olmak, eşitsizliğin farklı dayanakları ve farklı (ya da dramatik) sonuçları açısından bir tutulamaz. Modern toplumlarda eşitsizliğin kaynağı ve yeniden üretilmesi bağlamında eşitsizliğin dâhi eşitsiz olduğu düşünülecek olursa meselenin ne kadar girift bir hâl aldığı anlaşılabilir.

Kavramsal planda; imkân ve kısıtlılıkların ya da avantaj ve dezavantajların karşılıklı diyalektiği farklılığın eşitsizliğe inkılabını açıklarken, bireylerin ait oldukları ya da atfedildikleri farklı gruplar arasındaki eşitsizlik kalıpları toplumsal bölünmeleri açıklar. Bu bağlamda toplumsal tabakalaşma; sınıf, toplumsal cinsiyet, etnisite, yaş, engellilik, sermaye (iktisadi, kültürel ya da simgesel), yurttaşlık vb. üzer(ler)ine temellendirilmiş süregelen eşitsizliklerin yapılaşmış hâlidir.

Bununla birlikte, sosyal bölünmelerin vehmi ya da gerçek olarak karşıt kategoriler etrafında yapılaşması da literatürde bahsi geçen bir olgudur. Örneğin; “göçmenler idaresindeki memur⁷ o ülkede yurttaş olma tanımına bağlı olarak ülkenin göçmen kabul ölçütlerini uygulayacak, böylece yurttaş olmama durumunu da belirleyecektir”. Başka bir deyişle, sosyal bölünmeler rastlantısal olarak değil, güce ve avantajlı konumlara sahip olanların, bu avantajlara yahut avantajların göstergesi olarak telakki edilen sembollere ya da eylemlere atıfla, kendilerini, karşıt kategorilere kıyasla daha yukarıda olarak tanımlamaları çerçevesinde temellenir (Bilton vd., 2009, s. 69).

Marks'ın, “kendi içinde sınıf” ve “kendisi için sınıf” kavramları etrafında tartıştığı, Weber'in “ortak hayat tarzları” ve “ortak hayat fırsatları” vurgusuyla dile getirdiği, Bourdieu'nun “alan” ve “habitus” teorileriyle derinleştirdiği ve hatta Pareto'nun seçkinlerle temas ettiği esas konu, karşıt kategoriler çerçevesinde yapılaşan sosyal bölünmelerin, bireylerin ya da grupların nezdindeki tezahürü ve süregelen eşitsizliklerin kaynağı ve yeniden üretilmesiyle, bu tezahüre dair farkındalık arasındaki ilginin yapısal imkân ve kısıtlılıklar çerçevesinde açıklanmasıdır. Bahsi geçen kuramcılara ait açıklamalar, her ne kadar muhtelif yahut nesnenin farklı yönlerine dair olsa da, zımni yahut aşikâr biçimde, toplumsal bölünmelerin açıklanması iddiasını da zatında barındırır. Tabakalaşma kuramları arasındaki asıl ihtilaf; bireyler nezdinde tecelli eden farklılıklarla, bireylerin ait oldukları ya da atfedildikleri grupların (veyahut sınıfların) mümeyyiz

⁷ İlgili kaynakta “sorumlu” ifadesi kullanılmış olsa da, “memur” sıfatının daha yerinde olacağı değerlendirilmiştir.

vasıfları arasındaki mütakabiliyetin, farklılığın eşitsizliğe inkılabını ve temadisini nasıl açıkladığı hususudur. Sosyal bölünmelerin farklı dayanakları, yakın dönem sosyal bilimcileri tarafından tefrik edilen bir husus olsa da, günümüzde vaki olan tartışmalar açısından asıl mesele; farklı eşitsizlik kalıplarının yapısal açıklamalarına dair olmak üzere, farklı toplumsal bölünme yönlerinin ilişkiselliği yahut bütünselliği etrafında dönmektedir⁸.

Neo-Marksist sınıf analizinde (Wright, 2014, s. 23) istihdam edilen hâliyle, bir sınıf ilişkisinden bahsedebilmek için, yalnızca bir kaynağa sahiplik açısından eşitsiz hak ve yetkilerin varlığı değil, aynı zamanda bu kaynağın kullanılmasıyla elde edilen sonuçlar açısından da eşitsiz hak ve yetkilerin mevcut olması lazım gelir. Wright (2014, s. 38), Neo-Marksist sınıf analizinin temel meta-tezini bir çift önermeye dayandırmaktadır:

Önerme 1: Sahip oldukların elde ettiklerini belirler.

Önerme 2: Sahip oldukların elde ettiğini elde etmek için yapman gerekeni belirler.

Neo-Marksist sınıf analizi dâhilinde, bu önermelerden birincisi, “üretken varlıklar üzerindeki hak ve yetkilerin, insanların gelir elde etmek için uğraştıkları stratejiler ve pratikler bakımından sistematik ve önemli bir belirleyen olduğu” yönündeki bir sonuca tekabül eder. İkincisi ise, “oy verme örüntüleri, yaklaşımlar, dostlukların oluşması, sağlık vs. gibi” sınıfla bağlantılı diğer sonuçlara işaret eder. Neo-Marksist sınıf analizinin özgünlüğü, bu iki sonuca ilişkin olarak sömürü kavramı etrafındaki açıklamalarından kaynaklanır. Bu noktada, sınıf ilişkileri; uzlaşmaz çıkarlar etrafında şekillenir, dışlama içerir ve emek faaliyetlerinden doğan maddi avantajlara el koyulmasına imkân sağlar (Wright, 2014, s. 39-40).

Wright (2014, s. 45-48)’a göre, Marksist sınıf analizinde, toplumsal ilişkilerle, üretim içindeki örgütlenme ve mübadele biçimlerinin sıkı bir ilişki vardır. Bu yönü itibariyle, çatışma, rastlantısal bir şey olmanın ötesinde sınıf ilişkilerinin bir sonucudur ve ezilen sınıf konumundaki insanlara sınıf çıkarları için mücadele etmelerini sağlayan bir güç kazandırır. Aynı zamanda, bu direnme kapasitesi, sömüren sınıflar açısından, emek faaliyetlerine el koyma yeteneklerinin güvence altına alınmasına yönelik belirli bir kaynak ayrılmasını da beraberinde getirir. Emek faaliyetlerine el koymanın düşük maliyetli çözümü, sömürülenlerin “aktif rızasını elde eden şeyler yapmaktır”.

Bunun aksine olarak, Breen’in de belirttiği gibi, Weberci sınıf yorumunda, birinin kazancının diğerinin kaybı olduğu sıfır toplamlı bir çatışma yoktur. Sınıfların kapitalist toplumlarda çatışmaların esas kaynağı olduğu ya da zorunlu olarak kolektif eylem şeklinde tezahür edeceğine dair bir yorum da bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sınıf konumu, bireylerin davranışlarına

⁸ Örneğin; bkz. (Öğütte ve Çeğin, 2010).

yönelik koşulları oluşturur ve benzer koşullardaki bireyler, benzer şekilde davranma eğilimindedir. Fakat, benzer davranış örüntüleri her zaman sınıf-bilinçli davranışlar değildir. Sınıf-bilinçli davranış, “bireylerin sınıf konumunun sebep ve sonuçları arasındaki ilişkinin farkında oldukları durumda oluşur” (2014, s. 52-53).

Neo-Durkheimci sınıf analizini temsilen Grusky ve Galescu (2014)’nin yaklaşımı ise, mikro sınıflar temelinde, mesleklerin büyük yahut birleştirilmiş sınıfların aksine, kolektif olarak hareket edebileceklerine⁹, hayat tarzı ve yaşam fırsatlarını biçimlendirebileceklerine dikkat çeker. Bu yaklaşım, aynı zamanda, yerel düzeyde kalmak kaydıyla, Sorensen (2014)’in rant temelli sömürü yaklaşımıyla da uyum içerisindedir.

Grusky ve Galescu (2014)’ya göre, ayrılmış meslekler nezdinde belirlenen toplumsal kimliklerden ve bir meslek dilinden bahsedebilmek mümkündür. Yine, ayrılmış meslekler boyutunda; diplomalar, sertifikalar ve yetkilerle karakterize, dışlayıcı nitelikte, kurumsallaşmış toplumsal kapanma araçları da bulunabilir. Bu bağlamda, günümüzde toplumsal kapanma daha ziyade ayrılmış sınıflarla sağlanır ve ayrılmış sınırlara dayanan mesleki alt-kültürler oluşur (s. 94-98).

Neo-Durkheimci sınıf yaklaşımı (Grusky ve Galescu, 2014, s. 104), rantın ancak yerel düzeyde elde edilebileceğini ve mesleki kurumsallaşmanın ücret farklılıklarını meşrulaştırıcı ve çıkar uzlaşmazlıklarının artmasını engelleyici şekilde işlemesi hasebiyle, mikro sınıf kategorilerinin antagonist özellikler sergilemeyeceğini savunur.

Weininger (2014)’in önerdiği Bourdieu’nun sınıf yaklaşımında ise, toplumsal sınıflara ilişkin sınırlar, teoriden ziyade pratikler üzerine konumlandırılmıştır. Bu bağlamdaki sınıf farklılıkları, sınıf konumlarının habitusla olan ilişkisiyle yorumlanır ve yaşam tarzlarıyla tezahür eder. Yani, toplumsal kolektiviteler sembolik sınırlarla kurulur. Toplumsal sınıflar ancak toplumsal uzamlar olarak düşünülmüş ve kolektiviteler, sınıf habitusu etrafındaki benzerlik ve karşıtlıklar merkezinde tartışılmıştır.

Pakulski (2014), toplumsal tabakalaşmanın açıklanmasına ilişkin olarak, sınıfların, sanayi toplumlarında doruk noktasına ulaşan sınıf oluş örüntüleriyle beraber başat unsur olmasına rağmen, çağdaş toplumlardaki post-modern eğilimlerle birlikte sınıfsız eşitsizlik fikrini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, mülkiyet ve piyasanın ürettiği, antagonist kolektifler olarak

---

⁹ Grusky ve Galescu (2014, s. 97), birim meslek düzeyinde üç temel kolektif eylem tipi ayırt edilebileceğini savunmuştur. Bunlar; “(a) mesleki konumlara ulaştırmayı sınırlandırmak için tasarlanan aşağıya kapanma stratejileri, (b) meslek birlikleri arasındaki işbölümündeki işlevsel yaşam alanları üzerinde sürdürülen yatay rekabetçi mücadeleler ve (c) devletten ve işverenlerden mesleğe-özel kazanç ayrıcalıkları (örneğin, tekelci korumacılığı) elde etmeye yönelik yukarı doğru kolektif eylem”dir.

sınıfların yerini, farklı üreteç yapıları ve farklı eklemleşme dereceleriyle birlikte karmaşık ve sınıfsız eşitsizlikler almıştır.

Son tahlilde, toplumsal tabakalaşmanın açıklanması, yalnızca taksonomik gruplar çerçevesindeki benzer veri kümelenmeleriyle değil, ancak, sosyal hayatın değişik noktalarında tezahür eden yapısal kırıntıların eşitsizliğin farklı yönleri dâhilindeki yapısal analiziyle mümkündür. Bu kapsamda, çalışmanın müteakip kısmında, çağdaş toplumlardaki farklı yönleriyle birlikte eşitsizliklerin nasıl yapılaştığı hakkında tartışılmaktadır.

2.5. EŞİTSİZLİKLERİN YAPILAŞMASI

2.5.1. Günümüz Toplumlarında Eşitsizlik Yapıları

Toplumsal eşitsizlik, toplumsal grup oluşumu bağlamında, farklı yapısal üreteçlerin etkileşimi ve bunların farklı eklemleşme dereceleriyle birlikte karmaşık bir değişkenlik gösterir. Bu bağlamda, toplumsal tabakalaşma ya da toplumsal eşitsizliğin yapılanarak daimi hiyerarşilere dönüşme derecesi ve hiyerarşik tabakaların paylaşılan kimlikler veya ayırıcı birliktelik örüntüleriyle eklemleşme derecesi de değişkendir. Karmaşık eşitsizlik yapılarını çözümleyebilmek için; en başta üreteç yapıların çokluğu olmak üzere, eğitim ve bilginin, yurttaşlığın ve demokrasinin, toplumsal cinsiyet ve ırk ilişkilerinin etkisinin kabul edilmesi kritik öneme sahiptir (Pakulski, 2014, s. 210-214).

Marshall (1950/2000, s. 21), yurttaşlığın; “toplumun üyelerine bağışlanan bir statü“ olduğunu; medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar şeklindeki üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluştuğunu belirtmiştir. Marshall’a göre (1950/2000, s. 37), yurttaşlık statüsüne sahip olan herkes haklar ve ödevler açısından tam bir eşitliğe sahip olmakla birlikte, bunların ne olduğunu tanımlayan evrensel bir ilke yoktur. Yurttaşlığın henüz gelişmeye başladığı dönemlerde, toplumun üyeleri arasında eşitliğin sağlanmasına matuf bir ideal var olsa da, eşitsizlik sistemleri bu tip idealler üzerine de inşa edilebilir.

Brubaker (1989, s. 3; 1992, s. 36-38), yurttaşlığı resmi (formal) ve medeni, siyasal ve özellikle sosyal hakları kapsayan tözel (substantive) yurttaşlık olmak üzere iki yönüyle soyutlamış ve resmi yurttaşlığın tözel yurttaşlık için gerekli ve yeterli bir koşul olmadığını vurgulamıştır (aktaran Bottomore, 1990/2000, s. 100).

Bottomore (1990/2000, s. 100-103), tözel yurttaşlık hakları kapsamında toplumsal cinsiyet farklılıklarının ve hem resmi hem de tözel yurttaşlık hakları açısından etnik veya etno-kültürel çeşitliliğin göz ardı edildiğini ve tartışılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, kadınların

medeni, siyasi ve sosyal hakları erkeklerden daha sonra ve daha zor aldıkları¹⁰, yasama organlarında ve devletin üst kademelerinde yeterince temsil edilememeleri, birçok ülkede yüksek ücretli ve saygın işlerde çalışamamaları hususlarına dikkat çekilebilir. Aynı şekilde, etnik azınlık mensuplarının maruz kaldığı tözel yurttaşlık mahrumiyetleri kapsamında, bazı gruplar açısından sağlık, eğitim, istihdam, konut edinme gibi sosyal hakların dağılımındaki eşitsizlik ya da 1960'lı yıllardaki Afro-Amerikalıların mağduriyetleri örnek gösterilebilir. Bottomore'a göre (1990/2000, s. 123), resmi yurttaşlık bazı hakların elde edilmesi için yeterli ve gerekli olmasa da hakların kime verildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kaya (2000, s. 38), Marshall'ın (1950/2000) çizdiği üç eksenli yurttaşlık soyutlamasına, kültürel ve iktisadi olmak üzere iki eksenin daha eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kaya'ya göre, "geleneksel yurttaşlık kavramının oluşumu, modern ulus devletin ve modern kapitalizmin gelişimiyle paralellik gösterir". Araştırmacının kendi ifadeleriyle ulus devletin kurgusal inşasına yer verecek olursak (2000, s. 145):

Ulus-devlet kurgusu genellikle bir etnik kimlik, ortak bir geçmiş, ortak bir söylenceler ve anılar dizini, ulusal bir marş, ataların uğruna öldüğü bir toprak parçası, ulusal bir ekonomi ile birlikte yasal haklar ve ödevler bütünü gibi objektif unsurlar üzerine inşa edilmiştir. (...).

Kaya'ya göre, yurttaşlık kurumu günümüz heterojen toplumlarının medeni, siyasal, sosyal, kültürel ve iktisadi ihtiyaçlarına yeterince yanıt verememektedir. Ulus devletlerinin çoğu etnik, dinsel ve diğer tür azınlıkları dışlayabilmek için yurttaşlığın kapsamını daraltma eğilimine girmişlerdir. Milliyetçilik ideolojisi de, etnik ve dinsel azınlıkları dışlaması, sınıfsal farklılıklar ve kadın-erkek arasındaki var olan eşitsizlikleri gizleyen siyasi bir söyleme dönüşmesi itibariyle, "biz" ve "onlar" arasındaki sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi sınırları dramatikleştirme sürecinde yurttaşlıkla tamamlanmaktadır. Yine, çok kültürlülük ideolojisi de; toplumsal eşitsizlik, dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık ve diğer sınıfsal farklılıkları kültürel farklılıklara indirgemesi itibariyle, ulus devlet düzenini korumayı amaçlayan yeni tarz bir milliyetçiliğe dönüşmüştür. Kültürleri, etnik gruplara ait, kendi içinde bütünlüğü bulunan ve değişmeyen bir meta gibi algılayan bu ideoloji, ötekinin egzotikleştirilmesi yoluyla dışlanmasına imkân sağlamaktadır. Çokkültürlülük, çıkarların çokluğu yerine kültürlerin çokluğuna vurgu yapan, ötekinin öteki konumunda kabul edildiği yeniden üretilmiş gizli bir etnosentrizmi ifade etmektedir (Kaya, 2000, s. 146-166).

Yurttaşlık kurumu kapsamında bir hak olarak vatandaşlara sunulan eğitim, ulus devlet çizgileriyle

¹⁰ Örneğin, medeni haklar kapsamında mülkiyet hakkını erkeklerden daha sonra elde etmeleri, Britanya'da evli kadınların gelirlerinin 1990 yılından önce eşlerinin kazançlarının parçası olması nedeniyle vergilendirilmemesi, siyasi haklarını ancak 20. Yüzyılda elde edebilmeleri vb. gibi (Bottomore, 1990/2000, s. 103).

birlikte yalnız bir hak olmanın ötesinde aynı zamanda bir zorunluluk ya da bir ödev olarak tecessüm etmiştir. Araştırmacılar¹¹ bir yandan eğitim kurumunun müreffeh bir toplum için sağladığı fırsatları ifade ederken, diğer taraftan bir iktidar aygıtı olarak menfi yönde araçsallaştırılmasına dikkat çekmişlerdir. Günümüz toplumları açısından eğitim kurumu; eşitsizliklerin yapılaşması, yeniden üretilmesi yahut azaltılması bağlamında hem bir kaynak, hem bir araç, hem de bir sonuç teşkil etmesi bakımından fasit veya doğurgan döngülerin merkezinde yer almaktadır¹².

Weber (2012a; 2012b)'in tabakalaşma kuramındaki hayat tarzı vurgusuyla, Bourdieu (2006; 2014; 1984/2008)'nün toplumsal konumlar uzamı ile yaşam tarzları uzamı arasındaki ilişkisellik fikri, eğitimin merkezi rolü ile birlikte ele alındığında, güç ve iktidar ilişkilerinin toplumsal bölünmeler ve grup oluşumu üzerindeki sistematik niteliğine ışık tutar. Bu bağlamda, Weber'in rasyonel bürokratik egemenlik yapısıyla gerçekliğin rasyonel yorumunun tezahürü olarak karşımıza çıkan uzman ve kültürlü insan tipolojileri, Bourdieu'nun farklı sermayelerden kaynaklanan iktidarların tezahürü olarak karşımıza çıkan sembolik şiddet ve habituslarla beraber mütalaa edilebilir. Bu tablo, günümüz toplumlarında eşitsizliğin kaynağı ve yeniden üretilmesi bağlamında, yukarıda bahsi geçen; yurttaşlık, toplumsal cinsiyet ve etnisite kaynaklı ya da iktisadi ve kültürel dezavantajların resmi ve tözsel yönleri arasındaki mesafe ve eşitsizliğin farklı yahut pozitif addedilen süreç, fikir ve ideolojiler üzerinden de devşirilebilme hassasiyetiyle birlikte değerlendirildiğinde, toplumsal kapanma stratejilerinin profesyonel boyutuna işaret eder. Bu kapsamda, araştırmanın aşağıdaki kısmında, toplumsal kapanma stratejilerinin profesyonel yönü ele alınmaktadır.

2.5.2. Profesyonel Kapanma Stratejileri

Kamu ve özel otorite ilişkilerinin giderek bürokratikleşmesi ve uzmanlık bilgisinin artan önemi Weber'den beri tefrik edilen bir unsur olmakla beraber, toplumsal kapanma stratejileri ve eşitsizliklerin yeniden üretilebilmesi bağlamında, bu unsurların iktidar ilişkileriyle eklemleşmesi rasyonalizmin çıktılarını ve meşruiyetini tartışmaya açmıştır.

Weber'in terminolojisinde, güç; “sosyal bir ilişki içerisindeki bir aktörün, olasılığın dayandığı

¹¹ Bkz. (Marshall, 1950/2000)

¹² Örneğin; Karaca (2012), toplumsal yapıdaki kuşaklararası hareketliliği incelemek adına Denizli ili örneğinde, orta ve üst düzey meslek gruplarına dâhil bireylerin, ebeveynleriyle arasındaki eğitim, gelir düzeyi ve meslek farklılıklarını karşılaştırmış ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki en büyük farkın eğitim düzeyinde görüldüğü, bunu mesleki statü düzeyi ve gelir düzeyinin takip ettiği sonucuna ulaşmıştır.

temele bakılmaksızın, direnişe karşı kendi iradesini uygulama olasılığıdır”. Egemenlik ise; “belirli bir içeriği olan emre belli bir insan grubu tarafından itaat edilme olasılığıdır. Bu bağlamda disiplin; “bir emrin alışkanlık vasıtasıyla, belli bir grup tarafından belli kalıplarda ivedi ve otomatik olarak kabul edilme olasılığıdır” (Weber, 2012a, s. 163).

Weber (2012b, s. 319)’e göre, bir egemenliğin meşruiyetinin haklılaştırılması teorik ya da felsefi bir meseleden daha ziyade herhangi bir gücün ve hatta hayat avantajının kendini haklılaştırmasına dayanır;

İnsanların kaderleri eşit değildir. İnsanlar sağlık ya da refah ya da sosyal statü ya da ve sair şeylerin durumu açısından farklılaşır. Basit bir gözlem bu gibi her durumda daha ayrıcalıklı olanın kendi durumunu bir şekilde meşru avantajına hak edilmiş ve başkasının dezavantajının sonrakinin hatası neticesi ortaya çıkmış olarak bakma sonsuz ihtiyacını hisseder. Farklılığın salt tesadüfi nedenlerinin her zaman çok açık olabilmesi fark yaratmaz (Weber, 2012, s. 319).

Pozitif ve negatif ayrıcalıklı insan grupları arasındaki ilişki de bu şekilde tecelli eder. Yüksek derecede ayrıcalıklı gruplar doğal ya da kan üstünlüğü mitini geliştirirken, istikrarlı güç ve sonuçta statü dağıtımını altında negatif ayrıcalıklı katman tarafından da kabul edilir. Bu durum, her insanın bireysel kaderini belirleyen bir faktör olarak açık ve net bir görünüm sergileyinceye kadar var olur (Weber, 2012, s. 319).

Her egemenlik, sürekli olarak meşruiyetinin ilkelerine başvurmak suretiyle kendini haklılaştırmak ihtiyacını hisseder. Bu, bir emir yetkisinin rasyonel kurallar sistemi içerisinde geçerlilik kazandığı, yönetimin belirlediği kuralların bağlayıcı normlar olarak itaatle karşılaştığı ve gücün normla uyduğu sürece meşru telakki edilmesine ya da geleneğin kutsallığına veya karizmaya ilişkin kişisel otoriteye dayanabilir¹³ (Weber, 2012, s. 319-320).

Başka bir ifadeyle, “kurulmuş otorite düzeninde daima lider ve takipçilerinin gözünde güç kullanımını meşrulaştıran bir dizi inanç mevcuttur”. Gücü meşrulaştıran bu inançlar, otorite sistemlerinin görece istikrarını belirler. Otorite çok sayıda insan üzerinde uygulandığında, kural koyan ve kurallara uyanlar arasında bir köprü görevi yapacak ve emirleri yürütecek idari bir aygıtı zorunlu kılar. Yasal tahakkümle ilgili tipik yönetsel aygıtı bürokrasi adı verilir (Mouzelis, 2003,

¹³ Weber’in kuramında meşruluk iddialarının geçerliliğinin dayandırıldığı meşru egemenliğin üç saf tipi vardır:

Rasyonel temeller- yasalştırılmış kuralların ve bu tür kurallara göre otorite konumuna yükselmiş olanların emirler yayınlama hakkının yasallığına olan inanca (yasal otorite) dayanırlar.

Geleneksel temeller- çok eski geleneklerin kutsallığına duyulan yerleşik inanca ve onların altında uygulanan otoritenin meşruluğuna (geleneksel otorite) dayanırlar; ya da son olarak Karizmatik temeller- tekil bir kişinin ve onun tarafından buyrulan ya da ortaya çıkartılan normatif kalıpların ya da düzenin istisnai kutsallığına, kahramanlığına ya da örnek gösterilen karakterine bağlılığa (karizmatik otorite) dayanabilir (Weber, 2012a, s. 334-335).

s. 17-19).

Weber'in saf egemenlik tipleri, geleneksel, karizmatik ve yasal meşruiyet tipiyle bağlantılı olmakla birlikte, tarihsel gerçeklikte meydana gelen egemenlik biçimleri, soyutlanan saf tiplerin ilişkiselliği içerisinde gerçekleşir. Bununla beraber, “kurallarla, araç-hedef hesaplamasıyla ve baskın gerçekçiliğiyle rasyonel bir karaktere sahip” modern bürokrasinin kamu ve özel otorite ilişkilerinde karşı konulmaz biçimde genişlemesi rasyonel olmayan egemenlik yapılarını yok etmiştir (Weber, 2012a, s. 318-365).

Weber'in siyasi sosyolojisinde bürokrasi yalnızca kamu yönetimine değil, bir örgüt türü olarak tüm sosyal kurumlara nüfuz etmektedir. Bu kurumlar en fazla verimlilik hedefiyle rasyonel kurallarla idare edilmektedir. Aynı zamanda, Weber, kavramı sadece örgütsel anlamıyla değil toplumsal hayatın her yerinde bulunan rasyonelleşmeyle birlikte geniş bir anlamda ele almaktadır (Mouzelis, 2003, s. 20).

Weber, rasyonel bürokratik egemenlik yapısının gelişmesi bağlamında, bürokrasinin rasyonel bir hayat tarzını desteklediğini belirtmektedir. Bu çerçevede, egemenliğin bürokratikleşmesi, rasyonel gerçekçiliğin gelişmesini ve profesyonel uzman kişilik tipinin öne çıkmasını sağlar. Bu sürecin kapsamlı sonuçlarının en önemlileri, eğitimin doğası ve kişisel kültür üzerinde görülür. Modern bürokrasiler için, uzmanlık sınavları sistemi tarafından beslenen bir eğitim türü ihtiyacı hakim olur; aynı zamanda, bürokratik yapıların dışında da modern anlamda uzmanlık sınavları bulunur (Weber, 2012b, s. 364).

Toplumsal eşitsizliklerle eklemleşmesi bağlamında, rasyonel bürokratik egemenlik yapısının, demokrasiyle çelişik ilişkisini aktaracak olursak:

Demokrasi her şeye rağmen desteklediği bürokrasileşme olgusuna karşı olduğu gibi uzmanlık sınavları sistemine karşı da çelişik bir tavır almaktadır. Bir yandan, sınav sistemi ileri gelenlerin yönetimi yerine bütün sosyal sınıflardan vasıflı olanların seçimi anlamına gelir ya da en azından öyle görünür. Fakat öte yandan, demokrasi sınavların ve eğitim belgelerinin imtiyazlı bir “kast sistemi” yaratacağından korkar ve bu nedenle böyle bir sisteme karşıdır (Weber, 2012b, s. 365).

Weber'e göre, rasyonel sınavlar sisteminin bu denli karşı durulmaz biçimde ön plana çıkmasını sağlayan şey tam bürokratikleşmenin modern gelişmesidir. Kapitalizmin bürokratikleşmesi, profesyonel personele olan taleple birlikte bu tür sınavları tüm dünyaya taşır. Bu gelişme, eğitim beratının sosyal itibarıyla büyük oranda desteklenirken yeniden iktisadi avantaja dönüşebilir. Evvelinde, soyun kanıtlanması tarafından oynanan rol günümüzde eğitim beratı tarafından alınmaktadır (Weber, 2012b, s. 365).

Weber'in eşitsizliklerin kaynağı ve yeniden üretilmesi bağlamında, eğitim kurumu, uzmanlık sınavları ve eğitim beratlarının rolüne dair açıklamalarının bir benzerini, okulun ayrıştırıcı rolü,

resmi sınavların eşitsizliği ve diplomanın “kutsal” yönüne dair açıklamalarıyla birlikte Bourdieu’nun kuramında da bulmak mümkündür:

(...) bir zamanlar kalıtsal ayrıcalık karşısında bireysel yeteneklere ayrıcalık tanıyarak bir tür meritokrasiyi devreye sokacağına inanılan okul kurumu, okuldaki yetenekle kültürel miras arasındaki gizli ilişki aracılığıyla, otoritesi ve meşruluğu okul ünvanıyla belirlenen gerçek bir devlet aristokrasisi kurma yolundadır (Bourdieu, 2006, s. 39).

Weber’in dikkat çektiği gibi; eğitim sertifikaları, sahiplerinin, ileri gelenlerle evlilik, bazı çevrelere kabul edilme, performansa göre ücret yerine statüye uygun maaş, garanti edilmiş yükselme, yaşlılık sigortası ve daha da önemlisi sosyal ve iktisadi olarak avantajlı pozisyonlara gelme taleplerini destekler (2012b, s. 365-366). Toplumsal kapanma stratejileri bağlamında eğitimin ve sınav sisteminin rolünü Weber’den aktaracak olursak;

Eğer her yanda uzmanlık sınavlarıyla zirvesini bulan düzenli bir müfredatın uygulanması taleplerini işitiyorsak bunun arkasındaki neden tabii ki birden uyanan eğitim aşkı değil, daha ziyade bu pozisyonlara aday olanların sayısını sınırlamak ve bunları eğitim beratlarının sahiplerinin tekeline almaktır. Zira bu tür bir tekelleşme için “sınav” günümüzde evrensel bir araç ve dolayısıyla onun dayanılmaz avantajıdır... Bir şövalyenin hayat tarzı için gerekli eski koşul olan bir tımar sahibi olma liyakatinin yerini, günümüzde Almanya’da varlığını sürdüren kalıntılara katılma gerekliliği, eğitim sertifikaları veren üniversitelerin düello kardeşlikleri almaktadır (...) (Weber, 2012b, s. 366).

Diğer taraftan ise, bürokrasi; memurluk haklarıyla birlikte özel bir statü grubunu destekler. Bu bağlamda uzman tipi ve kültürlü insan tipi arasındaki üstü kapalı bir gerilimden bahsedebilmek mümkündür. Weber’in ifadeleriyle;

Okullu olmanın avantajına ve bu şekilde eğitime dayalı sosyal prestij hiçbir şekilde bürokrasiye özgü değildir. Aksine, ancak, diğer egemenlik yapılarındaki eğitim prestiji içeriklere dayanır. Kültürlü insan terimi burada tamamıyla değer içermeyecek şekilde kullanılır; sadece kültürlü olduğu kabul edilen bir yaşam tarzının bir niteliğinin belli bir uzaklıkta özel eğitiminden daha çok eğitimin amacı olduğu şeklinde anlaşılır. Böyle bir eğitimin hedefi şövalye ya da asketik bir tip, (Çin’deki gibi) edebi bir tip, (Eski Yunanda olduğu gibi) jimnastik hümanist bir tip, ya da Anglo Sakson türden geleneksel beyefendi tipi olabilir... Bu yönetici katmanın niteliği uzman bilgisinin artısından ziyade, bu gibi bir kültürel niteliğin artısının sahipliğine dayanıyordu (Weber, 2012b, s. 367).

Toplumsal kapanma stratejilerinin rasyonel bir zeminde yeniden şekillenmesi hakkında tartışabilmek, rasyonalizmin niteliği ve farklı sahalardaki yansımalarına dair bir tartışmayı gerektirir. Mouzelis’in bahsettiği gibi, Weber rasyonalizmin iki yönünü birbirinden ayırmıştır.

- (a) Araçların gittikçe daha titiz ve hassas hesaplanmasıyla, açıkça belirtilen pratik bir sonuca araçlarla sistematik olarak ulaşma. Burada dikkat araçlar ile araçların dini ve mistik temelli bile olsa bir sonuca ulaştırıp ulaştıramaması üzerindedir. Bu açıdan yoga bile sistematığı ve disiplini ile rasyonel bir faaliyet olmaktadır.
- (b) Kavramın ikinci anlamı şudur: Bu tür rasyonalizmde sistematik düşünür dünyanın hayalini ele alır. Yani, hassas ve özet hâldeki kavramlar aracılığıyla gerçeğin artan teorik hâkimiyeti. Olumsuz bir bakış açısıyla, bilimin bir rasyonelleşme süreci sonunda tüm dinlerin metafizik veya geleneksel değerlerin reddini ve dünyanın açıklanmasını dünyanın mistiklikten ayrılması olduğuna götürür (Mouzelis, 2003, s. 20-21).

Esasında, rasyonalizmin bu temel iki yönü “büyük dönüşüm”¹⁴ olarak adlandırılan sosyal, iktisadi, teknolojik ve siyasi sahadaki dramatik değişimlerin merkezinde yer almaktadır. Üretimin rasyonelleşmesi ve sanayileşme; kârın hesaplı, örgütlü ve sistematik biçimde elde edilmesine yönelik kapitalizm; rasyonel düşüncenin egemenliğinde ortaya çıkan bilim(cilik) ve akademi; aydınlanma ve beraberinde gelen sekülerizm; yönetimin rasyonelleşmesi bağlamında ulus-devlet, yurttaşlık ve bürokrasi; rasyonel olarak kodifiye edilmiş hukuk sistemi gibi modern değişim yönelimlerinin tamamında rasyonalizm lokomotif bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, gerçekliğe dair rasyonel aksiyomun bir otorite biçimi olarak meşruiyeti ile modernizm arasında “seçici yakınlık”¹⁵ ilişkisi olduğu iddia edilebilir. Tersine, modernizm buhranları rasyonel otoritenin meşruiyetini sarsar.

Profesyonel kapanma stratejileri açısından, rasyonalizmin yukarıda arz edilen iki yönünü göz önünde bulundurduğumuzda, eşitsizliklerin kaynağı ve yeniden üretilebilmesi bağlamında iki temel yön tefrik edilebilir. Bunlardan birincisi, modernliğin bizatihi kendisinin bir eşitsizlik kaynağı olduğu ve modern araçsal aklın bizatihi kendisinin gayrimakul derecelendirilmiş hiyerarşileri zatında barındırdığına dair eleştirileri içerir. Bu yönü itibariyle modernlik; bilimsel, teknik, araçsal, pozitivist ve akılcı yönleriyle birlikte rasyonel otoriteyle tamamlanırken, sonuçları itibariyle vaatleriyle çelişir. İkincisi ise, modernliğin belirli bir hayat tarzının ya da avantajının haklaştırılmasına ya da meşruiyetine kaynaklık etmesi yönündeki eleştirileri içerir. Bu bağlamda, modern akıl sadece bir epistemoloji olarak değil, aynı zamanda iddialarının gerçekleştirilmesine dayanan bir yönelimle toplumsal kurumların tamamına nüfuz eden bir iktidar biçimi olarak rasyonel otoritenin meşruiyetiyle tamamlanırken, bilginin pratik yeterliliğiyle çelişir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; modernizm, hem taksonomi oluşturma hem de bu taksonomileri bir iç bütünlük yahut tutarlılıkla realize etme eğilimleriyle birlikte, mevcut iktidar ilişkilerine hem şart koymak hem de imkân oluşturmak suretiyle profesyonel kapanma stratejilerine kaynak sağlar. Bununla birlikte, bu ilişki yalnızca soyut ya da teorik bir planı değil, eşitsizliklerin yapılaşması ve yeniden üretilebilmesi bağlamında rasyonalizmin istismarını da içerir. Yani her hâlükârda, avantajlı ve dezavantajlı gruplar ile çıkar ilişkileri bu tabloya dâhildir.

Bu tabloyu daha geniş bir çerçeveden ele aldığımızda, modernizm eleştirilerini ya da post-modern

¹⁴ Bkz. (Polanyi, 1973; Bilton, 2009).

¹⁵ “Seçici yakınlık” kavramı Weber’in temel tarihsel yorumlama araçlarından birisidir. Micheal Löwy’ e göre bu kavram; karşılıklı çekiciliğe, karşılıklı etkiye ve karşılıklı güçlenmeye yol açan iki toplumsal ya da kültürel konfigürasyon arasındaki (belirli bir yapısal analogiye) etkin ilişki türünü ifade eder. Weber’e göre, içsel dünyevi çilecilik biçimleri olan “protestan etiği” ile “kapitalist ruh” arasında ve araçsal rasyonel örgütlenme biçimleri olan “kapitalizm” ve “bürokrasi” arasında seçici bir yakınlık vardır. Bununla birlikte, bunların her biri farklı tarihsel kaynaklardan doğmuşlardır (Callicinos, 2004, s. 248). Ayrıca bkz. (Eşki, 2010; Arıcıoğlu, 2012).

çıkışları, rasyonel otorite ve bürokrasinin temel nitelikleriyle birlikte değerlendirebilmek de mümkündür. Kurallara uyma beklentisi, birbiriyle tutarlı soyut kurallar, gayri şahsi bir düzen, otoriteye itaatin üyeliğe (kurum, kuruluş, örgüt ya da devlete vs.) dayanması ve rasyonel olarak belirlenmiş bir yetki alanı gibi yasal otoritenin etkinliğini sağlayan ve karşılıklı olarak birbirine bağımlı nitelikler¹⁶ modernizm eleştirilerinin de odağındadır. Örneğin Bauman (1997; 1998) “araçsal akılcı kültür” merkezinde modern vizyonun “holocaust” a kadar varan yıkıcı sonuçlarını, yaptıklarıyla kitle katliamı arasındaki ilişkiyi kavrayamayan ve görünürdeki zararsız gayretlerinin nihai sonuçlarını kestiremeyen, bununla birlikte tek bir Yahudiyi öldürmemiş ya da gaz odalarında görev yapmamış bürokratik ve teknokratik kadronun amacına yabancılaşması çerçevesinde dâhili bir ilişki içerisinde okumuştur. Yine, “biz” ve “onlar” arasındaki ayrım, tahayyül edilen iç birlik ve tutarlılığı sağlamak uğruna, birbirini tamamlayan ve koşullandıran iki grup arasındaki uzlaşmazlığın inşasıdır. Bu bağlamda modernizmin farklılığı bir suç olarak görmesi modern iktidarın kendisini meşrulaştırmasının bir ögesi ya da toplumsal kapanmanın modern bir stratejisi olarak yorumlanabilir.

Weber’in yaklaşımını esas alacak olursak, bürokrasinin ideal türü, belirli ampirik unsurların, ideal saflığında somut gerçekte hiçbir zaman bulunmayan mantıklı, kesin ve tutarlı bir şekilde dönen kavramsal bir yapıdır. Yüksek derecede uzmanlaşma, belirli bir alanda yetki ve sorumluluk taşıyan hiyerarşik yetki ve sorumluluklar, örgüt üyeleri arasındaki kişisel olmayan ilişkiler, yetenek ve teknik bilgiye dayanarak memur alma, resmi ve özel gelir ve mülkün ayırt edilmesi gibi nitelikler bürokratik tip örgütlerin temel karakteristikleri olarak karşımıza çıkar. Bu niteliklerin temelinde, mantıklı teknik bilgiye dayanan ve maksimum verimliliği amaçlayan bir süreci ve örgütsel yapıyı düzenlemeye çalışan kurallara dayalı bir kontrol sistemi vardır. Bürokrasiyi rasyonel hâle getiren nitelik, temel olarak bilgiye dayanan kontrolün kullanılmasıdır. Yani herhangi bir örgütü bürokratik hâle getiren kuralların olması değil, bu kuralların teknik bilgi ve mantıklı düşünmeye dayanmasıdır. Yine, bürokratik hiyerarşinin doğası yetki düzeyleri ya da kontrol alanının büyüklüğü değil akılcı kuralların uygulanması sonucu yetki ilişkilerinin kesin ve gayrişahsi nitelikleridir (Mouzelis, 2003, s. 43-45).

Tamamen bürokratik tipteki idari örgütlenme, teknik bağlamda, en yüksek etkinlik derecesini elde edebilen ve biçimsel olarak insanlar üzerinde uygulanan en rasyonel otorite aracı olarak bilinmektedir. Modern örgüt biçimlerinin ve bürokrasinin gelişmesi birbirine özdeş hâldedir. Bu durum devletler, ordular, siyasi partiler, iktisadi girişimler, çıkar grupları, vakıflar, kulüpler ve diğer pek çokları için geçerlidir (Weber, 2012a, s. 342-343). Bu yönleri itibarıyla rasyonel bir otorite biçiminde, uzmanlık bilgisi gücün ve çatışmanın ana kaynağını temsil eder. Toplumsal

¹⁶ Bkz. (Weber, Bürokrasi ve Otorite, 2005, s. 56-57).

kapanma stratejiler bağlamında, rasyonel otorite altında eşitsizliklerin yeniden üretilebilmesi, uzmanlığın ve teknik bilginin tekelleştirilmesi ya da istismarına tabidir.

Profesyonel kapanma stratejileri, sahip oldukları modern hassasiyetler sayesinde, belirli bir istikrardaki güç yahut iktidarın çatısı altında rasyonel otoritenin meşruiyetiyle beraber meşruiyet kazanabilir ve kendisini haklılaştırabilir. Yukarıda değinildiği gibi, böyle bir haklılaştırma, teorik ya da felsefi bir meseleden daha ziyade herhangi bir gücün ya da hayat avantajının haklılaştırılmasıdır. Bu bağlamdaki bir haklılaştırma, bir yandan rasyonel ve teorik gerçekliğin artan hâkimiyetini iktiza ederken, diğer taraftan pratik yetersizliği itibariyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Yani, uzmanlık sistemi ve teknik bilginin bir eşitsizlik üretici olarak araçsallaştırılması, bürokrasinin ve rasyonalitenin bir iktidar aracı olarak pratik gerçekliğin yerini almasını zorunlu kılar. Örneğin, Baudrillard’a göre, “simülasyon”; gerçeğe meydan okuyan ve gerçeklikten daha gerçek olan, gerçekliğin bütün belirtilerini zatında barındıran ve bu yönüyle “hipergerçekliğe” sahip olarak kitleleri peşinden güdüleyen bir evrendir. Modern sonrası dönemde kapitalizmin gerçeklikle tamamlanmasının mümkünatı ancak caydırma ve ikna ile olabilmüş; iletişim araçlarının, nesnelerin anlamını böylesine zedeleyebildiği bu evrende, tenakuzlar içerisindeki tüketim toplumu yahut kitle, simülatif bir gerçekliğe inanmış olarak karşımıza çıkmıştır (Baudrillard, 2010).

Meseleyi başka bir açıdan ele alacak olursak, modernizm eleştirileri “güven(lik)” ve “risk” gibi kavramların yoğun olarak sorgulandığı bir literatüre sahiptir. Bahsi geçen kavramlar, bir yandan teknik bir bilgi biçimi olarak rasyonelleştirilirken, diğer taraftan bir iktidar ve kriz biçimi olarak makuliyetlerini kaybetmektedir. Misal; Giddens (2012, s. 31), sokaktaki adamın uzmanlık sistemlerine duyduğu güvenin, kaçınılmaz olarak inancın bir parçası olduğunu belirtmektedir. Luhmann ise güven kavramının sadece modern dönemde varolan risk kavramı ile ilişkili olarak anlaşılması gerektiğini ve riskin büyük ölçüde daha önceleri alinyazısı ya da kader olarak düşünülen şeyin yerine geçtiğini savunmaktadır (aktaran Giddens, 2012, s. 33). Bu tabloya *Risk Toplumu* (Beck, 2011) ya da *Korku Kültürü* (Furedi, 2001) gibi krizleri de ilave ettiğimizde, her hâlükârda gayrimakul bir manzaranın ortaya çıktığı aşikârdır. Araçsalcı akıl ve teknik bilgiye bakan kavramlar ve bu kavramların niteledikleri durumlara yönelik değerlendirmenin bir inanç biçimindeki tezahürü, teorik gerçekliğin artan nüfuzunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte, bu durum bir taraftan rasyonel otoriteyi meşrulaştırırken diğer taraftan uzmanların ve teknik bilgi sahiplerinin istismarına açık bir alanı husule getirmektedir. Fakat, modern-rasyonel nitelikteki krizlere rağmen, profesyonel kapanma stratejileriyle birlikte eşitsizliklerin yeniden üretilebilmesi hususu, ancak rasyonel iktidarın istikrarıyla mümkündür.

2.5.3. İktidar veya Gücün İstikrarı

Durkheim (2006), denge kavramını kuramının merkezinde istihdam etmesine rağmen esasında gücün varlığını ve etkisini de yadsımamış, toplumsal işbölümünü soyutlarken, kural dışı biçimler başlığı altında; “işbölümünün dayanışma sağlamadığı anormal biçimler” olarak, “kuralsız işbölümü”nü, “sınıfların savaşı yahut doğal eşitsizliklerin mevcut eşitsizliklere tekabül etmediği zorlamaya dayalı işbölümü”nü ve “işbölümünün dayanışma sağlamadığı kural-dışılığın başka biçimleri”ni tefrik etmiştir. Bu kapsamda, araştırmacının sınıf savaşlarına dair analizine yer verecek olursak:

Bununla birlikte kuralların bulunması da yeterli değildir; çünkü kimi kez bu kuralların kendisi hastalığın nedeni olmaktadır. Sınıf kavgalarında olan budur. Sınıfların ya da kastların kuruluşu, işbölümünün bir örgütleniş biçimi, hem de oldukça sıkı biçimde düzenlenen bir biçimdir. Ne var ki çoğu kez bir uyumsuzluk kaynağıdır. Geleneğin ya da yasanın verdiği iş payından (rolden) memnun olmayan alt sınıflar¹⁷, kendilerine yasaklanan işlevleri yapmak ve yapanların elinden o işleri almak istemektedirler. Böylece işin bölünüş biçiminden ileri gelen iç savaşlar doğmaktadır (s.427)

Durkheim’e (s. 428-430) göre; “ işbölümünün dayanışma sağlayabilmesi için, herkesin kendi işi olması yeterli değildir, o işin kendisine uygun düşmesi de gereklidir”. Bu bağlamda işlevsel olarak; “işbölümü ancak kendiliğinden ise ve kendiliğinden olduğu ölçüde dayanışma sağlar” ve iş ancak toplumsal eşitsizliklerin doğal eşitsizliklere denk düştüğü biçimde kurulmuş bir toplumda kendiliğinden bölünür.

Meseleyi biraz daha açacak olursak, “nesnenin fiyatının ona dökülen zahmetler ve sağladığı hizmetlerle orantısız olduğu her durumun haksızlık sayıldığı” bir zeminde, her değişim nesnesinin yararlı toplumsal etkiler üretebilen yönü itibarıyla haiz olduğu bir toplumsal değeri vardır ve “eğer değişilen değerler arasında bir denge yoksa, ancak bir dış gücün işe karışması sonucunda dengelenebilirler (Durkheim, 2006, s. 434-436). Yani:

Eşitsizliğin sözleşmelere kural olabilmesinin zorunlu ve yeterli koşulu, sözleşen tarafların eşit dış koşullar içinde bulunmalarıdır. Gerçekten de, nesnelere önsel (a priori) olarak değerlendirilmediği, değer doğrudan doğruya değişimlerin sonucunda belirlendiği için, değişimde bulunan bireylerin elinde, emeklerine değer biçilmesi sürecinde, o emeğin toplumsal değeri dışında bir gücün bulunmaması gerekir (s.437).

Durkheim’in aksine, işlevselci ekolün çağdaş bir temsilcisi olan Parsons (1960; 1967; 1971)’ın kuramı; “mevcut ve devam etmekte olan sistemlerin” işlevsel zorunlulukları karşıladığını ve birbiriyle uyum içerisindeki sistem düzeylerinin dengeyi sağladığını iddia etmekle, mevcut olanı zorunlu ve gerekli kılma eğilimindedir (Wallace ve Alison, 2012, s. 53-80). Bununla birlikte, işlevselci ekolün bir diğer temsilcisi olan Merton (1968), kaba işlevselciliği eleştirmiş; bozuk

¹⁷ Mütercim “aşağı sınıflar” olarak tercüme etmiş olsa da, “alt sınıflar” olarak tercüme etmenin daha yerinde olacağı değerlendirilmiştir.

işlevler, gizli işlevler ya da alternatif işlevler gibi kavramlarla mevcudun büyümesini ve zorunluluğunu tenkit etmiştir (Polama, 2012, s. 49-71).

Sosyal bilimler literatüründe, denge ve güç yahut çatışma ve işlev konularında önü sonu belli olmayan tartışmaların merkezinde bulunan ihtilafların en azından teorik planda analiz edilmesi adına, işlevselciliği, Giddens (2000, s. 17) gibi; “öncelikle toplumların ya da toplumsal sistemlerin ihtiyaçları bulunduğunu ve ikinci olarak da onların bu ihtiyaçları giderme biçimlerini saptamanın özel, belirli toplumsal süreçlerin oldukları gibi olmalarının niçininin bir açıklamasını verdiğini savunan öğretisi türü” olarak kavramsallaştırdığımızda, birbirinin karşısında dikilen çoğu kuramın; aslında, zımnî yahut aşikâr biçimde işlevsel önermelere yer verdiğini görebiliriz. Bu bağlamda, Marks’ın üretici güçlerin önemine vurgu yaparak toplumun kuruluşunu ve değişimini açıklama çabasını da yine aynı büyüteçle okuduğumuz zaman, esasında, kuramında bahsi geçen önermeler itibariyle bazı yapısal ihtiyaçları istihdam ettiğini tefrik edebilmek mümkündür:

(...) Marks’ın analizi işlevselci bir eğilim içinde yorumlanabilir ve çoğu kez öyle yorumlanmıştır. Kapitalizmin -sistemin işlemesi için gerekli- ihtiyaçları vardır. Kapitalizm, yedek orduya ihtiyaç duyduğu için varlık kazanır. Bu önerme bazen tersi bir biçimde ifade edilir. Kapitalizmin işleyişi bir yedek ordunun oluşumuna yol açtığı için, bu onun böyle bir şeye ihtiyaç hissetmesi nedeniyle olmalıdır. Ancak, her iki yorum da bir işsiz işçiler yedek ordusunun niçin var olduğu konusunda bir açıklama getirmez (Giddens, 2000, s. 18-19).

Yine Marks’ın sınıf kuramını mülkiyet merkezinden daha ziyade otorite yahut kontrolle açıklayan Dahrendorf (1959) da; çatışmanın kurumsallaşmasına toplumsal değişim açısından bir rol biçerken, bu rolün işlevselci manada yapının ihtiyaçlarıyla tamamladığını öne sürmektedir. İşlevselci tabakalaşma kuramıyla (Davis ve Moore, 1945) Marks’ın çatışma kuramının evrimci bir sentezini sunan Lenski (1962)’nin tabakalaşma kuramı da, ancak ihtiyaçların belirli bir referans aralığındaki gerçekliğine vurgu yaptıktan sonra meselenin geri kalanının çözümünü güce yahut çatışmaya havale eder:

(...) (1) İnsanlar emeklerinin ürününü, eylemleri kendileri için gerekli ya da yararlı olan başkalarının hayatta kalma ve üretkenliklerinin sürmesini sağlayacağı yere kadar paylaşacaklardır ve (2) güç, bir toplum tarafından sahip olunan tüm artının (surplus) bölüşümünü belirler (aktaran Polama, 2012, s. 147).

Bu bağlamda yukarıda arz edilen ve yapısal yahut sistematik ihtiyaçları adres gösteren yaklaşımların tamamına yönelik bir eleştiriyi sunabilmek mümkündür:

Böyle tanımlandığında, işlevselciliğe birkaç zeminde itiraz ediyorum: o, (yapısalcılık gibi) statik ile dinamik ve eşzamanlı ile artzamanlı arasında yapılan yanlış bir ayrıma dayanır; işlevselci yazarlar, sistem ihtiyaçlarını vurgularken insanların toplumdaki davranışları esnasında yaptıkları şeyler hakkında çok şey bilen akıl yürüten failer olduklarını görememişlerdir; sistemlerin, işlevselci yazarların kafalarında olandan tamamen farklı bir anlam dışında, ihtiyaçları yoktur -yani, bu nedenle, sistemin ihtiyaçlarını saptamak hiçbir şeyi açıklamaz; işlevselci açıklama olarak alınabilecek hiçbir şey yoktur (Giddens, 2000, s. 17).

Yukarıdaki eleştirinin metodolojik zeminde tekabül ettiği nokta itibarıyla Sayer (1992, s. 97); toplumsal yapıların otomatik olarak kendilerini üretmediklerini, ancak insanların nadiren niyetlenmiş olarak -Bhaskar (1979)'ın değindiği gibi; insanlar çekirdek aileyi yeniden üretmek için evlenmezler veya kapitalist ekonomiyi yeniden üretmek için çalışmazlar- onları yeniden ürettikleri için kendilerini yeniden üretebildiğini ve bu çerçevede sadece muayyen sosyal yapılar içerisinde mümkün olan zorunlu faaliyetler temelinde yükselen arzı ve süregelen icraatların mevcudiyetinden kanaatle, faillerin gerekli yahut zorunlu faaliyetlerinin arzı sonuçlarının olabileceğini savunmaktadır. “Bu sebeple, sadece mütemmim cüzlerin dâhili ilişkilerini yahut gerekli ya da zorunlu durumları referans göstererek yapıların varlığını açıklamak yeterli değildir. Başka bir deyişle, yapısal analiz bağlamında soyutlama yapılması yararlı olmakla birlikte, orijini açıklamaz.” İşlevselciliğin asli hatası bu sayılılar üzerine bina edilen bir analizin istihdam edilmesidir.

İşlevselciliğe yöneltilen bu eleştirilere paralel olarak ve sosyal bilimlerin talihsizliği olan izafiyetçi yaklaşımların aksine; işlevlerin reddi, gücün istikrarının reddi anlamına gelmez ve fakat işlevin inkâr edildiği bir zeminde gücün istikrarı, her yerde tecellisi olan bir iktidarı düşündürür ki, haddizatında, her yerde tecelli eden iktidar fikrine sosyal bilimler yabancı değildir:

İktidar her yerde hazır ve nazırdır: Ama bu her şeyi yenilmez birliğin çatısı altında kümeleştirme ayrıcalığına sahip olmasından değil, her an, her noktada, daha doğrusu bir noktayla bir başka nokta arasındaki her bağıntıdan ürüyor olmasından kaynaklanır. İktidar her yerdedir, her şeyi kapsadığından dolayı değil her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir. Ve iktidar, sürekli, tekrara dayalı, cansız, kendi kendini yeniden üreten her şeyiyle, tüm bu hareketlilikten yola çıkarak beliren, bunların her birini destek alan ve geri dönerek onları sabitleştirmeye çalışan genel bir sonuçtur. Şüphesiz adcı olmak gerekir: İktidar bir kurum, bir yapı değildir; bazılarının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık stratejik sisteme verilen addır (Foucault, 2007, s. 72) .

Foucault'un güç telakkisine iki yönden sempatik bir eleştiri yöneltten Sayer (2012) : Foucault ve takipçilerinin; (1) gücün bireylerin, grupların ya da kurumların fevkinde bir şey olduğu iddiasının aksine, dağılmış güç kavramının tüm nesnelere potansiyel güç sahipliğini iktiza ettiğini ve (2) gücün yapıcı veya yıkıcı olabileceği hususunu tefrik etmelerine rağmen iyi veya kötü özel biçimlerinin olup olmadığı hususundaki bir tartışmayı reddetmelerini dikkate alarak, bu reddin pozitivist gerçek-değer ile olan ve olması gereken dikotomilerini kabul etmemekten kaynaklandığını (kaldı ki bu dikotomilerin altında değer ve tarafsızlığın bağdaşamayacağı yönünde sayılılar bulunmaktadır), fakat gücün ihya ve derde sebep olup olmadığı hususundaki değerlendirmenin, sosyal bilimlerde yeterli betimleme ve açıklama için ihtiyari değil zorunlu olduğunu ifade etmektedir.

Sayer'in eleştirilerini biraz daha açacak olursak; Foucault ve post-yapısalcılar belirli değişim ve etkileşimlerin nasıl üretildikleri açıklamaya girişmiş fakat nedensellik fikrinden kaçınmak

istemişler ve nedensel analiz sunmadan şeylerin nasıl üretildiklerini açıklamaya matuf olarak, neden ve nasılın sözde ayrılabilirliğini savunan bir yöntemi istihdam etmişlerdir. Sosyal bilimlerde güç, değişimi üreten veya değişim üretme kapasitesine sahiplik anlamında kullanılmaktadır ki; gücün her iki kullanımını da nedensellik fikrini gerektirir. Eleştirel gerçekçilikte “neden” ve “nasıl” nesnelere tamamlanmış bulunan nedensel güç ve hassasiyetler çerçevesinde, ancak birlikte olarak açıklanabilir ve bu yaklaşım gücün heryerdeliğini daha anlaşılır kılar. Bu bağlamda güç: (1) sosyal veya sosyal olmayan tüm nesnelere belirli yahut potansiyel olarak yapılarında bulunan bir hassa olarak sahip oldukları, (2) tüm nesnelere bulunan bu hassanın diğer nesne(ler) ile etkileşimine yönelik olarak, imkân sağlayan yahut kısıtlama getiren yönü itibarıyla iki yönüyle soyutlanabilir. Bu soyutlamalar etrafında, nesnelere bulunan güç ve hassasiyetlerin diğer nesnelere etkileşimiyle faaliyete geçip geçmeyeceği ve faaliyete geçtiği takdirde etkileşimde bulunduğu diğer nesnelere zıtında bulunan nedensel güç ve hassasiyetlerin ilişkiyi ne şekilde etkileyeceği hususlarından mürekkep çifte arızilik söz konusudur. Ek olarak, failerin buldukları konum ve mukavemetleri itibarıyla, iktidar alanları dâhilinde birbirlerini itmesi veya çekmesi arıziliğin üçüncü yönünü teşkil etmektedir (2012, s. 179-182). Bu bağlamda Sayer’in eleştirilerini mukayeseli olarak okumak için Foucault’un iktidardan kavramından ne anladığını aktarmak gerekirse:

(...) Bana göre iktidardan ilk önce uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkilerinin çokluğunu anlamak gerekir; yani, mücadeleler ve karşı karşıya gelmeler yoluyla bu ilişkileri dönüştüren, güçlendiren, tersine çeviren hareketi anlamak; bu güç ilişkilerinin, bir zincir ya da sistem ya da tersine onları birbirlerinden tecrit eden farklılıklar ve karşıtlıklar oluşturacak biçimde birbirlerinde buldukları dayanakları anlamak; ve nihayet, genel çizgisi ya da kurumsal saydamlaşması devlet aygıtlarında, yasanın formüle edilmesinde ve toplumsal hegemonyada gelişen stratejileri -söz konusu güç ilişkileri bu stratejilerin içinde etkili olurlar- anlamak (Foucault, 2007, s. 71-72).

Sayer (2012, s. 184); Foucault’un, zaten müphem bir kavram olan gücü, bir başka şifreli kavram olan “iktidar ilişkileri” kavramıyla açıklaması karşısında, realist yaklaşım hesabına; iktidar ilişkilerinin nesnelere nedensel güç ve hassasiyetleri ile faaliyete geçirildiğini ve gerçekleştirildiğini ve yapıların sosyal alanı husule getirdiğini, yahut daha basitçe; nedensel sürecin herhangi özel bir zamanda işlemediğini fakat bizim bunların tamamının net etkisini denge yahut gücün coğrafyası olarak düşünme eğiliminde olduğumuzu iddia etmektedir. Tartışmamıza devam edebilmek için Foucault’un iktidar mekanizmalarını çözümlmek adına istihdam ettiği “iktidar ilişkileri”nin kritik noktalarını sıralayacak olursak:

- İktidar elde edilen, koparılan ya da paylaşılan, korunan ya da elden kaçan bir şey değildir; iktidar sayısız noktadan çıkarak, eşitsiz ve hareketli ilişkiler içinde işler.
- İktidar ilişkileri, başka tür ilişkilere (ekonomik süreçler, bilgi ilişkileri, cinsel ilişkiler) göre dışsallık konumunda değildir; onlara içkindir; bu bağıntılar iktidar içinde oluşan bölüşüm, eşitsizlik ve dengesizliklerin dolaysız sonuçlarıdır ve buna karşılık onlar da bu karşılaşmanın iç koşullarıdır; iktidar ilişkileri basit bir yasaklama ya da sürdürme rolü

olan üst yapı konumunda yer almazlar; var oldukları yerde doğrudan üretici bir rol oynarlar.

- İktidar aşağıdan gelir; yani iktidar ilişkilerinin kökeninde ve genel kalıp olarak, egemen olanlarla onlara bağımlı olanlar arasında ikili bir karşıtlık, yukarıdan aşağıya ve toplumsal bünyenin derinliklerine değin gitgide daha kısıtlı gruplar üzerinde etkisini gösteren o ikilik yoktur. (...).
- İktidar bağıntıları hem kastidir hem de öznel değildir.
- İktidarın olduğu yerde direnme vardır, ancak –ya da daha doğrusu bu yüzden- direnme hiçbir zaman iktidara göre dışsal konumda değildir. (...). (Foucault, 2007, s. 72-74).

Sayer, “gücün her yerde olduğu” çünkü “her yerden geldiği” ve “gücün aşağıdan geldiği” hususlarında Foucault ile aynı fikirdedir fakat gücün sadece müstakil güçlerin hülasasına tekabül eden bir terim olduğunu hatırlatmakta ve fakat Foucault’un bu önermeleri mütemadiyen tekrar etmesine rağmen nedenini açıklayamadığını, çünkü nedensellik anlayışının hangi anlamda yapılabileceği hususundaki eksiklikten dolayı, nedenselliği kabul etmeksizin onun hakkında konuşmanın yolu olarak iktidar ilişkileri kavramını istihdam ettiğini iddia etmektedir. Sayer’e göre; gücün nedeni ve nasılı birbirinden ayıramaz; gücün nasıl işlediğini açıklamak, birçok nedensel gücün etkiyi üretmek için nasıl faaliyete geçtiğini ve etkileşimde bulunduğunu açıklamaktır ve bu, bize etkinin neden ortaya çıktığını söyler. Tersine nedeni açıklamak için ilgili unsurların nedensel güç ve hassasiyetlerinin ne olduğu ve faaliyete geçtiğinde nasıl işlediği açıklamak zorunludur (2012, s. 184-186) .

Sayer’in realizm namına ortaya koyduğu eleştiri gücün her yerde olma hususunu açıklıyor gibi görünse de, bazı sorunları tefrik edebilmek mümkündür; eleştirilerimizi Sayer’in verdiği örnek üzerinden açıklayacak olursak;

Benim kapıyı açma gücüm onun kilitsiz ve sürgüsüz olmasına bağlıdır, ama gücüm onu açmayı denemeye yönelirse açamaz ve bu bizim güç (1) olarak yorumladığımızdır. Ek olarak, güç (2) baskınlık anlamında aşırı güç içeren bir zorunluluk olarak yorumlanmamalıdır; nedensel güçler faaliyete geçtiğinde bahsi geçen etkileri zorunlu olarak üretmezler (Sayer, 2012, s. 183) .

Sayer’in gözünde; güç (1), nedensel güçlerin potansiyel yönüne, güç (2) ise bazı güçlerin faaliyete geçmesi ve eylemde bulunması yahut gerçekleşmesi yönüne bakmaktadır¹⁸ (2012, s. 182). Bu bağlamda Sayer’in, nedensel güç ve hassasiyetler çerçevesindeki kapı-fail mecazı açıklayıcı olsa da, toplumsal nesnelerin nedensel güç ve hassasiyetleri söz konusu olduğunda daha girift bir tabloyla karşı karşıya olduğumuz muhakkaktır. Temsil; yukarıdaki örneğe, kapıyı açmak isteyen faile ek olarak, kapı kilitsiz ve sürgüsüz olduğu hâlde aksini dile getiren bir söylemi dâhil ettiğimizde, bahsi geçen toplumsal nesnenin, Sayer’in soyutladığı güç (2) yönüyle -etkiyi üretme noktasındaki arıziliği mahfuz olsa dâhi- herhangi bir nedensel güce sahip olup olmadığı ve

¹⁸ Sayer, makalesinin alıntılanan bölümünde, güç (1) ve güç (2) kavramlarını, sırasıyla; Fransızca “*puissance*” ve “*pouvoir*” kavramlarıyla denk tutmuştur.

kategorik olarak aynı yönde tecrit edilip edilemeyeceği tartışmaya açıktır.

Esasında, Sayer, nedensel analiz kapsamındaki nedensel güç ve hassasiyetler tartışmasında, devamlı suretle fiziki nesnelere istihdam ettiği ve sosyal olguların nedensel statüsü konusunda tereddütlerin hâsıl olabileceğinin farkındadır. Bununla birlikte fikirler, inançlar ve gerekçelerin neden olup olamayacağı hususunda; “eğer sebep olamasalardı, niçin gerekçelerin değerlendirilmesini istiyoruz” diyerek mukabelede bulunmakta ve hem insanların bunlara yönelik nedensel güçlerinin bulunduğunu hem de inanç, fikir ve gerekçelerin zati planda nedensel güçlere sahip olduğunu ifade etmektedir (Sayer, 1992, s. 110-111).

Sönmez¹⁹’in belirttiği gibi; inanç, fikir ve gerekçelerin failer tarafından kıymetlendirilmesi ve bu çerçevede neden olabilmesi, onların zati planda nedensel güçlere sahip olmasından değil, insanların sahip oldukları nedensel hassasiyetlerin onlara tepki verebilecek kabiliyette olmasından dolayı nedensel güçlerini faaliyete geçirebilmesindedir. Yani herhangi bir toplumsal nesnenin neden olabilmesi için zatında nedensel bir güce sahip olması arızı, fakat insanların, kendilerinde bulunan nedensel güçleri faaliyete geçirebilecek nedensel hassasiyetlere sahip olması zorunludur.

Ontolojik olarak, toplumsal nesnelere yahut sosyolog veya sosyal bilimcilerin ilgilendikleri nesnelere hepsi aynı mahiyette değildir. Örneğin; inançlar, fikirler ve değerler gayrimaddi nesnelere olarak, örgütler, işletmeler ve gruplardan farklı bir düzlemde yer alırlar. Bir sonrakiler, tabii olduğu kurumlar ve harekete geçirdikleri güç itibarıyla, arkalarında hukuki, iktisadi, siyasi yahut fiziki güç içerirler. Aynı şey fikirlerin, değerlerin ve inançların bu tür örgütler veya gruplar tarafından uygulamaya dökülmesi (yani eylemlilik) ile de görülebilir. Ancak, bir özne olarak bireyin, bir şeye inanmış olmaktan kaynaklı eylemi ile başka bir bireyin, örgütün veya grubun, birinci üzerinde şiddet, baskı, kısıtlama yahut onurunu, şerefini elinden alma eylemi aynı öze ve etkiye sahip değildir. Bunlardan birincisinde, kendi içinde bir değer yahut mecburiyet olarak bireyin inancının etkisine kendisini bırakması, ikincisinde ise böyle bir ilişkiden hareket etmiş bireylerin eylem ve tasarruflarının kendi iradesini, eylemliliğini kısıtlayan veya sevk eden somut bir süreç olarak hareket etmesi, deneyimlemesi söz konusudur²⁰.

Bununla birlikte, Foucault (2007)’un çözümlemesinin önemli bir açmazı, gücün indirgenemezliğini ve bütünlüğünü ifade etmesine rağmen, ontolojik gerçekliğinin esasını gösteremiyor olmasıdır. Bundandır ki; Foucault’un çözümlemesi, iktidarın yapı olmadığını, bireylerin ya da kurumların sahip olduğu bir özellik olmadığını, her yerde olduğunu, bir zincir

¹⁹ İlgili paragraf, Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez’in Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Programı SOS612 Metodoloji II dersi notlarından alıntılanmıştır.

²⁰ İlgili paragrafın yazımında tez danışmanı ile yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

ya da sistem gibi ilişkisellik içerisinde bulunduğunu tefrik etmekle birlikte, sistemin karmaşasını bir türlü giderememektedir.

Yine tartışmamızı yakından ilgilendiren Bourdieu'nun kuramı da Sayer'in hatalarının aynısıyla maluldür. Biraz irdeleyecek olursak:

(...) Çalışmamı iki kelimeyle nitelendirmem, yani bugün çokça yapıldığı üzere ona bir etiket biçmem gerekirse yapısalılık kelimesini, bu kelimeye Sassure'cü veya Levi-Strauss'cu geleneklerin attığı anlamdan çok farklı bir anlamda kullanarak inşacı yapısalılık veya yapısal inşacılıktan bahsedebilirim. Yapısalılık veya yapısalıcıdan kastettiğim, Levi-Strauss veya Sassure'de olduğu gibi, sadece sembolik sistemlerde, dilde, mitte vb.'de değil, sosyal dünyanın bizatihi kendisinde, faillerin bilinç ve iradesinden bağımsız olarak pratik ve tahayyüllerine yön vermeye ve bunları şekillendirmeye muktedir nesnel yapıların mevcut olduğudur (Bourdieu, 2014, s. 191).

Esasında Bourdieu'nun yaklaşımında iki düzeyde nesnellik söz konusudur; "ilk düzey nesnellığe alan teorisi, ikinci düzey nesnellığe ise habitus teorisi tekabül eder (Etil ve Demir, 2014, s. 334-335). Yani faillerin sahip oldukları sermayenin karşılığı olan alanlar ve habitusların tezahürü olan pratikler ve yaşam tarzları bağıntılıdır. Bununla beraber "tahayyüllere dahi yön veren fakat faillerin bilinç ve iradesinden bağımsız nesnel yapıların" tecellisi olan yaşam tarzları ve pratiklerin bütünlüğünün nasıl mümkün olduğu hususunda, Sayer gibi; sosyal olgulara zati bir nedensel güç bahşetmektedir. Başka bir deyişle; Bourdieu (1984/2008)'nun kuramında, kültürel sermaye arttıkça yaşam tarzı uzamında satranç, azaldıkça futbol kümeleşiyor ise, bu durum failin toplumsal konumlar uzamında "bulduğu nokta itibariyle farklılaşmasının" sonucudur ve farklılaşma Bourdieu'nun da kabul ettiği gibi toplumsal bir fenomendir:

Gerçekte ana fikir şudur: Bir uzamda var olmak, bir uzamda bir nokta, bir birey olmak, farklılaşmak demektir; hâlbuki dil konusunda Benveniste'in ifadesine göre 'ayrıştırıcı olmakla anlamlı olmak aynı şeydir'. Anlamlı olmak burada çeşitli anlamlarıyla, anlamsız olmanın karşıtıdır. Daha kesin bir biçimde söylemek gerekirse -Benveniste biraz hızlı yol alıyor...- bir farklılık, ayrıştırıcı bir özellik, yani örneğin beyaz ya da kara derili olmak, zayıflık ya da şişmanlık, Volvo ya da 2 CV araba, kırmızı şarap ya da futbol, piyano ya da akerdeon, briç ya da pişti (çoğu zaman böyle işlediğinden dolayı karşıtlıkları ele alıyorum ama aslında durum daha karmaşıktır) ancak ayrımı kavrayabilecek birisi tarafından algılandığı takdirde görünebilen, kayıtsızlıkla karşılanmayan, toplumsal olarak anlamlı bir farklılığa dönüşür (...) (Bourdieu, 2006, s. 22).

Son tahlilde, yaşam tarzlarının bütünlüğünün nasılı, güç alanlarının sahip olduğu nedensel güçlerle değil, ancak; faillerin nedensel hassasiyetleriyle farklılaşmaya -yani; farklılığa inanç, fikir ve gerekçelerle ayrıştırıcı bir yön kazandırılmasıyla- tepki vermesi suretiyle, zatında bulunan nedensel güçleri faaliyete geçirmesiyle açıklanabilir. Bourdieu'nun kuramında, gücün tecellisini farklı alanlarda bütünlük olarak görmek mümkündür fakat gücün kaynağı belli değildir.

Yukarıdaki tartışmalar ve değerlendirmeler itibariyle, açıkça görülmektedir ki; çağdaş toplumlardaki tabakalaşma yapısının açıklanması hususu, araştırma nesnesi ve araştırma yönteminin bütünsellik arz ettiği bir sorundur. Bu itibarla, bu çalışmanın kapsamı dâhilinde,

konu, sorun ve yöntem birlikte mütalaa edilmektedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, araştırmaya dâhil edilen mesleklerin yapısal konumları ve araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE İNCELENEN MESLEK GRUPLARININ YAPISAL KONUMLARI

Araştırmada, eleştirel realist yöntem istihdam edilmektedir. Sayer (1991)'in belirttiği gibi, eleştirel realist yaklaşım; gerçekliğin bizim bilgimizden bağımsız olarak mevcut olduğunu, bununla birlikte bilginin ampirik denetimden muaf tutulamayacağını ve bilginin doğruluğu ya da yanlışlığını tartışmaktan daha ziyade pratik yeterliliğinin sorgulanması gerektiğini savunmaktadır. Bu itibarla, araştırmanın konusu, sorunu, amacı, temel stratejisi ve yönteminin uyumlu bir bütünlük sergilediği belirtilebilir.

Bununla birlikte yukarıda da ifade edildiği gibi, araştırmanın yöntemi de belirli yönleri itibariyle sorunsallaştırılmıştır. Bu kapsamdaki temel sorunlar; (i) toplumsal nesnelere nedensel güçleri itibariyle inanç, fikir ve gerekçelerin neden olup olamayacağı, (ii) bireylerin nedensel hassasiyetleri itibariyle toplumsal nesnelere nasıl ilişkiye girdiği ve (iii) bu itibarla nedensel analizin nasıl yapılacağı hususundadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu sorunlara ilişkin olarak, eleştirel realist yaklaşım adına Sayer (1991; 2012); inanç, fikir ve gerekçelerin toplumsal nesnelere olarak zatında bulunan nedensel güçler itibariyle neden olabileceğini ve bireylerin nedensel hassasiyeti bulunmasa dâhi toplumsal nesnelere nedensel güçleri itibariyle nedensel analizin yapılabileceğini iddia etmektedir. Bu araştırmanın kapsamında, eleştirel realist yaklaşımının bahsi geçen iddiaları sorunsallaştırılarak istihdam edilmektedir ve müteakip bölümlerde tartışılacaktır. Öyle ki, bu sorunlar; iktidar alanları, iktidar ilişkileri, iktidarın istikrarı ve heryerdeliği hususundaki kuramsal yorumların değerlendirilmesi konusunda da tartışmanın önemli bir yönünü temsil etmektedir.

Araştırmada incelen meslek gruplarının (tabipler, eczacılar, eczane kalfaları, hemşireler, hastane temizlik personelleri), araştırmanın sorunu dâhilindeki yapısal konumları itibariyle tekil bir hüviyete sahip olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte, bu araştırmanın kapsamı dâhilinde, farklı analiz düzeylerinde sınıfların ilişkiselliğinin sorgulanması ve çağdaş tabakalaşma kuramlarının pratik yeterliliğine ilişkin somut bir değerlendirme yapılması itibariyle, incelenen her bir meslek grubu kendi tekil hüviyetiyle ifade edilmektedir²¹.

Çalışmanın müteakip kısımlarında, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının rasyonel iktidarla ilişkisine istinaden yapısal konumları, araştırma süreci, araştırmada istihdam edilen teknikler ve kendileriyle mülakat yapılan bireylerin temel sosyo-demografik özellikleri ele alınmaktadır.

---

²¹ İlgili paragrafın yazımında tez danışmanı ile yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

3.1. ARAŞTIRMADA İNCELENEN MESLEK GRUPLARININ YAPISAL KONUMLARI

Türkiye’de, sağlık hizmetlerinin nasıl ve hangi meslek grubuna mensup kimseler tarafından icra edileceği hususları ulusal düzeydeki mevzuatla sabittir. İlgili mevzuat, sağlık hizmetlerinin yürütülmesine yönelik işbölümünü, ilgili mesleklere giriş şartlarını, her bir meslek grubunun görev, yetki ve sorumluluklarını, kontrol ve denetim ilişkilerini belirlemektedir.

Türkiye’de, başta tabiplik olmak üzere, eczacılık ve hemşirelik mesleklerinin ve bu mesleklere yönelik eğitim kurumlarının gelişimi köklü bir tarihsel sürece tabidir. Bununla birlikte, araştırmada incelenen meslek gruplarının hâlihazırdaki nitelikleri daha çok Cumhuriyet dönemindeki reformlarla şekillenmiştir.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen üniversite reformu sonrasında, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi ilk ve tek Tıp Fakültesi olarak 1933 yılında açılmıştır. Devam eden yıllarda, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi 1945’te, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi 1955 yılında, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi ise 1963 yılında açılmıştır (Elçin, 2010, s. 201). 1970 yılına gelindiğinde ülke genelinde 9 tane olan Tıp Fakültesi sayısı, 1980’de 19’a, 1990’da 25’e, 2000 yılında 47’ye, 2010 yılında ise 74’e ulaşmıştır (Türk Tabipleri Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu, 2010, s. 10) .

Cumhuriyet dönemi başlangıcında, Türkiye’de eczacılık öğretimi yapan tek kurum öğretim süresi 3 yıl olan “Eczacı Mektebi-i Ali”si idi. 1933 yılındaki üniversite reformuyla birlikte, “Eczane Mektebi” Tıp Fakültesinden ayrılarak İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’ne bağlanmış, 1938 yılında öğretim süresi 4 seneye çıkartılmıştır. 1944 yılında tekrar Tıp Fakültesi’ne bağlanmış ve “Eczacı Okulu” adını almıştır. 1960 yılında Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1962 yılında ise İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi kurulmuştur. 2000 yılı itibariyle Türkiye’deki Eczacılık Fakültesi sayısı 9’a ulaşmıştır (Baytop, 2001). 2005 yılında Eczacılık Fakültelerinde öğrenim süresi 5 seneye çıkartılmıştır (ÖSYS Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, 2005). *Doktorluk, Hemşirelik, Ebelik, Diş Hekimliği, Veterinerlik, Eczacılık Ve Mimarlık Eğitim Programlarının Asgari Eğitim Koşullarının Belirlenmesine Dair Yönetmelik* (2008)’de yapılan değişiklik ile eczacılık eğitiminin “bir üniversitede tam gün üzerinden en az beş yıllık eğitimden” oluşacağı hususu yasallaşmıştır (Değişik:RG-31/12/2009-27449).

Türk Eczacılar Birliği tarafından 2001 yılında yapılan *Eczacılıkta Talep-Hizmet Korelasyonu Araştırması*, Türkiye’de eczane kalfaları ile ilgili yapılan ilk araştırmadır. Bu araştırmanın verilerine göre, eczanelerin % 86’sında eczacıdan başka bir kişi daha çalışmaktadır. Bir kişi çalıştıran eczacı oranı % 36.5, iki kişi çalıştıran % 28.9, üç kişi çalıştıran % 13.5, üçten fazla

kişiyi çalıştıran eczacı oranı ise % 7'dir. Bahsi geçen eczane çalışanlarının % 26.5'i ilkokul mezunu, % 27'si ortaokul mezunu, %38.8'i lise mezunu, %5.7'si ise üniversite mezunudur. Eczanede bir yıldan az çalışanların oranı %19.6, 1-5 yıl arası çalışanların oranı ise %44,3'tür. 2003 yılında yapılan *Serbest Eczacıların Sürekli Meslek İçerisinde Eğitimine İlişkin Görüşleri Araştırması* verilerine göre, eczane çalışanlarından; %2 oranında eczacı ve % 5.2 oranında staj yapan Eczacılık Fakültesi öğrencisi haricindekilerin, mesleğe ilişkin herhangi bir eğitimi bulunmamaktadır (aktaran Balta, 2005). 2007 yılında; Türk Eczacılar Birliği, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan *Eczanelerde Çalışan Destek Personelinin Eğitimine Dair Protokol* ile en az bir yıl eczanede çalıştığını sigorta primleri ile belgelendiren eczane destek personeline eğitim verilmesi planlanmıştır. 2012 yılında *Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928)*'da yapılan düzenlemeyle (Madde 3, Ek fıkra: 4/7/2012-6354/ 22 md.); “en az bir yıldan beri eczanede çalışanlardan 5/6/1986 tarihli ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu çerçevesinde eczanede çalışan destek personeli eğitimini tamamlamış olanlar ve Sağlık Bakanlığı tarafından yapılacak düzenlemeye göre eğitim alacak olanlar eczane teknikeri yetkisiyle çalışabilir” hükmünün yasalaştırılmasıyla eczane kalfalarının tekniker yetkisiyle çalışabilmesinin önü açılmıştır. İlk defa 2008 yılında, Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Meslek Yüksek Okulu bünyesinde açılan, mezunlarının eczane teknikeri unvanı aldığı, ön lisans düzeyindeki “eczane hizmetleri” programının sayısı, 2009 yılında, biri uzaktan öğretim, biri açık öğretim ve ikisi örgün öğretim olmak üzere 4'e çıkmıştır (ÖSYS Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, 2009).

Ulusoy'un da belirttiği üzere, hemşire, ebe ve sağlık memuru yetiştirmek üzere, bugünkü adı Sağlık Meslek Lisesi olan okullar 1946 yılından itibaren açılmaya başlamıştır. Lisans düzeyindeki hemşirelik eğitimine 1955 yılında Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulunun açılmasıyla başlanmıştır. Hemşirelikte lisansüstü eğitim, 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu'nda başlatılmıştır. Lise ve lisans düzeyindeki eğitime ilave olarak, 1985'te iki yıllık hemşirelik programlarının Sağlık Meslek Yüksek Okulları bünyesinde açılmasıyla birlikte, hemşirelik eğitimi üç ayrı düzeyde sürdürülmüştür. 1960 yılında Türkiye'de yalnız 8 tane Sağlık Meslek Lisesi bulunmaktaydı. Parasız-yatılı ve mezunlarının üç senelik bir eğitimden sonra Sağlık Bakanlığı hastanelerinde iş bulma güvencesi olan bu liseler, 1980'li yıllardan itibaren oldukça yaygınlaşmıştır. Sağlık Meslek Liselerinin sayısı, 1988-1991 yılları arasında 90'lı rakamlardan 300'lü rakamlara kadar ulaşmıştır. 1994 yılında sayıları 56.280'e ulaşan hemşirelerin yaklaşık % 90'ı sağlık meslek lisesi mezunudur. 1996 yılında Yüksek Öğretim Kurumu ile Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan protokol ile hemşirelik, ebelik ve sağlık memurluğu eğitiminin lisans düzeyinde olması koşuluyla üniversitelerde verilmesi kararlaştırılmıştır. 1997-1998 eğitim öğretim yılında 36 üniversitede kurulan Sağlık Yüksek

Okulları'na bağlı 52 Hemşirelik Bölümü öğretime başlamıştır (1998, s. 4-6).

2007 yılında *Hemşirelik Kanunu* (1954)'nda yapılan değişiklik ile hemşire unvanının, hemşirelikle ilgili lisans seviyesindeki eğitimi tamamlayanlara verilmesi kararlaştırılmıştır (Madde 1 – Değişik: 25/4/2007-5634/1 md.). Bununla birlikte, önceki yıllarda farklı eğitim seviyelerini tamamlayan mezunların ve hâlen kayıtlı öğrencilerin haklarının saklı kalması, Meslek Liselerindeki hemşirelik eğitimine beş sene süreyle devam edilmesi ve bu okullardan mezun olanlara da hemşire unvanı verilmesi hususları da hükme bağlanmıştır (Geçici Madde 2 – Ek: 25/4/2007-5634/7 md.). Aynı kanunda 2012 yılında yapılan düzenleme ile bu uygulamaya beş sene daha devam edilmesi kararlaştırılmıştır (Geçici Madde 3 – Ek: 4/7/2012-6354/ 23 md.). Türkiye'de sağlık personeli yetiştiren eğitim kurumlarına ilişkin istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2 : “Türkiye’de Sağlık İnsangücü Yetiştiren Eğitim Kurumları ile Bu Kurumların Sayıları ve Eğitim Verdikleri Düzey” (2014, s. 11).

Sıra No	Eğitim Kurumunun Adı	Eğitim Verilen Düzey	Durumu		
			Eğitim Veren (*)	Faal Olmayan	Toplam
1	Tıp Fakülteleri (GATA, Vakıf Tıp Fakültesi dahil)	Tıp Doktorluğu / Y. Lisans /Doktora	78	8	86
2	Tıp Fakülteleri (GATA dahil), Adli Tıp Kurumu, İstanbul Kardiyoloji Enstitüsü, İstanbul Çocuk Sağlığı Enstitüsü	Tıpta Uzmanlık	60	--	60
3	Sağlık Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Hastaneleri	Tıpta Uzmanlık	59	12	71
4	Diş Hekimliği Fakülteleri	Diş Hekimliği / Y. Lisans / Doktora	33	21	54
5	Eczacılık Fakülteleri	Eczacılık / Y. Lisans /	17	14	31
6	Sağlık Bilimleri Fakülteleri	Lisans / Y. Lisans / Doktora	31	12	43
7	Hemşirelik Fakültesi	Lisans	3	2	5
8	Dört Yıllık Yüksekokullar				
	8.1 Sağlık Yüksek Okulları (SYO)	Lisans	62	30	92
	8.2 Hemşirelik Yüksekokulları (GATA Dahil)	Lisans	7	4	11
	8.3 Sağlık İdaresi Yüksekokulları (SİYO)	Lisans	--	2	2
	8.4 Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulları (FTRYO)	Lisans	6	3	9
	8.5 Sağlık Bilimleri Yüksekokulu (SBYO)	Lisans	12	--	12
	8.6 Sağlık İdaresi ve İşletmesi Yüksekokulu	Lisans	--	1	1
	8.7 Sağlık Teknolojisi Yüksekokulu (STYO)	Lisans	--	2	2
	8.8 Sağlık Hizmetleri Yüksekokulu (SHYO)	Lisans	--	2	2
9	İki Yıllık Meslek Yüksekokulları		--	--	--
	9.1 Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu (SHMYO)	Ön Lisans	87	75	162
	9.2 Sağlık Bilimleri Meslek Yüksekokulu	Ön lisans	1	--	1
10	Sağlık Meslek Liseleri (SML)	Lise	425	--	425

2000’li yılların sonlarına doğru başlayan üniversite ve fakülte sayısındaki artışla birlikte sağlık eğitim kurumlarından mezun olanların sayıları da artış eğilimine girmiştir. Bununla birlikte, Tıp ve Eczacılık Fakültesi mezunlarının sayısı daha küçük bir artış ivmesi gösterirken, diğer meslek gruplarına ilişkin mezun sayılarında daha kayda değer bir artış olmuştur. 2003-2004 eğitim-öğretim yılında Tıp Fakültelerinden mezun sayısı 4.380 iken, bu rakam 2012-2013 eğitim-öğretim yılında 4.951’e yükselmiştir. Aynı eğitim-öğretim yıllarında Eczacılık Fakültelerinden mezun sayısı 792’den 1016’ya yükselmiştir. Hemşire yetiştiren yüksek öğretim kurumlarından mezun sayısı ise 3002’den 6281’e yükselerek iki katını geçmiştir. Sağlık meslek liselerinin hemşirelik bölümlerinden mezun olanların sayılarına baktığımızda ise, sıkça değişen mevzuata tabi olmakla birlikte yaklaşık 10 katına kadar çıkan bir değişim ivmesi gözlenmektedir (Türkiye’de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Durum Raporu²², 2014):

Tablo 3 : “Türkiye’de Lise Düzeyinde Eğitim Veren Sağlık Meslek Liselerinin Hemşirelik Bölümlerinde Yeni Kayıt ve Mezun Sayıları” (2014, s. 86).

YILLAR	YENİ KAYIT	MEZUN
2003-2004	2.082	0
2004-2005	1.656	896
2005-2006	0	1.738
2006-2007	0	1.927
2007-2008	7.749	2.888
2008-2009	8.928	41
2009-2010	8.584	0
2010-2011	10.345	7.515
2011-2012	13.216	8.874
2012-2013	22.028	8.584
TOPLAM	74.588	32.463

²² Raporda yer alan veriler 2003-2013 dönemine ilişkin verilerdir. Üniversitelere ait veriler YÖK Başkanlığının 13.09.2013 tarih ve 821 sayılı üst yazı ekinde tüm birimlere gönderilen ve birimlerce doldurulan formlardaki verilerdir. Sağlık Bakanlığına ait veriler, Sağlık Bakanlığınca görevlendirilen ekip tarafından düzenlenmiştir. Üniversite Hastanelerinde görevli personelin kadro bilgileri ile döner sermaye verileri Maliye Bakanlığınca görevlendirilen ekip tarafından hazırlanan verilerdir (Türkiye’de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Durum Raporu 2014, kapak sayfası).

Sağlık sektöründeki meslek gruplarının aktif çalışan sayıları Tablo 4’te sunulmuştur. Tabloda “diğer” olarak belirtilen meslek gruplarına ait veriler, “sağlık teknikeri”, “sağlık teknisyeni” ve “diğer sağlık personeli” olarak tanımlanan mesleklere ilişkindir.

Tablo 4 : “Türkiye’de Aktif Çalışan Sağlık Personeli Durumu” (2014, s. 104).

Sıra No	Meslek Grubu	Sayısı
1	Hekim	129.383
2	Diş Hekimi	21.160
3	Eczacı	26.617
4	Hemşire	149.012
5	Fizyoterapist	5.821
6	Ebe	52.351
7	Diğer	130.611
Toplam		514.955

Tablo 4’te belirtilen hekimlerin % 57.6’sı (74.562) Sağlık Bakanlığında, % 21.9’u (28.283) üniversitelerde, % 20.5’i (26.538) ise özel sektörde aktif olarak çalışmaktadır (s. 33). Bahsi geçen hekimlerin, % 27.9’u (36.096) pratisyen hekim, % 56’sı (72.405) uzman hekim grubuna dâhilken, % 16.1’i (20.882) tıpta uzmanlık eğitime devam etmektedir (s. 38-49). Eczacıların kurumlara göre dağılımı ise daha farklı bir hâl arz etmektedir. Raporla göre, mevcut eczacıların % 6.6’sı (1.751) Sağlık Bakanlığında, % 1.1’i (286) üniversitelerde, % 92.3’ü (24.580) özel sektörde aktif olarak çalışmaktadır (s. 79). İstihdam edilen hemşirelerin % 70.3’ü (104.704) Sağlık Bakanlığında, % 14.5’i (21.573) üniversitelerde, % 15.2’si (22.735) ise özel sektörde çalışmaktadır (s. 88).

Diğer meslek gruplarının kurumlara dağılımı Tablo 5’te sunulmuştur. Tablo 5’te görülebileceği üzere, eczane teknikeri olarak mezun olanlar henüz istihdam edilmemiştir. Bununla birlikte, yukarıda arz edildiği gibi, eczane kalfaları eğitimlerini sertifikalandırdığı takdirde eczane teknikeri yetkisiyle çalışabilmektedir.

Tablo 5 : “Sağlık Teknikeri, Sağlık Teknisyeni ve Diğer Sağlık Personelinin Ünvan ve Kurumlar İtibarıyla Dağılımı” (2014, s. 102).

Ünvanlar		Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam	100.000 Kişiye
Tekniker	Protez Ve Ortez Teknikeri	119	10	36	165	0,22
	Ortopedi Teknikeri	29	7	17	53	0,07
	İlk Ve Acil Yardım Teknikeri	3.731	69	846	4.646	6,14
	Hidroterapi Teknikeri	0	13	78	91	0,12
	Elektronörofizyoloji	17	3	3	23	0,03
	Diyaliz Teknikeri	261	6	90	357	0,47
	Diş Teknikeri	187	23	35	245	0,32
	Anestezi Teknikeri	1.071	326	362	1.759	2,33
	Fizik Tedavi Teknikeri	154	18	179	351	0,46
	Ameliyat Teknikeri	39	185	184	408	0,54
	Laboratuvar Teknikeri	1.750	623	1.419	3.792	5,01
	Odyometri Teknikeri	557	58	157	772	1,02
	Sağlık Teknikeri	1.154	1.813	280	3.247	4,29
	Radyoterapi Teknikeri	247	27	36	310	0,41
	Patolojik Anatomi Teknikeri	154	22	7	183	0,24
Toplam Tekniker	9.470	3.203	3.729	16.402	21,69	
Teknisyen	Laborant	821	626	235	1.682	2,22
	Anestezi Teknisyeni	4.789	261	2.341	7.391	9,77
	Diyaliz Teknisyeni	112	8	136	256	0,34
	Çevre Sağlığı Teknisyeni	3.588	4	92	3.684	4,87
	Diş Protez Teknisyeni	1.134	50	2.445	3.629	4,80
	Diş Teknisyeni	786	76	372	1.234	1,63
	Fizik Tedavi Teknisyeni	82	17	69	168	0,22
	İlk Ve Acil Yardım Teknisyeni	20.377	631	5.482	26.490	35,03
	Toplum Sağlığı Teknisyeni	15.025	374	834	16.233	21,46
	Laboratuvar Teknisyeni	10.055	360	1.646	12.061	15,95
	Odyometri Teknisyeni	229	12	76	317	0,42
	Ortopedi Teknisyeni	339	0	38	377	0,50
	Perfüzyonik Pompa Teknisyeni	5	37	68	110	0,15
	Protez Ve Ortez Teknisyeni	59	2	41	102	0,13
	Röntgen Teknisyeni	10.055	729	1.874	12.658	16,74
Sağlık Teknisyeni	98	1.668	159	1.925	2,55	
Toplam Teknisyen	67.554	4.855	15.908	88.317	116,78	
Diğer Sağlık Personeli	Sosyal Çalışmacı	757	78	18	853	1,13
	Tıbbi Sekreter ve Tekniker	9.840	553	2.355	12.748	16,86
	Tıbbi Teknolog	1.004	67	14	1.085	1,43
	Biyolog	1.182	1.045	1.539	3.766	4,98
	Çocuk Gelişimcisi	287	34	3	324	0,43
	Diyetisyen	945	301	796	2.042	2,70
	Fizyoterapist	1.083	403	1.488	2.974	3,93
	Odyolog	2	26	24	52	0,07
	Psikolog	1.300	224	379	1.903	2,52
	Sağlık Fizikçisi	32	67	4	103	0,14
	Veteriner	27	10	5	42	0,06
	Toplam Diğer Sağlık Personeli	16.459	2.808	6.625	25.892	34,24
	GENEL TOPLAM		93.483	10.866	26.262	130.611

Araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, tababetin icrası ve eczane teknikerinin tarifi, *Tababet ve Şuabatı Sanatların Tarzı İcrasına Dair Kanun* (1928) ile belirlenmiştir. Eczacılığın tarifi ve kimlerin eczacı olabileceği, *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun* (1953) ile sabittir. Hemşire unvanının kimlere verildiği *Hemşirelik Kanunu* (1954)'nda tarif edilmiştir²³:

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde tababet icra ve her hangi surette olursa olsun hasta tedavi edebilmek için tıp fakültesinden diploma sahibi olmak şarttır (Tababet ve Şuabatı Sanatların Tarzı İcrasına Dair Kanun, 1928, Madde 1 – Değişik: 11/10/2011-KHK-663/58 md.).

Eczacılık; hastalıkların teşhis ve tedavisi ile hastalıklardan korunmada kullanılan tabii ve sentetik kaynaklı ilaç hammaddelerinden değişik farmasötik tipte ilaçların hazırlanması ve hastaya sunulması; ilacın analizlerinin yapılması, farmakolojik etkisinin devamlılığı, emniyeti, etkinliği ve maliyeti bakımından gözetimi; ilaçla ilgili standardizasyon ve kalite güvenliğinin sağlanması ve ilaç kullanımına bağlı sorunlar hakkında hastaların bilgilendirilmesi ve çıkan sorunların bildirimini yapılmasına ilişkin faaliyetleri yürüten sağlık hizmetidir (Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun, 1953, Madde 1 – Değişik: 17/5/2012-6308/1 md.)²⁴.

Türkiye'de üniversitelerin hemşirelik ile ilgili lisans eğitimi veren fakülte ve yüksek okullarından mezun olan ve diplomaları Sağlık Bakanlığınca tescil edilenler ile öğrenimlerini yurt dışında hemşirelik ile ilgili, Devlet tarafından tanınan bir okulda tamamlayarak denklikleri onaylanan ve diplomaları Sağlık Bakanlığınca tescil edilenlere Hemşire unvanı verilir (Hemşirelik Kanunu, 1954, Madde 1 – Değişik: 25/4/2007-5634/1 md.).

Eczane teknikeri; ön lisans seviyesindeki eczane hizmetleri programından mezun; reçetede ki ilaçları eczacı gözetiminde hazırlayan ve eczacılık faaliyetlerine yardım eden sağlık teknikeridir (Tababet ve Şuabatı Sanatların Tarzı İcrasına Dair Kanun, 1928, Ek Madde 13 – Ek: 6/4/2011-6225/9 md.).

Açıktır görülebileceği üzere, araştırmada incelen meslek grupları itibariyle; tabiplik, eczacılık, hemşirelik ve eczane kalfalığı mesleklerine giriş, ancak eğitim diplomaları yahut sertifikalarıyla mümkündür. Bahsi geçen mesleki faaliyetlere dair sınırlar ve bu sınırlara aykırı hâller de ilgili mevzuatla sabittir. Bu kapsamda, “diploması olmadığı hâlde, menfaat temin etmek amacıyla yönelik olmasa bile, hasta tedavi eden” şahısların hapis cezasıyla cezalandırılacağı (Tababet ve Şuabatı Sanatların Tarzı İcrasına Dair Kanun, 1928, Madde 25 – Değişik: 23/1/2008-5728/22 md.), “tabip ve dış tabipleri dışındaki sağlık personelinin teşhiste bulunup tedavi

²³ Bu bölümde, mesleklere giriş itibariyle, değerlendirmeler her ne kadar araştırmada istihdam edilen meslek gruplarına teksif edilse de, sağlık hizmetlerinin faaliyet alanı içerisindeki diğer mesleklere giriş şartlarının da müstesna bir yeri yoktur. Örneğin;

Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaletince musaddak hastabakıcı mekteplerinden mezun veya resmi hastanelerden verilmiş vesikaları haiz bulunmayan ve Türk olmıyan kadınlar hastabakıcılık sanatını ifa edemezler. Bu vesikalar muteber olmak için Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaletince tasdik ve tescil edilmiş olmak lazımdır (Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, 1928, Madde 63).

²⁴ İlgili kanunun bir sonraki maddesinde, “Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde eczacılık yapabilmek için (...) Türkiye Eczacı Mektep veya fakültelerinden diplomalı olmak veya yabancı memleketlerdeki eczacı mektep veya fakültelerinden diplomalı olup da 3 üncü madde gereğince ilmi hüviyetini ispat etmiş veya imtihanı kazanmış olmak” ibaresi yer almaktadır.

planlayamayacağı ve reçete yazamayacağı” (Tababet ve Şuabatı Sanatların Tarzı İcrasına Dair Kanun, 1928, Ek Madde 13 – Ek: 6/4/2011-6225/9 md.) hükümleri amirdir. “Eczane açmak ve işletmek ile ecza deposu mesul müdürlüğü yapmak için eczacı olmak şarttır” (Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun, 1953, Madde 1 – Değişik: 17/5/2012-6308/1 md.). “Hemşireler; tabip tarafından acil hâller dışında yazılı olarak verilen tedavileri uygulamak, her ortamda bireyin, ailenin ve toplumun hemşirelik girişimleri ile karşılanabilecek sağlıkla ilgili ihtiyaçlarını belirlemek ve hemşirelik tanılama süreci kapsamında belirlenen ihtiyaçlar çerçevesinde hemşirelik bakımını planlamak, uygulamak, denetlemek ve değerlendirmekle görevli ve yetkili” kılınmıştır (Hemşirelik Kanunu, 1954, Madde 4- Değişik: 25/4/2007-5634/3 md.).

Araştırmada incelenen meslek gruplarına ilişkin olarak kanun seviyesindeki bu düzenlemelerle birlikte, yönetmelik, yönerge, tebliğ ve genelgeler seviyesindeki bağlayıcı hükümlerle, ilgili meslek gruplarının yetki ve sorumlulukları daha ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bahsi geçen mesleklere ilişkin iş ve görev tanımları, *Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş Ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik* (2014) ile sabittir. Örnek teşkil etmesi açısından tabip ve eczane teknikerlerinin yönetmelikte yer verilen hâliyle, iş ve görev tanımlarına yer verecek olursak (2014, Ek-1):

Tabip ve uzman tabip

- a) Tıp ve uzmanlık eğitimi sırasında kazanmış olduğu bilgi, beceri ve tutum çerçevesinde, tıbbi ilke ve yöntemleri uygulayarak birey ve toplumu sağlık sorunlarından, hastalıklardan ve yaralanmalardan koruyucu tedbirleri alır, tanı, tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları yapar ve olası komplikasyonların önlenmesi için çalışır. Ortaya çıkan komplikasyonlarda uygun müdahaleyi yapar, gerektiğinde hastayı sevk eder.
- b) Tıp ve uzmanlık eğitimi sırasında kazandığı bilgi ve becerilere ilaveten, mesleği ile ilgili eğitim ve bilimsel faaliyetler yoluyla kazandığı bilgi ve beceriler çerçevesinde sanatlarını icra ederler.
- c) Birlikte çalıştığı diğer sağlık meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen tıbbi bakım ve uygulamaları planlar, izler ve denetler.
- ç) Adli vakalarda ilgili mevzuatlarda tanımlanan iş ve işlemleri yapar.
- d) Gerekli gördüğü durumlarda, diğer tabip, uzman tabip veya birimden konsültasyon ister. Konsültasyon istenen tabip veya uzman tabip bu isteğe icabet eder.
- e) Başka bir birime veya kuruma sevki gereken hastaların, tıbben gerekli şartlar sağlanarak sevk edildiği birime veya kuruma ulaşımı için gerekli tedbirleri alır.

Eczane Teknikeri

Eczacının gözetimi, sorumluluğu ve denetiminde;

- a) Eczanede sunulan reçeteli ve reçetesiz ilaç, tıbbi ürün, kozmetik müstahzar, tıbbi malzeme ve sağlıkla ilgili diğer ürünlerin temininde, saklanması ve sunulmasında görev alır.
- b) Bu ürünlerin son kullanma tarihlerini ve stok kontrollerini yapar; eksikleri tespit eder ve uygun bir şekilde depolanmaları ile kayıtlarının tutulması konusunda görev alır.
- c) Eczanede bulunan cihazların ve eczane laboratuvarının bakımını yapar ve işlerliğini sağlar.
- ç) Eczanenin idari ve mali süreçleriyle ilgili eczacı tarafından verilen görevleri yerine getirir.

Yukarıdaki örneklerde de görülebileceği üzere, ilgili meslek grupları arasındaki denetim faaliyetlerine ilişkin yetki ve sorumluluklar yasal mevzuatla belirlenmiştir. Bu kapsamda tabiplere, diğer sağlık personelinin faaliyetlerini planlama ve denetleme yetkisi verilmiştir. Hemşirelere de yine bir denetleme yetkisi verilmiş ise de bu yetki hemşirelik bakımıyla sınırlıdır²⁵. Eczacılık faaliyetlerindeki denetim ilişkilerinde ise eczane teknikerinin faaliyetlerinin tamamı eczacının denetimine tabidir. Daha alt seviyedeki mevzuatta, ilgili meslek gruplarının yetki ve sorumluluklarına dair, durumsal plana yönelik olarak çok daha fazla ayrıntılandırılmış yetki ve sorumluluk sınırlarını bulabilmek de mümkündür²⁶.

Araştırmada incelenen bir diğer meslek grubu olan hastane temizlik personelleri de, yapısal konumları itibarıyla ulusal mevzuatın bağlayıcı hükümlerine tabidir. Bu kapsamda, bir firmanın altında sözleşmeli olarak çalışan hastane temizlik personellerinin; sözleşme ilişkileri, hak, sorumluluk ve yetkileri, kontrol, yönetim ve denetim ilişkileri *İş Kanunu* (2003) ile belirlenmektedir. Örneğin, ilgili kanunun amaç ve kapsamı şöyle ifade edilmektedir:

Madde 1 - Bu Kanunun amacı işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenlemektir.

Bu Kanun, 4 üncü Maddedeki istisnalar²⁷ dışında kalan bütün işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine ve işçilerine faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır.

Hastane temizlik personellerinin çalıştıkları firma ya da işverenleriyle arasındaki ilişki de, *Kamu İhale Kanunu* (2002) ve ulusal düzeyde belirlenen asgari ücret miktarı itibarıyla rasyonel yasa ve kurallara tabidir. Örneğin, ilgili işverenin çalışanlarına verebileceği en düşük aylık ücret miktarı

²⁵ “Hemşirelikle ilgili yönetim görevlerinde lisans ve lisansüstü eğitime sahip hemşirelerin rüçhan hakları vardır” (Hemşirelik Kanunu, 1954, Madde 9 – Değişik: 25/4/2007-5634/5 md.).

²⁶ Örneğin, bkz. (Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş Ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik, 2014; Hemşirelik Kanunu, 1954).

²⁷ Müteakip maddede, ilgili kanunun uygulanmayacağı işyerleri şöyle sıralanmaktadır:

Madde 4 - Aşağıda belirtilen işlerde ve iş ilişkilerinde bu Kanun hükümleri uygulanmaz;
a) Deniz ve hava taşıma işlerinde, b) 50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde, c) Aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri, d) Bir ailenin üyeleri ve 3 üncü dereceye kadar (3 üncü derece dahil) hısımları arasında dışardan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde, e) Ev hizmetlerinde, f) çırağlar hakkında, g) Sporcular hakkında, h) Rehabilitasyon edilenler hakkında, ı) 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanununun 2 nci maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde (İş Kanunu, 2003).

asgari ücret miktarına tabi iken, idarenin hazırladığı ve ilgili hizmetin nasıl ve ne şekilde verileceğine ilişkin teknik şartnamelere istinaden, en düşük fiyatı teklif eden firma tarafından hizmetin verilmesi hususu itibariyle *Kamu İhale Kanunu (2002)*'na tabidir.

3.2. ARAŞTIRMA SÜRECİ VE ARAŞTIRMADA İSTİHDAM EDİLEN TEKNİKLER

Araştırma Ankara, İstanbul, Konya, Kocaeli, Eskişehir, Kayseri ve Hatay illerinde, tabip, hemşire, eczacı, eczane kalfası ve hastane temizlik personeli olarak çalışan toplam 5 farklı meslek grubunun mensuplarıyla gerçekleştirilmiştir. İlgili mesleklerin seçiminde, sağlık hizmetlerinin farklı alanlarında görev yapmaları, yerel (mesleki) ve toplumsal düzeyde farklı sınıfsal konumlara mensup olmaları, istihdam edilen diğer meslek grup veya gruplarıyla etkileşim hâlinde bulunmaları göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmada, sınıfların ilişkiselliğinin sorgulanması için; hem herhangi bir sınıfın üyesi olan bireyler düzeyinde (bireysel analiz düzeyi), hem birim meslek düzeyinde (yerel sınıf analiz düzeyi), hem de toplumsal sınıf düzeyinde (toplumsal sınıf analiz düzeyi) olmak üzere üç farklı analiz düzeyi istihdam edilmiştir. Bu bağlamda, her bir meslek grubu yerel bir mesleki sınıf ve her bir meslek grubu üyesi bir sınıf üyesi olarak kabul edilmiştir. Toplumsal sınıf düzeyindeki ilişkiselliğin sorgulanması için ise, bireylerin hâlihazırdaki meslekleri itibariyle Neo-Weberci sınıf şemasında yer aldıkları konumlar baz alınmıştır. Araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının Neo-Weberci sınıf şemasında yer aldıkları sınıf konumları ile sözleşme ve istihdam biçimleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Araştırmada İstihdam Edilen Meslek Gruplarının Goldthorpe'un Sınıf Şemasındaki Sınıf Konumları ile Sözleşme ve İstihdam Biçimleri

MESLEK GRUBU	SINIF KONUMU	SÖZLEŞME VE İSTİHDAM BİÇİMİ
TABIPLER	SINIF I – Hizmet Sınıfı (Profesyoneller)	Hizmet Sözleşmesi
ECZACILAR	SINIF I – Hizmet Sınıfı (Profesyoneller)	Hizmet Sözleşmesi
HEMŞİRELER	SINIF III – Orta sınıf (Kol gücüne dayanmayan işlerde rutin olarak çalışanlar)	Karışık
ECZANE KALFALARI	SINIF V– Vasıflı İşçiler (Düşük Kademe Tekniker/Teknisyenler)	Karışık
HASTANE TEMİZLİK PERSONELLERİ	SINIF VII – Vasıfsız İşçiler (Kol gücü ile çalışan vasıfsız işçiler)	Emek Sözleşmesi

Kendileriyle mülakat yapılan bireylere, anahtar kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Mülakat yapılan bireyler vasıtasıyla da, kartopu örneklem tekniğiyle kendileriyle mülakat yapılan diğer bireylere ulaşılmıştır. Mülakat yapılacak bireylere kartopu örneklem tekniğiyle ulaşılamaması durumunda, tekrar anahtar kişilere başvurmak suretiyle aynı süreç yeniden işletilmiştir.

Mülakatların hem randevu aşamasında, hem de mülakatlara başlamadan önce; araştırmanın konusu, kapsamı, yöntemi, mülakatın tahminen ne kadar süreceği, mülakatın ses kayıt cihazıyla kaydedileceği ve devamında metne döküleceği, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin kimlik bilgilerinin kimseyle paylaşılmayacağı, elde edilen verilerin kodlanarak araştırmada istihdam edileceği gibi hususlar kısaca kendileriyle mülakat yapılan bireylere anlatılmış ve onayları alınmıştır.

Araştırmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmış ve toplam 35 kişiyle mülakat yapılmıştır. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin 32'siyle birebir olarak görüşülmüş, 4 hemşire ile kendilerinin talebi doğrultusunda 2'li gruplar hâlinde görüşülmüştür (her iki grup farklı şehirlerde farklı hastanelerde çalışmaktaydı). Mülakatların 29'u yüz yüze, 2'si internet üzerinden görüntülü olarak, 4'ü ise telefonla gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze mülakatlar, mülakata katılanların çalıştıkları hastaneler veya eczaneler ya da buldukları şehirlerdeki kafe veya pastanelerde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın sorunu ve soruları kapsamında bireylerin görüşlerini almak üzere açık uçlu sorulardan oluşan yarı-yapılandırılmış bir mülakat cetveli hazırlanmıştır (bkz. Ek 1). Mülakat cetveli, araştırmanın temel soruları itibariyle 7 ana bölüm ve alt soruları itibariyle 55 soru üzerinden yapılandırılmıştır. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin yapılandırılmış sorulara verdiği cevaplara istinaden, araştırmanın sorunu kapsamındaki sondajlayıcı sorularla mülakatlar derinleştirilerek devam ettirilmiştir.

Kılavuz çalışma kapsamında her meslek grubundan 1 veya 2 kişiyle mülakat yapılmış, herhangi bir problem tespit edilmemiş ve veri toplama sürecine devam edilmiştir. Mülakatlara 19 Ocak 2016 tarihinde başlanmış ve 20 Nisan 2016 tarihinde son mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakatların tamamı ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Ses kayıtlarının metne dökülmesiyle birlikte yaklaşık 590 sayfalık bir ham veri elde edilmiştir. En kısa mülakat 36 dakika, en uzun mülakat ise 2 saat 52 dakika sürmüştür.

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, tabipler TBP, eczacılar ECZ, hemşireler HEM, eczane kalfaları KLF, hastane temizlik personelleri ise PER şeklinde kodlanmıştır. İlgili meslek grubu koduna, kendi meslek grubu içerisindeki mülakat sırasına göre numara eklemek suretiyle atıf yapılan kişinin kodlaması tamamlanmıştır. Örneğin; TBP 1 ya da PER 3 şeklinde

kodlanarak, kendileriyle mülakat yapılan bireylerden elde edilen veriler anonim olarak paylaşılmıştır.

Mülakatlar sırasında, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin paylaştığı verilere paralel olarak, araştırmanın temel stratejisi dâhilindeki verilerin sondajlanmasına çalışılmış ve bu bağlamda sondajlayıcı sorularla mülakatlar yürütülmüştür. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan bireylerden elde edilen verilerin alıntılanması sırasında, aynı konu ve kapsam altında değerlendirilen veriler art arda paylaşılmış, araştırmacı tarafından sondajlayıcı sorular sorulması durumu “[...]” ile belirtilmiştir. Araştırmacının alıntılara yönelik açıklamaları ve anonimliği sağlamak üzere paylaşılmayan isim, kurum vb. anonim olarak “[ ]” arasında belirtilmiştir. Alıntılanmasına gerek duyulmayan geçişler ise “(....)” ile ifade edilmiştir.

3.3. KENDİLERİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYLERİN TEMEL SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Mülakatlar; 6 tabip, 7 eczacı, 9 hemşire, 6 eczane kalfası ve 7 hastane temizlik personeli olmak üzere toplam 35 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Kendileriyle mülakat yapılan tabiplerden 2’si kamu hastanelerinde görevli uzman hekim, 2’si üniversite hastanelerinde uzmanlık öğrencisi asistan hekim ve 2’si pratisyen hekimdir. Pratisyen hekimlerden biri 112 Acil Yardım İstasyonunda, diğeri ise Birinci Basamak Muayene Merkezinde görevlidir. Eczacıların 2’si 4 yıllık (lisans seviyesinde) Eczacılık Fakültesi mezunu serbest eczacı, 4’ü ise 5 yıllık (yüksek lisans seviyesinde) Eczacılık Fakültesi mezunu serbest eczacıdır. Bir eczacı Eczacılık Fakültesinde araştırma görevlisi ve doktora öğrencisidir. Hemşirelerden 2’si sadece lisans seviyesindeki Hemşirelik Yüksek Okulu mezunu, 3’ü hem Sağlık Meslek Lisesi hem de lisans seviyesindeki Hemşirelik Yüksek Okulu mezunuyken, geriye kalan 4 hemşire ise hem Sağlık Meslek Lisesi mezunu hem de ön lisans seviyesindeki Meslek Yüksek Okullarından mezundur. Sağlık Meslek Lisesi mezunu hemşirelerin tamamı mezuniyete müteakip çalışmaya başlamış ve daha üst seviyelerdeki eğitim ve öğrenimlerini çalışırken tamamlamıştır. Kendileriyle mülakat yapılan hemşireler, üniversite ya da devlet hastanelerinde görev yapmaktadır. Eczane kalfalarının 5’i lise mezunuyken, 1 eczane kalfası Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği mezunudur. Eczane kalfalarının tamamı serbest eczanelerde çalışmaktadır. Hastane temizlik personellerinin 1’i ilkokul, 4’ü ortaokul, 1’i lise, 1’i lisans (Açık Öğretim Fakültesi) mezunudur. Hastane temizlik personellerinin tamamı hastanelere ihaleyle temizlik hizmetleri veren firmalarda sözleşmeli

olarak çalışmaktadır. Bir temizlik personeli (PER 7), bir vardiyada ekip şefi olarak görev yapmaktadır²⁸.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin 18'i erkek, 17'si kadındır. Tabiplerin 5'i erkek, 1'i kadındır. Eczacıların 5'i erkek, 2'si kadındır. Hemşirelerin tamamı kadındır. Eczane kalfalarının 4'ü erkek, 2'si kadındır. Hastane temizlik personellerinin 5'i erkek, 2'si kadındır. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin yaş olarak en küçüğü 22 yaşındayken, en büyüğü 67 yaşındadır.

Kendileriyle mülakat yapılan tabiplerin aylık gelirleri, mesleki statüleri (uzman, uzmanlık öğrencisi, pratisyen) ile performans ve döner sermaye ek gelirleri itibariyle farklılık göstermekle birlikte, 4000 lira ile 8500 lira arasındadır. Eczacılar, aylık gelirlerinin miktarı hakkında bilgi vermek hususunda daha ketum bir yaklaşım sergilerken, eczanelerin ticari kazançlarına istinaden 2000-3000 lira ile 10000 lira arasında değişen bir aralığa işaret etmektedir. Hemşireler de tabiplere benzer şekilde, aylık gelirlerinin, döner sermaye gelirleriyle birlikte değişkenlik göstermekle beraber, 2700 lira ile 3500 lira arasında olduğunu ifade etmektedir. Eczane kalfalarının aylık gelirleri, meslekte geçirilen süreyle orantılı olarak, 1500 lira ile 2300 lira arasında değişirken, hastane temizlik personellerinin aylık gelirleri, asgari ücrete tabi olarak, 1300 lira civarındadır. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin temel sosyo-demografik özellikleri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Kendileriyle Mülakat Yapılan Bireylerin Temel Sosyo-Demografik Özellikleri

TBP 1	28 yaşında, erkek. Ankara'da bir üniversite hastanesinde, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon alanında asistan öğrenci. Tıp Fakültesinden mezuniyetine müteakip 4 senedir aynı hastanede görev yapıyor. Aylık geliri 4000-4500 lira civarında. Babası 2 yıllık Yüksek Okul mezunu polis memuru, annesi lise mezunu ev hanımı. 1 kardeşi var, kardeşi lisans öğrencisi. Eşi hemşire, eşinin aylık geliri 3000 lira civarında. Çocuğu yok.
TBP 2	32 yaşında, erkek. 9 senedir çeşitli hastanelerde hekim olarak çalışıyor. Son 2 senedir Ankara'da bir kamu hastanesinde üroloji uzmanı olarak görev yapıyor. Aylık geliri 7000-8500 lira arasında. Babası ortaokul mezunu, hiç çalışmamış. Annesi hiç okula gitmemiş, okuması var ama yazması yok. Annesi evlere temizliğe gidiyormuş, hâlihazırda emekli. 1 kardeşi var, kardeşi lisans mezunu öğretmen. Eşi öğretmen ve doktora öğrencisi. Eşinin aylık geliri 2600 lira. Henüz okula gitmeyen 2 çocuğu var.

²⁸ Bahsi geçen görüşmecinin (PER 7) sınıf konumu, diğer temizlik personellerinden farklı olarak, "kol gücüyle çalışan işçilerin denetçileri" kapsamında Sınıf V olarak yorumlanabilir.

TBP 3	43 yaşında, erkek. 16 yıldır çeşitli devlet hastanelerinde hekimlik yapıyor. Hâlihazırda Ankara’da bir devlet hastanesinde üroloji uzmanı olarak çalışıyor. Aylık geliri 6000-7000 lira arasında. Babası medrese eğitimi almış, memur statüsünde olmaksızın imamlık ve esnaflık yapmış. Annesi okula gitmemiş, sonradan okumayazma öğrenmiş. 2 kardeşi var, bir kardeşi lisans mezunu sağlık memuru, diğer kardeşi ise lise mezunu ev hanımı. Biri lise, diğeri lisans öğrencisi 2 çocuğu var.
TBP 4	26 yaşında, erkek. 2,5 yıldır Kocaeli’nde bir Birinci Basamak Muayene Merkezinde pratisyen hekim olarak çalışıyor. Aylık geliri 5500-6000 lira arasında. Babası ön lisans mezunu infaz koruma memuru, annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 1 kardeşi var, kardeşi lisans öğrencisi. Bekar.
TBP 5	26 yaşında, erkek. Yaklaşık 1 yıldır bir üniversite hastanesinde üroloji bölümünde asistan hekimlik yapıyor. Aylık geliri 5700 lira civarında. Babası lisans mezunu, fabrika müdürlüğü yapmış. Annesi pratisyen hekim. 5 kardeşi var, 3 kardeşi Tıp Fakültesi öğrencisi, bir kardeşi lise öğrencisi, diğer kardeşi ilköğretim öğrencisi. Bekar.
TBP 6	29 yaşında, kadın. Hâlihazırda Hatay’da bir 112 Acil Yardım İstasyonunda ambulans hekimi olarak görev yapıyor. Aylık geliri 6000 lira civarında. Babası lise mezunu tüccar (büyük iş makinası parçalarının alım-satımını yapıyor), annesi ön lisans mezunu hemşire. 2 kardeşi var, bir kardeşi yurtdışında doktora yapıyor, diğer kardeşi lise öğrencisi. Bekar.
ECZ 1	67 yaşında, erkek. Hâlihazırda Ankara’da serbest eczacılık yapıyor, subay emeklisi, Harp Okulu mezunu. Orduda görevli iken dışarıdan Eczacılık Yüksek Okulunu bitirmiş, emekli olana kadar eczacılıkla uğraşmamış, 2003 yılından beri serbest eczacılık yapıyor, mülakatın yapıldığı zaman bir eczaneyi devralmak için uğraşıyordu. Emeklilikten sağladığı gelir hariç bir eczanenin aylık 5000 lira civarında kazandırdığını ifade etti. Babası da Harp Okulu mezunu subay emeklisi, annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi avukat, diğer kardeşi kimya mühendisi. Eşi lise mezunu, eşinin özel bir mesleği olmadığını ama 15 yıl pastane işlettiğini belirtti. 2 çocuğu var, çocuklarının ikisi de lisans mezunu, birisi eşinin doktora eğitimi nedeniyle yurt dışında bulunuyor, diğeri ise bir devlet kurumunda çalışıyor.

ECZ 2	37 yaşında, erkek. 2002 yılından bu yana eczacılıkla meşgul, 5 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde eczacı olarak çalışıyor, öncesinde kendi eczanesini işletmiş ve özel şirketlerde eczacı olarak çalışmış. Aylık geliri 3000-4000 lira arasında değişiyor. Babası ilköğretim mezunu oto tamircisi, annesi ilköğretim mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, kardeşlerinden biri hekim, diğeri öğretmen. Eşi de eczacı, eşinin aylık gelirinin de kendisinininki gibi olduğunu ifade etti. Henüz okula gitmeyen bir çocuğı var.
ECZ 3	26 yaşında, erkek. 16-17 aydır Ankara’da bir eczane işletiyor. Aylık gelirinin 5000-6000 lira civarında olduğunu belirtti. Babası lise mezunu tüccar (tarım ve inşaat aletlerinin toptan satış ve imalatı), annesi ilköğretim mezunu ev hanımı. 3 kardeşi var, kardeşlerinden ikisi lisans mezunu öğretmen, diğerkardeşi yine lisans mezunu işletmeci. Eşi ön lisans mezunu ev hanımı. Çocuğı yok.
ECZ 4	28 yaşında, erkek. Yaklaşık 2,5 yıldır İstanbul’da kendi eczanesini işletiyor. Aylık gelirini açık olarak söylemek yerine bir eczanenin aylık 2000-3000 lira ile 10000 lira arasında kazandığını ve bunun “dükkanın” yeri ve konumuna göre değiştiğini ifade etti. Babası lise eğitimini yarıda bırakmış tüccar, annesi lisans mezunu öğretmen. 3 kardeşi var, bir kardeşi gıda mühendisi, bir kardeşi lisans öğrencisi, diğerkardeşi lisans mezunu fakat hâlihazırda çalışmıyor. Eşi doktora öğrencisi ve öğretim görevlisi, eşinin aylık gelirini de söyleyemeyeceğini belirtti. Çocuğı yok.
ECZ 5	47 yaşında, kadın. 26 yıldır serbest eczacı olarak eczane işletiyor. Aylık geliri 10000 lira civarında. Hâlihazırda Kocaeli’nde bir eczanenin sahibi. Babası lisans mezunu öğretmen, babası bir müddet belediye başkanlığı da yapmış, annesi ilköğretim mezunu ev hanımı. 6 kardeşi var, kardeşlerinin 3’ü avukat, biri doktor, biri öğretim görevlisi, biri bürokrat (üst düzey memur), Eşi kimya mühendisi fakat ticaretle uğraşmıyor. İlköğretime devam eden 2 çocuğı var.
ECZ 6	26 yaşında, kadın. 4,5 yıldır Ankara’da bir Eczacılık Fakültesinde araştırma görevlisi ve doktora öğrencisi. Daha öncesinde 1 yıl kadar serbest eczacılık yapmış. Aylık geliri 3800 lira civarında. Babası yüksek lisans mezunu öğretmen, annesi lise mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi doktora öğrencisi ve araştırma görevlisi, diğerkardeşi doktora öğrencisi ve elektronik mühendisi. Bekar.

ECZ 7	32 yaşında, erkek. Yaklaşık 9 yıldır Kayseri’de serbest eczacı olarak bir eczaneyi işletiyor. Aylık geliri 10000 lira civarında. Ayrıca bir kira geliri de var. Babası ilkokul mezunu, televizyon tamircisi. Annesi ev hanımı, annesi hiç okula gitmemiş fakat okur-yazarlığı var. 2 kardeşi var, bir kardeşi elektronik mühendisi, diğer kardeşi ilköğretim öğrencisi. Eşi de serbest eczacı olarak başka bir eczaneyi işletiyor, eşinin aylık geliri 4 bin lira civarında. Henüz okula gitmeyen bir çocuğu var.
HEM 1	28 yaşında, kadın, lisans mezunu. 2 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde kadrolu hemşire olarak çalışıyor, daha önce 3 ay süreyle özel bir hastanede çalışmış. Aylık geliri 3000 lira civarında. Babası belediyeden işçi emeklisi, annesi ev hanımı. Annesi ve babası ilkokul mezunu. 4 kardeşi var, bir kardeşi ortaokul mezunu ev hanımı, bir kardeşi lisans mezunu öğretmen, bir kardeşi lisans öğrencisi, bir kardeşi lise öğrencisi. Bekar.
HEM 2	27 yaşında, kadın, lisans mezunu. 1,5 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde kadrolu hemşire olarak çalışıyor, daha önce de 3 yıl başka bir üniversite hastanesinde hemşire olarak çalışmış. Aylık geliri 3000 lira civarında. Babası ilkokul mezunu çiftçi, annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 3 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu ev hanımı, bir kardeşi lisans mezunu olup kendi dükkanını işletiyor, diğer kardeşi lisans mezunu ve çalışıyor. Eşi tabip, eşinin geliri 4000-4500 lira civarında. Çocuğu yok.
HEM 3	37 yaşında, kadın. Sağlık Meslek Lisesi mezunu. Çalışmaya başladıktan sonra ön lisans seviyesinde Laborant Veteriner Meslek Yüksek Okulunu bitirmiş. 5 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde kadrolu hemşire olarak çalışıyor, daha öncesinde 15 yıl kadar Ankara’da bir devlet hastanesinde yine kadrolu hemşire olarak çalışmış. Aylık geliri 3100 lira civarında. Babası lise mezunu işçi emeklisi, annesi ortaokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu hemşire, diğer kardeşi lise mezunu kamyon şoförü. Bir müzisyenle evlenip boşanmış. Çocuğu yok.
HEM 4	25 yaşında, kadın, lisans mezunu. Ankara’da bir üniversite hastanesinde 6 yıldır kadrolu hemşire olarak çalışıyor. Sağlık Meslek Lisesi mezunu, çalışmaya başladıktan sonra Hemşirelik Yüksek Okulunu da bitirmiş. Aylık geliri 2700 lira civarında. Babası ortaokul mezunu, demir doğrama işinden emekli. Annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu memur, diğer kardeşi özel bir lisede öğrenci. Bekar.

HEM 5	31 yaşında, kadın. Hemşirelik Yüksek Okulu mezunu. Ankara'da bir üniversite hastanesinde 4,5 yıldır kadrolu hemşire olarak çalışıyor, daha öncesinde 3 yıl vekil öğretmenlik yapmış. Aylık geliri 2700 lira civarında. Babası ortaokul mezunu şoför emeklisi, annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, kardeşlerinin ikisi de ön lisans mezunu memur. Eşi yüksek lisans mezunu subay, eşinin aylık geliri 4000 lira civarında. 3 yaşında bir çocuğu var.
HEM 6	40 yaşında, kadın. Sağlık Meslek Lisesi mezunu. 15 yıldır Eskişehir'de bir hastanede kadrolu hemşire olarak çalışıyor. Mesleğe başladıktan sonra Laborant Veteriner Meslek Yüksek Okulunu bitirmiş. Aylık geliri 3500 lira civarında. Babası ortaokul mezunu işçi emeklisi. Annesi okur-yazar (ilkokulu yarıda bırakmış), ev hanımı. 4 kardeşi var, kardeşlerinin tamamı özel sektörde işçi olarak çalışıyor. Kardeşlerinin bir tanesi ortaokulu yarıda bırakmış, diğerleri lise mezunu. Eşi emekli astsubay, eşinin aylık geliri 5000-6000 lira civarında (emekli olduktan sonra özel sektörde çalışmaya devam etmiş). Biri üniversite sınavına hazırlanan, diğeri lisede okuyan 2 çocuğu var.
HEM 7	42 yaşında, kadın. Sağlık Meslek Lisesi mezunu. Mesleğe başladıktan sonra ön lisans ve lisans seviyesindeki eğitimini tamamlamış. 24 yıldır çeşitli sağlık kuruluşlarında (sağlık ocağı, hastane) kadrolu hemşire olarak çalışıyor. Son 8 yıldır Eskişehir'de bir hastanede görev yapıyor. Aylık geliri 3500 lira civarında. Babası lise mezunu sağlık memuru, annesi lise mezunu hemşire. 4 kardeşi var, kardeşlerinin tamamı lisans mezunu, istifa eden bir kardeşi hariç diğer kardeşleri hemşire olarak çalışıyor. Eşi astsubay, eşinin aylık geliri 4000 lira civarında. Biri lisans öğrencisi, biri lise öğrencisi iki çocuğu var.
HEM 8	34 yaşında, kadın. Sağlık Meslek Lisesi mezunu. Mesleğe başladıktan sonra Hemşirelik Yüksek Okulunu bitirmiş. 13 senedir çeşitli kamu hastanelerinde kadrolu hemşire olarak çalışıyor. Son 6 yıldır Eskişehir'de bir hastanede görev yapıyor. Kamu hastanelerinde çalışmaya başlamadan önce yaklaşık 8-9 ay bir kamu hastanesine hizmet veren taşeron bir firmada asgari ücretle çalışmış. Aylık geliri 3500-4000 lira arasında değişiyor. Annesi ilkokul mezunu ev hanımı, babası ilkokul mezunu serbest meslek erbabı. 2 kardeşi var, bir kardeşi öğretmen, diğer kardeşi elektronik ve haberleşme mühendisi olarak çalışıyor. İki yıl evli kaldıktan sonra boşanmış, çocuğu yok.

HEM 9	45 yaşında, kadın. Bulgaristan doğumlu, 19 yaşına kadar Bulgaristan'da yaşamış, Bulgaristan'da Hemşirelik Sağlık Meslek Lisesi bitirmiş, Türkiye'ye geldikten sonra ön lisans seviyesinde Hemşirelik Bölümü bitirmiş. 19 senedir Eskişehir'de bir kamu hastanesinde hemşirelik yapıyor. Türkiye'ye göç ettiğinin ilk zamanlarında 1,5 yıl mobilya sektöründe işçi olarak çalışmış (bu sırada diplomasının denkliğinin kabul edilmesi için uğraşmış). Aylık geliri 3300 lira civarında. Annesi ve babası lise mezunu. Bulgaristan'da babası ziraat teknisyeni, annesi memur olarak çalışıyormuş, Türkiye'ye geldikten sonra babası muhtelif işler yapmış, annesi de zaman zaman evlere temizliğe gidiyormuş. 1 kardeşi var, kardeşi ön lisans mezunu, özel bir şirkette otomasyon üzerine çalışıyor, Eşi lisans mezunu, bir üniversitede idari personel. Eşinin aylık geliri 4000 lira civarında. Hâlihazırda lisans öğrencisi olan bir çocuğu var.
KLF 1	29 yaşında, erkek. Lise mezunu. 15 yıldır Ankara'da çeşitli eczanelerde çalışıyor, hâlihazırda çalıştığı eczanede 9 senedir eczane kalfalığı yapıyor. Aylık geliri 2000 lira. Babası ortaokul mezunu emekli ayakkabı imalatçısı, annesi ortaokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu olup özel bir güvenlik firmasında çalışıyor, diğer kardeşi Açık Öğretim Fakültesinde okuyor. Eşi de lise mezunu eczane kalfası, eşinin geliri de 2000 lira civarında. Henüz 7 aylık bir çocuğu var.
KLF 2	32 yaşında, erkek. Lise mezunu. 10 yıldır eczanelerde çalışıyor, hâlihazırda çalıştığı eczanede 5 senedir eczane kalfalığı yapıyor, daha önce kırtasiyede de çalışmış. Aylık geliri 1700 lira civarında. Babası ilkokul mezunu işçi emeklisi, annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu olup Ankara'da bir hastanede hasta bakıcı olarak çalışıyor, diğer kardeşi lise öğrencisi. Eşi ortaokul mezunu ev hanımı. Biri 5 yaşında, biri 3 yaşında iki çocuğu var.
KLF 3	32 yaşında, erkek. Lise mezunu. 9 senedir Eskişehir'de bir eczanede eczane kalfalığı yapıyor, daha önceden turizm sektöründe çalışmış. Aylık geliri ortalama 2200-2300 lira. Babası lisans mezunu öğretmen, annesi ilkokul mezunu ev hanımı. 2 kardeşi var, bir kardeşi lisans mezunu hemşire, diğer kardeşi lisans mezunu memur. Eşi de aynı eczanede çalışan lise mezunu eczane kalfası, eşinin geliri de aynı. 2 çocuğu var, çocukları henüz okula gitmiyor.

KLF 4	25 yaşında, erkek. Lise mezunu. 12 yıldır Kocaeli’nde çeşitli eczanelerde eczane kalfalığı yapıyor. Aylık geliri 2100-2200 lira civarında. Babası ortaokul mezunu işçi, annesi ev hanımı ve okuma-yazması yok. 4 kardeşi var, iki kardeşi lise mezunu işçi, bir kardeşi üniversite mezunu ev hanımı, diğer kardeşi lisans öğrencisi. Bekar.
KLF 5	22 yaşında, kadın. Kazakistan doğumlu, 6 yaşından beri Türkiye’de yaşıyor. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü mezunu. Hâlihazırda Kazakistan vatandaşı. Türkiye’de Kocaeli’nde büyümüş. 1 yıldır Kocaeli’nde bir eczanede eczane kalfası olarak çalışıyor. Aylık geliri 1500 lira civarında. Annesi ve babası kendisi doğmadan önce ayrılmış, ayrıldıktan sonra kendisi daha çok küçük bir yaşta babası vefat etmiş. Babasının mesleğini ve öğrenim düzeyini bilmediğini belirtti. Ebeveynleri ayrıldıktan sonra annesi ve üvey babasıyla birlikte Kocaeli’ne gelmişler, 1999 depreminde annesi vefat ettikten sonra Çocuk Esirgeme Kurumu yurtlarında kalmış. Hâlihazırda gönüllü bir ailenin yanında kalıyor. Bekar.
KLF 6	31 yaşında, kadın. Lise mezunu. 8 senedir çeşitli eczanelerde eczane kalfası olarak çalışıyor, 2 senedir Kocaeli’nde bir eczanede çalışıyor. Aylık geliri 1700 lira civarında. Babası lisans mezunu memur emeklisi, annesi ortaokul mezunu (vefat etmiş). 3 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu, bir kardeşi lise öğrencisi, diğer kardeşi ise maddi sıkıntılardan dolayı özel bir üniversitedeki öğrenimini yarıda bırakmış. Eşi döner ustası ve ilkokul mezunu, eşinin aylık geliri 1800 lira. Henüz okula gitmeyen bir çocuğu var.
PER 1	40 yaşında, erkek. Ön lisans seviyesinde Muhasebe Bölümü mezunu. 17 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personeli olarak çalışıyor. Asıl mesleğinin marangozluk olduğunu belirtti. Sözleşmeli temizlik personeli olarak aylık 1300 lira maaş alıyor, aynı zamanda masa-sandalye imalatı işinden aylık 1600 lira civarında kazanıyor. Annesi ve babası hiç okula gitmemiş fakat okur-yazarlıkları var, babası çiftçi, annesi ev hanımı. 4 kardeşi var, kardeşlerinin hepsi ilk ve ortaokul mezunu, yalnızca bir tanesi yine taşeron bir yemek firmasında sözleşmeli olarak çalışıyor, diğer kardeşlerinin hepsi ev hanımı. Eşi ilkokul mezunu ev hanımı. Biri lisede, diğeri ilköğretimde okuyan iki çocuğu var.

PER 2	47 yaşında, erkek. Ortaokul mezunu. 13 yıldır Ankara'da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personeli olarak çalışıyor. Aylık geliri 1300 lira. Babası ilkokul mezunu, vefat etmeden önce kahvehanede çalışıyormuş. Annesi okula gitmemiş ama sonradan biraz okuma öğrenmiş. 1 kardeşi var, kardeşi ortaokul mezunu berber emeklisi. Eşi ilkokul mezunu, eşi de kendisiyle aynı yerde, aynı işi yapıyor. Biri lise, diğeri ilköğretim öğrencisi 2 çocuğu var.
PER 3	45 yaşında, kadın. Ortaokul mezunu. 1 yıldır Ankara'da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personeli olarak çalışıyor, daha önce 6-7 sene kadar çeşitli yurtlarda ve yemekhanelerde çalışmış, evlere temizliğe gitmiş. Aylık geliri 1300 lira. Babası ilkokul mezunu, annesi okur-yazar değil, babası kahvehanelerde çalışmış, garsonluk yapmış, annesi ev hanımı. 6 kardeşi var, 5 erkek kardeşinin biri berber, biri mobilyacı, diğeri kahvehanelerde garsonluk yapıyorlar, tek kız kardeşi de okullarda yemek servisi işinde çalışıyor. Bütün kardeşleri ilkokul mezunu. Medeni durumunu "benim eşim yoktur, o başkasıyla evlenmiştir" şeklinde ifade etti. Biri lisans öğrencisi, biri liseyi yeni bitirmiş, diğeri ilköğretim öğrencisi 3 çocuğu var.
PER 4	37 yaşında, erkek. Ortaokul mezunu, açık lise öğrencisi. 13-14 yıldır Ankara'da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personeli olarak çalışıyor, 13-14 yaşından beri çalışıyor, hâlihazırdaki işine başlayana kadar ayakkabı tamirciliği, elektrikçilik, tezgahçılık gibi işler yapmış. Aylık geliri 1300 lira. Babası ilkokul mezunu işçi emeklisi, annesi ev hanımı, annesinin okur-yazarlığı yok. 3 kardeşi var, kardeşlerinin biri lise mezunu okul hademesi, biri ön lisans mezunu memur, diğeri ise lisans mezunu öğretmen. Eşi hâlihazırda açık lise öğrencisi ev hanımı. 2 çocuğu var, çocuklarından biri ilköğretime devam ediyor, diğeri ise henüz 3 yaşında.
PER 5	48 yaşında, erkek. İlkokul mezunu. 24 yıldır Ankara'da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personeli olarak çalışıyor. Çocukken yapılan yanlış bir enjeksiyon sonucunda bir ayağı felçli olarak kalmış. Aylık geliri 1300 lira. Hâlihazırdaki mesleğinden önce benzincilerde pompacı olarak çalışmış, oto döşemeciliği yapmış. Babası kaportacılikten emekli, annesi ev hanımı, annesi ve babası ilkokul mezunu. 4 kardeşi var, kardeşlerinin hepsi ilkokul mezunu, 3 kız kardeşi ev hanımı, erkek kardeşi işçi olarak çalışıyor. Eşi ev hanımı. Elektrikçi olarak çalışan ön lisans mezunu bir çocuğu var.

PER 6	<p>46 yaşında, kadın. Lise mezunu. 6 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personeli olarak çalışıyor, 21 yaşından beri çalışıyor, daha önce dersane kantinlerinde çalışmış. Aylık geliri 1300 lira. Babası ilkokul mezunu şoför emeklisi, annesi ev hanımı, annesi hiç okula gitmemiş ama daha sonra kurslarda okuma-yazma öğrenmiş. 3 kardeşi var, bir kardeşi lise mezunu olup özel bir şirkette elektrik teknisyeni olarak çalışıyor, bir kardeşi lise mezunu taksi şoförü, diğer kardeşi ortaokul mezunu ve Türk Hava Yollarında hizmet elemanı olarak çalışıyor. Eşinin camcı dükkânı var, eşi ilkokul mezunu ve aylık geliri 2000 lira civarında. 3 çocuğu var, çocuklarının ikisi lisans öğrencisi, diğer çocuğu lise öğrencisi.</p>
PER 7	<p>51 yaşında, erkek. Meslek Lisesi mezunu, daha sonra lisans seviyesindeki Açık Öğretim İktisat Fakültesini bitirmiş. 1 yıldır Ankara’da bir üniversite hastanesinde taşeron bir firma altında sözleşmeli temizlik personelinin ekip şefi olarak çalışıyor, şimdiye kadar hep işçi olarak çalışmış, özel bir şirketten işçi emeklisi olmuş, emekli maaşı 1400-1500 lira civarında, hâlihazırda yaptığı işten aylık gelirin 2000 lirayı geçmediğini belirtti, Annesi ve babası okur-yazar (Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki okuma-yazma kurslarından mezunlar). 1 öz kardeşi var. Öz kardeşi lise mezunu ev hanımı. Baba tarafından 3 üvey kardeşi var, hepsi lise mezunu, biri Almanya’da işçi emeklisi (vefat etmiş), diğeri memur emeklisi, diğeri ise ev hanımı. Anne tarafından da bir üvey kardeşi var, üniversite eğitimini yarıda bırakmış ev hanımı. Eşi lise mezunu olup 1300 lira aylık gelire özel bir güvenlik şirketinde çalışıyor. Biri lisans öğrencisi, diğeri ilköğretim öğrencisi 2 çocuğu var.</p>

4. BÖLÜM

BİREYLERİN MESLEKİ EĞİTİME VEYA MESLEKLERE GİDEN SÜREÇTEKİ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Araştırmanın bu bölümünde, bireylerin mesleki eğitime veya hâlihazırdaki mesleklerine giden süreçteki avantaj ve dezavantajları ele alınmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, mesleki sistem ile eğitim sisteminin bütüncül bir ilişki içerisinde olduğu aşikârdır. Bu bağlamda, bireyler, hâlihazırdaki konumlarına, ancak, geçmişte tabi oldukları eğitim vasıtasıyla ulaşabilmekte veya tabi olamadıkları eğitim nedeniyle belirli konumlara ulaşamamaktadır. Meselenin bu yönü, bir taraftan işlevselci önermeler, diğer taraftan ise toplumsal bölünmelerle kendini gösteren farklı eşitsizlik üreteçleri itibariyle liyakat sorunu merkezinde tartışılmaktadır. Bireylerin eğitim sürecindeki avantaj ve dezavantajları, yapılaşmış eşitsizliklerle kendini gösteren toplumsal konumların başlangıç nüvesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın bu bölümünde, dolaylı olarak, bireylerin eğitim sürecindeki avantajları ve dezavantajları ile hâlihazırdaki konumları arasındaki ilişki değerlendirilmektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajları değerlendirildiğinde; Pakulski (2014)'nin değindiği gibi farklı eşitsizlik üreteçleri ve bunların farklı eklemleşme biçimleriyle birlikte, farklı eşitsizlik yapılarının bireylerin eğitim süreçlerini radikal bir şekilde belirlediği görülmektedir. Bu kapsamda başta iktisadi durum olmak üzere, aile, sosyal çevre, okul, toplumsal cinsiyet, engellilik durumu, yurttaşlık hakları gibi birçok etken kümesinin oluşturduğu avantaj ve dezavantajlar bireylerin eğitim hayatlarını şekillendirmektedir.

Bireylerin avantaj ve dezavantajları değerlendirildiğinde, hem yerel (mesleki) sınıf analiz düzeyinde hem de toplumsal sınıf analiz düzeyinde aynı ya da yakın sınıflara mensup bireylerin benzer avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu görülmektedir. Yine, bireysel analiz düzeyinde de, yukarıda arz edilen avantaj ve dezavantajların, bireylerin eğitim hayatlarını ve meslek tercihlerini açıkça belirlediği görülmekle birlikte zekâ, emek, çaba gibi kişisel dinamiklerin de dâhil olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda tabip ve eczacı grubunun göreceli olarak daha avantajlı bir süreç içerisinde yol aldıkları; hemşire, eczane kalfası ve personel grubunun ise yine göreceli olarak birçok dezavantaja sahip olduğu aşikârdır. Bununla birlikte aynı meslek grubu içerisinde yer alan bireylerden kimilerinin diğerlerine göre daha avantajlı veya dezavantajlı durumda olmasına rağmen, kişisel dinamiklerle birlikte diğerleriyle aynı sınıf konumunu paylaştıkları görülmektedir. Yine de, toplumsal sınıf analiz düzeyi itibariyle ilgili mesleklerin sınıf konumları ele alındığında, meslek mensuplarının mesleki eğitime veya mesleklere giden süreçteki avantaj ve dezavantajlarının sınıf konumlarıyla uyumlu bir hiyerarşi içerisinde bulunduğu ifade edilebilir.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin, mesleki eğitim veya mesleklere giden süreçteki avantaj ve dezavantajlarıyla ilgili olarak anlattıkları itibariyle; işlevselci tabakalaşma kuramı (Davis ve Moore, 1945) ve endüstriyel toplum görüntüsünün liberal yorumlarının (Parsons, 1960; 1967; 1971; Blau ve Duncan, 1967; Bell, 1973, Treiman, 1970; 1977a; 1977b; Treiman ve Yip, 1989) aksine, bireylerin eğitim ile ilişkisinin, işlevsel gerekliliklerden daha ziyade, birçoğu eski sosyal düzende de belirleyici olan avantaj ve dezavantajlar tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu itibarla, Turner (2007, s. 42-44)'ın değindiği gibi, şartlarda eşitliğin olmaması nedeniyle, toplumsal konumlara dair rekabetin eşitlikçi olduğunu varsayan fikirlerin kıymeti yoktur. Haddizatında, uygun eğitimin sadece uygun yeteneklerle buluştuğu ve şartlar gereği eşitsizliğin kabul edildiği bir toplumsal sistem tahayyül edilse bile, sonuçlarda eşitlik açısından yetenekli insanlar arasındaki eşitsizliği açıklayabilmek mümkün değildir. Nitekim aşağıdaki örneklerde de görülebileceği üzere, araştırmaya katılan bireylerin bir kısmı, geçmiş dezavantajları itibariyle hâlihazırdaki konumlarına istinaden yukarı doğru bir hareketlilik içerisinde bulunsalar da, hâlihazırda aynı konumda bulunan emsallerine nazaran daha fazla yeteneğe sahip oldukları ya da daha fazla emek, çaba harcadıkları görülmektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan tabip ve eczacılar, mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajları itibariyle, araştırmaya dâhil edilen diğer meslek gruplarına nazaran özellikle aile vizyonu, sosyal çevre ve öğrenim gördükleri okullar açısından daha avantajlı bir hayat hikâyesine sahip oldukları yönünde görüşler ifade etmektedir. Kimi tabip ve eczacılar, açık ya da zımni olarak, bu süreçte kendilerinin maddi açıdan çok avantajlı olmadığı ya da maddi açıdan aşırı derecede öne çıkan niteliklerinin bulunmadığı yönünde yorumlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, araştırmaya dâhil edilen diğer meslek gruplarının mensuplarıyla mukayese edildiğinde, maddi açıdan da göreceli bir iktisadi avantajın varlığı açık bir şekilde görülmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan tabip ve eczacılardan, mesleki eğitime giden süreçte çeşitli dezavantaj öyküleri bulunan bireyler ise, göreceli dezavantajlarına rağmen zekâ, gayret, emek gibi kişisel dinamiklerle birlikte hâlihazırdaki konumlarına ulaşabildiklerini fakat yine bunun için de, mutlak manada dezavantaj içerisinde bulunmamamın bir şart olduğunu veya hâlihazırdaki konumlarının, kendileri açısından zaten sonuç itibariyle eşitsiz bir konum olduğu yönünde yorumlarda bulunmak suretiyle eşitsiz şartlara ve eşitsiz sonuçlara işaret etmektedir.

Örneğin, kendisi gibi annesi de doktor ve 3 kardeşi Tıp Fakültesi öğrencisi olan TBP 5, iktisadi yönden çok da avantajlı olmadığı yönünde görüşler ifade etmekle birlikte; aile, sosyal çevre ve öğrenim gördüğü lise itibariyle mesleki eğitime giden süreçteki avantajlarını ve bu itibarla birlikte çalıştığı hemşire ve hastane temizlik personelleriyle arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

Benim ailem anne-baba bakımından eğitilmiş oldukları için eğitime önem verirlerdi, öyle bir

avantajım vardı ama onun dışında çok da bir avantajım olduğunu düşünmüyorum. Onların, bize ders çalışma gerekliliğini ufaktan beri aşılmaları, kitap okumamız gerektiğini, kendimizi yetiştirmemiz gerektiğini aşılmaları bizim için avantaj sayılabilir ama onun dışında ne bir özel ders aldım... dersanelerle üniversite kazandık. Dershane kazanabilmek için de burs kazandık, bu şekildeydi. (...) kardeşlerim de dâhil olmak üzere hepsi kendi çalışmıştır, ders çalışmayı bize aşıladılar, yoksa özel ders ya da dershane tonlarca para vermek, özel okul gibi bir şey olmadı. Bizim avantajımız ailemizin eğitimi olmasıydı, dedem hafızdır, imamdır ama o da sonuçta kız çocuğunu doktor yapmış, yetiştirmiş. Onun da eğitimle bir şeyi var, aile olarak insanların okutulması gerektiği bilinci olduğu için bizim avantajımız oydu. Ben lisede bile kendimi şey olarak düşünüyordum, ister okuldan kaç, gez; ister sinemaya git ama sınavda da yüksek puan al. Sonra istediği yap, sana kimse bir şey demez zaten. (...) ilkokulda çok [avantajım] yoktu ama [İstanbul'da bir ilçe] Anadolu Öğretmen Lisesi mezunuyum, o zaman Türkiye'nin en yüksek puanla aldığı Öğretmen Lisesiydi, orada [avantajım] vardı. Sonuçta başarılı öğrenciler bir araya geldiği zaman insanlar beraber ders çalışma ya da beraber bir şeyler öğrenme, bir şeyler yapma, böyle kendimi geliştirme konusunda falan lisede avantajım oldu ama ondan önce öyle bir şey yoktu. (...) ben mesela [...] de olsa büyük şehirde büyüdüm, ailem orada yaşıyordu ve insanların okuması gerektiğini biliyorlardı sonuçta. Bizim personelde, hemşirelerde, eczacılarda böyle bir imkân olmayabiliyor genelde. Konya'nın küçük bir ilçesinde Sağlık Meslek Lisesi kazanıyorlar onlar, sonra hemşire oluyor. Büyük bir üniversite kazanayım falan yok, belki etrafında öyle insanlar da yok, ailesinde de yok. Genel olarak o şekilde, benim gördüğüm kadarıyla genelde ilkokul mezunları ve eğitim olanakları da kısıtlı, aile çiftçi, ilkokul mezunu, Konya'da ne iş yapabilir, personel olabilir hastanede, biraz daha kendini yetiştirip hemşire olabilir; genelde bu şekilde oluyorlar yani.

TBP 6 benzer şekilde, aile, maddi durum ve sosyal çevreye ilişkin avantajlarını şöyle ifade etmektedir:

[Ailem] destek oldular hep. Ben “tekrar hazırlanacağım” dedim; “tamam” dediler, 2 yıl Ege'de [Ege Üniversitesi'nde başka bir bölüm] okuduktan sonra kaydımı dondurdum dershaneye gittim, hep desteklediler. (...). Annem ve babam dışında kimseyle muhatap olmadığım için çevremdeki insanların ne düşündüğünü umursamıyorum pek, kimseyle fikir alışverişi yapmadım. Annem ilkokuldan itibaren eğitim sürecimle yakından ilgileniyordu. (...) okuldaki eğitim ile çok ilgilenmiyordum şahsen, dershaneye giderken. [...] Okul sadece sınavlarda geçmek için kullandığımız bir yerd. (...). Bizim sınıfımız iyiydi, çoğu iyi yerlere girdi; ODTÜ [Orta Doğu Teknik Üniversitesi], Ankara, İstanbul [Üniversitesi] Tıp Fakültesi, böyle yerlere gittiler.

TBP 4 aile ve öğrenim gördüğü okullar itibarıyla avantajlarını, birlikte çalıştığı diğer sağlık personelinin geçmişteki maddi dezavantajlarının eğitim sürecini nasıl etkilediğini ve kendi konumuna ulaşmak açısından zekânın yerini şöyle yorumlamaktadır:

[Ailevi açıdan] babam ilgileniyordu, iyi ilgileniyordu, ilkokulda ortaokulda falan. [...] Ya okulu takip ediyordu en azından, ödevlere yardımcı oluyordu; onlar etkili başlangıçta. (...) yani şöyle, biz o zaman [bir il]'nin daha kırsalındaki bir okuldan daha böyle merkezdeki, en böyle elit kesimin gittiği bir okula aldırmaştık kaydımı, [...] Devlet okulu ama böyle merkezdeki valinin, bilmem neyin, bilmem ne komutanının, bilmem ne doktorunun çocuğunun gittiği bir okuldu işte, yani elit ailelerinin gittiği bir okul, yani tabii farklar vardı arada. (...) mesela, orta sınıf bir aile mesela çocuğunu iş bulabileceği bir alana yönlendiriyor, sağlık alanına yönlendiriyor, Sağlık Meslek Lisesine falan gönderiyor; garanti iş diye. Mesela daha zengin bir aile olsa çocuğunu belki yeteneklerine göre daha uzun vadeli bir plan yapacak. [...] Yani zekâyla orantılı olduğunu düşünüyorum ama aynı zekâdaki insanların da buraya gelemeyebileceğini de düşünüyorum.

TBP 1 bölgesel farklılıklar ve öğrenim görülen okulların, mesleki eğitime giden süreci nasıl

etkilediğini kendi hikâyesi üzerinden şöyle yorumlamaktadır:

Yani dil sorunu yaşamadım eğitim süreci boyunca. Hani belki doğudaki vatandaşlarımız bunu çok yaşıyor ama. Ben ilköğretimime [doğudaki bir il]'de başladım. [Orada] hani eğitim-öğretim kapasitesi yönünden Ege'ye göre fark varmış, ki daha sonra [batıdaki bir ilin bir ilçesine] geldiğimde gördüm, yani oraya, ilkokulun ortasında, babam polis memuru olduğu için [...] ilçesine tayinimiz çıktı. Orada biraz farkımızın olduğunu, benden daha ileri bir seviyede olduklarını öğrencilerin gördüm. Yani avantajım orada çok sevdiğim bir hocam oldu, onunla birazcık derslere ısındım [sonraki okulumda]. Yani [doğudaki bir il]'deki öğretmenim de iyiydi ama ilk geldiğimde o farkı kapatmamda bana yardımcı olan bir öğretmenim vardı.

[Eğitimime eski okulumda devam etseydim] bence aynı şeyi söylemek zor olabilirdi. Tabi gelecek ne gösterirdi bilmiyorum ama yani o zaman için aynı yerlerde olma ihtimalim sanki daha düşük olurdu; yani bu fark var.

TBP 2 mesleki eğitime giden süreçteki dezavantajlarına rağmen hâlihazırdaki konumuna nasıl ulaştığını şöyle açıklamaktadır:

Ekonomik durumum iyi değildi ama eğitim açısından annem destek olduğu için, ailemden destek gördüğüm için bir sıkıntım olmadı şimdiye kadar; dershaneye gittim, bursluluğum da vardı. (...). Babam kendi psikolojik nedenleriyle hiç bir zaman eğitimime destek olmadı ama annem şöyle; “bana 50 bin lira lazım” desem bir şekilde o borca girip verebilecek durumu vardı, arkamda o gücü hissediyordum. [...] Zekâ faktörü var tabi, küçüklüğümden beri ortalamamın biraz üstünde olduğumu düşünüyorum ama onun haricinde de birazda vizyon meselesi, annem beni yönlendirmedi ama “bu kitap alınacak” dediğimde de bir çekincesi olmadı. (...).

ECZ 3 mesleki eğitime giden süreçteki avantajlarını şöyle tarif etmektedir:

Ben bütün imkânlarla sahiptim, tabi imkânlardan beklentinizin ne olduğuna bağlı birazda. Yani herhangi bir yeri, daha iyi, daha üst bir yeri kazanmak için bütün imkânlarla sahiptim.

[Ailemin vizyonunu da] oldukça yeterli görüyorum, destek olurlardı ama en son karar her zaman ben de olurdu.

[Öğrenim gördüğüm okullar açısından] Anadolu Öğretmen Lisesiydi bizim[ki], [zamanında yaşadığı yer]'da Fen Lisesi yokken, en üst seviye okuldu, o zaman için birinci okul olmasının ve başarı durumunun yüksek olmasının çok faydasını gördüm.

ECZ 4 öğrenim gördüğü lise itibariyle avantajlarını ve sosyal çevrenin önemini şöyle ifade etmektedir:

(...) lisemiz iyiydi, nispeten İstanbul'un iyi okullarından birisiydi, orada aslında en çok vizyonumuz açıldı, bana bir şeyler kattı, etrafımızdaki çocukların hepsi bir yerlerden gelen, bir yerlere amacı olan, çoğunun ailesi okumuş, hani “tabaka” diyorsun ya, üst tabakanın çocukları vardı etrafımızda (...) bu süreçte [Eczacılık Fakültesini kazanmamda] ciddi katkısı vardı. Kendi mahalleimizdeki, ilkokulumuzdaki arkadaşlarıma bakarak büyüseydim farklı olurdu muhtemelen. [...] Onların okumak gibi bir derdi yoktu, daha hedefsiz olabilirdim, daha laylaylom, bir de böyle bir şeyden haberim olmadığı için olabilirdi, etrafımda hedefleri olan, bir yerlere gelmek isteyen insanların olmaması baya etkilerdi. Daha önce öyle bir şey görmemiştim, hiç haberim yoktu, belki kendimde de olan bazı şeyleri görmüş oldum. [...] Demek ki, ben de bu adamların olduğu yeri, yani neyi kazandığının bile farkında değildim, normal sınava girdik zaten tercihleri sınavdan önce yapıyorduk, okula gittikten sonra demek ki “ben de o kadar basit değilim, istesem yapabilirim” gibi bir güven geliyor. Tabi etrafımdaki herkesin hedefi ya mühendis ya doktor olmak, ben de onların arasına girmişim.

ECZ 5 mesleki eğitim giden süreçteki avantajları itibariyle ailesinin vizyonunu ve öğrenim

gördüğü okulların durumunu şöyle anlatmaktadır:

Yani bizim sınıftaki 25 kişinin tamamı üniversite okudu. 6 tane Tıp Fakültesi [kazanar öğrenci] vardı bizim sınıftan, iyi düzeydeydi. Benim babam öğretmen olduğu için, 6 çocuk, ben de en büyüğüm o zamanlar, babam bana dedi ki; “sen eczacılık oku, çabuk bitir, benim okutacak ekonomik gücüm yok”, yoktu da adamın, evimiz kira, sosyal şartlar belli, ben Eczacılık Fakültesine girdim, okudum, 4 yılda bitirdim, aynen dediği gibi oldu. (...). Babam zaten ben daha lisedeyken, [kardeşlerime] “sen eczacı olacaksın, sen doktor olacaksın, sen avukat olacaksın” dedi. Herkes öyle oldu, herkesin karakterine uygun çünkü eğitim görmüş geçirmiş bir adamdı. Çevrede de herkes ona böyle şeyleri danıştırdı, bizi de öyle yönetti hep, gösterdi, kimsede itiraz etmedi ona, Allah rahmet eylesin düzgün bir adamdı. İyi ki bizi bu şekilde yönlendirdi, okuttu, çok da kişiliklerimize uygun mesleklerimiz var şimdi bakınca. (...). Annem sadece evde ihtiyaçlarımızı karşılamakla mükellefi, babamda müdahale olma konusunda öyle ödün veren biri değildi, mesela okulda derece yapmışım bir sakızla gelirdi eve (...). Bizim ailede çok kitap okunur, hâlâ öyledir, benim çocuklarım da eşim de öyledir, çokta mutluyum o yüzden. Mesela okul biter hepimiz o akşam toplanır (...) otururduk, herkesin yaşına kapasitesine göre çıkarır, bunlar bu yaz bitecek derdi ve her bitirdiğimiz kitapta da bize sorardı; “burada böyle mi oldu, şöyle mi”, kitabı anlatırdı bize, kendi de okumuştur önceden muhakkak, hep öyle gitti yani.

ECZ 6 sosyal çevresi, öğrenim gördüğü okullar ve ailesinin vizyonu itibariyle avantajlarını, bunun önemini ve belirli konulara ulaşma açısından zekânın yerini şöyle ifade etmektedir:

Akrabalarınız önemli çünkü rol model oluyorlar; sizden büyüklerin ne yaptığını görmeniz sizin için önemli. Kuzenlerim olsun, akrabalarındaki abilerim, ablalarım olsun, onlar da okumuş, yüksek düzeyde eğitim almış kişiler. Onlar tabi size örnek oluyor, örnek alıyorsunuz, bu açıdan önemli, aile, evin etrafı, semt de önemli oluyor, çünkü okuldaki arkadaşlarınızdan da etkileniyorsunuz ister istemez. Paylaşım yaşadığınız için bu da önemli tabi, geriye dönüp baktığımda şeyi avantaj olarak görüyorum; ilkokulumuz bizim çok tenhaydı, lojmanda olduğu için (...) sadece lojman çocukları giderdi. Lojmanda sadece belli bir kesimin belli bir ahlâk düzeyine sahip kişilerin olduğu bir yerdi, onun için mesela Türkçemiz hiç bozulmadı, ağızımız kötü küfür, şu bu hiç olmadı. O açıdan bir faydası oldu çevrenin sakin oluşu, o kargaşayı yaşamadık, 50-60 kişilik bir sınıfta eğitim almadık avantaj olarak mesela, hemen okumayı söktük, gerçi ikizim ile okuduğum içinde olabilir, birbirimize destek olduğumuz için ama okul secimi önemli.

Ben eğer ikinci sene girmeye karar vermeseydim, Eczacılık Fakültesinin çok daha düşüğü olan bir fakülteyi bitirmiş olacaktım ama zekâm değişmiyor, bence zekâ görelî bir şey, yani duygusal zekâ var, sosyal zekâ var ama kullanmak başka bir şey. Yani aynı elbise farklı kişilerde farklı duruyor, vücut yapısı gibi bir şey, insanlarda var olan bir şey, kullanmak avantaja çevirmek insanın elinde diye düşünüyorum. Biz bu yöne ailemizin desteği ile bu yöne yatırım yaptık diyeyim, hâlâ da yapıyoruz eğitime yatırım, e tabi zekâ da lazım ama yönlendirmekte çok önemli; sayısalı seçtim başarılı oldum, sevmediğim bir şey seçseydim belki başarısız olacaktım.

Mesleki eğitime giden süreçte iktisadi yönden dezavantajları bulunmasına rağmen eczacılık Fakültesini kazanabilen ECZ 7, şartlardaki eşitsizliğin kendisi açısından nasıl eşitsiz bir durum oluşturduğunu şöyle açıklamaktadır:

(...) [Tıp Fakültesini tercih etmeme sebebim] tamamen bu tür [maddi] kaygılar, dediğim gibi 2 yıl fazla okuyacaktım, tamamen maddi imkânlar ölçüsünde, mantık doğrultusunda düşünerek böyle bir tercih yaptım. Uzman olmak için ekstra bir çaba gerektiriyordu, TUS’u [Tıpta Uzmanlık Sınavını] kazanabilmek için de dersane, ciddi bir çalışma gerektiriyordu. (...) mesela ortaokuldan itibaren benim elektroniğe karşı ilgim, hevesim vardı, kendi yaptığım uzaktan kumandalı arabalar vardı, alarm sistemi falan vardı hatta lisede arkadaşlarımla yazdığı hatıralarda herkesin yazdığı tek şey vardı; “ileride iyi bir mühendis

olursun” falan, bu yöndeydi. Benim de normal şartlarda eğer maddi kaygılarım ön planda olmasaydı benim istediğim şey elektronik alanında bir şeyler yapabilmektir.

Kendileriyle mülakat yapılan hemşireler, mesleki eğitime giden süreçleri itibariyle; maddi, ailevi, mekânsal (kent-kır) ve sosyal çevreye, toplumsal cinsiyete, öğrenim gördükleri okullara ilişkin dezavantaj kalıplarına işaret etmektedir. Mesleki okul veya meslek tercihlerinin de, işaret ettikleri dezavantajlar çerçevesinde; “kısa sürede meslek sahibi olmak”, “istihdam garantili bir iş sahibi olmak”, “maddi yönden daha ekonomik bir eğitim almak” ve “hemşireliğin kadınlara uygun bir meslek olması” gibi düşüncelerde kendini bulan yapısal etmenlerle belirlendiğini ifade etmektedir. Hemşirelerin çoğu, mesleki eğitime giden süreçteki dezavantajları itibariyle, geçmişteki okul ve meslek tercihlerinin kendileri ve aileleri için, yapısal kısıtlılıklar içerisindeki “zorunlu bir fırsat” gibi yorumlamaktadır.

Örneğin HEM 6, neden Fen Lisesi yerine Sağlık Meslek Lisesine gittiğini ve mesleki eğitime giden süreçteki dezavantajlarını şöyle yorumlamaktadır:

(...) ben ortaokulu bitirdiğim yıl İzmir Fen Lisesini kazandım, aynı zamanda Sağlık Meslek Lisesini de derecele kazandım ama ailemin yönlendirmesi, mezun olunca hemen meslek sahibi olmak beklentisi içerisinde, o yüzden [Sağlık] Meslek Lisesini tercih ettim ama tabii ki eğitim sürecinde mesleki alanda yoğunlaşan bir lise olduğu için köreltiliyor bazı konularda insanı.

[Sağlık Meslek Lisesine gitmemin nedeni] aile, ekonomik durum, kısa sürede meslek sahibi olma, 5 kardeşiz, (...) sadece bir an önce meslek sahibi olma avantajından kaynaklanan bir şey; liseden sonra hemen işe başlıyoruz, yatılı okuyoruz; ondan dolayı. [...] 5 kardeşiz biz, hepimiz okula gidiyoruz. Ben köy çocuğuyum, eğitim için ilçeye gidiyorduk, yol parası, şu bu çok fazlaydı. Yatılı okulda da hani çocuğu atıyorsun oraya bitmiyor ama Fen Lisesini bitirdikten sonra üniversite süreci, ailem tabii ki üniversiteyi çok istiyordu ama oradan atanırsın üniversiteyi de hem çalışırsın hem okursun mantığı daha cazip geldi. İzmir Fen Lisesi zaten o dönemin en yüksek lisesiydi. [...] Yani şimdi aileme kızabilir miyim bunu bilmiyorum, benim annem o dönemde bir köyde çok onurlu bir mücadele verdi. Bence o yüzden anneme kızmam mümkün değil. Babamla da bu konuda sıkıntı yaşamadım ama biliyorsunuz çevre baskısı daha etkili bizim hayatımızda, çevrenin ne düşündüğü daha önemli. Ben aileme kızmıyorum. Ya benim annem çok onurlu mücadele etti, babam da öyle. Herkesi karşısına aldı belki ve [doğudaki bir il] gibi bir yere 13 yaşında, kız çocuğu olarak köyden çıkıp eğitime gittim; kızamam yani aileme. [...] Bir çocuk İzmir Fen Lisesini kazanırsa o çocuk o yönde yönlendirilmeli, devlet buna imkân sağlamalıdır. Bizde eğitimde fırsat eşitsizliği var, çünkü bizim yıllarda gerçi her yerde ama bir sınava dayandırdılar ama fark etmiyor. Şuan Fen Lisesi olması bir avantaj değil biliyorsunuz, özel okullar var, paran varsa gönderiyorsun çocuğunu, ben gönderebilirim o gönderebilir ama burada orta hâlin altında çok başarılı bir öğrenci normal devletin gösterdiği kısıtlı müfredatla eğitim görüyor, o çocuk köreltiliyor. Tabii ki devlete kızıyorum; benim için de aynı şey geçerli. (...) Meslek Lisesine başladıysanız matematik, fizik, kimya, hepsini bir kenara koyuyorsunuz, ortaokula kadar ne öğrendiyseniz o, ne alabiliysen onunla sınırlı. Bunun üniversite boyutu var, üniversite sınavına girdiğinizde de hiç mesleki soru sorulmuyor. Şimdi bazı çocuklar şanslı, hepsi değil tabii, dershaneleri var, özel okulları var, özel dersler var, üniversite hayatınız çok kısıtlanıyor Meslek Lisesinde. Ben üniversitede uluslararası ilişkileri kazandım; kat sayı problemi yoktu. Bugün 40 yaşına geldim, eğer eğitimde fırsat eşitliği olsaydı; olmam gereken yer burası değildi, onu biliyorum.

HEM 7 kendi durumunu, yine benzer şekilde şöyle açıklamaktadır:

Ben de kısa yoldan meslek sahibi olmak için [Sağlık Meslek Lisesine gittim], ben de 5 kardeşim; en büyük benim. Benden sonra küçük kardeşlerim vardı. Bir de babamı çok erken yaşta kaybettim, 8 yaşımıydım, o yüzden götürüp getirecek, peşimde dolaşacak kimse olmadığı için o yüzden yatılı okul olsun, kısa yoldan meslek sahibi olsun; o açıdan. (...). Ben de [aileme] kızmıyorum kolay değil sonuçta 5 tane çocuğu okutmak, meslek sahibi etmek; annem de çok genç yaşta dul kalmış.

HEM 8 aile, sosyal çevre, toplumsal cinsiyete ilişkin dezavantajlarını şöyle anlatmaktadır:

Şöyle söyleyeyim, bir kere toplumumuzda şu var; “kız çocuğu erken yaşta meslek sahibi olsun, kendi ayakları üzerinde dursun, kendi parasını kazansın” mantığı ile o mantıkla gönderildim ben [Sağlık Meslek Lisesine]. (...) yani babam için önemi yoktu benim okumuş ya da okumamış olmam, onun için önemli olan dizimin dibinde olsun mantığıydı. Annemle babam [...]’lu olduğu için ben [...]’ta anneannemde kaldım ama eğer ben o dönem Öğretmen Lisesinde yedeklerdeydim, yıl olarak [19]95-[19]96’lardan bahsediyorum, onun üzerine düşselerdi, ben Öğretmen Lisesine giderdim, Öğretmen Lisesi mezunu olurum ve öğretmen olurum.

Aslında ben; “bir aile kavramı yok”, ben öyle düşünüyorum. Annem ve babam tamamen zit kutuplar. Babam kız çocuğunun okumaması taraftarı, Üniversiteyi kazandığımda da aynı şeyi söyledi; “hayır sen zaten hemşiresin, üniversiteye gitmene gerek yok, yeter, ne gerek var, [küçük bir il] bu [dedi]. [Çünkü] çevre, mesela onun ablası, onun abisi; “kız çocuğu, ne gerek var okutuyorsun”, bu mantıkta. [Çünkü] gerek yok diye düşünüyor, anlamsız onun için, “ne gerek var dizinin dibinde otursun, zaten hemşire değil mi; tekrar üniversiteye gönderip ne yapacaksın, bir sürü masraf edeceksin, oğlun var asıl sen oğluna bak o okusun” [diye düşünüyor].

HEM 4 Sağlık Meslek Lisesine gitme sürecini şöyle anlatmaktadır:

E tabi ki babam memur değildi sonuçta, yani “kısa yoldan hemşire olursun” [diye bir düşünce vardı], [yarıda bıraktığım] Öğretmen Lisesine gittiğim zaman da aynı şey vardı; “ek puan verir, şey olur, öğretmen olursun, hemşire olursun, oraya gittiğin zamanda rahat olursun, hani hemen hemşire olursun” dediler. O şekilde onların yönlendirmesiyle. (...).

Araştırmada, kendileriyle mülakat yapılan eczane kalfalarının, meslek seçimleri ve eğitim tercihleri itibariyle, tabip, eczacı ve hemşirelerden farklı olarak “erken bırakılan eğitim” geçmişlerine sahip olduklarını belirtebilmek mümkündür. Bu kapsamda alaylı bir eğitimden gelen eczane kalfalarının çoğu; sosyal çevre, iktisadi durum, aile ve öğrenim gördükleri okullara ilişkin dezavantajlarla birlikte çocuk yaşlarda itibaren, çıraklıktan başlayan alaylı bir sürece girdiklerini ifade etmektedir. Kimi eczane kalfaları ise, salt iktisadi gerekçelerle, para kazanmak üzere geçici olarak eczanelerde çalıştıklarını ifade etmektedir.

Örneğin, KLF 1, eğitimini niçin yarıda bıraktığını; iktisadi durum, aile vizyonu, okul, sosyal çevre gibi birçok etken dâhilinde açıklarken, eczacıların durumunu şöyle yorumlamaktadır:

[Ekonomik durumumuz] iyiydi, ondan sonra babam battı, batınca biz biraz ekonomik olarak düştük ama bu demek olmuyor ki, okuyamaz anlamına gelmiyor. Şimdi şöyle oluyor; ekonomik durum olmayınca, şimdi aile de destek vermeyince, okuduğun okulun ortamı, arkadaş ortamı da benim [ki] gibi olduğu için, herhâlde bizim sınıfta en güzel okuyan bir polis vardı, herhâlde başka yok, yani böyle hakim-savcı olan yoktur, yani bizim sınıfta en iyi okuyan polis, başka okuyan yok, yani O da 2 sene sınıfta kalmıştır sonra tekrar kazanmıştır, öyledir, yani şans eseri olmuştur, yani okuyacağından değil yani.

(...) ben okuyanların çoğunda şey olarak görüyorum hem maddiyat, şimdi bizim eski eczacı vardı, Onun çocuğunun 7 tane özel öğretmeni vardı, eski çalıştığım yerde. Şimdi bu çocuk okumasın da ben mi okuyum; yani 7 tane özel öğretmeni var, bu çocuk okumazsa eşektir afedersin. Yani doğru mu? Özel okula gidiyor, özel okulun dışında da 7 tane özel öğretmen var, nedir bu? Matematik, Fen, Türkçe bunların öğretmeni var, eczaneye gelip ders veriyordu. Şimdi bu okumasın da ben mi okuyum? 55 sınıf mevcudu olan bir yerde ben mi okuyum, o mu okusun? ODTÜ [Orta Doğu Teknik Üniversitesi]'yü kazandı mesela; normal, kazanır. 7 tane öğretmenle sen kazanmazsan zaten ayıp olur yani, doğru mu? Ben onu öyle değerlendiriyorum, yani şimdi bizim sınıf mevcudu, şimdi yine iyi bak, sınıf mevcutları 57 kişi 58 kişi sınıf mevcudu vardı bizim. Yani 60 kişi ile biz, ne anlıyabilirsin ki yani, ne anlıyabilirsin ki, okuyabilirsin ki? Eğitim yoktu, ondan sonra maddiyat yoktu, arkadaş ortamı böyle aynı benim gibi yani herkes, mahalledeki herkes aynıdır zaten değişmez. Sen burada, senin kendi eğitim durumun yoktu, Ümitköy'deki bir okula gidiyim dersin o farklı olur. Oradakiler daha farklı ama Mamak'ta oturuyorum mesela ben. Bizim Mamak bölgesinde, benim arkadaşlarımdan herkes öyledir. Diyorum ya sana ben, en iyi okuyan polis oldu, işte düşün yani.

KLF 3 eczane kalfası olma sürecini şöyle anlatmaktadır:

(...) ekonomik şartlar diyelim, ailemizin sağlayamadığı bazı şeyleri kendimizde görmek istememiz bizi iş hayatına sevk etti. [...] En ufak bir örnek verecek olursak, mesela yaşadığımız sosyal çevre bizi çok etkiledi, özellikle benim lisede okuduğum dönemde arkadaş çevrem oldukça varlıklı ailelerin çocuklarıydı ve biraz özenti. [Ailem] tarımla ticaretle uğraşıyorlardı. Yani, hani “başiboş koyunları kurt kapar” şeklinde bir ibare vardır ya, o şekilde, biz biraz serbesttik, onun için para kazanma ihtiyacı duyduk, ihtiyaçlarımızı karşılamak için; o şekilde.

Kazakistan doğumlu, Türk asıllı bir Kazakistan vatandaşı ve öğretmen olan KLF 5; aile, maddi durum ve yurttaşlık hakları kapsamında mesleki eğitime giden süreçteki göreceli dezavantajlarını ve eczane kalfası olma sürecini şöyle anlatmaktadır:

(...) ben sosyal hizmetlerde [Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu çatısı altında] büyüdüm. Annemi kaybettim, o yüzden hep bir devlet koruması altındaydım. (...). Türkiye'ye annemle geldim, üvey babam vardı; depremde vefat etti, annem ve küçük kız kardeşimle beraber. Ondan sonra da sosyal hizmetler [Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu] beni aldı, büyüttü. 18 yaşına gelince de [vatandaşlık] tercihim Kazakistan'dan yana yaptım çünkü burada hiç ailem yoktu.

Benim onu demem için [kendimle diğer meslek mensuplarının ailelerini karşılaştırabilmem için] öncelikle bir aile sahibi olmam lazım. Ya tabi ki de, keşke benim de zengin bir ailem olsaydı, onlar daha çok benim geleceğimi yönlendirseler, özel okul, kolej olur; gereken imkânları vermiş olsalardı daha farklı olurdu. Belki meslek olarak bir avukatlık, doktorluk düşünebilirdim ama şimdi böyle bir eğitim sağlanmadığı için temelde, hiç bir zamanda düşünmedim; hep bir ulaşılmaz gibi geldi. (...). Düz lise okudum, yabancı uyruklu olduğum için YGS'ye [Yükseköğretim Geçiş Sınavına] falan giremedim, TC [Türkiye Cumhuriyeti uyruklu] olmam lazımdı, girme hakkım yoktu, düz liseye gitmek zorundaydım. [Eczane kalfası olma nedenim] Boşta kaldığım için açıkçası, şu an formasyonu vermedikleri için yabancı uyruklulara formasyon olmadan da dersane okul vb. eğitim yerlerinde çalışmıyorum öğretmen olarak diye biliyorum, o yüzden. (...). Burada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmadığım için dezavantajlıyım, orada da Türk asıllı olduğum için dezavantajlıyım. [...] Eczacımla kıyaslamıyorum [kendimi] çünkü benim bir mesleğim var zaten, okumamış bir insan olsaydım ya da liseyi bitirmiş hâlâ bir meslek arayan biri olsaydım dediğiniz doğru ama ben şu an bekleme sürecinde olduğum için olaya farklı gözle bakıyorum. Ben öğretmenliğimi yapıcam, bunu geçici bir iş olarak görüyorum. (...).

Araştırma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan hastane temizlik personelleri, diğer meslek gruplarına nazaran “daha erken bırakılan eğitim” öykülerine sahip oldukları ve bu süreçte; başta

maddi olmak üzere, sosyal çevreye, mekâna, ailelerin eğitim vizyonlarına, öğrenim gördükleri okullara, engellilik durumuna ve toplumsal cinsiyete ilişkin bir çok dezavantaja sahip oldukları yönünde ifadelerde bulunmaktadır. Diğer meslek gruplarından farklı olarak, hastane temizlik personellerinin eğitim sürecindeki dezavantajlarının daha dramatik ve çok yönlü olarak bireylerin eğitim hayatlarını belirlediği görülmektedir. Bu bağlamda, temizlik çalışanlarının, eğitim sürecindeki dezavantajlarıyla birlikte; şartlar, fırsatlar ve tercihler açısından yapısal anlamda çok daha kısıtlayıcı ve aşırı belirlenmiş süreçlerden geçtiği görülmektedir.

PER 1 eğitim sürecindeki dezavantajlarını ve bunlarla mücadelesini, birlikte çalıştığı diğer meslek gruplarıyla karşılaştırarak şöyle değerlendirmektedir:

[Okumak için] marangozluk da yaptım, simit de sattım, ayakkabı boyacılığı da yaptım. Ben annemle babamın yanında kalmadım. O dönem [okul dönemimde] annem-babam köydeydi, ben amcamın yanında büyüdüm. (...) hem çalıştım hem okudum bu şekilde, tabi onlar da [amcamlar da] çalışıyorlardı ama amcam da o dönem bir memur maaşlıydı, o dönem hakikaten memurlar cüzi bir para alıyorlardı, yetişemiyorlardı. Çok zor, yani her istediğini alamıyorsun, her istediğini giyemiyorsun, bunlar hakikaten ağır şeyler aslında. Böyle basit görünüyor ama kolay değil. (...). Annem-babam her zaman okumamdan yanaydı ama maddi güç zayıf olduğu için tabi ki ellerinden bir şey gelmiyordu. (...). Ya şimdi bir annem bir babam, o dönem nerden baksan 60- 65 yaşlarındaydılar, tabi ki ihtiyaç, ne kadar da olsa köy yerinde ihtiyaçları oluyordu, ha ben yardım edemiyordum ama ben aldığım 3 kuruşu götürüp amcama veriyordum, amcam da tabi ki babama mutlaka gönderiyordu az da olsa.

Tabi ki onlar [doktorlar, hemşireler] daha şanslı, kendime de üzülme sebebim şu; neden, örnek veriyorum doktor nasıl doktor olduysa ben de olabilirdim. Benim ondan bir eksiğim yok; kesinlikle yok (...) onlar daha şanslı, demek ki; onların aileleri, bizim ailemiz [yani ikisi de ortada]. (...).

PER 2, okulu bırakma sürecini ve eğitim sürecindeki dezavantajlarını şöyle ifade etmektedir:

[Okula] şöyle devam edemedik; maddi imkânda sıkıntı vardı, zamanında da işte bizim zamanımızda bir gelirimiz, bir şeyimiz yoktu. Hani maddiyattan da sıfır olduğumuzdan dolayı babam ikimize [ben ve abime] yetmiyordu. Zaten abim o zaman askere gitti, ben de zaten küçüktüm, ondan dolayı biz okuyamadık. [...] Hep çalışmak zorunda kaldım. [...] İlkokuldan çıktım ondan sonra başladım zaten [çalışmaya]; 10 yaşından beri aynı. [Ekonomik durum açısından] çok kötüydük ya. (...) şimdi küçükken babamın aldığı zaten kaç kuruştı, o zamanın parasıyla kim bilir kaç paraydı bilmiyorum. Ben ilkokuldan, okul bitti, işte karne almaya gidecektim, diplomayı [almak için] ben babamdan parayı [diploma parasını] zor aldım; “ne alacan diplomayı” dedi. “Baba bunu herkes alıyor” [dedim], o zaman ben ne aldım; 2,5 liraydı o zaman, babam yine o parayı vermeyecekti de, yanındaki arkadaşlarının sayesinde gittik aldık o karneyi. [...] Onlar ikna etti yoksa yine alamıyorduk yani. (...) şimdi ben eski duruma, babamın durumuna bakıyordum, “bizim de mi geleceğimiz babam gibi olacak” diyordum içimden, yani şimdi bir şey diyemiyorsun ki adama, ne diyeceksin ki; olsa!

PER 3 Hemşirelik Meslek Lisesini kazanmasına rağmen niçin gidemediğini ve erken bıraktığı öğrenimine dair olarak şunları söylemektedir:

Ben şey, Gülhane Askeri Tıp Akademisinde hemşirelik bölümünü kazandım ama babam göndermedi beni. [...] Yatılı diye göndermedi. [Kız çocuğu olduğum için] herhâlde, öyle kafasında bir şey vardı ki okutmamış, (...) ben çok gitmek falan istedim, annem de okutmak istedi ama babam hani yapmayınca annem de okutturamadı yani. (...). E babam öyle dediği

dedikti, yani ailesine kimseyi karıştırmıyordu. (...) yani okumayı seviyordum ben, okulu severdim, öğretmenlerimle okulu çok severdim, okumayı seviyordum.

Çocukken yapılan yanlış bir enjeksiyon sonrasında bir ayağı felçli kalan PER 5, eğitim sürecini niçin sonlandırdığını ve engelli olması itibariyle eğitim hayatındaki dezavantajlarını şöyle anlatmaktadır:

Sen onu gel de babama sor; kitapları, defterleri çatır çatır yırttı, [okumamı] istemedi. [...] “Benim başıma belamısın sen” diye, bir de zaten ayaklarımın üstünde zor yürüyorum demir ayakkabı vardı ayağımda benim, ilkokul 1’den 5’e kadar demir ayakkabı ile okudum ben ayağımda. [Babam] eski kafalı işte; “okuyup da ne yapacaksınız, iki gün sonra ele varacaksınız” [derdi], böyle cahil kalmak var bir de üstün zekâlı olmak var, ikisini ayırt edemedi. [...] Demir ayakkabıyla yani çok zorlandım, yani ilkokul 5’i bitiresiye kadar, sonra ayağımdan attık, damarlar çürümüş zaten, (...) çok zorlandım yani ayakta duramazdım. Ondan sonra beden eğitimi öğretmeni bana tokat vurdu; “sen niye hareket yapmıyorsun” (diye). Zaten 2 kişi beni kollarına girip de götürüyor, ne hareketi yapacağım ben! [...] Okul müdürümüz camdan görmüş bana tokat vurduğunu, yanımıza kadar geldi, Allah bin kere razı olsun o adamdan; “onun sakat olduğunu sen bilmiyor musun” dedi, “ya ayağında demir ayakkabı var çocuğun, senin beden eğitimine nasıl katılacak” [dedi], bu savunmamı yaptı Allah razı olsun bak. Ondan sonra; “hadi evladım sen çantamı al, bundan sonra evine yakın olarak arkadaşların hangisiyse” dedi, “onlarla beraber git, benden izinlisin” dedi. Beden eğitiminden sonra arkadaşlarım çantamı aldı, beni kollarımdan tutup yoldan geçirip evime götürüyorlardı. (...).

PER 7 mesleki eğitime giden süreçteki dezavantajları itibariyle akran ve akrabalarından aile vizyonu ve okulunun bulunduğu semt itibariyle farkını şöyle değerlendirmektedir:

(...) benimle beraber hani yaşlılarım vardı akrabalarımda; mesela onlar okudular. Yani biri tıp okudu, biri siyasal, afedersin biri [...] bankasında genel müdür yardımcısı, öteki [...] Üniversitesinde tıp profesörü, yani bunlar da Çankaya’da okuyordu; bir semt farkı vardı, aile farkı vardı, yani onun ailesi, aileleri daha bir yönlendiriciydi.

Son tahlilde, bu araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, bireylerin mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajları değerlendirildiğinde; başta iktisadi durum olmak üzere, aile, sosyal çevre, okul, toplumsal cinsiyet, engellilik durumu, yurttaşlık hakları gibi birçok etkene dayanan eşitsizlik türlerinin, bireylerin mesleki eğitime veya mesleklere giden sürecini radikal şekilde belirlediğini ifade etmek mümkündür. Aynı zamanda, hâlihazırda içinde yer aldıkları meslek ya da sınıf itibariyle, aynı ya da yakın konumlara mensup bireylerin; mesleki eğitime giden süreçte de, benzer avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu ve bunların hâlihazırdaki konumlarıyla uyumlu bir hiyerarşi içerisinde bulunduğu görülmektedir. Eğitim ile mesleki konumlar arasındaki bütüncül ilişki göz önüne alındığında, bireylerin mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajlarıyla birlikte, mesleki konumlara eşitsiz biçimde dağıldığı aşikârdır. Yani, bireylerin mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajlarını, hâlihazırdaki yapılaşmış eşitsizlikler olarak karşımızda görebilmek mümkündür.

Bu tablo karşısında, bir tabakalaşma çalışması kapsamında sorgulanması gereken husus; bireylerin geçmiş avantaj ve dezavantajlarının, konumlar nezdindeki yapılaşmış eşitsizliklere

nasıl dönüştüğüdür. Günümüz toplumlarının temel nitelikleri itibariyle, mesleki eğitim sistemi ile meslekler arasındaki bütüncül ilişki düşünülecek olursa, hayat fırsatları ya da elde edilecekler açısından öngörülemez bir yön yoktur. Nitekim öğrenciler arasındaki rekabet veya yarış, meselenin bu yönü içindir. Bu takdirde, eşitsizliklerin meşruiyeti açısından sorunlu yön, eşitsizliklerin olması değil, fırsat eşitliği ya da şartlarda eşitliğin olmamasıdır. Bununla birlikte, bireyler hayatlarının tamamında fırsatlar veya şartlar yönünden şanssız değildirler. Ya da fırsat eşitliği veya şartlarda eşitlik sağlansa bile, belirli konumların getirdiği hayat fırsatları itibariyle bu yarış sürüp gidecektir. Yani, konumlarla gelen asıl yapısallık, belirli toplumsal konumların zimmetinden kaynaklanmaktadır. Bir konumun birisi tarafından zimmetlenmesine ilişkin olarak akıllara gelen ilk meşruiyet kaynağı, konumun gerektirdiği nitelik ile konumu zimmetleyen arasındaki mütakabiliyettir. Günümüz toplumlarında bu mütakabiliyetin, ancak belirli yeteneklere sahip, az sayıdaki bireyler tarafından alınan, belirli bir nitelikteki eğitimle sağlanabileceği hususu bir yaklaşım olarak öne sürülebilir. Fakat yukarıdaki tablo itibariyle, belirli yeteneklere sahip az sayıdaki bireylerin değil, belirli avantajları bulunan bireylerin belirli bir nitelikteki eğitimle bulunduğu görülmektedir. Bu takdirde, “belirli yeteneklere sahip, az sayıdaki bireyler” fikrini bir kenara bırakacak olursak, sadece, konumlara istinaden, yapılan iş için uyumlu bir eğitim fikrinden bahsedebilmek mümkündür. Bu kapsamda, araştırmanın bir sonraki bölümünde, bireylerin aldıkları eğitim ile hâlihazırdaki konumları itibariyle yaptıkları işin pratik yeterlilik açısından uyumu sorgulanmaktadır.

5. BÖLÜM

BİREYLERİN ALDIKLARI EĞİTİM İLE YAPTIKLARI İŞİN PRATİK YETERLİLİK AÇISINDAN UYUMU

Bu bölümde, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, bireylerin hâlihazırdaki konumlarına istinaden, aldıkları eğitim ile hâlihazırda pratik manada yaptıkları işin uyumu ele alınmaktadır. Bu bağlamda, meslek mensuplarının pratikte icra ettikleri faaliyetler açısından, aldıkları eğitimin pratik ve teorik niteliği, süresi ve muhteviyatıyla birlikte, pratikte yapılan işlerin farklı bir eğitimle yapıp yapılamayacağı, süre ve içerik açısından farklı eğitimleri almış bireylerin pratikte aynı işleri yapıp yapmadığı ve bu durumun pratik anlamda bir sorun teşkil edip etmediği sorgulanmaktadır. Bu sorgulamayla birlikte, bir taraftan işlevselci tabakalaşma kuramı (Davis ve Moore, 1945) ve endüstriyel toplumlara ilişkin liberal yorumların (Parsons, 1960; 1967; 1971; Blau ve Duncan, 1967; Bell, 1973, Treiman, 1970; 1977a; 1977b; Treiman ve Yip, 1989) eğitimin işlevine yönelik önermeleri ile Neo-Marksist (Wright, 1997; 2014) ve Neo-Weberci (Goldthorpe ve Hope, 1974; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Erikson ve Goldthorpe, 1992; Breen ve Goldthorpe, 1999; Goldthorpe, 2007; Breen, 2014) sınıf kuramlarının istihdam ettiği, “uzmanlık”, “kıt nitelik”, “piyasa durumu” gibi unsurların pratik yönü; diğer taraftan ise, eğitim sisteminin rasyonel yönü değerlendirilmektedir.

Araştırmada incelenen meslekler itibariyle, bireylerin aldıkları mesleki eğitim ile hâlihazırda yaptıkları işin pratik manada uyumlu olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan bireyler; mesleki eğitimin daha ziyade teorik bir niteliğe sahip olduğu, eğitimin süresi ve muhteviyatı açısından pratikte yapılan işlerin farklı bir eğitimle de yapılabileceği, süre ve içerik açısından farklı eğitimleri almış bireylerin pratikte aynı işi yaptığı ve bunun pratik anlamda bir sorun teşkil etmediği, farklı meslek gruplarının faaliyet alanındaki işlerin bir kısmının ya da tamamının aynı eğitimi görmemiş ya da diplomaya sahip olmayan diğer meslek grubu mensupları tarafından yapılabileceği ya da zaten yapıldığı ve bunun da pratikte bir sorun oluşturmadığı yönünde yorumlarda bulunmaktadır.

Bu tablo, şüphesiz ki, toplumsal hareketliliğe ilişkin olarak işlevsel gereklilikler kapsamında, işlevselci tabakalaşma kuramı (Davis ve Moore, 1945) ve endüstriyel toplumlara ilişkin liberal yorumların (Parsons, 1960; 1967; 1971; Blau ve Duncan, 1967; Bell, 1973, Treiman, 1970; 1977a; 1977b; Treiman ve Yip, 1989) eğitimin işlevine yönelik istihdam ettiği; “konumların görev talepleri” ve “bu talepleri karşılayabilecek nitelikteki bireysel yeteneklerin buluşması” önermelerini reddetmektedir. Bununla birlikte, Marks (1894/2004)’ın öne sürdüğü, “emek-sermaye arasındaki antagonizma” fikrini temel alan Neo-Marksist sınıf analizi (Wright, 1997;

2014) ve Weber (1905/2013; 2012a; 2012b)'i takip eden Neo-Weberci sınıf analizi temsilcileri (Goldthorpe ve Hope, 1974; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Erikson ve Goldthorpe, 1992; Breen ve Goldthorpe, 1999; Goldthorpe, 2007; Breen, 2014) de karşımızdaki tabloyu açıklamaya muktedir değildir. Örneğin, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin aşağıda paylaşılan ifadelerinde de görülebileceği üzere, Neo-Marksist sınıf analizinin (Wright, 1997; 2014) istihdam ettiği unsurlar açısından eczacı ve eczane kalfalarının “sahip oldukları” ve “elde ettiklerine” ilişkin farklılık, pratik anlamda; “uzmanlık” ya da “kıt nitelik” unsurlarından daha ziyade, aynı niteliğe farklı meslek mensupları tarafından sahip olursa dahi kodifiye edilmiş rasyonel hukuk kuralları ve devlet tarafından kabul görmüş uzmanlık diplomalarından kaynaklanan bir farklılıktır. Aynı örneğe Neo-Weberci sınıf analizi temsilcilerinin (Goldthorpe ve Hope, 1974; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Erikson ve Goldthorpe, 1992; Breen ve Goldthorpe, 1999; Goldthorpe, 2007; Breen, 2014) istihdam ettiği unsurlar açısından bakıldığında ise, eczacılar ve eczane kalfalarının hayat fırsatlarına ilişkin farklılık, pratik yönü itibariyle; gelir kaynağı-düzeyi, iktisadi güvenliğin derecesi, iktisadi açıdan yükselme gibi maddi şansların yoğunluğu açısından, kodifiye edilmiş rasyonel hukuk kuralları ve devlet tarafından kabul görmüş uzmanlık diplomalarıyla kısıtlanan bir “pazar durumuna” işaret etmektedir. Müteakip bölümlerde sıkça ismi geçecek olan; diploma sahibi eczacıların, diplomalarını daha çok tecrübeli bir kalfaya kiralaması ve eczacının diploması kullanılarak kalfalar tarafından işletilen serbest eczacılık biçimi olarak mevcut olan “muvazaa eczaneler” bu ilişkinin aşikâr bir biçimi olarak yorumlanabilir. Araştırmaya dâhil edilen sair meslekler için de benzer yorumlarda bulunulabilir. Örneğin, farklı eğitim düzeylerinden (lise, ön lisans ya da lisans) mezun hemşirelerin pratikte yaptıkları iş değişmemekte ve bu durum pratik anlamda bir sorun teşkil etmemekle birlikte, göreceli olarak farklı hayat fırsatlarına tabi oldukları görülmektedir. Nitekim, lise veya ön lisans mezunu hemşireler açısından, daha üst düzeydeki eğitime devam etmekteki temel motivasyon; mesleki konumları sabit kalmasına rağmen hayat fırsatları alanındaki kazanımlarıdır ve bu durum hemşireler tarafından da tefrik edilmektedir.

Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, bireylerin tabi oldukları eğitim sistemi; teorik planda bir iç bütünlük sergilemekle birlikte, pratik manadaki çelişkilerle maluldür. Bununla birlikte bireylerin elde ettikleri ya da hayat fırsatları, teorik plandaki örüntülerle daha uyumlu bir görüntü arz etmektedir ve bu durum bireyler tarafından da tefrik edilmektedir. Bu manada farklı mesleklerin eğitim sistemiyle ilişkisi, “pazar durumu” ya da “sahip oldukları nitelikler” açısından rasyonel eğitim sistemiyle bütünlüklük, pratik anlamda ise arızı ya da taksonomik bir görüntü arz etmektedir.

Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan eczacılar, aldıkları mesleki eğitim ile hâlihazırda

yaptıkları işin pratik yeterlilik anlamında uyumlu olmadığını gayet net bir biçimde ifade etmektedir. Eczacılar; okulda gördükleri eğitimin çok teorik kaldığı ve hâlihazırda yaptıkları işle hiç de uyumlu olmayan gereksiz derslerin bulunduğu, serbest eczacılığın ticari bir faaliyet olmasına rağmen bu yönde bir eğitim almadıkları, tüm öğrencilere aynı eğitimin verilmesine rağmen eczacıların birbirinden oldukça farklı iş kollarına ayrıldığı gibi önemli problemlere değinmektedir.

Örneğin ECZ 1, Eczacılık Fakültesinde aldığı eğitimle hâlihazırda yapılan işin uyumsuz olduğunu ve eczacılık eğitiminin süresinin yapılan işle daha taksonomik ya da arızı fakat hayat fırsatlarıyla dâhili bir ilişki içerisinde olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Hiç bir uyum yok yani bütün okullarda olduğu gibi eczacılık da teorik öğretiyor, yani “ben eczacıyım” diye sahte bir rapor ile gelsen, 6 ay sonra burada bütün işleri öğrenirsin. [...] Bu kadar net, [bir eczacı kalfası] gelsin şu anda eczaneyi yönetsin. [Okulda öğrendiklerini] kullanmıyorsun, bir botanik dersi görüyorsun, bütün bitkilerin adını öğreniyorsun, yani o hayatta hiç bir şey için yardımcı değil veya anatomi görüyorsun, (...) farmakoloji gibi dersler hepsi bir şekilde eczacılığa yönelik, belki öğrenilmesi gerekir ama normal hayatta pratikte hiç bir alakası yok.

[Daha kısa bir eğitimle de] tabi tabi olabilir ama o zaman statü sorunları belirleniyor, o statü sorunlarını aşman için bizim zamanımızda bizim 4 yıldır, şimdi 5 yıl yaptılar. [Yapmasalar] “yüksek okul mu, üniversite mezunu musun” bilmem ne gibi, yani hayatta önüne çıkacak eczacıların engelleri var. [...] Statü problemi, mesela 2 yıl 3 yıl olsa o zaman hayata atıldığında o eczacılar, bu sefer bir fakültede doktora yapmak isteyen, profesör olmak isteyen, ilmi yolda yürümek isteyen insanın önüne bir sürü engel çıkar. [...] Yani yine Türkiye çapında bir sürü eczane, fakülte var, toplumdaki yerleri farklı olur o zaman yani şimdi bir doktor-eczacı eşitliği konuşulursa da -tabi gelir olarak değil- o zaman eğitim farkı da konuşulur.

ECZ 2, Eczacılık Fakültesinde verilen eğitimin hâlihazırda yaptıkları iş itibariyle serbest eczacılar ve hastane eczacıları açısından uyumsuzluğunu şöyle ifade etmektedir:

Abi alakası yok ki, şimdi bu eczacıları çalıştığı bir kaç alan var, serbest eczane açabiliyorlar, onunla hiç alakası yok mesela Eczacılık Fakültesinde aldığım eğitimin, buradakinin de [hastane eczacılığının da] pek bir alakası yok. Bizim zamanımızda mesela Eczacılık Fakültesinde farmakognozi diye bir ders [vardı], hâlâ vardır, böyle bitkilerin yaprakları, kökleri, etken maddesi, cartı curtı öyle bir farklılaşma var, (...) işte böyle farmakosötik işlerle uğraşılıyor olanlar için yararlı, faydalı, daha uygun ama diğer çalışanlar için uygun değil. (...). Eczane eczacıları için, mesela şimdi eğer seni ilgilendiriyorsa bu mesela medula diye bir sisteme geçtiler, eczane eczacıları SGK [Sosyal Güvenlik Kurumu] ilaçlarını o sistem üzerinden karşılıyorlar, mesela fakülteden mezun olmuş bir eczacının haberi yoktur medula ekranından. Sen eczane açacaksın hayatın onunla geçecek, burada da bir tuhaflık var yani. (...). Zaten hastane eczanelerinde kısıtlı ilaç var, yani çok bir eczacılık eğitiminden aldığım şeyle çok alakası yok, yani burada kısıtlı sayıda ilaç var 3 günde adapte olabileceğin bir şey.

ECZ 7, Eczacılık Fakültesinde verilen eğitimin serbest eczacılık faaliyetlerinin ticari yönünden yeterli olmadığını şöyle ifade etmektedir:

Kesinlikle alakasız buluyorum. Fakülte eğitim sistemi çok demode diyim, fakültede verilen eğitim çok eski yıllara dayanıyor, geliştirilmiyor, yeniliklere açık değil, artı eğitim sürekli kendi öğrendikleri kalıplar üzerine devam ettirip bir eczacının günümüz sektöründe nelere

cevap verebileceğini düşünerek eğitim verilmiyor. Bunun eksikliğini de zaten herkes yaşıyor. Ben biraz daha öncesinden çalıştığım için, biraz esnaflık yönüm olduğu için eczacılığa ayak uydurdum. Gayet de memnumun şu anda, hem kazanç olarak çok şükür, hem de bir eczacı olarak kendimi iyi ifade edebildiğimi düşünüyorum ama mesela okulu derece ile bitiren çoğu öğrencinin çıkınca eczacılık yapamadığını çok bariz bir şekilde gördük, çünkü okulda verilen teorik bilimsel yöndeki akademik ağır bilgiler sosyal hayatta hiç bir fayda sağlamayacak. Eczane eczacısı için fayda sağlamayacağı için eksik kalmış oluyor, günümüzde mesleğe başlayan eczacı yanındaki elemanlardan [eczane kalfalarından] yetersiz kalıyor.

ECZ 3, Eczacılık Fakültesinde verilen eğitim ile hâlihazırda yaptığı işin uyumsuzluğunu şöyle açıklamaktadır:

Çok farklı. [...] Hayat üniversitesi ile bilim üniversitesi gibi, orada bilim öğreniyorsun, etken madde öğreniyorsun, burada geliyorsun etken maddeyi unutuyorsun, etken maddenin özelliklerini unutuyorsun ve tabii şey üniversitede öğrendiğinin belki onda biri belki yüzde biri kalıyor aslında (...).

ECZ 4, eğitimle yapılan işin uyumsuzluğunu ve bu çerçevedeki çözüm önerilerini şöyle ifade etmektedir:

Eğitim süreci olarak tabii Eczacılık Fakültesinin eğitimi meslek ile çok alakalı değildir. Şimdi, eczane açacak bir adama eczanesinde işe yaramayacak bir sürü bilgi öğretiliyor. Şey olabilir; “sen eczane mi açacaksın”, “sen ilaç firmasında mı çalışacaksın”, “sen hoca mı olacaksın” gibi ayırım yapıp farklı eğitimler yapılabilir. [...] Daha işe yarayan, meslek hayatında faydasını göreceğimiz eğitimler verilebilirdi, (...) fakülte birincisi genelde hep kızlar olur ve eczane hayatında sıradan bir erkek öğrenci kadar başarılı olamaz genelde çünkü ticaret farklı bir şeydir, okulda iyi ezber yapıp iyi notlar alma ile alakası yok.

Eczacılık Fakültesinde araştırma görevlisi olan ECZ 6, serbest eczacılık açısından Eczacılık Fakültesinde verilen eğitimin yapılan işle uyumsuzluğunu şöyle ifade etmektedir:

(...) Bize her şeyi öğretiyorlar, çok yoğun bir eğitim alıyoruz, ilaç bilgimiz, majistral ilaçlarla²⁹ ilgili birçok ders alıyoruz, bitkilerle ilgili birçok ders alıyoruz ama mevzuatla ilgili aldığımız derslerde; bir eczanede işveren olarak nasıl işçi çalıştırılır, işçi nasıl motive edilir, ya da hukuksal haklarınız nelerdir bunlar çok ayrıntılı anlatılmıyor. Şu anda ben zaten girdiğim toplantılarda da bunu dile getiriyorum. (...). Şöyle bir kanı da var, serbest eczacılık çok kolay bir iş gibi görünüyor. Ben de bunu söylüyordum staj evresinde, işin başına geçemediğimiz için de kolay geliyor ama her şey eczacının üzerinde; vergisi algısı, belediye ile eczacı muhatap oluyor, hastane ile doktor ile eczacı muhatap oluyor, ilaç depoları ile SGK [Sosyal Güvenlik Kurumu] ile eczacı muhatap oluyor. Dolayısıyla donanımı olması lazım, hem eczacılık eğitimi açısından, hem de insani ilişkiler açısından, sosyoloji açısından, eczanede iletişim çok önemli.

Eczane kalfaları da, eczacıların yukarıdaki görüşlerinin destekler nitelikte; eczane faaliyetlerinin daha ziyade alaylı olarak öğrenildiği, kendilerinin mektepli bir eğitim sürecinden geçmemesine rağmen hâlihazırdaki faaliyetleri yürütebildikleri ve serbest eczacılığının daha çok ticari bir faaliyet olduğu yönünde yorumlarda bulunmaktadır. Örneğin:

KLF 1:

Yoo, hiç de zorlanmadım, yeni mezun getir bana eczacı taş çıkarırım yani. [...] Tabii canım bu iş okumayla öğrenilmez ki; çalışa çalışa şey yaparak öğrenilir yani. (...) tamamıyla oradan

²⁹ İlaç firmaları tarafından hazır halde üretilmeyip, formülüne göre elle hazırlanan ilaçlar.

[eğitim hayatından] farklı bir hayat. Geliyorsun... yani çünkü burada şu ilaç şöyle, şu ilacın içinde şunlar var deniliyor, orada onları öğrenmiyorlar ki, aynı matematik-fendir vırt zırt yani, ondan sonra bir majistral ilaç yapmayı öğreniyorlar, onun dışında başka bir şey yok olarak değerlendiriyorum.

KLF 3:

Kesinlikle rahatlıkla işletirim. Yani eczacılar gibi tam yetki verilirse bu illa ki olur, çünkü işin işleyişini, kanunları biliyorsunuz. (...).

Bununla birlikte, kimi eczacı kalfaları, ayrı alanlardaki mesleki eğitimlerden gelmelerine rağmen, bunların da, rasyonel planda hedeflenen işlerle uyumsuz olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, Muhasebe Bölümü mezunu KLF 2 ve Ticaret Meslek Lisesi mezunu KLF 4 yaptıkları işle aldıkları eğitimin uyumunu (!) şu şekilde ifade etmektedir:

KLF 2:

Maalesef Türkiye’de öyle, muhasebe bitiriyorsun ama eczanede çalışıyorsun, hiç alakasız bir sektör.

KLF 4:

O [Eczacılık] da bir ticaret, önce sağlık tabi de, %60’ı ticaret, sonuçta ticaret de yapıyorsunuz.

Yine hemşireler de, aldıkları eğitim ile hâlihazırda yaptıkları işin uyumsuz olduğunu, meselenin başka yönlerini de dile getirmek suretiyle açıklamaktadır. Bu kapsamda hemşireler; lise, ön lisans ve lisans seviyesindeki Hemşirelik Meslek Okullarından mezun olan tüm hemşirelerin aynı işi yaptığı, bu konuda pratik anlamda herhangi bir problemin bulunmadığı, yüksek öğrenime hemşireler tarafından daha ziyade emeklilik veya maaş farkı gibi dinamiklerle motive olunduğu hususlarına dikkat çekmektedir.

Örneğin hem Sağlık Meslek Lisesi hem de Hemşirelik Yüksek Okulu mezunu HEM 4, farklı seviyelerde aldığı mesleki eğitimin yapılan işle uyumunu şöyle değerlendirmektedir:

Ben lise mezunuyken de aynı işi yapıyordum, üniversiteyi bitirdikten sonra da aynı işi yaptım. Bana hiç bir katkısı olmadı, “ne öğrendin” dersin; uygulama alanında üniversite öğrencileri çok bir şey öğrenemiyor, çok mezun var ama teorik olarak çok şey öğreniyorsun. Ortam katıyor, işte “üniversite bitirdim” oluyor, onun dışında stajı vardı o kadar.

HEM 7 de benzer şekilde yorumlarda bulunurken, niçin üst seviyelerde mesleki eğitime devam ettiğini şöyle açıklamaktadır:

Hiçbir şey fark etmiyor, bence eskiden Sağlık Meslek Lisesinde öğretilen şeyler daha iyiydi, daha güzel mesleki bilgiler veriliyordu. [...] yani onun için [emeklilikte sağladığı avantajlar için [Hemşirelik Yüksek Okulunu] okuduk, bize bir şey katmayacağını biliyorduk, emeklilikte [avantaj] sağlıyor.

HEM 6 farklı seviyelerdeki mesleki eğitimlerden gelen hemşirelerin pratikte aynı işi yaptıklarını, bu durumun hemşireliğin profesyonel bir meslek olarak görülmediğinden kaynaklandığını ve niçin daha üst seviyelerdeki mesleki eğitimlere katıldığını şöyle ifade açıklamaktadır:

Aynı işi yapıyorlar. [...] Vallahi hiç bir şey fark etmiyor. Bu, işte mesleğin Türkiye'deki kalitesiyle ilgili bir şey. [...] Şimdi bir öğretmeni düşünün, Öğretmen Meslek Lisesinden mezun, bir de lisans düzeyinde mezun olan bir öğretmeni düşünün, bu okula gidip atandıklarında aynı işi yaptıklarını düşünün. Hemşirelik mesleği olunca, profesyonel bir meslek olarak kabul görmedikleri için bu kadar saçma sapan bir sistem var, niye Sağlık Meslek Lisesinden mezun bir hemşire görev yapsın, bu kadar komik, basit bir şey olabilir mi, niye Sağlık Meslek Lisesi diye bir kavram olsun? [...] Olmasın tabi. [Biz de Sağlık Meslek Lisesinden] mezunuz evet ama niye olsun? [...] Emeklilikte lise, ön lisans, lisansın sağladığı 3 kuruşluk avantaj yoksa mesleki bilgi beceri ya da icra etme açısından hiç bir avantaj yok.

HEM 2 mesleki eğitimle yapılan işin uyumlu olmadığını, farklı eğitim seviyelerinden mezun hemşirelerin pratikte aynı işi yaptığını fakat hayat fırsatlarına ilişkin bazı farklılıklar olduğunu şu örneklerle ifade etmektedir:

[Tüm hemşireler] aynı kadrolara atanıyorlar, arada sadece maaş farkı var ama aldığın eğitim farklı olmasına rağmen yaptığın iş aynı, değişen bir şey yok.

Biz için değil ama tabi ki de en basitinden mesela biyoloji öğretmenlerine 2-3 ay kurs verip hemşirelik yaptırdılar, yani bu ülkede yapılabilir.

Kendileriyle mülakat yapılan tabipler, araştırmaya dâhil edilen diğer meslek grubu mensuplarına nazaran, kendi mesleki eğitimlerinin hâlihazırda yaptıkları işle daha uyumlu olduğu yönünde görüşler bildirmektedir. Bununla beraber, yine de mutlak anlamda bir uyumun olmadığı kanaatini hasıl edecek biçimde yorumlarda bulunmaktadırlar. Örneğin TBP 6, Tıp Fakültesinde aldığı eğitim ile hâlihazırda yaptığı işi şöyle değerlendirmektedir:

(...) o bölümdeki hocalara göre değişiyor; bazen iş hayatına atıldığımızda yapmayacağımız şeylerle uğraştık, ayak işleri ile uğraştık, kimi bölümler de işe yarayacak çok şey verdi; o hocalara, asistanlara göre değişiyor yani. [...] Evrak işleri, hastanın kağıt işlerini doldurmakla uğraşıyorsun, kan alıyorsun, idrar götürüyorsun, asistanken de yapıyoruz bazen böyle şeyler.

TBP 3, Tıp Fakültesinde verilen eğitimi, pratikte yapılan iş açısından şöyle değerlendirmektedir:

(...) Özellikle tıpa [Tıp Fakültesine] girecek bir adamın belli bir donanımı olması lazım. (...) bence Tıp Fakültesi için kapasitesi, zekâ düzeyi iyi olacak, bir de alt yapısı iyi olacak, yoksa ben şu anda Tıp Fakültelerinden çıkan öğrencilerin ben doktor olarak çıktığını çok düşünmüyorum, hasta ile baş başa kaldıklarında doktor gibi olacaklarını düşünmüyorum.

TBP 5 Tıp Fakültesinde verilen eğitim, Tıpta Uzmanlık Sınavı ve pratisyen hekimlerin uzmanlık tercihlerine ilişkin olarak şu eleştirilerde bulunmaktadır:

Tıp Fakültesi eğitimi çok kişisel bir şey, mesela doğru düzgün hastaya dokunmadan bitirebilirsiniz isterseniz; yapabilirsiniz. Ya da hiç kitap okumadan, sadece soruları ezberleyerek, sağdan soldan bakarak, bir şekilde hocayı ikna edip bütünlemede falan geçiliyor, bitiyor. (...). Uzmanlık sınavı çıkartıyoruz, uzmanlık sınavı ne! 11 cilt kitap var her biri 200-300 sayfa sen bunların hepsini 5 defa falan okursan, iyi ezberlersen bir uzmanlık kazanıyorsun ve bu kitapları sıfırlıyorsun, hiçbirine dönüp bir daha bakmıyorsun. Aslında, eskiden insanlar daha rahatmış, artık iş çıkırından çıktı gibi, dershanelerle beraber yalnızca bitirmeye çalışıyorlar, biz de bir yerden sonra öyle olduk. Sonra uzmanlık için elinden geleni yapıyor. Hangi bölümü kazanmak istediği de rahatlığa döndü, biyokimyanın puanı mesela kadın doğumdan falan daha fazla. İnsanlarla daha az muhatap olan bölümler falan seçiliyor, rahatlık önemli, dava açılmaması, nöbetlerin az olması önemli, biraz iş buna döndü. Eskiden

kadın doğum çok yüksek puandı, belki biraz parasından ama kimse o zaman diyemezdi; “radyoloji kadın doğumu geçecek”, hadi öyle şey mi olur! (...) üroloji dediğimiz bizim Tıp Fakültesinde 2 haftada geçtiğimiz bir şey, çok az gördüğümüz bir şey, TUS’da [Tıpta Uzmanlık Sınavında] da 4 tane sorunun çıktığı yer. 240 soruluk sınava giriyoruz, 4 soru çıkıyor ama ben şuan onun uzmanı olma yolundayım. Olay oranın insanı olmakta [yani ilgili bölümde çalışmakta], işi bilmekte. Çünkü diğer türlü olmuyor, uzman doktorla asistan doktor arasındaki fark; o adam 5 sene orada pişmiş, biliyor. Hoca da öyle, bizden farkı; ne görmüş? Görmediği şey yok.

Kendileriyle mülakat yapılan hastane temizlik personelleri, eczane kalfalarına benzer şekilde hâlihazırda yaptıkları işe ilişkin olarak herhangi bir mesleki eğitime tabi tutulmasa da, eğitim geçmişleri ve sahip oldukları ya da olamadıkları diplomaların yapılan işle uyumlu olmadığı veya kâfi gelmediği yönünde beyanlarda bulunmaktadır. Örneğin ön lisans seviyesinde Muhasebe Bölümü mezunu olan PER 1, aldığı eğitimle ilgili işi beceremediğini şöyle ifade etmektedir:

Şimdi şöyle diyeyim, ben muhasebede de çalıştım. Biz iki arkadaş ufak bir dükkan açtık, bir kaç tane de sanayide sitelerde defter de tutmaya başladık. Biz bu işi beceremedik. (...).

PER 4 pratikte sahip olduğu niteliğin, diploması olmadığı için hayat fırsatları açısından bir anlam ifade etmediğini şöyle ifade etmektedir:

(...) ya mesela ben buradaki o zorluğu da anlamadım [yani diploma zorunluluğunu], mesela geçenlerde bize şey oldu, bir mezuniyeti olan, lise mezunu, doğramadan [doğrama bölümünden] mezun olanlar, bizde, burada %35 var fark [maaş farkı] var, 40 kişilik bir mevcut [kadro] açılmış, oraya geçtiler. Ya bu böyle ne kadar şeymiş, ben mesela elektrikten çok iyi anlarım ama belge olmadığından dolayı yığıldık kaldık, okumadığımız için yani.

PER 7 aynı meseleyi, diploma sahibi olmanın yapılan iş açısından pratik bir faydası olmasa da, hayat fırsatlarını nasıl etkilediğini şu örnekle açıklamaktadır:

(...) asgari ücret alan şef arkadaşlarım da var ama 2 yıllık üniversite mezunu iseniz bir miktar fark alıyorsunuz, 4 yıllık mezun iseniz biraz daha fazla fark alıyorsunuz gibi bir fark var ama bu fark tecrübenizden falan kaynaklanmıyor. Eğitimden, diplomadan kaynaklanıyor ama mesela benimki iktisat [yani İktisat Fakültesi mezunuyum], sağlık sektörü ile hiçbir alakası yok. Bana dese ki; “sağlık diploması getir, sana şu kadar fark vereceğim” amenna, bu çok daha mantıklı geliyor bana ama diğer arkadaşım burada 14-15 senelik, burayı parmağında oynatır, yani nerede ne olduğunu daha söylenmeden biliyor, benim onu öğrenmem için araştırmam lazım. Sırf diploma var diye de benim ondan fazla almam biraz garip geliyor, benim diplomam eğer sağlık yönünde olsaydı, bu meslek dalında olsaydı amenna, o zaman tamam doğru olan buydu, yani şimdi illa ben fazla alıyorum diye bunun doğruluğunu savunacak değilim, bu yanlış.

Mülakat verilerinde, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin, yalnızca kendi mesleki eğitimlerine yönelik olarak değil, diğer mesleki eğitimlere yönelik olarak da, pratik yeterlilik anlamında, yapılan işle uyumsuz olduğu yönünde eleştirilerde bulunduğu görülmektedir. Haddizatında, bu eleştiriler, meslek mensuplarının kendi mesleki eğitimlerine yönelik yukarıda arz edilen eleştirileriyle tamamlanmaktadır. Örneğin TBP 4, pratikte yapılan işe istinaden hemşirelik ve eczacılığa ilişkin mesleki eğitimi şöyle değerlendirmektedir:

Bana göre ikisi de [Sağlık Meslek Lisesi ya da Hemşirelik Yüksek Okulu mezunu hemşireler] aynı işi yapıyor. Bir eksiklik oluşacağını sanmıyorum ama (...) iki yıllık hemşirelikle dört

yıllık hemşirelik ikisi bir arada olacaksa o mantıksız. [...] Yani ikisinin bir arada bulunması mantıksız,

Eczacılık için [5 senelik eğitim], belki laboratuvar eczacılığı için gerekiyor ama şu an ilaç satan dükkanlar açısından öyle bir gereklilik söz konusu değil, belki hemşireler için de fazla 4 senelik eğitim. [...] Yani insanları sınıflandırmak için böyle bir şey varmış gibi, yani 4 yıllık hemşireler başhemşire oluyor falan, neden diğeri olmasın?

HEM 1 serbest eczacılık faaliyetleri kapsamında, süre ve içerik açısından farklı bir eğitimle de eczacı olunabileceğini şöyle ifade etmektedir:

[Farklı bir eğitimle de eczacı] olunabilir, çünkü eczacı kalfalarını düşünelim, onlar da bir eczacı kadar bilgi sahibi olabiliyorlar.

TBP 1 Eczacılık Fakültesinde verilen eğitimin pratikte yapılan işle uyumunu şöyle değerlendirmektedir:

Aslında eskiden düşünülürse, eski mantıkla majistral ilaçlar, hani eczacıların kendi hazırladıkları ilaçlar konusunda böyle standartize şeyler yokken, ilaç firmaları olayın içine bu kadar girmemişken eczacıların önemi büyüktü ama şimdi prospektüs denen şeyler var. Hasta bile bakıp kendine yönelik bir yan etki profilini görüp doktoruna tekrar başvurabiliyor. Yani eczacılar kısıtlanmış durumda, yani birazcık gerçekten pasif kaldılar. Hani bu; 5 sene okuyorlar ama hani sadece ticari bir faaliyet için mi okuyorlar? (...).

TBP 3 hemşireliğe ilişkin mesleki eğitimin, farklı öğrenim düzeylerinden mezun hemşirelerin pratikte yaptıkları iş bağlamındaki durumunu şöyle değerlendirmektedir:

Onların [hemşirelerin] yaptığı işler standart olduğu için çok fark etmiyor, işi- kalitesi çok fark etmiyor; benim görüşüm, sadece ilgi, alakası varsa, çünkü standart bir iş yaptıkları için belli bir zaman sonra o işi beceriyorlar. [...] Ben hiç sormadım şimdiye kadar hangi hemşirenin ne mezunu olduğunu, çok fark olacağını düşünmüyorum çünkü aşağı yukarı kapasiteleri aynı hepsinin. Şu var; ilgi alakası iyiye bu işe, işini seviyorsa, sorumluluğunu da biliyorsa lise, üniversite mezunu olduğu çok fark edilecek değil diye düşünüyorum ben. Aralarında bir fark görmedim ben, birisinin farklı kan aldığını ya da farklı tansiyon ölçtüğünü görmedim, çünkü öyle bir eğitim yok, Türkiye’de sadece maaşlarını yükseltmek için oluyor, yoksa mesleki becerilerini arttırmak için değil.

Hâsılı, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, meslek mensuplarının pratikte icra ettikleri faaliyetler açısından, bireylerin aldıkları eğitim ile yaptıkları işin tam anlamıyla uyumlu olduğunu değerlendirebilmek mümkün değildir ve bu yönüyle eğitimin mutlak manada pratik yeterliliği yoktur. Bu kapsamda; eğitim, teorik bir niteliğe sahip olup, eğitimin süresi ve muhteviyatı itibariyle, pratikte yapılan işlerin farklı bir eğitimle de yapılabileceği görülmektedir. Süre ve içerik açısından farklı eğitimleri almış bireyler pratikte aynı işi yapmakta ve bu durum pratik anlamda bir sorun teşkil etmemektedir. Farklı meslek gruplarının faaliyet alanındaki işlerin bir kısmı ya da tamamı, aynı eğitimi görmemiş ya da aynı diplomaya sahip olmayan diğer meslek grubu mensupları tarafından yapılmakta ve bu durum da pratikte bir sorun oluşturmamaktadır.

Yukarıdaki ampirik sonuçlarla birlikte, konuların bireyler tarafından zimmetlenmesi hususunda işlevselci önermeleri bir tarafa bırakacak olursak, sorgulanması gereken husus; işlevlerin olmadığı bir yapıda mesleklerin hayat fırsatlarının nasıl belirlendiğidir. Bu noktada, çağdaş

tabakalaşma kuramlarının müştereken işaret ettikleri gibi, konular arasındaki; yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim ilişkilerine odaklanılabilir. Bu kapsamda, araştırmanın müteakip bölümünde, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim ilişkilerini belirleyen rasyonel yasa ve kuralların pratik sahadaki geçerliliği ele alınmaktadır.

6. BÖLÜM

RASYONEL YASA VE KURALLARIN PRATİK SAHADAKİ GEÇERLİLİĞİ

Bu bölümde, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının yapısal konumları itibariyle; yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim ilişkilerini belirleyen rasyonel yasa ve kuralların pratik geçerliliği sorgulanmaktadır. Rasyonel yasa ve kurallar, bireylerin elde ettikleri ya da hayat fırsatlarına ilişkin farklılıkları açıklamak için Neo-Marksist (Wright, 1997; 2014) ve Neo-Weberci (Goldthorpe ve Hope, 1974; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Erikson ve Goldthorpe, 1992; Breen ve Goldthorpe, 1999; Goldthorpe, 2007; Breen, 2014) yaklaşımların işaret ettikleri; yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim ilişkilerini yapısal anlamda belirlemektedir. Bununla birlikte, ilgili unsurların pratik sahadaki geçerliliği sorgulanmamıştır. Yine, Durkheim (1952; 2006)'ın izini takip eden Neo-Durkheimcı sınıf analizi (Grusky ve Galescu, 2014) ve rant temelli sınıf analizinin (Sorensen, 2014) önermeleri de, bu analizlerde istihdam edilen; diploma tekelciliği, eğitim fırsatlarının sınırlandırılması, işbölümündeki tekelci kontrol, rakip mesleklerin benzer işleri yapmalarını engellemek ve rantın denetimi gibi hususlara istinaden, meseleyi yapısal imkân ve kısıtlılıklardan daha ziyade, işlevsel gereklilikler ve meslek mensuplarının eylemlilikleri itibariyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, bahsi geçen açıklamaların rasyonel iktidarın çatısı altındaki pratik yönü tartışmaya açılmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde, rasyonel yasa ve kuralların teorik ve pratik niteliğinin sorgulanması suretiyle, bir taraftan çağdaş tabakalaşma kuramlarının önermeleri somut verilerle birlikte değerlendirilirken, diğer taraftan bireylerin hayat fırsatlarının rasyonel iktidarla olan ilişkisi, modern-rasyonel krizlerle birlikte ele alınmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen farklı meslek grupları itibariyle, meslek mensuplarının rasyonel yasa ve kurallarla belirlenen yetki ve sorumluluklarının ifasının, pratik sahada oldukça farklı bir şekilde cereyan ettiği görülmektedir. Bu kapsamda, eczacılarla kalfalar arasında daha dramatik ya da toptan, diğer meslek grupları arasında ise kısmi nitelikteki yetki ve sorumluluk devirlerine rastlayabilmek mümkündür. Bununla birlikte, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, rasyonel olarak kodifiye edilmiş kanun ve kuralarla belirlenen yetki ve sorumlulukların pratikteki farklı yönüne ilişkin olarak; “faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için bu tip yetki devirlerinin zorunlu olduğu”, “yasa ve kuralların zaten gayrimakul bir nitelikte olduğu”, “yetkililer de dâhil olmak üzere herkes tarafından bunların bilindiği” ve “pratik sahadaki farklılıkların alışılmış bir düzenin devamı olarak normal görüldüğü” yönünde yorumlarda bulunmaktadır. Bu tip uygulamaların riskleri açısından ise; ya toplum sağlığı kapsamındaki risklerden daha ziyade ticari ve maddi risklere işaret etmekte ya da daha teskin edici açıklamalar sunmaktadırlar. Hatta kendileriyle

mülakat yapılan kimi bireyler, pratikte bu tip uygulamalar olmadığı takdirde daha riskli bir tablonun ortaya çıkabileceğini savunmaktadır.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin, rasyonel yönetim örüntülerinin pratik sahadaki geçerliliğine ilişkin yorumlarında ise, eczacılık faaliyetlerinde; ticari kâr, çıkar, rekabet gibi dinamikler, toplum sağlığına yönelik kaygılardan daha fazla ön plana çıkmaktadır. Benzer şekilde, hastanelerde verilen sağlık hizmetleri alanında ise; devlet hastanelerinde, çalışanların hizmet veya çıktılarla ilişkilendirildikleri performans veya döner sermaye sistemi ön plana çıkarken, özel hastanelerde yine ticari kâr, çıkar, rekabet gibi dinamikler öne çıkmaktadır.

Rasyonel kontrol ve denetim niteliklerinin pratik sahadaki geçerliliğine ilişkin olarak ise; ilgili faaliyet alanlarının, sanılanın aksine, birçok hata, kusur ve suiistimal ile malul olmakla birlikte, daha ziyade bunların üstünün örtüldüğü bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin, kendilerinin ve diğer meslek mensuplarının; “meslektaşlara yönelik korumacılık”, “sektörel ya da mesleki empati”, “ekip ruhu”, “çalışma ortamından kaynaklanan iş birliği ve dayanışma”, “iktidar ilişkileri” ve “çıkâr”, “rekabet”, “kâr” gibi dinamiklerle birlikte bu süreçlerin içinde yer aldıkları yönünde yorumlarda bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, rasyonel yasa ve kurallar ile belirlenen yönetim, denetim ve kontrol niteliklerinden kaynaklı rasyonel iktidar ilişkileri ve uzmanlık sistemi ile birlikte ilgili süreçlerin profesyonel biçimde ilerlediğini söyleyebilmek mümkündür.

Bu çalışmanın odağı itibariyle dikkat çeken husus olarak, farklı mesleklere mensup bireyler, rasyonel yetki ve sorumluklara benzer şekilde, rasyonel yönetim, denetim ve kontrol niteliklerinin pratik sahadaki geçerliliğine yönelik olarak; meselelerin teorik ve pratik yönlerini farklı kategorilerde yorumlayan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu kapsamda, farklı mesleklere mensup bireyler, faaliyet sahalarındaki suiistimal, hata ve kusurlara ilişkin olarak, sorumluların rasyonel yasa ve kurallarla soruşturulmasına yönelik profesyonel bir yaklaşımdan daha ziyade; “sübjektif vicdani mülahazalar”, “iktidar ilişkileri” veya “sektörel dayanışma ve işbirliği ilişkileri” gibi rasyonel olmayan örüntüler içerisinde yer almaktadır. Nitekim meselenin bu yönü itibariyle, kendilerinin malumu olan bilgilerin, diğer bireylerle (ya da hasta ve hasta yakınlarıyla) paylaşılması hususunda da yine kapatıcı örüntülerin hâkim olduğu, kendilerinin veya kendi yakınlarının söz konusu olması durumunda ise başka türlü davrandıkları belirtilebilir. Bu itibarla risk, güven, korku, sağlık gibi unsurlar kapsamında rasyonel ve modern bir krizden bahsedebilmek mümkündür.

Yukarıda ana hatlarıyla tarif edilen ve aşağıdaki örneklerde net bir şekilde görülebilecek bu tablo değerlendirildiğinde; mevcut sınıf analizleriyle, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarına ilişkin tabakalaşma yapısının açıklanması mümkün değildir.

Bu kapsamda, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarından tabipler ve eczacılar, Neo-Weberci sınıf analizlerinde (Goldthorpe ve Hope, 1974; Goldthorpe, Llewellyn ve Payne, 1987; Erikson ve Goldthorpe, 1992; Breen ve Goldthorpe, 1999; Goldthorpe, 2007; Breen, 2014) sınıf I’de (profesyoneller) yer alırken, hemşirer sınıf III’de (kol gücüne dayanmayan işlerde rutin olarak çalışanlar), eczane kalfaları sınıf V’de (vasıflı işçiler), hastane temizlik personelleri ise sınıf VII’de (vasıfsız işçiler) yer almaktadır. Bu bağlamda istihdam ve sözleşme ilişkileri açısından tabipler ve eczacılar “hizmet ilişkisi”; hemşireler hem “hizmet ilişkisi” hem “emek sözleşmesi” (karışık), eczane kalfaları ise “emek sözleşmesi” yönü itibariyle yorumlanmıştır. Bununla birlikte, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle görülmüştür ki; çalışanların hizmet çıktılarıyla ilişkilendirildikleri performans ve döner sermaye sistemi, niteliği itibariyle bir emek sözleşmesi olmakla birlikte, tabiplerin de tabi olduğu ciddi bir motivasyon kaynağıdır. Ayrıca tabiplerin arz ettikleri emek ya da hizmet açısından piyasa veya pazar durumu, tabiplerin profesyonel bilgisine tabidir ve istismara açık bir yönü vardır. Örneğin piyasa veya pazar durumu açısından insanların hasta olması tabiilere tabi değilken, herhangi bir durumda ameliyat olup olmayacakları hususu tabiilerin teşhisine tabidir. Serbest eczacıların ise; yaptıkları işin mahiyeti itibariyle hem başkalarından emek satın aldığı, hem de ulusal çapta kodifiye edilmiş rasyonel yasa ve kurallarla birlikte emeklerini devlete sattıkları söylenebilir. Dahası, serbest eczacılar açısından salt anlamdaki bir emek sözleşmesi ya da hizmet ilişkisinden bahsedebilmek mümkün değildir. Yine, eczane kalfaları açısından da, sınıf konumları itibariyle “denetim zorluğu” derecesi “düşük” olarak tarif edilmekle birlikte, meselenin pratik yeterliliği itibariyle, kalfaların yaptıkları işin denetim zorluğunun serbest eczacılardan farklı bir yönü yoktur fakat kodifiye edilmiş yetki ve sorumluluk tanımlarına bakıldığında, eczacılara ilişkin olarak teorik anlamdaki bir denetim zorluğundan bahsedebilmek mümkündür. Ya da hemşireler sınıf konumlarına istinaden “insan varlıklarının özgülüğü” derecesi düşük olarak tarif edilmekle birlikte, hemşirelerin başka bir meslekte bir değeri olmayan vasıflara yatırım yaptığı aşikârdır. Yani, Neo-Weberci sınıf analizleri meslek mensuplarının hiyerarşik hayat fırsatlarına istinaden betimleyici bir niteliğe sahip olsa da, açıklayıcı değildir. Bu çalışmada incelenen meslek grupları itibariyle, Neo-Weberci sınıf analizlerine istinaden, ilgili meslek mensuplarının sınıf konumlarının farklı bir şekilde yorumlanabileceği düşünülse bile, bu durumda da farklı meslek mensuplarının hayat fırsatları arasındaki farklılığın hem betimlenmesi hem de açıklanması mümkün olmayacaktır. Örneğin, serbest eczacılar sınıf IV (küçük burjuvazi) konumuna yerleştirilecek olsa, hem hayat fırsatları kapsamında betimleyici, hem de yanında 2-3 işçi çalıştıran market sahibiyle bir tutulması itibariyle açıklayıcı olmayacaktır. Nitekim, bir taşeron firma altında sözleşmeli olarak istihdam edilen hastane temizlik personellerinin konumları aşikâr biçimde sınıf VII’de (vasıfsız işçiler) değerlendirilmekte ve işin mahiyeti itibariyle varlığa özgülük ya da denetim problemi

oluşturmamakla birlikte, hayat fırsatlarının açıklanması hususunda; ilgili firmanın tabi olduğu, ulusal mevzuatla belirlenen asgari ücret miktarı ve *Kamu İhale Kanunu* itibariyle rasyonel yasa ve kurallara tabidir³⁰.

Aynı tabloya ilişkin olarak, Neo-Marksist sınıf analizi (Wright; 1997; 2014) kapsamında bir eleştiri yapacak olursak; ilgili alanlardaki otorite, yönetim ve denetim ilişkilerinin üretim araçlarıyla olan ilişkisinden daha ziyade rasyonel iktidarla olan ilişkilerinden kaynaklandığını söyleyebilmek mümkündür. Bu bağlamda, üretimdeki otorite ilişkileri ya da sahip oldukları yetenekler ve uzmanlıkların bireylerin elde ettiklerini belirlediği kabul edilse dâhi, bu niteliklere dair olarak meslek mensupları arasındaki farklılık; kapitalist bir sistemden daha ziyade rasyonel bir sistemle eklemleşmektedir. Örneğin, eczacılar ile eczane kalfaları arasındaki otorite ilişkisi ya da yetenek ve uzmanlığa sahiplik açısından elde ettiklerini belirleyen asıl farklılık; birinin diğerinden rasyonel bir sistemde daha fazla kabul görmesidir.

Durkheim (1952; 2006)'ın izini takip eden Neo-Durkheimcı sınıf analizi (Grusky ve Galescu, 2014) ve rant temelli sınıf analizinin (Sorensen, 2014) önermeleri de bu çalışmaya dâhil edilen meslek gruplarına ilişkin tabakalaşma yapısını açıklamaya muktedir değildir. Öyle ki; bu analizlerde istihdam edilen diploma tekelciliği, eğitim fırsatlarının sınırlandırılması, işbölümündeki teknelci kontrol, rakip mesleklerin benzer işleri yapmalarını engellemek ve rantın denetimi gibi hususlar, meselenin pratik yönü itibariyle işlevsel bir gereklilik oluşturmamakta fakat rasyonel iktidarla eklemleşmektedir. Kaldı ki; farklı meslek grupları sadece meslek içi dayanışma örüntüleri değil, aynı zamanda sektörel dayanışma ve işbirliği örüntüleri sergilemektedir. Bu durum, suiistimal, hata ve kusurların kapatılması kapsamında gayet net olarak ortaya çıkmaktadır. Yine, ilgili alanlardaki kontrol ve denetim ilişkilerinin pratik yönü itibariyle, bir ranttan bahsedilebilecek olursa bile; rantın denetimi, yerel (mesleki) ya da toplumsal sınıf düzeyindeki ilişkilerden daha ziyade yapısal anlamda tüm sınıflar tarafından yeniden üretilmekte ve rasyonel bir bütünlük arz etmektedir. Nitekim kendileriyle mülakat yapılan tabip ve eczacılar, meselenin pratik yönü itibariyle yönetim alanında öne çıkan; performans sistemi, döner sermaye, ticari kaygı ve kâr gibi dinamikler itibariyle, daha çok rekabet örüntülerine vurgu yapmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının durumunun açıklanması adına, mevcut sınıf analizlerine dair bu kasvetli havaya rağmen; farklı meslek gruplarının rasyonel iktidarla farklı eklemleşme biçimleri, rasyonel yasa ve kuralların pratik sahadaki yetersizliği ve uzmanlık sistemi ile profesyonel örüntülerin araçsallaştırılabilme hassasiyeti itibariyle, toplumsal tabakalaşmanın

³⁰ 7. Bölümde örnekleri görülebileceği üzere, bu durum bireyler tarafından da tefrik edilmektedir.

açıklanması kapsamında farklı bir yorum yapabilmek mümkündür. Bu kapsamda, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, farklı meslek mensupları arasındaki hayat fırsatları ya da elde ettiklerine ilişkin farklılıklar; bireylerin avantaj ve dezavantajlarıyla birlikte angaje oldukları rasyonel eğitim sistemi ve bununla bir bütünlük arz eden mesleki uzmanlık sistemi itibariyle belirlenmektedir. Rasyonel yasa ve kurallar, teorik bir iç bütünlük ile bireylerin avantaj ve dezavantajlarını yeniden üretmek suretiyle eşitsizliklerin idamesini sağlamaktadır. Yani, bireylerin mesleki eğitime giden süreçteki farklı avantaj ve dezavantajları, rasyonel iktidarla farklı eklemişme biçimleri oluşturmakta ve bu ilişki rasyonel yasa ve kurallarla yeniden üretilmektedir. Rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliği bireyler tarafından da tefrik edilmekle birlikte, teorik gerçekliğin artan hâkimiyeti günümüz modern-rasyonel toplumlarının önemli bir niteliğidir. Bununla birlikte risk, güven, korku, sağlık gibi unsurlar üzerinden kendini gösteren modern-rasyonel bir krizin varlığı aşikârdır. Eşitsizliklerin yapılaşması ve yeniden üretilebilmesi bağlamında, rasyonel iktidarın sınıflarının yeniden üretilebilmesi bir taraftan rasyonel iktidarı aşındıran krizler, diğer taraftan ise rasyonel ve teorik gerçekliğin artan hâkimiyeti tarafından çekiştirilmektedir.

Bu değerlendirmelere paralel olarak, rasyonel yasa ve kuralların pratik sahadaki geçerliliği kapsamında mülakatlardan elde edilen veriler, bu bölümün aşağıdaki kısımlarında ele alınmaktadır. Araştırmanın müteakip kısmında, kendileriyle mülakat yapılan meslek mensuplarının anlatımlarıyla birlikte, rasyonel yetki ve sorumlulukların pratik sahadaki geçerliliği incelenmektedir.

6.1. YETKİ VE SORUMLULUKLAR AÇISINDAN RASYONEL YASA VE KURALLARIN PRATİK SAHADAKİ GEÇERLİLİĞİ

Kendileriyle mülakat yapılan eczacılar, yasa ve kurallarla belirlenmiş yetki ve sorumluluk sınırlarının pratikte aynıyla uygulanmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda; eczanedeki faaliyetler açısından; kalfaların yetkilerini aşan eczacılık faaliyetlerinde bulunduğu, eczacıların hepsinin her zaman eczanede bulunmadığı, hatta bazı tecrübeli kalfaların kimi eczacıların diplomalarıyla muvazaa eczaneleri işlettiği gibi hususların ifade edildiği görülmektedir. Eczacılar, bu ifadelerinde dikkat çeken en önemli husus olarak; kanun ve kurallarla belirlenen yetki ve sorumlulukların pratikte uygulanmamasına dair, oldukça meşrulaştırıcı görüşler öne sürmektedir. Bu minvalde, eczacılar; bir taraftan yetki devirleri olmazsa serbest eczanelerdeki faaliyetlerin yürütülemeyeceği yönündeki yorumları itibariyle ilgili yasa ve kuralların gayrimakuliyetine işaret ederken, diğer taraftan bu uygulamaların toplum sağlığı ve eczacılık açısından çok da riskli olmadığı yönünde beyanlarda bulunmaktadır. Yine, pratikteki yetki ve sorumluluk sınırlarını aşan

uygulamaların riskleri itibariyle de, toplum sağlığı yahut eczacılık risklerinden daha ziyade ticari veya maddi risklere göndermede buldukları görülmektedir. Haddizatında, eczacılar, yetki ve sorumluluk devirleri kapsamındaki temel çekinceleri itibariyle maddi ve ticari risklere işaret etmektedir.

Örneğin ECZ 1, eczacıların eczanede bulunması hususundaki pratik ve teorik durumun farkına işaret ederken, eczacıların görev ve sorumluluk sahasındaki sağlık açısından riskler kapsamında ise kişilerin de katkı yapması gerektiği yönünde yorumlarda bulunmaktadır:

[Eczacının] Eczanede bulunması kanuni zorunluluk. [...] Pratikte durmuyorlar, hele köşeyi dönmüş eczacılar hiç durmuyor. Pratikte öyle olmalar oluyor ama eczacı odalarının da, namuslu eczacıların da yapmaması gereken bir şey; yani o yasak.

(...) herkesin okuması lazım, bir ilaç aldığın zaman prospektüsünü okuyacaksın, kafana uymayan bir şey varsa doktora soracaksın, internetten araştıracaksın, yani belli bir riski azaltmaya çalışacaksın, o anda eczacı kalfası veya eczacı “aç karna alacaksın” der prospektüsüne bakarsan belli “tok karna alacaksın” diyor, yani bir şeyleri azaltmak için kişilerin de katkı yapması lazım.

ECZ 2 eczacının kodifiye edilmiş bütün yetki ve sorumluklarının kalfaya devredildiği muvazaa eczanelerin hâlen bulunduğunu ifade ederken, bu tip uygulamaların riskleri açısından da, toplum sağlığı kapsamındaki risklerden daha ziyade, ticari ve maddi risklere işaret etmektedir:

(...) şu anda muvazaa eczaneler de var; ben eczacıyım, sende çok para var, diplomamı sana veriyorum, sen gidiyorsun çok iş yapacak bir yerde dükkân açıp benim diplomamı asıp eczane işletiyorsun, bana maaş veriyorsun. Bu yasa ile yasaklanmış bir şey. Genelde bunu parası olan kalfalık yapmış insanlar yapıyor ama riskleri var, çok fazla. (...) bu diplomayı kiraya veren eczacılar sonra maddi olarak çok mağdur olurlar. Çünkü bütün borç onların adına, bütün risk ona ait, adam bir gecede eczaneyi boşaltsa gitse 300 milyarla baş başa kalır yani.

ECZ 3, kalfalara yetki ve görev devri yapılmazsa işlerin yetişmeyeceğini belirtmektedir. Muvazaa eczanelerin riskleri açısından toplum sağlığından daha ziyade ticari risklere dikkat çekerken, yetki ve görev devirlerinin riskleri açısından da daha teskin edici yorumlarda bulunmaktadır:

Ya biz onu [yetki ve görev devrini] yapmazsak zaten yetiştiremeyiz işi. Bizim çok fazla döküasyon işimiz var; odaya gidiyorsun, birçok teslimatın var, her gördüğün reçete bizim için bir evraktır aslında, resmi evrak olduğunu varsayarsak aslında çok fazla döküasyon işimiz var. Biz yokken kim idare edecek burayı?

(...) benim gördüğüm kadarıyla muvazaa yapan kişiler genelde kendileri eczacı kalfası oluyor, öyle bir durum olduğu için hakimler olaya ama muvazaa olayını dışarı çıkarırsan, ben eczanenin başında olmazsam bu iş yürümüyor, artık o dönemdeyiz, ticaret böyle bir şey.

Her zaman bu risk var ya, sistem artık engelli buna; yanlış ilaç verme konusunda. Çünkü biz burada hep eş değerlerini vs. gördüğümüz için yanlış ilaç verme riski çok çok düşük ama her zaman risk vardır her iş alanında. Yani şöyle söyleyeyim, doktor bir ameliyat dikişini hemşireye bırakıp gidiyor ya, o da yetişmiş üniversite mezunu ama her zaman bir risk yok mu, aynı mantık bence.

ECZ 4 rasyonel yetki ve sorumlukların pratikte öyle işlemediğini şöyle ifade etmektedir:

Dükkkandan dükkana değişir ama pratikte çok da öyle olmuyor aslında, daha tecrübeli bir kalfanın elinde oluyor çoğu şey, eczacı genelde dükkanda olmayabiliyor. [Eczacı] ticari kısmının hepsiyle ilgilenir, hastalarla da bulunduğu sürece ilgilenir. (...) sonuçta kalfalar da bunun içindir.

ECZ 5 yetki ve sorumlulukların gayrimakuliyetini şöyle ifade etmektedir:

Bu öyle enteresan bir soru ki aslında, çünkü şimdi 1500 reçete yapıyorum atıyorum, sadece reçeteden bahsediyorum, bir de bitkisel danışmanlık, kozmetik danışmanlık falan filan yani bir kişinin eczanede buna yetebilmesi zaten imkânsız bir şey. Dolayısıyla pratikte imkânsız. (...).

15 güne kadar eskiden biz kendimiz gidebiliyorduk, nasıl; ben yandaki eczacıya dilekçe yazıyordum, “şu eczacı benim yerime bakacak, bir haftalığına gidiyorum, o bakacak” deyip gidiyordum. Şimdi tamamen saçma kanunun o bölümleri, o kadar saçma ki; eczacı bir insan yani çok afedersiniz lavaboya gidecek ama ayrılamaz eczacı diyor.

Kendileriyle mülakat yapılan eczane kalfaları da, yetki ve sorumlulukların pratik sahadaki geçerliliğine yönelik olarak, eczacıların belirttiği hususları tamamlayıcı ifadelerde bulunmaktadır.

Örneğin KLF 1, serbest eczacılık alanındaki yetki ve sorumlulukların pratikteki niteliklerini şöyle özetlemektedir:

Yok. Onun [eczacının] kendi yetkisi farklı olur; imza yetkisi vardır, fatura kesme yetkisi vardır. Bunları ben yapamam, ben sadece burada hastaya bakarım, ilaçları değerlendiririm, ilaçlarını veririm, anlatırım, düzeni sağlarım. (...). [Eczacım] Cumartesi günü hiç olmaz, hafta içi bir kaç saatliğine gelir gider. [...] Yani şunu demek istiyorum, sadece imza atma yetkisi onda olduğu için diyorum, o imza atma yetkisi bende olsa hiç gelmesine gerek yok, ben tek başıma yaparım yani. [İmza yetkisi] olmazsa olmaz, yoksa geri kalan her şeyi ben yaparım, faturaya imzayı ben atsam gelmesine de gerek yok yani, onu da yazar gönderirim yani.

KLF 3 yetki ve sorumlulukların pratikteki niteliğini, rasyonel yasa ve kuralların teorik biçimi ile pratik niteliklerinin çelişkilerini ve gayrimakuliyetini şöyle ifade etmektedir:

Kanunlara göre eczane kalfaları hastaya ilaç tarif edemez, ilaç pazarlaması yapamaz ama daha çok bunları eczane kalfaları yapıyor. Hastaya göre değişiyor; çok enteresandır ki, bazen hasta eczacıya güvenmiyor, yani eczane kalfasına güveniyor, çok enteresan, çelişkili durumlar var.

Eczacıların faaliyetlerinin %100’ünü hepimiz yapıyoruz. Şöyle bir şey var, özellikle de eski eczacılar açısından konuşuyorum, şimdi yeni teknoloji ile haşır neşir olmuş eczacılar hakkında konuşmuyorum, örnek veriyorum kendi eczacım hani bilgisayarla bilişim şeyleri ile kendisi biraz zayıf, biz daha çok teknoloji ile iç içe olduğumuz için, hani bilişim açısından bunu biliyoruz, yani hani bilgisayar odaklı kullandığımız iletişimler, bunlardan faydalanabiliyoruz. Onlar daha çok eskiye yönelik, kalem-kağıt üzerinden devam ediyor, eczacılardan işte onların yapamayıp da bizim yaptığımız şeyler mesela çok. (...).

(...) eczacı eczanenin başında olmadığı zaman 15 gün hani olmama hakkı var, bunu [İl] Sağlık Müdürlüğüne dilekçe ile bildiriyor, mesul müdürsüz, 15 gün eczane de olmaması lazım [yani bu kanun ve kurallarla belirlenmiş]. Buradaki tezat; eczane kalfalarının eczanede hastaya ilaç verememesi kanunda, yani bu hani “ilaç veremez”, “hastaya ilaç tarifi yapamaz” vs. vs. yani kesinlikle hiç bir şey yapamaz kanuna göre. Bu tezatta, 15 gün eczane hem açık olacak zorunlu, hem eczacısı olmayacak, hem ilaç vermeyeceğiz kanuna göre, böyle bir tezat, boşluk var.

KLF 4 serbest eczanelerdeki faaliyetler açısından, yetki ve sorumlulukların pratik sahadaki

niteliğini ve kendisiyle birlikte çalıştığı eczacı arasındaki hastalara bakış açısı farkını şöyle ifade etmektedir:

[Eczanedeki faaliyetlerin tamamını] a'dan z'ye yapıyorum; ğ,w,x de dâhil yani, çoğu eczacıdan daha iyiyim mesela. (...) yani onlara [eczaneye gelen hastalara] müşteri gözüyle bakmam, onlar [eczacılar] kesinlikle ticaret gözüyle bakar, ticaret anlamında bakar, ben şey yaparım mesela hasta gözüyle bakarım.

[Eczacının gelmediği] olur, çok olur; akşam beşte geldiği, altıda geldiği oluyor ama zorunlu olarak sabah sekizden akşam yediye kadar eczanede durmak zorunda çünkü benim bir yetkim yok, onun, eczacının yetkisi var. (...). Şimdi sürekli eczane kadar dışarda da iş var, dışarı işlerini eczacım halleder mesela, içeri işlerini ben hallederim; ben ve [kalfa] arkadaşlarım. (...). Majistrali ben yaparım, bilgilendirmeyi de ben yaparım. (...) ben ön planda çalışıyorum, o arka planda çalışır genellikle.

KLF 6 serbest eczacılık faaliyetleri kapsamında yetki ve sorumlulukların niteliklerini, yetki ve görev devirlerinin pratikte bir sorun teşkil etmediğini ve rasyonel yetki ve sorumluluk sınırlarının pratik niteliğinin kendisi açısından daha ön plana çıktığını şöyle anlatmaktadır:

(...) çoğu eczacı [eczananın] başında durmaz ama bir kalfaya, yanında biri daha gerekli. [Çalıştığım eczacılardan] gelen de oluyordu gelmeyen de oluyor, tatile gittiğinde de gayet iyi yürüyor, bir sıkıntısız geçiyor; hani muvazaa eczaneler diye de bir şey var, yani onun gibi olmadan da gidebiliyor.

Kanundaki yerini bilmiyorum. [...] İlacı biz veriyoruz, anlatıyoruz, her şeyiyle biz ilgileniyoruz, en son kontrol kısmında eczacı hanım bakar; “bir eksiklik var mı”, o da mevzuata ait şeylere bakar, ödenme koşulları falan yani.

Yapmıyorum diyemeyiz çünkü artık öyle bir şeye gelmiş ki her şeyi yapmak zorundaymışız gibi hissediyoruz. Normalde reçete girmek falan eczacının gözetimi altında olması gerekirken biz kendimiz yapıyoruz bunları, ilaçların kullanılmasını, yan etkisini falan her şeyini biz anlatıyoruz, ilacı biz veriyoruz. (...).

Yetki ve sorumlulukların pratik sahadaki geçerliliği açısından, tabipler ve hemşireler de; eczacılar ve eczane kalfalarının arasındaki gibi toptan bir yetki devri olmasa da, kısmi anlamda birçok yetki ve sorumluluğun yasa ve kuralların hilafında işlediğini ifade etmektedir. Yine, tabip ve hemşireler de, yasa ve kurallar ile pratik uygulamalar arasındaki mesafeye dikkat çekerken; faaliyetlerin sorunsuz yürütülebilmesi adına bu çeşitten uygulamaları meşru yahut kaçınılmaz olarak yorumlamaktadır. Bu kapsamda; yasa ve kurallardaki yetki ve sorumlulukları tam olarak bilinmediği, personel eksikliğinden dolayı yetkisi veya sorumluluğu olmadığı hâlde bazı işlerin devredilebildiği, bu konuda evvelden beri süregelen bir düzen bulunduğu, ekip veya hatır-gönül ilişkilerinin daha ağır bastığı, bu tip uygulamalar olmazsa kendilerinin ve hastaların sıkıntıya girebileceği ve faaliyetlerin bu şekilde yürütüldüğünün yasa koyucu ve yetkililer tarafından da bilindiği yönündeki görüşlerde bulunmaktadır.

TBP 1 rasyonel yasa ve kurallarda belirtilen yetki ve sorumluluk sınırlarını tam olarak bilmediğini şöyle ifade etmektedir:

Genel itibari ile bu yetki devirleri olabiliyor ama açıkçası bizimde biraz eksikimiz; yazılı

kanun olarak biz neleri yapabiliriz, neleri yapamayız, neyi devredebiliriz, neyi devredemeyiz onu da açıkçası bilmiyorum. [...] Evet, hani bir idrar sondası uygulamasını hemşire yapabilir mi yapamaz mı kanun yönünden bir bilgim yok, bu da bizim eksliğimiz ama Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hastanelerde yapıldığını biliyorum hemşireler tarafından.

TBP 5, hemşirelerin, yeterli doktor bulunmadığından dolayı, doktorların yetki ve sorumluluk sınırları içerisinde bulunan bazı uygulamaları yaptığını ifade ederken, bu tip uygulamaların hastaların sağlığı hususundaki riskleri açısından, daha teskin edici bir yorumda bulunmaktadır:

Bu biraz duruma bağlı; genelde fırsatı varsa doktor yapmalıdır benim görüşümde, o mevzuatta öyle pansuman yapılması, sonda takılması, mevzuatta belli başlı doktorun yapması gereken şeyler var ama bazen yapacak doktor yok. Bizim servisimiz de öyle, ne yapacağız; yapılacak işi becerebilen bilen biri varsa o yapıyor. (...). Yani gerçekten güvenebileceğin adamlara basit şeyleri emanet edebilirsin çünkü o kadar doktor yok, işler dönmez.

HEM 1 tabiplerin sorumluluk alanındaki birtakım uygulamaları pratikte yaptıklarını ve bunları niçin yaptıklarını şöyle açıklamaktadır:

Düşünüyorum, yapıyoruz da zaten. [...] Mesela, nazogastrik sonda, mesane sondası, burası Eğitim ve Araştırma hastanesi olduğu için asistan doktorların falan yapması gereken bir şey, hani bizim görev tanımında da var [yani yapmamamız gerektiği] ama bu ortam için yapıyoruz; mesela arteriyel kan gazı alma... [...] Yapmamamız gereken bir şey ama burada biraz kişisel iletişim, hatır gönül diyerek ondan dolayı yapıyoruz. Hani bir de, hani bu alışılmış bir şey olduğu için daha önce gelen kişiler “bu devran böyle yürür” derler yani hani.

HEM 4 rasyonel yetki ve sorumlulukları içerisinde olmayan birtakım uygulamaları pratikte yaptığını ve şayet yapmazsa daha riskli bir durumun oluşabileceğini şöyle ifade etmektedir:

(...) nöbet geçiriyor hasta, sen şey yapamazsın; “ay ben 1 saat sonra doktor gelsin de öyle yapayım” diyemezsin. O hâlini giderici bir şeyler yapman lazım, doktor gelse de aynı şeyi yaptıracak. Hani doktor şunu yaptırır bunu yaptırır diye düşünmüyoruz; doktorun yaptıracığı bir şey var [bir ilaç] yaptırmak. [...] Tabi ki sonda takarsın, hastaya müdahale de edersin, kalp masajı da yaparsın, aspire de edersin; birçoğunu yapabilirsin. Yeri geliyor yani onlar [doktorlar] bizden daha vasat oluyor. [...] Tabi, e sonuçta ben burada 6 senelik hemşireyim, o yeni gelmiş asistan olmuş, pek uygulama da görmemiş diyelim; kalp masajı yapamayan doktor var, nasıl yapılacağına tedirgin oluyor, şöyle yapılır diye söylüyorsun, gösteriyorsun sonuçta. (...) yani her şey hemşirenin görevi olmuş, neye elimizi atsak hemşirenin görevi çıkıyor, o yüzden yaptığım her işi kendi görevimmiş gibi görüyorum.

Ameliyathanede çalışan HEM 6, tabiplerin yetki ve sorumluluk sınırlarındaki faaliyetlerden bazılarını pratikte yaptığını, rasyonel yasa-kuralların aynıyla uygulanamadığını ve ekiple uyumlu çalışmanın daha ön plana çıktığını şöyle ifade etmektedir:

Asistanlık boyutunda yapıyoruz biz bu işi, bildiğiniz cerrahi asistan boyutunda yapıyoruz; ameliyatta sutür [dikiş] de atıyorsun, damarda bağlıyorsun, (...) ameliyata girdiğinde beraber çalışıyorsun, birlikte çalışırken, uyum içerisinde çalışırken “o senin görevin, benim görevim” diye düşünmüyorsun, orada yatan bir hasta sonuçta, hasta için en uygun neyse o an için o şekilde yapıyorsun. [...] Kurallar-kaideler bir kenara gider yani, çünkü elinin altındaki bir makina değil onu standartlara bağlayıp çalışamazsın.

Sağlık Meslek Lisesi Ebe Hemşire Bölümü mezunu olan fakat doğum yaptırma yetkisi olmayan HEM 7, yetki ve sorumluluk sınırlarının dışına çıktığını ifade ederken, bu durumun yetkililer ve

devlet tarafından da bilindiğini ifade etmektedir:

Ben mezun olduğumda, ilk göreve başladığımda doğum yaptırabiliyordum; düşünün, yani ebe gibi, zaten ebe olarak çıktım, 18 yaşımıdaydım, ebe hemşire olarak girdik biz, ben tek başıma doğum yaptırardım, “ebeler yaptırın ben de ismimi yazayım” yoktu öyle bir şey. (...) yani prosedüre bağlı olmuyor. [...] tabi canım bir sürü doğum yaptırdık. [...] 7 yılda kaç tane yaptırardım bilmiyorum. (...) beni göndermiş bir başıma, doktor yok, ben orada doğum yaptırıyorum. [...] Devlet göndermiş beni zaten.

HEM 5 yetki ve sorumluluk sınırlarına girmeyen faaliyetleri niçin yaptıklarını şöyle açıklamaktadır:

(...) yani hani sonuçta doktorun zamanı olmadığı zaman onu biz destekliyoruz; bunu vicdan için, hasta için yapıyoruz, doktor için yapmıyoruz. Hasta orada bekliyor, sıkıntılı, destek olmak için yapıyoruz, doktorlar da bilir. [...] Yapmazsak doktor sıkıntıya girer, ben sıkıntıya girerim, hasta sıkıntıya girer.

Kendileriyle mülakat yapılan hastane temizlik personelleri, yetki ve sorumlulukları itibariyle; bir temizlik firmasında sözleşmeli olarak çalışmalarına rağmen yaptıkları faaliyet itibariyle daha ziyade hastabakıcı gibi çalıştıklarını ifade etmektedirler. Örneğin PER 7, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Mesela hastaya ilaç vermek, yemek yedirmek, altını temizlemek bunlar bizim kırmızı çizgilerimizdir ama şöyle bir durum var; şimdi hemşire tek başına çalışıyor ama hastanın altını değiştirecek, nasıl tek başına baş edecek, “yapmayacaksın kardeşim, ne yaparsa yapsın” mı diyeceksiniz? (...). İşte hasta bakıcıyı kaldırmışlar o parayı ona [hastane temizlik personellerine] vermişler (...). Tabi olayın bir şeyi de var; hemşire bir şey söyler yani doktor bir şey söyler yapmazsanız, normalde sizin işiniz değildir, bu olayın bir kaç yönü var; bir vicdani yönü var, bir ekip arkadaşlığı var, arkadaşın aynı zamanda senin ekip arkadaşın hâline geliyor, ekip arkadaşlarına yardım etme yönü var, bir de “ya yapmazsam, acaba hastanede konuşup da başıma bir şey gelir mi” yönü var. [...] Yani hani şu şey evet yani o konu üzerinden size bir şey söyleyemezler ama “yerler pis” [derler]. Yani normalde her zaman yapılan iş bir anda göze batmaya başlar. (...).

Yetki ve sorumlulukların pratik niteliği kapsamında, tahminlerin ötesindeki örneklerle de karşılaşabilmek mümkündür. Örneğin PER 1 şu örneği vermektedir:

Ya şimdi hasta ex olduğunda tabi ki elinden gelen, birçok yapmaman gereken şeyleri yapıyorsun; mesela kalp masajı yapmak benim işim değil. [...] Oldu tabi ki, bir kaç kez oldu, onlar [sağlık personeli] söyledi. [...] Onlar da o dönem hakikaten girdin mi 1 saatten önce çıkılmıyor kalp masajında, insanlar yoruluyor. [...] Yani rica ettiler, “becerebilir miyim” falan dedim, “becerirsin ne var” dediler, öyle yaptık bir kaç kez.

Araştırmanın bu kısmında, incelenen meslek grupları itibariyle, rasyonel yetki ve sorumlulukların pratik sahadaki geçerliliği sorgulanmış ve pratik yeterliliğinin olmadığı görülmüştür. Yukarıda da ifade edildiği gibi, rasyonel yetki ve sorumlulukların pratik yönünün çağdaş tabakalaşma kuramlarının önermeleriyle açıklayabilmek mümkün değildir. Bu bölümün müteakip kısmında, rasyonel yasa ve kuralların pratik sahadaki geçerliliği; yönetim, kontrol ve denetim unsurları açısından ele alınmaktadır.

6.2. YÖNETİM, KONTROL VE DENETİM AÇISINDAN RASYONEL YASA VE KURALLARIN PRATİK SAHADAKİ GEÇERLİLİĞİ

Kendileriyle mülakat yapılan eczacılar ve eczane kalfaları, eczacılık faaliyetlerine ilişkin olarak; serbest eczacılığın sağlık hizmetlerinin bir parçası olmakla birlikte, daha ziyade ticari bir faaliyet olduğu yönünde yorumlarda bulunmaktadır. Nitekim bu husus, yukarıda yetki ve sorumluluk devirleri kapsamındaki örüntülerle de tamamlanan bir yöndür. Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, eczacılık faaliyetlerinde öne çıkan temel yönetim kaygıları ve örüntüleri kapsamında, toplum sağlığı ya da uzman eczacılık faaliyetlerinden daha ziyade, ticari işletme faaliyetleri etrafında şekillenen; kâr, çıkar ve rekabet örüntülerine işaret etmektedir. Örneğin ECZ 3, ECZ 6, ECZ 7 eczacılar ve doktorlar açısından, maddi kaygılar nedeniyle toplum sağlığına dair kaygıların ikinci planda kaldığını şöyle ifade etmektedir:

ECZ 3:

(...) birçok ülkede şu tartışılır; “Türkiye çok fazla ilaç tüketiyor” ama Türkiye’deki ilaç fiyatları o kadar düşük ki, eczanelerin yaşaması buna [yani fazla ilaç tüketimine] bağlı artık. Bütün ilaçlarda ciddi bir değer kazanılıyor olsa, yani kârlılığımız artırılıyor olsa zaten bizim öyle bir ihtiyacımız kalmayacak ve ben maddi kaygılar olmasa neyi düşünürüm o zaman burada? Ben 5 yıl okumuşum, çok idealistim, aslında eczanede ben çok daha farklı şeyler peşindeydim ama şimdi “gelecek ayı nasıl çıkarırız, bu ay ne yaparız” onların kaygısı daha fazla şimdi. Eee, doktorlar nasıl; onlar da farklı değil. (...). Doktorlarda da öyle, değişmiyor ki, doktorun ne kadar çok hastası varsa o kadar para kazanıyor, şu an aile hekimlerinin sistemi öyle, doktorluğu suçlamıyorum bu konuda ama insanları ticari kaygıya yöneltirsen, “şunu yaparsan daha çok kazanırsın” dersin, onu yaparlar yani.

ECZ 6:

(...) 10 sene öncesine kadar getirisi yüksek mesleklerden biriydi eczacılık. Bu mesleği seçen kişiler, ki çoğunluğudur, açık olan eczaneler de bu kısma girebilir; çok komplikasyon, etki anlatma eğiliminde olamayabilir, hani “al da git” gibi de olabilir, bunu sağlık danışmanı olarak görmeyip de sadece ticari kısmına ağırlaşan kişiler maalesef bunu yapıyorlar, bu da mesleğe bakış açısı, yaklaşım ile ilgilidir.

ECZ 7:

(...) günümüzdeki uygulamalar eczacıları [maddi açıdan] çok mağdur ettiği için, birçok eczacı geçim sıkıntısı yaşadığı için sağlık hizmetini yeterli derecede, kalitede verememiş oluyor. [...] Mecburen [ticari kaygılar] ön plana çıkıyor. Herkesin bir meslek sahibi olma amacı, güzel bir hayat yaşayabilmek. Bunu yapamadığın zaman otomatikman bunlar ön plana çıkıyor. Eczacı eczaneye geldiği zaman en azından kendini rahat geçindirebilecek seviyede olsa, o zaman sadece iş gözüyle bakmaz hastalara fayda sağlayabilmek gözüyle de bakar. (...).

KLF 3 eczanelerin çıkar odaklı çalıştığı, ticari kaygıların öne çıktığı ve sağlık hizmetlerinin geri planda kaldığı yönünde yorumlarda bulunmaktadır:

Şu şekilde söyleyeyim; biz ilk başta mesela hastaya yönelik çalışmıyoruz, kesinlikle biz çıkar odaklıyız. En ufak örnek verirsek, eleştirdiğimiz çok yön var sağlık sektöründe, kendi açımızdan mesela ilaç firmaları ile olan ilişkimiz; a maddesine sahip a fabrikasının ilacı ama a maddesine sahip b fabrikasının ilacından daha üstün, bize geliş veya alım kolaylığı açısından biz onu tercih ediyoruz. (...) doktor etken maddeyi yazıyor ama firma bazında bize

hangi ürün daha avantajlı ise onu verebiliyoruz. Ama şu fark var, bu kanıtlanmış bir şey; hani farmosötik bileşen tamam, etken maddesi örnek veriyorum [...], fakat bunun yapım aşamasıyla çözünürlük değişiyor, eş değer fakat a fabrikası bunu daha mantıklı bir şekilde üretiyor, b fabrikası bunu daha farklı bir şekilde üretiyor, çözünürlükleri, insan üstündeki etkisi farklı oluyor.

Ya bence sektörde herkes sermayesini düşünüyor, çünkü bir eczacının eczaneye gelen hastaya müşteri dememesi lazım sonuçta; “hastam” diye hitap etmesi lazım bana göre. Çünkü orası sağlık kurumunun bir uzantısı, sağlık olduğu zaman insanın gözü hiç bir şey görmüyor ama “müşteri” diye hitap edildiği zaman orada illa ki ticari kaygı en başta geliyor.

KLF 5 eczane faaliyetleri kapsamında bürokratik uygulamalar nedeniyle sağlık hizmetlerinin geriplanda kaldığını ifade etmektedir:

[Eczane faaliyetleri] aslında muayene borcu, fiyat farkı yüzünden daha çok ticarete döndü. Hastalara aslında vermek istediklerimizi veremiyorum çünkü muhabbet hep muayene borcu, fiyat farkı, ilacın ne olduğunu bile anlatmaya vakit kalmıyor, sürekli yoğun olduğu için her hastaya özel bir şey yapamıyorsunuz, bir doktor gibi yapamıyorsunuz, ne için olduğunu söylüyorsunuz, kısa cevaplarla geçiştirmek zorunda kalıyorsunuz (...).

Eczacılık faaliyetleri açısından; yetki, sorumluluk ve yönetim sahasındaki pratik örüntülerin tecellisini, kontrol ve denetim örüntülerinde de bulabilmek mümkündür. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan eczacılar ve eczane kalfaları bir taraftan ticari kaygılar, rekabet ve çıkar ilişkileri itibarıyla toplum sağlığı açısından suiistimale açık bir alanı tariflerken, diğer taraftan bu tip suiistimaller kapsamında, rasyonel yasa ve kuralların denetim-kontrol alanındaki pratik yetersizliğine ve tutarsızlığına işaret etmektedir.

Eczacılar ve eczane kalfaları, bahsi geçen suiistimaller çerçevesinde; geçmişte yaşanmış veya hâlen devam eden yolsuzluklara, mükerrer ürün satışlarına, toplum sağlığı açısından açıklanması mümkün olmayan çıkar odaklı uygulamalara ve farklı meslek gruplarının çıkar odaklı işbirliklerine dikkat çekmektedir. Hatta kendileriyle mülakat yapılan bireylerin kimisi, bu tip davranışlardan kaçınanların kendilerini “kötü eczacı” olarak nitelendirdiğine değinmektedir. Örneğin, ECZ 2, ECZ 3 ve ECZ 6 doktorlar, eczacılar ve ilaç mümessilleri arasındaki çıkar odaklı ilişki ve rekabete dair şu örnekleri vermektedir:

ECZ 2:

(...) dışarıdaki eczanelerden biliyorum ki, bu muadil verme konusunda sıkıntılar yaşıyorlar. Mesela doktor bir mümessille çalışıyor bir firmanın ilacını, doktor onda ısrar ediyor, e eczacı da mal fazlası veren firmanın ilacını satmak istiyor, hasta gidiyor mesela doktor onu gördüğünde “aa bu olmaz diyor”, hâlbuki olur yani, ikisine de Sağlık Bakanlığı eşdeğer vermiş, onlar daha çok yaşıyorlar.

ECZ 3:

Ya eskiden eczacılıkta bir yıl içinde çok ciddi gelirler elde ediliyordu; çok çete kuranlar da oldu; “eczacı-doktor” biliyorsunuz eskiden beri bilinen bir şey hâlâ da olabiliyor. Belki bunlar çok zarar veriyor, bunlar belki ona örnek olabilir; armut ve elmalar beraber.

Tabi; belli bir inisiyatif alanı oluşturuyor, tabi; bunu tek başına yapamazsın, kötü niyetli bir doktor varsa, kötü niyetli bir eczacı varsa, bunlar güçlerini birleştirerek istediklerini

yapabilirler yolsuzluk bağlamında, eskiden daha fazlaydı bu, belki ufak yerlerde de yapılıyor olabilir hâlâ.

ECZ 6:

Şimdi, ilaç dünyadaki en büyük pazar, hem ulaştığı alan açısından hem de maddi açıdan büyük bir pazar, dolayısıyla değişik ilişkiler türeyebiliyor bu alanda. Bu ilişki eczacı-mümessil arasında ya da eczacı-firma arasında veya eczacı-depo arasında olabilir ya da daha çok speküle edilen doktor-mümessil arasında olabilir. (...) maddi ilişkileri ayrı, işte; “seni şu kongreye götürürüz, sana plazma alırız, şunu yaparız”, e büyük bir pazar tabi. Nöbetçiyken siz de öğreniyorsunuz, nöbetçiyken doktor hangi mümessil ile kafa ise onun ilacı geliyor, hâlbuki aynı etken maddede bir çok ilaç var daha ucuz olan; bu ilişkiler türüyor.

[Suiistimal] olabilir; eczacının vicdanına kalmış bir şey. Kişisel özellikleriniz mesleki özelliklere çok yansıyor, karakter de aynı şekilde; eczanedeki tek amacınız para ise. Yani bu sadece doktora ya da özel hastane sahiplerine ait bir davranış değil.

Eczane kalfaları da eczacıların ifade ettikleri hususlara benzer olarak, serbest eczacılık faaliyetlerinde, sağlık hizmetleriyle açıklanamayacak çıkar odaklı ilişki, suiistimal ve yolsuzlukların olduğunu ifade etmektedir. Örneğin;

KLF 3:

(...) ya mesela hastalar eczacısına, kalfasına güveniyor çünkü bütün sırlarımızı paylaşıyor hasta sizinle sonuçta, psikolojik bir etki olduğu için, hasta psikolojisi olduğu için bir şeyler paylaşılıyor, o samimiyet kazanılıyor, ondan sonra o samimiyet suiistimal ediliyor ticari açıdan. Mesela hastanın haberi olmadan ilaç yazılıyor, bunların örnekleri çok karşıma çıktı, mesela bizim hastanede [...] abi var, yaşlı bir hastası ile ilgileniyor, ama gidip hastaya yaramayacak ilaçları da doktora yazdırıyor, kendi sağlık memuru kabini vardı, iğne yazdırıyordu hastanın üzerine kendi kullanıyordu. [Sistem] engelleyemiyor, sistem hâlâ şu an bir şeyleri engelleyemez. Mesela “ilaç takip sistemi” diye bir şey çıkardılar, her ilaca ayrı kimlik verdiler; “karekod” olayı, sistemin öyle pis bir açığı var ki, perakende sattığım ilacı ben İTS [İlaç Takip Sistemi] üzerinden iptal edip ben reçete kullanıyorum. Böyle bir açık var, ilacı perakende olarak satmışsın mesela, İTS [İlaç Takip Sistemi] sisteminden tekrar stoğunu alabiliyorsun, böyle bir açık var, yani bir ilaçtan iki kazanç sağlayabilirsin, bir parası ile satarsın onu hastaya verirsin o karekodu yazdırırsın, bir de SGK’ya [Sosyal Güvenlik Kurumuna] fatura kesersin, bunu hiç engelleyemezler. (...) işi istatistiğe vurdular, işte eczanelere 3 aylık istatistik çıkardılar, şöyle bir incelemeye giriyor eczaneler; sen bugün 50 bin lira SGK’ya ilaç fatura etmişsin, öbür ay 100 bin lira ise bu bunda bir şey arıyor SGK. Böyle bir denetlemeye giriyor, [ama] azar azar bunun kârını yapıyor eczaneler, çoğu eczane.

(...) çünkü işin içerisinde ticaret var, yani hiçbir eczacı ben duymadım ki hasta şikayetini söylüyor; “kardeşim bak evde şunu şunu yap hani iyi gelir sana, ilaç almana gerek yok” demiyor, tavsiyeleri yok. [...] Kendisi olunca; tabi ufak tefek şeyler daha çok, bilgi sahibi olduğu için kendisi evdeki tedavi tekniklerini uygular.

KLF 5:

(...) gördüğümü söylüyorum; benim eczacım mesela bir anne adayı geliyor, mama istiyor ve mama ilaçlarla alakalı olmayan ve eczacının kolay kazanabileceği bir ürün ama eczacımız diyor ki; “lütfen elinizden geldiğince emzirmeye çalışın, mamayı tercih etmeyin”. Benim eczacım böyle, kaç kez şahit oldum, hatta kendisi de söyler; “ben ne kadar kötü bir eczacıyım, kazanacağım müşteriye ne yapıyorum” şeklinde.

[Suiistimal] yapılabilir, bunu kimse de anlamaz, çünkü o karekodu doktor üzerinde gösterirsiniz ya da benim üzerimde, diyelim ki ben antibiyotik aldım, gittim bunu doktora yazdırdım ama kendi antibiyotiğimi başkasına sattım. Yani karekod benim üzerimde görülür ama ilacı başkasına satırım, bu olabilir, duyuyoruz böyle şeyler. Mesela nöbetçiyken gelip hasta bizimle kavga edebiliyor; “ben başka eczaneden anti-deprasanı ücretli aldım”, biz de

diyoruz ki; “nasıl yapıyorlar bilmiyoruz ama bu verilemez”, ücretsiz alınrsa mutlaka reçetelendirilmesi gerekir. (...).

KLF 6:

[Eskiden] karekod sistemi yoktu, eczacı o ilacı satar barkodunu, kutusunu tekrardan sigortaya yazdırıp sattığını da gördüm yani. [...] Mesela şuandaki sistemde, perakende olarak satılmış bir ürünü tekrardan satabilir, yine sigortaya sattığı ilacı hastaya vermediği sürece perakende olarak da verebilir. [...] Perakende olarak düşüşünü yapmayarak yapar yani, sigortadan düşünü yapar, perakende olarak çıktısını yapmaz, parasını alır. (...) çok büyük bir para olmasa da bazı şeylerin ikiye katlanması gibi bir şey, tekrardan satış yapıyorlar.

Yukarıda arz edilen suiistimallere açık bir alanın dışında, yetki ve sorumlukların ifasına yönelik olarak da, pratik anlamda geçerli veya yeterli bir kontrol ve denetim faaliyetinden bahsedebilmek mümkün değildir. Örneğin ECZ 5, eczacıların eczacılık hizmeti verip vermediğinin saptanamadığını ve bunun vicdani bir sorumluluk olarak kaldığını ifade ederken, serbest eczanelerin işleyişini şöyle ifade etmektedir:

[Benim eczacılık hizmeti verip vermediğim] saptanamıyor. Yani bu hizmeti vermeyen bir sürü yer var Türkiye’de. Bunun hasta farkında değil, yani o onun, artık hizmeti verenin vicdani sorumluluğu ile alakalı. Ben her reçetemi günlük incelerim, bugün ne verdiysek mutlaka ki gün içinde bir yanlışlık olduysa hastaya dönmek için, yani bu benim sorumluluğumla alakalı, para kazanmak olarak bakmıyorum kesinlikle. [Sektör genel olarak] böyle değil. Benim eşime kalsa, bana diyor ki; “eğer bu iş mesleki olarak olsaydı senin Kocaeli’nde birinci olman lazımdı” diyor. Çünkü ben bu işi gerçekten emek vererek yapıyorum, tüm günüm buradadır, tek tek reçeteleri kontrol ederim, aslında öyle bir yükümlülüğümde yok yani; kalfayı oturtturup “kontrol et” desem o da biliyor, eder ama mesela çok yakalamışım ki kullanmaması gereken bir ilacı kullanan hastayı uyardığım çok olmuştur. (...). [İnsanlar farkına] varmaz, varmıyorlar. İki yıldır [...] kullanan bir insan daha yakın zamanda geldi, ilaç aldı, bazı ilaçlardan sonra mutlaka ağzını çalkalaması, dişini fırçalaması lazım, bu şeyleri ben kalfalara da bastıra bastıra öğrettim çünkü önemli bir şeydir, adamın hayat kalitesini etkiler, sabah kalktığında sesi kısılır, bazı enfeksiyonlar oluşur, söylerim onu mutlaka. Mesela iki yıldır bu işlemleri yapmıyormuş, kimse söylememiş ona, raporlu kullanıyor, haberi yok ve adamında sesi kısık, yani neden olduğunu da bilmiyor, “ilaca başladım oldu” diyor ama bilmiyor, zannediyor ki ilacın yan etkisi o, bunlar önemli bence hasta için ama hasta bunun farkında olmaz. [Farkına varıp şikayet etse de] bir sonuç çıkmaz, şikayet eder ama sonuç alamaz. Benim danışmanlık dediğim şey tam olarak bu işte. [...] Neden, çünkü birçok uygulama talimatı, SUT’a [Sağlık Uygulama Tebliğine] göre ilaç veriyoruz. Eğer kişi Sağlık Bakanlığına şikayette bulunursa, sonuçta eczacının sözüne karşı hastanın sözü vardır ortada, eczacı “ben bu uyarıyı yaptım” diyor, hasta “yapmadım” diyor, mahkeme ne karar verir bilmiyorum Türkiye şartlarında. (...) [Eczacılar] ayrı oturur eczanelerden, ayrı bir yerdedir, arka tarafta kahvesini içiyordur, çoğu bu şekilde çalışır. [Sebebi] ticari, yani ticari kaygılar. [...] Bence bu insani bir şey, ne meslekle alakası var, yani bilgi bilmek bir şey ifade etmiyor bence, düzgün insan olup onu doğru bir şekilde kullanırsan işe yarar, yoksa bilmenin yani dünyanın en çok bilgisine sahip olurum ama bunu sizin üzerinizde doğru kullanıyorsam neye yarar ki? Bu; insani, vicdani, ahlâki bir şey, bunun öğretimle değil de eğitimle alakası vardır bence ve ben yine o anlamda ailemden gördüğüm eğitimden dolayı böyle olduğumu düşünüyorum. (...) ailemden, çevremden gördüğüm eğitimle alakalı, vicdani sorumluluk bu. [Hukuki bir mekanizma] bildiğim kadarıyla yok. (...) en fazla Sağlık Bakanlığına şikayet olur, Kocaeli Eczacı Odasına olur, onda da bir sonuç elde edilebileceğini zannetmiyorum; şikayet olur, gelinir eczacı ile konuşulur, dediğim gibi hastaya karşı eczacının sözü söz konusudur, burada da nasıl bir yasal işlem yapıyorlar bilmiyorum, bu tarz şeylerde.

ECZ 6, çoğu eczacının eczanede durmadığını ifade ederken, bunun kontrol ve denetiminin pratik

yönünü de şöyle açıklamaktadır:

Düzenli bir şekilde denetimler oluyor diye biliyorum. Bende eczanedeyken bir kaç denetim geçirdim, eczanede değilse eczacı nasıl işler çok bilmiyorum açıkçası. Herhâlde ondan bir sorumlu isteniyor ya da bir bahane. Çünkü vergi ödeme durumu olabilir, bankada işi olabilir, eczane ile ilgili işi olabilir. Onunla ilgili sanırım bir gerekçe isteniyor, daha sonrasında da gerekli işlemler yapılıyor ama bir saat uğrarım, duruma bakarım çıkarım” gibi durumlar da aslında meslek açısından bize öğretilen ve öğrettiğimiz şekliyle doğru bir davranış değil ama Türkiye’de görülen şu ki; [eczananın] başında duran eczacı az denecek bir durumda.

KLF 4 eczanelerin kontrol ve denetim açısından pratikteki işleyişi şöyle ifade etmektedir:

[Yetki düzenlemeleri] Saçma. [...] Sağlık Bakanlığı biliyordur bunu, göz ardı ediyordur, geldikleri zaman eczacı eczanede olmuyor, arıyordur geliyor, ondan sonra başlıyorlar işleme. (...) çünkü herkes olayın farkında. [...] “Eczacın nerede” diyor mesela, atıyorum “bankada” diyorum, “ara gelsin” diyorlar, yarım saate geliyor eczaneye. Artık “yasal” gözüyle bakıyorlar, göz ardı ediyorlar. [Eczacım izine çıktığında] “izinli” diyorum, “ne zaman gelir” diyorlar, o zaman geliyorlar, “o zaman yaparız denetlemeyi” diyorlar, artık arkadaş olmuşlar birbirleriyle, sağlık müdürlüğüyle. (...). Denetçiler kışın gelir, yazın gelmezler, eczacılar yazın tatile çıkarlar.

KLF 6 muvazaa eczanelerin kontrol ve denetimine ilişkin olarak şu örneği vermektedir:

Yıllarca [muvazaa eczane] yürüten yerler biliyorum, İstanbul’da bile sıkıntı yaşamadılar, demek ki olabiliyor; çarşının göbeğinde, merkezi bir yerdedi, kullanılan eczacı diplomasında eczacı 80 küsur yaşında ve bu işi buradan kalfalar yürütüyor. [...] Tabi ki biliniyor, şikayet ediliyor ama bir şey çıkmıyordu. [Şikayet eden] tabi ki diğer eczacılar, rekabet olayı da vardı ama sonuçta bir şey çıkmadı, hâlâ da bildiğim kadarıyla devam ediyor.

Kendileriyle mülakat yapılan tabip ve hemşireler de, kendi sorumluluk sahalarındaki faaliyetler itibariyle; sanılanın aksine, sağlık hizmetlerinin yönetim örüntülerinin ticari kaygı, kâr, çıkar, rekabet gibi dinamiklerle şekillendiğini yönünde yorumlarda bulunmaktadır. Bu kapsamda, tabip ve hemşireler, devlet hastanelerinde uygulanan performans sistemi ve özel hastanelerdeki ticari mekanizmalarla birlikte, çalışanların hastanelerin gelir ve hizmetleriyle ilişkilendirildikleri sistemlere işaret etmektedir. Tabip ve hemşirelerin bu konu ile ilgili görüşleri itibariyle dikkat çeken en önemli husus olarak; eczacılık ve serbest eczane örneklerinde kısmi olarak kendini gösteren uzmanlık kültürü, bu alanda kendini daha dramatik olarak göstermektedir. Bu anlamda, bahsi geçen dinamiklerin uzmanlık sistemi altında profesyonel bir kılıfa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin TBP 2, maddi ve ticari kaygılar nedeniyle yapılan suiistimalleri, bunların profesyonel işleyişini ve bu duruma dair yorumunu şöyle ifade etmektedir:

Gereksiz ameliyatlar olur, özellikle de özel hastanelerde piyasa baskısı nedeniyle belli bir ciroyu tutturması gerekmesi sebebiyle gereksiz ameliyat sayısı fazla; göz ameliyatı, özellikle de hızlı yapılacak basit işlemler gibi görünen göz ameliyatları, diz ameliyatları, herkeste protez var, mesela herkesin safra kesesi yok, müdahale edilmesi gerekmeyen böbrek taşlarına normal 3 seans kırıldıysa kırılıyor böbrek taşı ama 30 seans böbrek taşı kırılan insan var, böbreğe de zarar veriyor. [...] Aslında [bunların yapılmaması gerektiği] kılavuzlarda bellidir, bilimsel olarak bellidir, bazı farklı yorumlar vardır, uç noktalarda şeyler olduğu zaten belli, suiistimal olduğu belli oluyor. [...] Suiistimal eden insanlar var ama onları da çok eleştirmiyorum, çünkü bunlardan hoşlanan bir hasta grubu da var. Hani onların da ona denk geldiğini düşünüyorum, ne kadar iyi niyetli söylesen de o şarlatan grubuna daha böyle prezentasyona önem vermesi ve benzeri, sen belki 300 liraya yapacaksın ama o 2000 liraya

yapınca “o daha iyi doktor”. Öyle bir anlayışta var piyasa şeyine bağlı, hastalar da var, onların ona müstehak olduğunu düşünüyorum.

TBP 3 devlet hastanelerinde uygulanan performans sistemi ve özel hastanelerdeki ticari kaygılar nedeniyle bireylerin çıkarları uğruna toplum sağlığının profesyonel olarak nasıl suiistimal edildiğini şöyle ifade etmektedir:

Şu sistemde [suiistimal] var, mesela performans sistemi çıkmadan önceki ameliyat sayısı ile çıktıktan sonraki ameliyat sayısı arasında 10 kat fark var; bu tıbbi olarak açıklanacak bir şey değil. Tabi bunların endikasyonlu [tıbbi açıdan gerekli] olanı da endikasyonsuz olanı da vardır. [...] Kimse tespit etmek istemez, çünkü sistem işlediği müddetçe, hasta memnun olduğu sürece kimse bir şey istemez.

Şimdi şöyle mesela bütün şey yine performans sistemine geliyor, mesela benim bildiğim özel hastaneler, patronları doktorlara şu telkinde bulunabilirler; “hastaneye para kazandırın” diyebilirler. Bekleyerek tedavi olması gereken hastalar veya takip edilecek hastalar ameliyat edilebilir veya anjiyo edilebilir, mesela hastaya tıbbi olarak yanlış mıdır? Yanlış olmayabilir, belki literatürde vardır, yüzde bir iki ihtimal, yapılabilir yani .

TBP 5 çalışanların kazançlarla ilişkilendirildikleri sistemlerle birlikte, tıbbi gerekliliklerin suiistimal edildiğini şöyle ifade etmektedir:

(...) insanlar da para kazanmak ister, o ayrı bir şey ama sen insanları doğru düzgün tedavi edebildiğin sürece mantıklı bir para kazanacağın bir yön var ya da çok girişim yapıp çok para kazanacağın bir yön var. Devlet olarak bu yöne yönlendirirsen, insanlar; “tamam ya, zaten çok fazla ameliyat yapsam da büyük bir fark olmayacak, ben endikasyonlu [tıbbi açıdan gerekli] ameliyatları yaparım gerisine karışmam” der, çekilir ama sen dersin ki “çok ameliyat yaparsan çok para vereceğim”; “yaparım lan ne olacak” deyip günde bir sürü ameliyat yapar mı yapar. Bu iş böyle dönüyor.

HEM 8 maddi kaygılar nedeniyle hastalara müşteri gibi bakıldığını ifade ederken, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Eskiden acile gidiyorsun doktor belki yüzüne bile bakmıyordu, “yarın çocuk doktoruna getir” diyordu, şimdi her gelen hasta bir müşteri gibi; “serum da takalım, EKG’de çekelim, tomografiye de gönderelim”. Bunların hepsi döner [sermaye geliri] onlar için, ekstra puanlar, bonus topluyor bu şekilde; gereksiz. Ben mesela tomografi çekilmesi taraftarı değilim, MR çekilmesi taraftarı değilim, bunların hepsi radyasyon. [...] Tabi biz kendi kendimize konuşuyoruz; “bak yine mahvetti hastayı”.

HEM 9 tıbbi gerekliliklerin aksine, maddi kazanç ve beceri kazanmak için yapılan suiistimalleri şöyle ifade etmektedir:

Mesela iki grup doktor tanıdım; birisi para için yapar, birisi de kendisini geliştirmek için yapar. Bu döner sermaye, puanlama şeyi çok değiştirdi doktorları; bu yapılıyor. [...] Mesela ameliyata alınmaması gerekirse de alınıyor ama alınıyor ameliyata, benim sahit olduğum apandisit mesela kuş dediğimiz apandisit çıkıyor [yani apandisit değil]; ya çok da çıktı öyle. [Bunları hastalara] demiyorlar. (...).

Yukarıdaki örneklerde beliren; ticari kaygı, rekabet, çıkar, kâr gibi dinamiklerin uğruna uzmanlık sistemi ve profesyonel işleyişlerin araçsallaştırılabilme hassasiyetinden kanaatle, sağlık hizmetleri alanındaki uygulamaların rasyonel, profesyonel, pozitivist ve hata kabul etmez görüntüsünü farklı bir gözle de sergileyebilmek mümkündür. Kendileriyle mülakat yapılan tabip

ve hemşirelerin, yapılan işin kontrol ve denetim niteliklerine dair verdikleri örneklere bakılacak olursa; ilgili alandaki birçok uygulama takımının, teorik anlamda rasyonel ve sınırları belirli, pozitivist bir niteliğe haiz olmakla birlikte, pratik manada birçok gayrimakul suiistimal, hata ve kusur ile malul olduğu ifade edilebilir.

Bununla birlikte, tabip ve hemşirelerin icra ettikleri faaliyetlerin kontrol ve denetimine ilişkin olarak; tabipler açısından uzmanlık kültürünün ve profesyonel bilginin öne çıktığı ve suiistimal, hata ve kusurların bunlarla birlikte daha kolay şekilde kapatılabildiği, hemşireler açısından ise daha kolay biçimde kontrol ve denetime tabi olan fakat yine de hata ve kusurların kapatılabildiği örüntü biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumun farklı meslek gruplarının rasyonel iktidarla farklı eklemleşme biçimlerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Hemşireler de profesyonel bir faaliyet icra etmekle birlikte, rasyonel yetki, sorumluluklar ile kontrol, denetim ve yönetim nitelikleri itibariyle; uzmanlık sistemi açısından rasyonel iktidarla daha kırılğan bir eklemleşme biçimine sahiptir. Fakat hemşirelik açısından da, diğer insanlara nazaran, teknik ve profesyonel hususiyetler itibariyle rasyonel iktidarla eklemleşen bir yön bulunmaktadır. Nitekim birçok hata ve kusur, tabip ve hemşirelerin malumu olduğu hâlde birlikte kapatılmaktadır. Suiistimal, hata ve kusurların kapatılmasına yönelik temel dinamikler; “meslektaşlara yönelik korumacılık”, “ekip ruhu”, “çalışma ortamından kaynaklanan işbirliği ve dayanışma ilişkileri” ve “çıkar ilişkileri” olarak soyutlanabilir.

Bu çalışmanın konusu dâhilindeki temel odak itibariyle dikkat çeken husus ise; tabip ve hemşirelerin, faaliyetlerin teorik statüsü ile pratik statüsünü farklı bir çerçevede yorumlamak suretiyle rasyonel ve modern nitelikteki krizlere işaret etmesidir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, tabip ve hemşireler, kontrol ve denetim açısından; bir taraftan aynı sektör içerisinde çalışanların kolayca fark edebilecekleri dramatik suiistimal, hata ve kusurları anlatırken, diğer taraftan ilgili suiistimal, hata ve kusurlara dair hiç de rasyonel olmayan meşruiyet dayanaklarına başvurmaktadır. Örneğin, şahit oldukları hata, kusur ve suiistimaller çerçevesinde daha ziyade bunları kapatıcı yönde hareket edildiğini ifade ederken, bunları rasyonel hukuk sistemine ya da rasyonel kontrol ve denetim mekanizmalarına havale etmek yerine; ya subjektif vicdani mekanizmalarla, ya ekip olmaktan ileri gelen dayanışma ve işbirliği ilişkileriyle ya da sektörel (mesleki) empati ile bunların üstünü kapatan yaklaşımlar sergilemektedirler. Bu noktada, hem risk, korku, sağlık, güven gibi konularda diğer insanların gözündeki tablodan farklı bir tabloyu betimlemekte, hem de rasyonel kurallara karşı, rasyonel veya profesyonel olarak nitelendirilemeyecek yaklaşımlar sergilemektedirler. Bu modern-rasyonel bir krizdir ve profesyonel bilginin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkındaki tartışmadan daha ziyade, pratik yeterliliği açısından göreceli meşruiyeti ve makuliyetinden kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen kriz,

faaliyetlerin teorik ve pratik statüsünün farklı yönleri itibariyle görülebileceği gibi, meslek mensuplarının profesyonel ve profesyonel olmayan ilişkilerinin farklı yönlerinde de görülebilir.

Örneğin TBP 4 kendi annesinin başına gelen bir olay üzerinden bazı suiistimallerin olabileceğini şöyle değerlendirmektedir:

Yani benim başıma gelmişti, annemi endikasyonu [tıbbi açıdan gerekli] olmadığı hâlde anjiyo yapmak istemişti bir tane doktor. [...] Ya belki endikasyonunun olup olmaması bazı durumlarda çok başa baş gidiyor olabilir, ince bir çizgi kalıyor olabilir de, bazen de çok belli oluyor. Annemde [bir kalp hastalığı] vardı, normaldeki yaklaşım herhangi bir [ilaç] ya da işte herhangi bir anti-aritmik [ilaç] verip takip etmek, hemen anjiyo falan gereksiz, yüzde bir-iki ölüm riski olan bir girişim anjiyo, yaptırmadık ama mesela annemin ailesinde doktor, yani ben doktor olmasaydım muhtemelen yaptıracaktı. (...) yani demek ki oluyor, o doktor demek ki bunu yapıyor. [...] Yani şey için yapıyor, muhtemelen puan kazanmak için, devlet hastanesi puan usulü işlediği için.

TBP 4 yukarıdaki örneğe ilişkin olarak annesini anjiyo yapmak isteyen doktora yönelik olarak “o... çocuğu, ben olmasam annemi anjiyo yapacaktı” diye meslektaşının annesine sövmek suretiyle tepki gösterirken, yanlış teşhisle gereksiz yere ameliyat edilen veya ameliyatta karnında tıbbi malzeme unutulmuş hastaların durumlarına yönelik olarak, mesleki konumu itibariyle daha empatik veya sübjektif yaklaşımlarda bulunmaktadır:

[Apendisit olmadığı hâlde yanlış teşhis konulmuş ameliyat edilen hastalar kapsamında] Hastalara farklı anlatılıyor olabilir, evet, yani işte “bulgular apandisiti gösteriyor” falan şeklinde deniyordur yani, hani “biz tam karar veremedik, arada kaldık” falan diye değil de; bunlar hani söyleyiş biçiminize göre tavırlar değişeceği için. [...] Hastaya apandisit olmadığı muhtemelen söylenmiyordu. [...] Yani söylemeye gerek yok mantiken. [Çünkü] gereksiz problemlerle uğraşacaksınız sonra, hani “apandisit değilmiş de almışlar” falan filan, yani siz sonuçta onu yaptıktan sonra işinize devam edeceksiniz, neden bir sürü problemle uğraşsınız, hastaya bir faydası var mı; yok. (...). Hasta, çoğu zaman hasta bundan anlamayacağı için, tartışsınız hastayı, sosyokültürel düzeyini, anlamayacaksa onun için en iyi olanı yapmaya çalışıyorsunuz yani.

Bu konuda iki farklı bakış var, hasta tarafından bakarsanız sizin hayatınızı etkileyen çok büyük bir olay, karnınızda bir şey bırakmışlar falan, hani yapılmaması lazım size, haklısınız ama doktor tarafından bakıldığında; siz de insansınız, her gün ameliyata giriyorsunuz, illa ki hata yapacaksınız. Bu yüzden hayatınızın olumsuz yönde etkilenmesi hak ettiğiniz bir şey değil gibi geliyor sanırım. [...] Yok; anlamayacağından değil ya, az önceki dediğimiz gibi kendinize göre bir adalet çerçevesi oluşturmuşsunuz, tamam, hayatınıza devam edeceksiniz, bir hata yapmışsınız falan, bunun sonuçları mesela şey, nasıl diyelim; sizin hayatınızı çok zorlaştıracak yani.

HEM 2 faaliyetlerin teorik ve pratik yönlerinin farklılığına dair olarak şu örneği vermektedir:

Yani ne olabilir; mesela en basitinden hasta dönmeyecektir, hasta arrest olmuştur [yani solunumu ve kalbi durmuştur], müdahale edilir gibi gösterilir ama edilmez, mesela öyle durumlar olduğu oluyor. [...] Teorik olarak hastaya ne olursa olsun 45 dakika müdahale edilmek zorunda ama bazı durumlarda işte hasta dönmeyecektir (...) ama hastaya 45 dakika müdahale etmenin hastaya eziyet etmekten başka hiç bir amacı yoktur mesela [...] Hasta yakınlarına böyle diyemeyeceğin için mecburen onu göstermek zorunda kalırsın yani [yani yapılmış gibi kayıt altına alırsın].

HEM 8 kendi yaşadığı suiistimal, hata ve kusur içeren faaliyetlerden bir tanesini şöyle

anlatmaktadır:

Mesela kolu kırık çocuğun, ameliyata giriyorlar, çocuğun kolunu mahvediyorlar. [Çünkü, doktor] beceriksiz, olmuyor, yani uç uca gelmiyor, delik deşik ediyorlar, herkes yapacak diye bir şey yok, cerrahi çok farklı bir branş, bence el becerisinin kesinlikle olması lazım. Ben ağladığımı biliyorum, “yeter artık yapmayalım ne olur bırakalım“ dedim. (...) çünkü o çocuk sakat kaldı, yani öyle bence, sonrasını görmüyoruz ama belli. [...] Ya resim çizmek gibi düşünün, kimileri yeteneklidir, çok güzel resim çizer, kimisinin eline de kağıt-kalem verirsiniz karalar bırakır, ne yapacaksınız; adamın elinden tutup zorla güzel resim çizdirmeye çalışsan da adamda yetenek yok, nasıl yapacak? (...). Gözümünden yaşlar geldi, “doktor bey bırakalım artık, lütfen yapmayalım” diyorum. Benim bir arkadaşım ağlaya ağlaya ameliyatı bıraktı çıktı, yani “lanet olsun” dedi, o şekilde o ameliyatı hâlâ devam ettirip beceremediği için ve doktorun da yüzüne bunu söyledi yani. [Doktor] “ya ablacım”, çok pişkinler ya; “ablacım işte bu kadar oluyor” falan diye geçiyor.

HEM 8, bu ve bunun gibi birçok durum hakkında hastalara ve hasta yakınlarına bilgi verilmediğini söylerken, kendi başına böyle bir şey geldiği takdirde sorumluların tamamına dava açacak olduğunu belirtmektedir. Kendisinin de yer aldığı bir başka hatalı ameliyata ilişkin olarak, durumu hasta yakınlarından saklamanın daha mantıklı olacağını ise şöyle ifade etmektedir:

(...) şu var, orada neler yaşadığımızı biz biliyoruz, yeri geliyor 8 saat hiç çıkmadan ameliyathane, bir de steril bir şekilde hiç bir yere dokunamıyorsun mesela alnın kaşınıyor dokunamıyorsun bile, o şartlarda 8 saat; susuyorsun, acıkıyorsun, Ramazanda biz çok ezan okunurken ameliyathanede ameliyat yaptık, sayım yapıyorsun, unutabiliyorsun, fark etmeyebiliyorsun, bunu nasıl anlatabilirsin ki, o yüzden saklamak daha mantıklı bence.

TBP 2, yaşadığı bir örnek üzerinden hataların nasıl profesyonel bir şekilde kapatıldığını, hastalara bu konuda niçin bilgi verilmediğini ve hekimlerin mesleki empatisini şöyle ifade etmektedir:

(...) mesela hastaya bir MR, tomografi çektiğin zaman o yazıları onu raporlayan radyoloji doktoru da “gossipoma” şeklinde raporluyor onun hastalığını [yani geçmişteki bir ameliyatta karnında tampon unutulmuş hastanın durumunu], öğrenince kompres [tampon] yazmadığı için bizim açımızdan da sıkıntı oluyor; “işte böyle bir parça oluşmuş, apse oluşmuş” [hastaya böyle demek zorunda kalıyoruz]. [...] Doktor değilse, sağlık personeli değilse anlamaz [hastalar]. [Çünkü] kaldırması zor biraz hastanın, o yüzden böyle problemlerde söylenmiyor, söyleneceğini düşünmüyorum yani. [...] Evet, kapatıcı davranılır daha çok, suçlayıcı değil, meslektaş kapatıcı davranılır. Çünkü şöyle düşünülerek; yani bu şeylerin çoğunlukla doktorun yüzde yüz hatası olduğu şeylere rastlamadım, daha çok hastanın yorumu ile doktor bana böyle yaptı gibi durumlarla bu tip suçlamalar oluyor ama bu işlere kendi başına geleceğini düşünerek hekimler de “aynı pozisyonda ben de olabilirim” diyerek çoğunlukla kapatıcı davranıyorlar.

Yukarıdaki örnekle birlikte, TBP 2 buna benzer suiistimal, hata ve kusur içeren tıbbi faaliyetler itibarıyla, hastalara üzüldüğünü fakat uyarmadığını ama akrabalarını uyarabileceğini dile getirirken, profesyonel sağlık hizmetleri kapsamında “güven” hususunu diğer insanlardan farklı olarak şöyle değerlendirmektedir:

[Üzüldüğüm hastalar] oluyor tabii; çok oluyor. Ama söylemiyorum çünkü o [hastalar] genelde hoca kesimine gidiyor ona güvenerek. Benim kendi akrabam olsa gitme derim ama adam gitmiş. (...) bu çok güvendiği güven; bazı insanlara gereksiz güven, yani şimdi siz ne dersiniz deyin zaten hani üstü kapalı olarak bazen gitmemesi gerektiğini söylüyorum ama çok nadiren; “bu işin erbabı bu adamdır” diyorum. Çünkü bilinçsizlikle, cahillikle, yoksullukla olan hastalara yardımcı oluyorum ama bazen gereksiz güven, “o hoca ne diyorsa

doğrudur” ve saire onlara yapacağım pek bir şey yok yani.

HEM 9, aşağıdaki örnekte, aynı hastanede birlikte görev yaptıkları ve ameliyat sonrasında hastane enfeksiyonundan dolayı ölen sağlıkçı bir arkadaşının hikâyesini anlatmaktadır. HEM 9 bu olaya çok üzüldüklerini ama hiç konuşmamayı tercih ettiklerini ifade ederken; uzmanlık kültürü, iktidar ilişkileri ve ekip ruhu gibi dinamiklerle olayın nasıl kapatıldığını şöyle ifade etmektedir:

[Hata olursa] Direkt kapatıyor konuyu, [çünkü] meslektaşları sonuçta. [...] Gördüm; hasta ex oldu hastane enfeksiyonundan, hem de çok sağlıklı bir adamdı, çok basit bir ameliyattı, kapalı bir ameliyattı, taburcu olmuş hasta 3 gün sonra ateşleniyor ve ex oluyor, hemen bir heyet kuruldu diğer hastaneden. [...] Ex olunca hemen araştırmaya girildi, diğer hastaneden doktor arkadaşımız geldi; “olabilir böyle bir şey” dedi, kapattı, aslında öyle olmaması gerekiyor, hastane enfeksiyonundan bir hasta ölüyorsa orada ciddi bir sorun vardır demektir. [...] “Ölmüş ama böyle bir şey olabilir” demedi de şöyle dedi; hani bilirsiniz ya açık kapılar vardır, o açık kapıdan girilir başka bir yere götürülür. “Hastanede olmamış evde olmuş” diyor, orada açık kapıyı buluyor, giriyor, konu çok farklı bir yere geldi. [...] Ama işte o açık kapı olduğu için diyorlar ki; “evde iyi bakım olmadı, o yüzden öyle oldu”, oysa enfeksiyonu almış oluyor hastanede, 24 saat sonra aktifleşiyor, ateşleniyor hasta, böyle. [...] Çünkü eğitimde böyle diyorlar, “ilk 72 saat içinde oluşan enfeksiyonlar hastane enfeksiyonudur”. [Doktorlar da] biliyorlar ama işte oradan giriyorlar buradan giriyorlar, “tam bilemeyiz” diyorlar, saatlerle oynuyorlar; “72 saat mi, 73 saat mi?”. (...). “Beyler bu böyle değil aslında şöyle desem” biterim. [Çünkü], önce o insanlar benim dostlarımdı, sonra meslekten vazgeçmem için her türlü şeyler yapılırdı. (...) doktorlar “sen kimsin” der bana.

Yukarıdaki örneğe benzer birçok örnek veren HEM 9, kendi yakınları söz konusu olduğunda nasıl davranacağını ise şöyle ifade etmektedir:

[Kendi yakınlarım söz konusu olursa] bu işin içinde olduğum için daha fazla tedirgin olurum. [...] Biraz yönlendirmeye çalışırım, mesela anneme “diz ameliyatı” dediler, “biraz ağırdan alalım anacığım, bekleyelim” dedim, “başka hekimin de görüşünü alalım”, böyle böyle, yavaş yavaş uzatıyorum.

HEM 3 yaşadığı bir örnek üzerinden, hataların nasıl kapatıldığını şöyle ifade etmektedir:

Başka bir yerde yaşadım, başka bir klinikte arkadaşım ağır kesici diye maalesef ampuller [ilaç şişeleri] birbirlerine benzediği için kalp ilacı yapmış hastaya; 3 tane. Hastaların hepsinin pat pat pat tansiyonları yükselmiş, koşarak geldi, beni de çağırdı, yardım ettim ben de. Neyse toparladık hastaları, önemli bir şey olmadı hastalarda, yüksek tansiyon problemleri oldu tabii. Hastalar ve hasta yakınları bu konuda gayet rahatsız oldular, anladılar bir şeyler yolunda değil ama hekim, o günkü uzman hekim ve asistan hekim direkt “ilacın yan etkisi” diyerek hemşire arkadaşları korumaya aldılar, söylemediler.

TBP 5 tabiilerin faaliyetleri itibarıyla profesyonel açıdan suistimale açık alanı, uzmanlık sistemi ve profesyonel bilginin nasıl araçsallaştırıldığını ve profesyonellerin diğer insanlardan farklı bakış açısını şöyle ifade etmektedir:

(...) halk neyin yanlış neyin doğru olduğunu anlayamıyor, hata yapılan adam anlamıyor ki kendine hata yapıldığını. (...) dışarıda muhtemelen ilaçla tedavi edilebilecek bir prostat rahatsızlığı hemen “hadi olmaz, hemen ameliyat etmek lazım, tıkanır kalırsın” diye yaparlar, yani olabilir. Hasta işte anlayamaz bunu, ben sana desem ki “böbreğinde tümör var, almam lazım”, sen başka bir doktora görünmezsen “hayır” diyemezsin ki bana, elindeki tahlile bakıp anlayabilir misin bunu?

TBP 3 bazı hataların olabileceğini ve bunların söylenemeyeceğini ifade ederken, bu durumu

sübjektif bakış açısıyla şöyle meşrulaştırmaktadır:

Vardı, mesela kimsenin Allah başına vermesin ama, başka bir klinikteydi, sağ böbrek yerine sol böbreği açmışlar ama Allahtan hiç bir işlem yapmamışlar, fark etmişler, büyük bir hata. [...] Açık cerrahi olduğu için sonuçta belli, genelde kapalı ameliyatlarda olan bazı şeyler söylenmeyebilir, eğer tamir edildiyse söylenmeyebilir. (...) o işlem yapılırken o tür bir şey olabilir zaten, mesela bir yol çalışması yaparken ağaçları kesiyorsun yolu açmak için, burada da normal bir şeyi alabilirsin, bazen çok basit de olur, bazen şiddetli de olabilir.

HEM 2 kontrol ve denetimin pratik niteliklerini ve bu açıdan doktorlarla hemşirelerin farkını şöyle değerlendirmektedir:

Ya mesela şöyle, hastaya yapılacak bir ilaç yapmışım ben, oraya kaydetmişim ama o ilacın hastaya yapılmaması gerekiyormuş mesela, hastanın tansiyonu düşmüş, nabızı düşmüş ama orada benim kayıt altında saatim, parafim hepsi yazıyor, mesela hastaya ilacı nasıl şekilde uyguladığım yazıyor, sonuçta bunu kayıt altına almışım ben, oradan kontrol edilebilir. [...] Doktorlarda böyle bir şey yok ki, yani order veriyorlar ama sözel order diye bir şey var yani, atıyorum ilacı bana “yap” demiştir, ben yapmışımdır, hemşire gözlemine kaydetmişimdir mesela, ama bunu ordera dökmediği için, sözel order olduğu için hani birçoğu yapmaz ama yapabilir; “ben öyle bir şey demedim” diyebilir mesela. Doktorlarınkinin çok kontrol edilebildiğini düşünmüyorum. [...] Kimse kontrol edemez demiyorum ama mesela senin yaptığın bir uygulamayı sen örtbas edebilirsin, yanındaki seni ihbar etmediği sürece örtebilirsin yani. [...] Biz de ister istemez, biz doktorları şikayet ediyor muyuz; grubuna göre, şu ana kadar benim, bu ekip işi olarak düşünün, genelde %90 bu tür şeyler örtbas edilir, çok böyle inatlaşma olmadığı sürece ya da yani mesela hasta yakını karşılaşmadığı sürece genelde örtbas edilir. (...).

Hülasa, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim ilişkileri rasyonel yasa ve kurallarla belirlenmektedir. Rasyonel yasa ve kurallar bu yönüyle bireylerin hayat fırsatlarını belirlemekle birlikte, rasyonel eğitim sisteminin olmadığı gibi, rasyonel yasa ve kuralların da pratik yeterliliği yoktur. Bu kapsamda, rasyonel yetki ve sorumluluklar, pratik yönü itibariyle, toptan ya da kısmi yetki ve sorumluluk devirleriyle birlikte geçersiz kalmaktadır. Yine, rasyonel yönetim örüntüleri, pratik yönü itibariyle; ticari kâr, çıkar, rekabet gibi dinamiklerle aşındırılmaktadır. Rasyonel kontrol ve denetim örüntüleri ise, pratikte; hata, kusur ve suiistimallerle maluldür.

Yukarıda belirtilen hususları, çağdaş tabakalaşma kuramlarıyla açıklayabilmek mümkün değildir. Nitekim bireylerin yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim ilişkileri itibariyle ortaya çıkan temel yön, rasyonel nitelikleridir. Basit bir örnek ile ifade etmek gerekirse, eczacının eczaneye sadece imza atmak için geldiği ve eczane kalfası tarafından işletilen bir serbest eczanede, eczane kalfasının aylık geliri 2 bin lira iken, eczacının ki bunun 5 katı olabilir. Bu itibarla, hayat fırsatlarını belirleyen temel husus eczacıyla eczane kalfasının rasyonel iktidarla farklı eklemleşme biçimidir. Konumlarla hayat fırsatları arasındaki ilişki, pratik yönü itibariyle, taksonomik ya da arızı bir ilişki biçimidir. Yine eğitimle konumlar arasındaki ilişki de taksonomik ya da arızı bir ilişkidir. Örneğin, biyoloji öğretmenin hemşire olduğu bir sisteme ilişkin olarak yapısal-işlevselci bir açıklama getirmek, yalnızca teorik olarak bir işlev arz eder ve

rasyonel iktidarı meşrulaştırır. Yani, rasyonel iktidarının kurumları açısından, rasyonel eğitim sistemi ile rasyonel yasa ve kuralların pratik yeterliliğinin sorgulanmaksızın eğitim ile yetki, sorumluluk, kontrol, yönetim ve denetim örüntülerinin bireylerin hayat fırsatları ya da elde etikleriyle ilişkilendirilmesi, yapısal-işlevsel bir açıklamadır. Böyle bir açıklamaya istinaden, toplumsal kapanma stratejilerinin ve sınıfların ilişkiselliğinin sorgulanması, yalnızca teorik anlamdaki bir çatışma ya da işlevi tespit edebilir. Bu bağlamda, sınıfların yeniden üretilebilmesi hususunda profesyonel kapanma stratejileri ve rasyonel iktidarla tamamlanması açısından sınıfların ilişkiselliği sorgulanmalıdır. Araştırmanın müteakip bölümünde profesyonel kapanma örüntüleri ele alınmaktadır.

7. BÖLÜM

PROFESYONEL KAPANMA ÖRÜNTÜLERİ

Kamu ve özel otorite ilişkilerinin giderek bürokratikleşmesi ve uzmanlık bilgisinin artan önemi Weber (2005; 2012a; 2012b)'den beri tefrik edilen bir unsurdur. Weber (2012b, s. 319)'in ifade ettiği gibi, bir egemenliğin meşrulaştırılması teorik bir meseleden daha ziyade herhangi bir iktidarın ya da hayat avantajının kendini haklılaştırmasına dayanır. Gücü meşrulaştıran inançlar otorite sisteminin istikrarını belirler.

Araştırmanın önceki bölümlerinde, çağdaş tabakalaşma kuramlarının önermeleri itibariyle, istihdam edilen unsurların pratik yetersizliği ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte, eşitsizliklerin yeniden üretilebilmesi ve idame ettirilmesi hususunda kapanma stratejilerinin profesyonel yönü daha önce sorgulanmamıştır. Teorik gerçekliğin artan hâkimiyeti, modern-rasyonel nitelikteki krizlerin mevcudiyeti, konumların ve hayat fırsatlarının taksonomik yönüne istinaden profesyonel kapanma örüntülerinin sorgulanmaya muhtaç olduğu aşikârdır. Araştırmanın bu bölümünde; rasyonel örüntüler, kendini krizlerle de gösteren modern-rasyonel unsurlar ile profesyonel bilgi ve uzmanlık sistemi itibariyle, toplumsal kapanmaların profesyonel yönü ele alınmaktadır.

Bu kapsamda, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, kendileriyle mülakat yapılan farklı meslek grubu mensuplarının, kendilerinin hayat fırsatlarını belirleyen hak ve yetkiler söz konusu olduğunda, pratik yetersizliklere rağmen rasyonel örüntülere başvurduğu görülmektedir. Rasyonel örüntülerin pratik yetersizliğinin bahse konu olması durumunda ise, kendileri dışında gelişen; bürokratik ve yapısal engelleri vurgulamaktadırlar. Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, aynı zamanda; risk, korku, toplum sağlığı, güven, uzmanlık, uzmanlık eğitimi gibi hususları da dayanak olarak istihdam etmektedir. Hayat fırsatlarındaki farklılaşmaya ilişkin olarak, sadece tabipler ve eczacılar değil, diğer meslek mensupları da kendi konumları açısından benzer nitelikteki yorumlarda bulunmaktadır. Bu itibarla, hayat fırsatları açısından, sadece göreceli olarak daha avantajlı konumlara sahip olan meslek mensupları değil, tüm meslek mensupları rasyonel iktidarla tamamlanmış unsurları istihdam etmektedirler. Bununla birlikte, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin çoğu, farklı meslek gruplarının hayat fırsatlarının meşrulaştırılması adına istihdam ettiği unsurların pratik yetersizliği itibariyle gayrimakuliyetine işaret etmektedir. Yani, karşımıza tüm meslek grubu mensuplarının yapısal anlamda yeniden üretimine katkı sağladığı fakat mesleklerin rasyonel iktidarla eklemleşme derecesine bağlı olarak farklı şekillerde ödüllendirildiği bir tablo çıkmaktadır.

Eczacılık ve daha çok tabiplikte, rasyonel iktidarla eklemleşen bir uzmanlık kültürü ortaya çıkarken,

diğer meslek gruplarına istinaden ise, en dramatik boyutunu hemşirelerde gösteren irrasyonel beklenti söylemleri ortaya çıkmaktadır³¹. Bu tabloyla birlikte, profesyonel kapanma stratejileri açısından, tabipler ve eczacılar açısından araçsallaştırılabilir ya da istismara müsait bir alanla birlikte; ilgili mesleklerin yetki, yönetim, denetim, kontrol ve karar alma mekanizmalarında daha etkin olduğu ve rasyonel iktidarla birlikte bunun yeniden üretildiği belirtilebilir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, mesleklerin rasyonel iktidarla farklı eklemleşme dereceleri, yalnızca yapılan işin mahiyetiyle değil, daha ziyade, farklı mesleklerin icraatlarına ilişkin olarak toplumsal veya yapısal söylemlerle şekillenmektedir. Örneğin hemşireliğin profesyonel bir meslek olduğu doktorlar tarafından da kabul edilmekle birlikte, hemşirelik mesleğine ilişkin toplumsal veya yapısal beklentilerin daha ziyade; şefkat, ilgi, sevgi, empati, fedakârlık vb. gibi irrasyonel ya da duygusal örüntülerden mürekkep olduğu, hem hemşireler hem de doktorlar tarafından ifade edilmektedir. Fakat rasyonel iktidarın çıktıları açısından, duygusal emek ile profesyonel emeğin farklı şekillerde ödüllendirildiği aşikârdır. Bu anlamda, rasyonel iktidar altındaki pozitif ayrımcılık uygulamaları, mesleklerin toplumsal cinsiyetlenmesiyle birlikte profesyonel kapanma stratejileri açısından negatif bir yön teşkil edebilir. Yani, toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar söylemi değişmedikçe, pozitif ayrımcılık stratejileri de profesyonel kapanmalar için elverişli bir alan oluşturabilir ve eşitsizliklerin yeniden üretilebilmesini sağlayabilir. Bu mekanizmanın tersini tabiplikte görebilmek mümkündür. Hemşireliğin aksine, tabiplik mesleğine ilişkin toplumsal veya yapısal beklentiler daha rasyonel olmakla birlikte, aynı zamanda bunun araçsallaştırılabilir ya da suiistimal edilebilir bir yönünün de olduğu önceki bölümlerde olduğu gibi profesyonel kapanma stratejileri açısından aşağıdaki örnekler de görülebilir. Yine, kendileriyle mülakat yapılan eczacıların yorumları itibariyle, yapılan işin mahiyeti ile yapısal ve toplumsal söylemlerle birlikte; tabipliğin serbest eczacılığa nazaran rasyonel iktidarla daha fazla eklemleşebilen bir meslek olduğu belirtilebilir. Nitekim, uzmanlık kültürü doktorlarda eczacılardan daha fazla ön plana çıkmaktadır ki; eczacılarla doktorlar arasındaki ilişkide de bu görülebilir. Aynı zamanda bu durum, rasyonel iktidarla eklemleşme derecelerine istinaden doktorlar ve eczacıları farklı konumlara yerleştirmek suretiyle, hayat fırsatları açısından doktorlar ve eczacılar arasındaki farkı da açıklar.

Profesyonel kapanma örüntüleri itibariyle, meslek mensuplarının bu mekanizmalara ilişkin farkındalık ve eylemlilikleri arızı bir ilişki içerisindedir. Yani, araştırmaya dâhil edilen meslek grubu mensuplarının bir kısmı, profesyonel kapanma mekanizmalarını, net bir şekilde farkında olarak ifade ederken, bir kısmı da aynı kapanma mekanizmalarını farkında olmaksızın

³¹ Eczane kalfaları ve hastane temizlik personelleri de bu duruma istisna teşkil etmemekle birlikte, erken bırakılan öğrenim geçmişleri ve diploma yetersizlikleri itibariyle, profesyonel kapanma örüntüleri açısından, rasyonel iktidarla zaten kırılğan bir eklemleşme biçimine sahiplerdir.

resmetmektedir. Yine, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmı, rasyonel örüntülerin araçsallaştırılmasını ya da istismar edilmesini gayet farkında olarak eleştirel bir yaklaşımla yorumlarken; diğer bir kısmı ise, kendi ifadeleriyle bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Bu değerlendirmeler çevresinde profesyonel kapanma örüntülerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Kendileriyle mülakat yapılan eczacılar, kendi konumlarına ilişkin hak ve yetki sınırları söz konusu olduğunda, yukarıda betimlenen pratik yetersizlikler ve bunları meşrulaştırıcı temellendirmelerin aksine, daha teorik biçimdeki katı sınırlar ve bunları temellendirebilecek nitelikteki rasyonel örüntülere başvurmaktadırlar. Eczacılar bu kapsamda, eczacılık faaliyetlerinin niteliğine ve kendi konumlarına ilişkin olarak; risk, güven, korku, yasal sorumluluklar, toplum sağlığı, uzmanlık ve uzmanlık eğitiminin önemi gibi hususları dayanak olarak göstermektedir. Bunların pratik yetersizliğinin söz konusu olması durumunda ise kendileri dışında gelişen bürokratik ve yapısal engelleri vurgulamaktadırlar.

Örneğin, ECZ 1 eczane kalfalarının serbest eczane açabilmesi hususunda pratikte bir sıkıntı olmadığını fakat kanuni açıdan her türlü riskin eczacıya yüklendiğini ve bürokratik açıdan böyle bir şeyin mümkün olamayacağını savunurken, risklere ve yapısal olarak sınırlandırılmış teorik sorumluluklara dikkat çekmektedir:

[Bu işi kalfalar yapsa] sıkıntı çıkmaz ama ona serbestlik vermesi lazım eczacının; eczaneler yapı olarak her şey eczacının üzerindedir, her türlü risk de eczacının üzerindedir. Yani yaptığı bir hata direk “Ahmet yaptı, Mehmet yaptı” değil, eczane hatası olarak eczacıya yöneliktir. (...). İdare olarak devredebilirsin [yani pratikte devredebilirsin] yasal olarak hayır. [...] Yani onları [kalfaları] yıllar içinde denedikten sonra, o kişiyi yeterli bulduktan sonra verilebilir, bazı riskler var tabii; mesela fatura hazırlama, ilaç verme gibi, ilaç yapma, o tip işleri yapıyorlar.

ECZ 1 yukarıda istihdam ettiği argümanların pratik yetersizliği kapsamında, kalfaların konumunu statü ilişkileri ve işlevsel önermelerle birlikte şöyle değerlendirmektedir:

Yani herkesin kabul ettiği bazı pozisyonlar var; mesela adam astsubay olarak giriyor astsubay oluyor, uzman olarak giriyor uzman oluyor, yani uzman uzman, bir pašalık beklemez; subay kurmay olmadıkça, özel yerlerde görev yapmadıkça generalliği bekleyemez. Yani bunun gibi herkes statüsünü kabul etmiş girmiş, herkes binanın parçaları gibi burada görevleri var, yani binada kum da var, taş da var, çelik de var, paslanmaz malzeme de var, yani onlar hepsi bir bütünü oluşturuyor, onların da olması lazım herkes doktor-eczacı olsa sağlık hizmeti yok.

ECZ 2 eczane kalfalarının eczacılık faaliyetlerinde hak ve yetki sahibi olabilmesi hususunda gayet katı bir tutum sergilemektedir. Bu fikrini temellendirirken yukarıda pratik yeterliliği bulunmadığı kanaati oluşan örnekler vermekte ve eczacılık fakültesinde verilen eğitimin öneme değinmektedir. Bu tezat kapsamında da, daha yapısal durumlara işaret etmektedir. Örneğin, eczane kalfalarının eczacılık faaliyetlerinde hak ve yetki sahibi olabilmesi hususunu şöyle değerlendirmektedir:

Hiç konuşmam bile böyle bir şeyi. [...] Yani böyle bir şeyi, ne diyeyim; hemşirenin muayenehane açıp hasta muayene etmesi gibi nasıl konuşulamazsa bu da konuşulamaz yani. Olur mu yani?

ECZ 2 bu fikrini temellendirirken sorumluluk ve risklere dikkat çekerek şöyle açıklamaktadır:

Mesela eczacı eczanede yokken ilaç verilememesi taraftarıyım ben aslında, yani mesela doktor muayenehanesinde değilken hasta muayene edilebilir mi; edilemez, serbest eczanelerde de eczacı yerinde yokken. Çünkü sorumluluk ona ait, akla gelmeyecek bir sürü sıkıntı çıkabilir verilen ilaçla ilgili.

ECZ 2 yukarıda dikkat çektiği yönlerin pratik yetersizliği kapsamında, meselenin teorik yönüyle birlikte, eczacıların azalan saygınlığına dikkat çekmekte ve eczane kalfalarının eczacılık faaliyetlerini tam anlamıyla yapamayacağını belirtirken, eczacılık eğitiminin önemini savunmaktadır:

[Pratikte] böyle olmuyor ama bu yönde tartışmalar var yani, bunun olmasını isteyen eczacılar var yani, ya zaten son 15-20 yılda eczacılığının yitirdiği saygınlık çok fazla ya, önceden bundan 20-25 yıl önce farklıymış eczacılara bakış (...).

[Eczane kalfaları] bir noktaya kadar yaparlar ama bazı sorularda da hani. [...] Yani incelikli bir şeyde ihtiyaç oluyor yani o fakültede aldığı eğitime. Ne biliyim, mesela bu akşam ne soruldu, mesela [...] diye bir ilaç var işte, “o var mı” diye sordu doktor [...] soruyordu. İşte sonradan [başka bir ilaca] döndü, o da olabilir dedi, mesela ben dedim ki onun içinde [...] var, ona göre fazlası var, yani doktor bunu bilmeyebilir (...).

ECZ 2 eğitimin pratik yetersizliğini yine kendi vurguladıktan sonra daha sistematik bir eleştiri getirmektedir:

(...) ama bu okulda öğrendiğim bir şey değil [yukarıdaki örneği kastediyor] yani burada o işle uğraşırken. [Eczane kalfası da] çözebilir, yani herkes her şeyi çözebilir. (...) ama yani ne biliyim, bir avukatın yaptığı işi de bir eczacı çözebilir, yani eğer bunu soruyorsan ya da ne biliyim bir sosyolog, şu anketi yapmak için de bir sosyoloji okumak gerekmez. Yani şimdi misilleme olsun diye söylemiyorum. [...] Ya bir çok şey için, belki tıpta, cerrahide dışarıdan girip yapamazsın da, bir sürü şeye insanoğlu adapte olabilir. Yani her şeyi herkes yapabilir yani öyle değil mi? (...) abi, ondan önce, sağlık memuru burada mutemet olarak görev yapabiliyor mesela Türkiye’de bunlar olabiliyor, liyakate çok bakılmıyor. Bunlar sanki zamanla yerine oturacak diye bakıyorum ben, yani ilk gördüğümde bu tür şeyleri çok acayip karşılamıştım ama. (...) Problem şurada; bakıyorsun insanlar pozisyonun rahatlığına göre kendi eğitimlerine uygun olmayan yerleri talep edebiliyorlar. (...).

ECZ 4 de, eczane kalfalarının hak ve yetki sahibinin uygun olmadığını toplum sağlığı açısından riskleri ve eczacılık eğitiminin önemiyle temellendirmektedir:

Olmaz tabi, sıkıntılı olur; sonuçta 5 senelik eğitimde ezberlediğin şeyler dışında bir bilinç, bir kaygı, farklı bir bakış açısı oluyor ve bu seviyenin düşmesine neden olabilir. [...] Yeterli bilgisi, detaylı bilgisi olmayan kişilere sorumluluk-yetki verilmesi, öyle diyeyim yani, mesela 40 sene eczanede çalışan biri de her şeyi bilir, yani onu küçümsemiyorum da ama parası olan herkesin bu işi yapabiliyor olması sıkıntılar yaratır büyük; toplum sağlığı açısından sıkıntı olur. Yanlış ilaç verebilir, bazı ilaçların yan etkisinde yeterli bilgi sahibi olmadığı için toplum sağlığına zararlı olur.

ECZ 5 ise, hak ve yetki sınırları söz konusu olduğunda, örneklerle birlikte eczacının işlevini şu şekilde anlatmaktadır:

(...) Benim burada oturma amacım hastanın doğru ilacı, doğru zamanda, diğer ilaçlarıyla, doğru şekilde kullanması. Yoksa bu işi kalfa da yapar, benim burada oturmamın anlamı yok. (...) eczacının burada oturmasının bir amacı var çünkü kalfa da ilaçları biliyor, temel olarak neye yaradığını da bilir, hastaya da nasıl kullanacağını söyler. “O zaman eczacıya ne gerek var”; danışma aşamasında gerek var. Niye; hasta atıyorum [...]’nın dikkat dağıttığını bilmesi lazım, sınava giren bir çocuksa ben ona diyorum ki “yarın sınavın varsa bu ilacı alma, dikkatini dağıtır, araba kullanma”. Bunu kalfa bilmez, hangilerinin olduğunu bilmez, karıştırabilir, yani spesifik olarak bunun için var eczacı.

ECZ 6 konumuza ilişkin olarak eczacıların risk ve sorumluluğunu ve eczane kalfalarının durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

Sorumluluk size yüklenmediği zaman riski yaşamanız mümkün değil. Ben staj yaparken de sorumluluk bende değildi, eczacıydı, o yaşıyordu, benim için hava hoştu, ben sadece işleyişi izliyordum. Kalfa için aslında biraz öyle oluyor, hem maddi hem sağlık açısından, hem meslek açısından bütün sorumluluk eczacıda. Çünkü kalfanın yapmış olduğu hatadan da eczacı sorumlu, aslında bunun rahatlığını da yaşıyorlar. Eczacı sorumlu, eczanedeki herhangi bir ilaç karşılamasından bunun %40’ı kalfaya verilirken onun yetkisini artırmak gibi bir şey söz konusu olursa bilmiyorum nasıl bakar buna kalfalar ya da eczacılar nasıl bakar bilmiyorum ama neden olmasın, önceden alaylılardı, mesleki bir kimlikleri yoktu, sertifika ile onu temizlediler, daha sonra teknikerlik okulu açıldı. Açıkçası şu an teknikerlik dersine gittiğimde karşımda acınası durumda kişiler oluyor, yani lise biyoloji bilgisinden bile daha düşün bir şey sorduğunuz zaman bilemiyorlar, iki yıl sonra onun eczanede ilaç temin ediyor oluşu insanı hayrete düşürüyor.

Önceki bölümde, eczacılık mesleğinin günümüzdeki niteliği ve rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliği, eczacıların görüşlerinin de analiz edilmesi suretiyle gayet net bir biçimde ortaya koyulmakla birlikte, eczacıların yukarıda istihdam ettikleri argümanlara ilişkin olarak, araştırmaya dâhil edilen diğer meslek gruplarının görüşleri de profesyonel kapanma örüntülerinin daha net biçimde görülebilmesi için değerlendirilebilir. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan tabip, hemşire ve eczane kalfaları; eczacılık faaliyetlerinin pratik niteliğine ve bahsi geçen temellendirmelere ilişkin olarak eczacılardan daha farklı görüşleri ifade etmektedirler. Hatta kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmı, profesyonel kapanma örüntülerinin işleyişini çok daha net bir şekilde ifade etmektedir. Bu kapsamda, diğer meslek grupları, serbest eczacılığın niteliğini ve işlevini eleştirirken, eczacıların öne sürdüğü risk, güven, korku, sağlık gibi önermelerin pratik anlamda yetersiz olduğunu, yasal veya bürokratik birçok rasyonel örüntünün gayrimakul bir hâl aldığını ya da bunların eczacıların çıkarlarına yönelik olduğunu ifade etmektedir.

Örneğin TBP 4 eczacılarla eczane kalfaları arasındaki ilişkiyi, otobüs hattı sahibiyle şoför arasındaki ilişki gibi nitelerken, profesyonel kapanma örüntülerini şöyle özetlemektedir:

Yani eczacıların yaptıkları iş; ilaç satanlar için bir sertifikalandırma işlemi yapılmış onlara, hani sadece onlar satabilir bunları diye, hani ne mantığı var; bir mantığı yok. Ya bu otobüs hattı almak gibi bir şeye dönüşmüş mesela [gülüyor], eczacıların sağlık adına bir faydaları var mı; yani şu devirde yok. [...] Konumun kendisi boş, evet eskiden ilaç hazırlama işlemleri için bu sertifikalandırma belki gerekliymiş de şu an zaten ilaçlar hazır şekilde satıldığı için. [Eczacılık] yapmıyorlar, eczacılar eczaneyi çıraqlara teslim edip gidebiliyorlar, diplomasını

kiralayabiliyorlar. (...) otobüs hattı gibi; eczacı çırağı şoför oluyor [gülüyor], şey de hat sahibi oluyor işte eczacı da. [...] Burada da [para yerine] beş yılını bağlamış adam işte [Eczacılık Fakültesi eğitimini kastediyor]. [...] Sistem böyleyse adamın böyle yapması meşru ama “sistemin böyle olması yanlış mı” diyorsanız; evet yanlış. Beş yılını vermiş, işte hattı almış şoföre teslim etmiş. [...] “Adaletsiz görüyor muyum mu” diye soruyorsanız; şey olarak fırsat eşitliği olarak adaletsiz gördüğüm oluyor, mesela adam mesela konumunun gerektirdiğinden daha fazla kapasiteye sahip ama ona sahip olamadığı durumlarda mesela üzüntü duyuyorum mesela.

TBP 4 eczacıların hak ve yetkilerini korumak için istihdam ettiği önermelere bakış açısını şöyle ifade etmektedir:

G...tümle gülüyorum, evet, ciddi bulmuyorum, onlar da inanmıyorlar. [...] Kendinizi ne kadar inandıracağınız size bağlı. [...] Mesela bir eczacıyı düşünün, herhangi bir sebeple diplomasını aldınız mesela, sonrasında aynı düşünceleri sürdürebileceğini düşünmüyorum mesela. [...] Yani şöyle diyorum; bir eczacı görev yaparken herhangi bir sebeple diplomasının geçerliliğini yitirdi, mesela artık eczacılık yapamayacak; o savunduğu düşünceleri artık sürdüremeyeceğini düşünüyorum.

TBP 3 eczanelerin pratik niteliğini, eczaneleri markete benzeterek şöyle açıklamaktadır:

Türkiye’de eczaneler şu anda market işletmek gibi bir şey bizim bildiğimiz, bunu laboratuvar eczacıları için söylemiyorum, piyasa eczaneleri için söylüyorum; çoğu parfümeri gibi, diğeri de market gibi, rafta kendisi vermiyor, orada ki bir kalfası ya da yetiştirdiği elemanı, onunla ilaç verip hastaya tarif ettiriyor.

HEM 4 benzer şekilde, serbest eczacılığa yönelik olarak şöyle bir eleştiride bulunmaktadır:

Bakkalcılık gibi, kimisi eczacı olup eczane açıyor, kimisi de ilaç yapımında fabrikalarda çalışıyor, bence eczacılık orada işliyor, devreye giriyor bence. Yoksa bir eczane açıp içine ilaçları doldurup müşteri gelince, “reçetesi bu, şu ilacı” ver deyince; markete de gidiyorsun ben şu yağı istiyorum deyince adam çıkarıp veriyor. Öyle değil mi ama aşağı fabrika kısmına inince, eczacılık bence o zaman devreye giriyor; “şu miktarda şunu koyarsan şöyle olur”, laboratuvar kısmı bence eczacılık.

TBP 6 eczacılığın işlevine yönelik şu eleştiriye getirmektedir:

[Eczacılık] doktorluk kadar kritik bir meslek olamaz. Sonuçta onlar reçetede ne yazıyorsa onu veriyorlar; oturup da el altından hastaya ilaç satmaya çalışıyorsa onu bilemeyeceğim yani.

TBP 2 eczacılığın pratik niteliğini şöyle değerlendirmektedir:

Normalde, aslında eczacılık müessesesinin olması gerektiğini düşünüyorum ama bu hakkıyla olmalı. Çoğu eczacı dükkanda durmuyor; birisine verip, genelde kendi anne-babası, aileden birileri oluyor, kendisi de ekstra bir iş peşinde oluyor. Bu yüzden çok hakkıyla yapıldığını düşünmüyorum ben, zaten o yüzden yazdığım ilaçlarda hastaları kendim bilgilendiriyorum. Tabi ilacı yazdığınız zaman hasta bir hafta sonra tekrar geliyor, “beni ateş bastı, şöyle oldu”, ben yazdığım ilaçlarda çoğunlukla söylüyorum yan etkilerini, “bunlar olabilir ama bunlar da olursa ilacı bırak bana gel” gibi önerilerim oluyor.

KLF 4 eczacıların hak ve yetki sınırları hususunda bürokratik temellendirmeleri kullanmalarını şöyle değerlendirmektedir:

Ya belli bir kuralları var zaten, o kuralları biliyorlar, o kurallar üzerinden gittiğinde onların haklı olduğu ortaya çıkıyor zaten. [...] Mevzuata dayandırılır, derler “yanlış ilaç verilir, yanlış tarif yapılır, dikkat etmezler” diye. [...] Tabi canım mevzuatı kullanırlar, zaten kendi lehine göre kurallar.

KLF 6 eczacıların hak ve yetki sınırları konusunda istihdam ettiği toplum sağlığı risklerine ilişkin olarak şöyle bir eleştiride bulunmaktadır:

[Eczacılar] tedirgin olsalar belki daha aktif olurlar çalışma şeyinde ama o kadar da değiller; tedirginmiş gibi duruyorlar.

Serbest eczacılık faaliyetlerinin niteliğine, kendileriyle mülakat yapılan eczacıların mesleki hak ve yetkileri hususunda ifade ettikleri katı sınırlara, bunları temellendirirken kullandıkları modern-rasyonel nitelikteki risk, korku, sağlık, güven, yasal yetki ve sorumluluklar gibi unsurlara ve bu unsurların pratik anlamdaki yetersiz görüntüsüne rağmen mesleki kapanmalara ilişkin tablonun, çatışmacı bir çizgiden daha ziyade yapısal tecellilerin bir görüntüsü olarak okumak, daha makul görünmektedir. Bu kapsamda, bahsi geçen temellendirme gerekçeleri, rakip mesleklerin aynı işi yapmalarını engelleyen bir yönden daha ziyade, mesleki hiyerarşileri belirleyen daha geniş anlamdaki teorik bir rasyonaliteye ve krizlerine işaret etmektedir. Haddizatında araştırmaya katılan diğer meslek mensupları da, kendi mesleklerinin niteliğine ilişkin olarak eczacılara benzer şekildeki temellendirmelerde bulunmaktadır. Bu kapsamda ortaya çıkan temel örüntü; teorik gerçekliğin artan hâkimiyeti ve modern-rasyonel nitelikteki unsurların istihdam edilmesidir.

Örneğin KLF 6, kendi mesleğine ilişkin haksızlığı da yine riskler üzerinden değerlendirmektedir:

Tabi ki bir haksızlık söz konusu; bu meslekte asgari ücretle de çalışan, daha altında çalışanlar da çok var, ilk işe girdiğimde en az maaşı alıyordum; yaptığımız işe, aldığımız riske göre çok düşük maaşlarımız. [...] Çalışma saatlerimiz çok fazla, Cumartesi çalışıyorsunuz, akşam 7:30'a kadar çalışıyoruz, çok yoruluyoruz; bir dalgınlığa gelip de yanlış ilaç verme olasılığı olabilir yani, ne bileyim bir şeyler olabilir yani. [...] Geri dönüş yapıp düzeltebiliyorsun ama fark edemeyebilirsin, 2-3 gün sonra fark edebilirsin; olabilir her şey. [...] Genel itibari ile kanunlara göre belki [sorumluluğumuz] yoktur ama sonuçta çalışan sensin ve "sen verdin", "nasıl verdin" [derler]. [...] Tabi ki hesabı bize sorulur; başıma gelmedi ama. [...] Kanun eczacıyı sorumlu tutar, eczacı da bize yüklenir.

HEM 1 lise mezunu hemşireler ile yüksek okul mezunu hemşirelerin aynı işi yapmasını, pratikte bir sıkıntı oluşturmamasına rağmen eleştirmektedir:

Bence [Meslek Lisesi mezunu hemşireler] üniversite mezunu olsalar daha iyi olur. Problem çıkmıyor ama kendi açımızdan üniversite okuduk biz, onlar lise okudu, aynı düzeydeyiz, biraz dokunuyor. [...] O konuda [pratikte] sıkıntı olmuyor.

HEM 8 aynı düzeyde okullardan mezun olmalarına rağmen örgün öğretim ile açık öğretim ve uzaktan öğretim mezunu hemşirelerin aynı düzeyde değerlendirilmesini şöyle eleştirmektedir:

2008 de bir yönetmelik çıkardılar; "hemşirelik mesleğinde cinsiyet ayrımını kaldırıyoruz artı eğitimi lisans seviyesine taşıyoruz, artık atanacakların hepsi lisans mezunu olacak" dediler ama yapmadılar. Bence yapılmalı ama benim arkadaşlarım 2 yıllık ön lisans olarak açık öğretimi bitirmişler, üstüne Atatürk Üniversitesi uzaktan eğitim ile lisans tamamlama getirdi, üzerine lisans tamamladılar, şimdi onların lisansı ile benim lisansım aynı değil bence.

PER 6 benzer şekilde, aynı işi yapmalarına rağmen temizlik personelleri arasında öğrenim düzeyine göre ayırım yapılmamasını eleştirmektedir:

Ya ben şunu haksız görüyorum; okuma-yazma bilmeyen insan, okuması bile yok, ilkokul mezunu; aynı maaşı alıyoruz. Maaş konusunda biraz daha fazla maaş verseler, ilkokul, ortaokul, lise ayrımı yapılsın; diğer şeylerde yapılmış, mesela güvenlik olsun, bilgi-işlem olsun. Temizlikte yok ablacım.

TBP 2 tabip sayısının artırılması hususunda daha kapatıcı bir değerlendirmede bulunurken, tabiplerin maddi ödüllерinin diğer mesleklerle mukayesesini yine risk, eğitimin süresi ve yasal sorumluluklar üzerinden değerlendirmektedir:

[Doktor sayısının artırılması] Bence iyi bir şey değil çünkü şu an ki sayısının ideal olduğunu düşünüyorum, az olduğunu da düşünmüyorum. (...) yeterli sayı, fazla olmasına karşı olmamın sebebi de; belli maddi avantajlar sağlamıştır bizden önceki doktorlar, şu anda biz bunları sağlayamıyoruz; muayene ve benzeri gibi. Bundan sonra da bu gidişle daha da kötü olacağını düşünüyorum. Normal bir memur maaşı ile zaten şu anda da çok özel bir maaş almıyoruz, benden daha az okul okuyan bir mühendis arkadaşım ya da baldızım TRT’de de çalışıyor 7 bin lira gibi eline bir maaş geçiyor. (...). Ben burada stres altındayım, ameliyat bilmem ne risk durumu var, bayram tatilinde tamamen izin durumu yok, aynı maaşı alıyoruz, ben onun çok adil olduğunu düşünmüyorum. (...).

TBP 4 yine hukuki sorumluluk ve risklere dikkat çekmektedir:

(...) ya işte adam mesela “benimle aynı işi yapıyor” diyor, “O o kadar alıyor, ben bu kadar alıyorum” diyor. [...] Efor üzerinden değerlendiriyor, mesela “yatıyor” diyor. [...] Bende afedersin [gülüyor] çok umursamıyorum. [...] Aldığımız riskler bakımından haklı buluyorum, mesela birçok kişinin sağlığıyla ilgileniyorsunuz, her hastanın riski var sonuçta, her birisi size dönüp dava açabilir.

TBP 6 da yine benzer şekilde risk ve sorumluluklara dikkat çekmektedir:

Hastanın bütün sorumluluğu bana ait. Bir olay olduğunda, hastanın başına bir şey geldiğinde ve benzeri durumlarda, mahkemelik bir durum olsa ekip amiri olarak tüm sorumluluk bana ait. Diğerlerinin bir etkisi yok; tüm sorumluluğu, cezayı ben alırım. Aldığım sorumluluk buysa, karşılığında aldığım para da bu olacak.

Yukarıdaki örnekler itibariyle dikkat çeken temel husus; mesleklere ilişkin hiyerarşilerin belirlenmesine ilişkin olarak rasyonel örüntülerin artan hâkimiyetidir. Bu kapsamda ilgili meslekler arasındaki hiyerarşi biçimi rasyonel iktidarla dâhili bir ilişki içerisinde olmakla beraber, bireylerin içinde yer aldıkları meslekler ya da sınıflar itibariyle, rasyonel iktidarla arasındaki bütünleşme arızı bir ilişki içerisinde. Yani, meslek mensuplarının rasyonel iktidarla bütünleşmesi kendi sınıf ya da meslek konumları itibariyle değil, yapısal anlamdaki bir bütünlük altında işlemektedir. Bu kapsamda, yalnızca rasyonel iktidarın istikrarıyla rant yahut çıkar sağlayan ya da sınıf hiyerarşisi içerisinde daha üstte yer alan meslek mensupları değil, diğer meslek ya da sınıf üyelerinin de yeniden üretimine katkı sağladığı rasyonel bir iktidardan bahsedebilmek mümkündür.

Başka bir şekilde açıklamak gerekirse, araştırmaya dâhil edilen meslek mensupları, sadece kendi meslekleri itibariyle içinde yer aldıkları toplumsal ya da yerel sınıflara yönelik kapanma örüntülerinden daha ziyade, rasyonel iktidarla bütünleşen söylemleri dile getirmektedir. Yani, meslek mensuplarının rasyonel örüntüleri kullanmak suretiyle kendi mesleki çıkar ve sınırlarını

muhafaza etmesi mümkün olmakla birlikte, bunun arızı bir ilişki biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Bu kapsamda, yukarıda görüleceği üzere, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, hem kendi hem de diğer mesleklere ilişkin olarak; bir taraftan pratik yetersizlikleri açık bir şekilde dile getirirken, diğer taraftan rasyonel ve teorik örüntüleri açık bir şekilde istihdam etmektedir. Bu durum, daha net olarak görülebilmesi için bir örnekle açıklanabilir. Örneğin TBP 1, eczacılık mesleğinin niteliği ve sağlık hizmetleri yönünden işlevi kapsamında yukarıda eczacıların belirttiği görüşlere benzer nitelikte görüşler ifade etmektedir. Bununla birlikte, pratik yetersizliğini de, yine kendisi ifade etmek suretiyle gerçekliğin teorik hâkimiyetine ve profesyonel kapanma örüntülerine işaret etmektedir.

TBP 1 eczacılığın niteliği kapsamında işlevsel önermeleri ve riskleri şöyle anlatmaktadır:

Aslında [eczacılık] komplekstir çünkü ben sadece fizik tedavi için bile kullandığım ilaçların yan etkileri konusunda unuttuğum zaman kaynaklara bakıyorum ama bir eczacı bütün tıp alanında önerilen ilaçlarla hasta arasında köprü kuran biri. Bir ilacı eline aldığı anda; dozajı, yan etki profilini falan net bir şekilde bilmesi gerekir. Biliyorlar mı? O konuda bir şey diyemem ama herhâlde böyle bir şey gerektiği için bu kadar uzun, yani oturmuş bir farmakolojik ve biyolojik bir bilgi... Eczacılıkta sürenin bu kadar uzamasında belki bu etkili olmuş olabilir evet yani 3 senelik bir eğitim yeterliyken niye 4-5 senelik bir eğitim oldu? Yani böyle bir risk var; ilaçlara hakim olma gerekliliği var. (...).

TBP 1 yukarıda bahsi geçen riski ve güveni şöyle örneklendirmektedir:

Ben [risk] görüyorum aslında. Çünkü şöyle şeyler de oluyor; çok müdahale etmeseler de mesela reçetesiz yazılan ilaçların eczaneden direkt temini var, hani bu konuda bir hekime gitmeden antibiyotikler reçete kapsamında ama bazı ilaçlar... mesela [...] diye bir krem var, [...] içerikli, bu reçetesiz alınan bir ilaç ama 1 aydan uzun bir süre cilt üzerine sürüldüğünde ciltte geri dönüşümü zor olan sinir-damar yapılarında hasar [yapabiliyor]. Şimdi bunu bir kişi gittiğinde eczaneye, “almak istiyorum” dediğinde eczacının bu konu hakkında mutlaka bilgi vermesi gerekir, Eczacı kalfa bu konu hakkında bilgi verir mi; bunun yeterliliğini sağlayacak bir eğitim standarzinasyonu olmadığı için bence güvenilmeyebilir.

TBP 1 aynı örneğin pratik yetersizliğini şöyle anlatmaktadır:

Vermemeler, bence o kadar sene okumalarının birazcık sebebi de o olmalı yani, değil mi? (...). Ben de çünkü reçetesiz ilaç aldım, hatta bu dediğim kremi aldım. Herhangi bir bilgilendirme [yapılmadı], doktor olduğumu da söylemedim, hani “bu krem yüksek dozda [...] içerir, bunu çok kullanırsanız böyle yan etkileri olur” gibi küçük bir hatırlatma duymadım ama tabii bu bir eczacı, hepsine genelleyemem. Tabii çoğu zaman orada bir eczacının olup olmaması da söz konusu oluyor, sadece kalfalarla, belki benim muhatap olduğum kişi eczacı kalfasıydı, ben “siz eczacı mısınız” diye de sormadım.

Haddizatında, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, meslekler arasındaki hiyerarşilere ilişkin olarak, farklı ya da rakip meslekler arasındaki rekabet veya mesleki kapanma ilişkilerine değil; meslek grupları arasındaki farklılıklara ilişkin olarak, toplumsal ya da yapısal planda rasyonel iktidarla farklı biçimde tamamlanmış söylemlerin mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan hemşireler, hemşirelik mesleğinin profesyonel bir meslek grubu olmasına rağmen halkın gözünde öyle görülmediği; “bir kadın mesleği” olduğuna dair bir iktidar söylemi bulunduğu; toplumsal planda, hemşirelik mesleğinden şefkat, fedakârlık, empati, sevgi

gibi manevi ya da duygusal nitelikteki beklentilerin olduğu yönünde yorumlarda bulunmaktadır. Tersine, tabiplik mesleği söz konusu olduğunda ise; rasyonel, bilimsel ya da profesyonel yönde yorumlanabilecek söylem, beklenti ve davranış biçimlerinin varlığına işaret etmektedirler.

Örneğin HEM 2, hemşireliğin profesyonel bir meslek grubu olmasına rağmen farklı şekilde görülmesini şöyle ifade etmektedir:

Daha geniş bir konu hemşirelik, dışarıdan bakıldığında tansiyon ölçmek, derece bakmak olarak geçebilir ama en azından kardiyojide mesela şunu düşünün EKG’de hasta değişikliğini anlıyor olmak gerekir ki hastayla ilgili bir sıkıntı olduğunu doktora bildirebilir diye.³²

HEM 6 aynı meseleyi, benzer şekilde şöyle ifade etmektedir:

Tabi ki, bu bizim mesleki profesyonellik, hepsi mesleki profesyonellekle, meslek kalitesiyle, bir de mesleki sınırların belirlenmesi ile ilgili. Toplum sanıyor ki biz ameliyata girip peçeteyle doktorun alnını siliyoruz, doktor “neşter” diyor onu veriyoruz, doktorun orada anası ağlıyor, zar zor bir iş yapıyor; böyle görünüyor ama aslında öyle değil.

HEM 3 hemşireliğin toplum gözünde, toplumsal cinsiyetlenmiş bir meslek grubu olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Mesela bizden de daha iyi olabilecek yerde olan arkadaşlarım var benim; zekâsıyla becerisiyle daha iyi yerde olabilirmiş. [...] Hemşire olmak işte, benim gibi sağlık meslek okuyanlar daha çok fazla dünyanın farkına varmadan tercih ettik ve gittik gibi, kimisi hemşire olunca boşta kalmayacak garantisiz ve şöylede bir şey var; “bir kadına yakışan en güzel mesleklerden biri hemşirelik” gibi bir tabu var. [...] Tabi tabi, “hemşirelik ve öğretmenlik bir kadına yakışan en iyi meslek”.

HEM 4 hemşirelik mesleğinin niteliklerini ve kendi beklentisini dini ya da manevi örüntüler itibarıyla şöyle açıklamaktadır:

(...) bence bizimki dini yönü biraz baskın bir meslek grubu, en azından o yönden tatmin edici bir yanı olduğunu düşünüyorum; birinin işte “Allah razı olsun” demesi, yardım etmen, kendi vicdanını rahatlatmak, birinin iyi olup taburcu olduğunu görmek, neyin ne olduğunu düşünmek bir yandan da mutlu ediyor. Dini yönünü düşünüyorum o yüzden.

HEM 6 halkın gözünden, tabiplik ile hemşirelik meslekleri arasındaki farkı duygusal ve rasyonel yönü itibarıyla açıklamaktadır:

(...) eskiden muayehane dönemi vardı, mesela şey derlerdi servisteki hemşireye “sen git muayenahanemden geldiğini söyle”, mesela hasta gelir, direkt şey derdi bize; “senin paranı verdim biraz önce doktora, önüne attım, sen benim istediğim her şeyi yapmak zorundasın” diyordu. [...] Yeni bitti, bir de şeyden kaynaklı, hekim belli sınırlarda hastayla muhatap, biz daha çok muhatapız, işin bütün kötü yönleri bize kalıyor (...) insanlar en cici boyutunu hekime gösteriyor ama bütün şikayetini, beğenmediği, memnun olmadığı her şeyin şikayetini, tepkisini sana gösteriyor. [...] Tabi onların [doktorların] katı psikolojik kuralları var kendi içlerinde, vazgeçemedikleri geleneksel kalıpları var onların, dışına çıkmıyorlar.

³² HEM 2 bu örneğe ilişkin olarak yasal ve pratik durumu şöyle ifade etti: “Bizim görevimiz çerçevesinde olmuyor ama mecburen hastanede şuan o görevi sen üstleniyorsun çünkü bir monitörü hemşire deskine koyuyorlar ve onu 24 saat izleyen sensin”.

(...). Mesela bu devlet politikaları da aynı, mesela sağlıkçıların maddi olarak bir kazanımları söz konusuysa hekim bazlı düşünür, hep hekimin etrafında. Biz ikinci, üçüncü, dördüncü planda kalıyoruz, bizden kimse bahsetmiyor, sanki sadece ona verilecek, biz bu işi yapmıyoruz, onlar tek başına bu işi götürüyorlarmış gibi bir algı var, bizim kaybımızda ondan. (...) Kişisel düşüncemi söylüyorum bakın, saygınlık toplumsal bakış açısında ama içte burada hisseden vardır. Belki bu baskıyı dönem dönem üzerimize kurmaya çalışan vardır, o meslek ayırımını farklılaşmayı kuran vardır. (...).

HEM 8 hemşirelik mesleğinin niteliği itibarıyla duygusal yönünü, mesleki beklentilerin toplumsal yönünü, toplumsal cinsiyetlenmiş bir meslek olduğunu ve tabiilerden farkını şu ifadelerle açıklamaktadır:

(...) ya zaten biz öyle öğrenmedik mi? Annem; “aman kızım hastaların Allah razı olsun desin yeter” [derdi]. Ben zaten işlerimin rast gitmesini hep ona bağlıyorum. [...] Yapmıyorlar ki onlar [doktorlar]. [Nedeni] saatle alakalı, o geliyor yarım saat hastayı ya görüyor ya görmüyor, gidiyor ama hastanın tedavisini bakımını ben yapıyorum. [...] Bence yok alışmışlar [insanlar], sistem böyle yıllardır ama bir hemşirenin onlara güler yüz göstermemesi bence sıkıntı, garip karşılamak ötesinde bu sefer hırçınlaşıyor. [...] Soru sorduklarında cevap almak istiyor ve sen o anda yoğunsun, güler yüz göstermiyorsun ya da tersliyorsun bu sefer onun da agresifleşmesi, bir bayan olman onların gözünde de bu sefer sinir kat sayılarının yükselmesi için bir sebep, karşılarında bir erkek olsa öyle davranamayacak. [...] Hayır doktorlara daha saygılı hasta, bana “benim vergilerimle senin maaşın ödeniyor” diyor. Ben de vergi veriyorum, burada bir iş yapıyorum, karşılığında tabi ücretimi alıyorum ama doktora onu diyemiyorum. [...] Tabi ki öyle, polikliniğe gidiyor, muayenesini oluyor, “yattış” diyor yatıyor, geliyor hep benimle muhatap oluyor, bütün şikayetini bana söylüyor, doktorlarla ben irtibata geçiyorum. [...] Önemli olan benim işimi yapmam; güler yüz göstermemin ya da ağlamamın etkisi olmaması lazım bunu yaparken.

Meslek şefkat gerektiriyor bence de, evet, o yüzden kadınların bunu daha iyi yapabileceği görülmüş, kadının üzerine yapılmış kalmış bir meslek. [...] Tabi ki bence saygınlığı veriliyor, maddi bir karşılığı yok ama manevi bir karşılığı var bence.

HEM 9 hemşireler ile tabiiler arasındaki farkın toplumsal yönünü, buna ilişkin eleştirilerini, hemşirelik mesleğinin toplumsal niteliğini ve toplumsal cinsiyetlenmiş durumunu şöyle yorumlamaktadır:

Evet, neden kızıyorum; birisini daha yukarı çıkartıyor, öbürünü de yani sanki doktor sanki bilimle uğraşır, şefkat göstermez, ondan bahsetmiyor. Biz daha alt tabakaymışız gibi, “alt tabaka şefkat gösterecek”, yok böyle bir şey, insan sevgisi yukarıdakinde de olur, alttakinde de olur. [...] Kesinlikle budur; sanki profesyonel yaptığımız işi görmemezlikten gelip ayrı bir kategoriye koyuyor ve seni izole ediyor diğer şeyden. [...] Hastalar şöyle diyor doktor için; “Bana ne ya! sertse sert, o işini iyi yapsın da, benim ameliyatımı iyi yapsın da ben onunla muhatap kurmak zorunda değilim”. Ama bir hemşire gelsin, tansiyonunu ölçmeye falan azıcık yüzü bir düşük olsun, “hı ne suratsız hemşire” diyorlar. Bak bu gerçek bir örnek, bu ikisi de aynı hasta için çalışıyor oysa ki. [...] Hemşireye farklı, kadın doktora farklı, net.

Yukarıda hemşireler tarafından dile getirilen mesleklere ilişkin yapısal ve toplumsal plandaki rasyonel ve profesyonel beklenti ya da örüntü farklılıkları doktorlar tarafından da açıkça dile getirilmektedir. Örneğin TBP 1, toplumsal açıdan, farklı konumlara yönelik güveni şöyle açıklamaktadır:

(...) asistan olarak bana güvenmiyorlar, hele ben aynı kıdemde bir bayan asistan olsam ona hiç güvenmiyorlar. Yani toplumumuzda böyle bir şey var, özellikle yaşlı erkek otoriter biri

gelip gördüyse; “bu doktor, rahatız, ne kadar iyi doktor” [diyorlar], “Ne kadar kötü doktor”; o yok maalesef. Onun için hele hemşire, paramediğin [Acil Tıp Teknikerinin] genci; şüphelendiyse halkımız rahat etmez yani, öyle bir şey var.

TBP 4 farklı meslek gruplarına ilişkin toplumsal saygınlığın rasyonel örüntülerle eklemleşmesi açısından nasıl belirlendiğini ve mesleklere ilişkin farklı toplumsal beklentileri şöyle açıklamaktadır:

Yani bu saygınlığı kim oluşturuyor? Yani işin nasıl yapılması gerekiyorsa o şekilde yapmak lazım, bazıları kendilerine itibar sağlamak için, saygınlık sağlamak için çok emin konuşuyorsa falan bu hem o hizmeti alanların hakkını yemek olur. [...] Yani yapılıyor böyle şeyler, evet doktorlar tarafından da yapılıyor, genelde doktorlar tarafından yapılıyor evet. [...] Emin durmaya çalışırlar, kararsız durduğunuzda öyle bir algı oluşuyor; “bilmiyor” algısı oluşuyor karşı tarafta. Bu da sizin bu algıyla, bu algıdan rahatsız olup olmamanızla alakalı, bunu ne kadar takip takmadığınızla alakalı, yani özel hastanede çalışıyorsanız ya da özel muayeneniz varsa bu algı sizi çok etkileyecektir. Yani o yüzden hasta neyden memnun oluyorsa onu yapmanız gerekecektir. [Doktorlardan] yani tabi farklı şeyler beklerler. [...] Bir doktordan tedavilerini yönlendirmesini, hani süreç açısından olayı netleştirmesini, hani tanı olarak değil illaki; hani “şunu yapacağız, sonrasında şuna bakacağız, sonrasında bir karar vereceğiz, oturup düşüneceğiz” şeklinde, mesela bir yol haritası çizerse. [...] Halkın gözünde biraz daha iyi doktorluk; net konuşmakla, işte böyle iyi bir itibar oluşturmakla oluşuyor. (...). [Hemşirelerin saygınlığı] yani çok yüksek değil. Ondan beklenenler var. [...] Ya ondan mesela tedavi etmesi beklenmiyor; işte iyi, güler yüz bekleniyor, muhabbet bekleniyor. [...] Yani beklenmesi yanlış mı; insanlar bekler. [...] Benden de bekliyorlar ama benden daha az bekliyorlar, alışılmış genel eski doktor tipolojisinden günümüze geldiğimizde iyi durumdayım ben mesela [gülüyor]; eskiden mesela doktorlar insanlara hakaret ediyordu falan, biraz onun alışılmışlığı mı var artık bilmiyorum. [...] Yani hemşireden bilimsel bir şey beklemiyor kimse. [...] Profesyonel bir meslek evet, belirli bir eğitim alınarak kurallara uyularak yapılması gereken bir iş, onların da riskleri var tabi ki; dikkatli olması gerekiyor, yani uygulamaması gerekiyor. İnsanlar bunu biliyorlar ama beklentiler farklı. Yani işini yapsa da örneğin güler yüzlü değilse insanların beklentilerini karşılamaz. [...] Benimki de belli bir ölçüde karşılamıyor ama hemşirenin ki daha yüksek. [...] Eczacılar, hemşirelerden daha uzun, daha fazla okudukları için onlardan daha itibarlı gibiler, mesela yedi yıl okutsalar yine insanlar belki seçer, o zaman itibarı doktorlardan fazla mı olur; olabilir [gülüyor]. İnsanların kafası biraz öyle çalışıyor.

Hemşirelik ve tabiplik mesleği arasındaki rasyonel iktidarla farklı eklemleşme biçimlerine sahip bahsi geçen farklarla birlikte, rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliği itibariyle araçsallaştırılabilir ve profesyonel kapanma stratejilerinde istihdam edilebilen bir başka yön ise; profesyonel bilgiye dayanan uzmanlık sistemidir. Bu kapsamda, tabiplik mesleğine istinaden hem araçsallaştırılabilir hem de hayat tarzları da dâhil olmak üzere farklı alanlara da sirayet edebilecek nitelikteki bir uzmanlık kültürünün varlığından bahsedilebilir.

Örneğin, ECZ 7 tabipliğin “sorgulanamaz” yönünü ve öne çıkan uzmanlık kültürünü şöyle ifade etmektedir:

Bu çok şey bir konu, detaylı; ben de tam bilmiyorum açıkçası. Yani “doktor sorgulanamaz” böyle bir nokta var. (...). Doktora mesela kimse şunu diyemiyor; bir doktor sana 5 tane ilaç yazdı, öbür doktor ilaç bile yazmadı mesela ve sen gidip şikayetçi olsan, doktor diyor ki, “benim tedavi yapmamın sebebi şöyle, ben şöyle gerekli gördüm, ona göre yazdım” dediği zaman her şey bitti o anda. Kimse “sen fazladan ilaç yazmışsın” gibi bir şey yine diyemez (...) Genel olarak doktorlarda açık açık şunu iddia edebilirim; doktorlarda genel olarak

kendini büyük görme şeyi daha fazladır. [...] Belki aldığı eğitimden; insan sağlığı ile uğraşan ya da insan sağlığında en üst makam olarak görüldüğü için belki şöyle bir ayırım var desem abartı olmaz; “doktor ve diğer insanlar” gibi, bu kadar kendilerini üst boyutta gördükleri oluyor.

HEM 9 tabipliğin uzmanlık kültürüne ilişkin olarak, şu örneği vermektedir:

Onlar ne kadar gerekiyorsa o kadar söyler; “ben öyle uygun buldum, bu kadar bilmen gerekiyor” diyor. Mesela şu lafı kullanırlar; “aynı trende mi yolculuk yaptık” derler, yani “biz aynı kulvarda değiliz” demektir, bu lafı söylerler, 2 kere duydum, birisi tren lafını söyledi birisi başka bir cümle kurdu. Şunu söylemek istiyor; “aynı kulvarda değiliz biz”.

KLF 2 tabipliğin uzmanlık kültürünün yansımalarına ilişkin olarak şu örneği vermektedir:

Ya şimdi biraz onlar makam sahibi olduğu için konuşmaları biraz farklı olabiliyor. Yani bir şey oluyor onlarda; “ben doktorum, ben yazdıysam bu böyledir”. Bazen reçetelerde falan düzeltme oluyor, onlara gittiğim zaman sıkıntı çıkartan doktorlar olabiliyor bazen. “Ya ben bunu bu şekilde yazıyorum” [diyorlar], “ya devlet ödemiyor bu şekilde, bu tanıyı eklemeniz gerekiyor veya şunu yazmanız gerekiyor” [diyorum]; yok, “o zaman vermeseydiniz ilacı” diye düzeltmeyi yapmadıkları oluyor bazen. (...) hatta odasından kovan bile olmuştu beni. [...] “Çık dışarıya” diye ağza alınmayacak küfür bile eden olmuştu; “yapmıyorum” diye.

TBP 2 tabiplerin başka bilgi alanlarına da sirayet eden uzmanlık vasfını şöyle ifade etmektedir:

Kendi mesleğim dâhilinde olan ya da atıyorum doktor arkadaşım mesela; herhangi bir konu söylüyorsun “uzayda bilmem ne”, adam sana yarım saat 40 dakika bir şeyler anlatır ama kendinin de bildiğinden şüpheliyim ya da benim bildiğim konularda ya da bir yerde bir isim söylersin sanki kırk yıllık arkadaş gibi olduğundan şey gösterme durumları var yani.

Benzer şekilde TBP 5, doktorların uzmanlık vasfının diğer alanlara da yansımaları şöyle anlatmaktadır:

Ooo olur o [doktorlarda], kesinlikle olur, var öyle bir şey; kimi insanlar kendini yetiştirmiş olabilir ama hiç bilmediği konularda da atıp tutanlar var, öyle bir uçmuştur ki her bilmediği konuda sallamaya başlar. [...] Bilmediği bir konu, sallamaya başlayınca anlarsın zaten, Tıp öğrencilerinde de vardır; adam yüksek alır sınavdan, her şeyi bildiğini zanneder, ezberleyip girmişsin işte sınava bir numara yok yani. (...) yani bizimkilerde [doktorlarda] öyle bir meyil var; her şeyi onlar bildikleri için, bu şey gibi, devamlı yaptığın bir işin üstüne sirayet etmesi gibi, çünkü bütün gün insanlarla öyle konuşuyorsun; sen her şeyi biliyorsun, izah eden bir adamsın.

TBP 3 hayat tarzları da dâhil olmak üzere doktorların uzmanlık vasfının başka alanlarda da kendisini göstermesini şöyle ifade etmektedir:

Doktorluk haricindeki özelliklerini gösteren çok; yani adam müzik özelliğini, edebiyat özelliğini, yöneticilik, siyaset özelliğini ön plana çıkarabiliyor. İyi de yapıyorlar o işleri, kapasiteleri var yani. [Ben de] yaparım; mesela siyasi görüşlerimi bir şekilde insanlara söylerim.

HEM 8 doktorlardaki profesyonel bilgi sahipliği sunumunun, farklı konularda da benzer biçimde görüldüğünü ifade etmektedir:

(...) [doktorlar] nöbetlerde gelir oturur; “şu böyle, bu böyle” kendince konuşur, ahkam keser, bir şeyler anlatır, siyasetten de konuşur, bilimsel de konuşur, ameliyatla ilgili de konuşur. Kendilerine güvenleri çok yüksek onların bence, mütevazî olduklarını düşünmüyorum. Bence Tıp Fakültesinde onlara farklı bir ders de veriyorlar, arkadaşlarla da konuşuyoruz bunu, bence öyle kendilerine o kadar güvenmeleri, egolarının yüksek olması ya da o kadar

höt hôt olmaları; daha kaba yani.

Mülakat verileri, profesyonel kapanma stratejileri kapsamında, rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliği, profesyonel bilginin meşruiyet sorunu ve uzmanlık kültürüyle birlikte, tabiilerin ilgili alanda diğer meslek gruplarına nazaran rasyonel iktidarla daha sıkı bir eklemleşme biçimine sahip olduğuna işaret etmektedir. Bireylerin rasyonel iktidarla eklemleşmesi arızı bir husus olmakla beraber, farklı mesleklerin saygınlık ve hayat fırsatları rasyonel iktidarla dâhili bir ilişki içerisindedir. Örneğin TBP 5, aşağıdaki örnekte, doktorlar ve hemşireler arasındaki saygınlık farkını açıklarken; sonda takma örneğini, toplum sağlığı kaygısını, manevi karşılıkları, mesleğinin profesyonel yönünü istihdam ederek şöyle açıklamaktadır:

Doktorluk biraz farklı bir şey; gerçekten layığı ile yapılırsa, gerçekten belki o kadar saygınlığı gösterilmeyi hak edebilir. Gerçekten zor bir iş yapıyorum, belki o kadar para da alıyoruz ama benim çalıştığım saatleri saat başına vurduğün zaman, saat başı 12 lira alıyorsam, atıyorum hiç hesaplamadım ama hemşire 25 lira alıyor. Parayla ölçülecek bir şey değil bu; kim yani parayla bir hayatı kurtarmayı ölçebilir ki? Bir idrarımı yapamayan insana idrarımı bir şekilde yaptırdığın zaman, ya bu işin çok parayla alakası pek kalmıyor. Bu manevi tatmin veya bir dua, ona bakıyorsun. Adama desen ki; “ben senin sondanı 500 liraya takarım”, o sırada çıkarır verir yani. [...] Doktorluk gerçekten farklı, hemşirelikle aynı değil; hemşireler de çok çalışıyorlar gerçekten, nöbet tutan bir grup, evde yatmıyor. Biz saygıyı hak ediyoruz gibi insanlarda bir şey oluyoruz. Ben seni sallaya da bilirim ama senin sağlığın için elimden geleni yapıyorum; bir düşünüyorum, kafa yoruyorum, senin sağlığını korumaya çalışıyorum. [...] Hemşire de tabi, herkese gereğince saygı duyulmalı ama şöyle; doktorlukla hemşireliği kıyaslamıyorum, hemşireye saygı duyulmaması anlamına gelmiyor ama doktorluk başka yerde. Bu olayda ben böyle kararlar veriyorum, hemşireye “yap” diyorum, hemşire ilacı yapıyor veya tansiyonu takip ediyor. Onlar belki “doktora çok saygı gösteriyorlar, bizi sallamıyorlar” modunda hissediyorlardır belki ama o biraz kendilerine bir saygı duyulmamasından dolayı değil, doktoru devamlı gördüklerinden dolayı, kendileriyle kıyasladıkları zaman “biz niye bu kadar göremiyoruz” gibi oluyordur gibi.

Bununla birlikte, yukarıda ifade edildiği gibi; rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliği kapsamında bazı uygulamaların pratikte hemşirelere devredildiği, sağlık hizmetlerinin yönetimi açısından toplum sağlığı kaygılarının geri planda kaldığı, manevi karşılıkların daha ziyade hemşirelik mesleğiyle eklemleştiği ve profesyonel bilgi ve uzmanlık sisteminin istismar edilebilir nitelikte bir yönü olduğu görülmektedir. Örneğin, yukarıdaki yorumu yapan TBP 5, yetki ve sorumlukların pratik niteliği şöyle değerlendirmektedir:

Bu biraz duruma bağlı; genelde fırsatı varsa doktor yapmalıdır benim görüşümde, o mevzuatta öyle pansuman yapılması, sonda takılması, mevzuatta belli başlı doktorun yapması gereken şeyler var ama bazen yapacak doktor yok. Bizim servisimiz de öyle, ne yapacağız; yapılacak işi becerebilen bilen biri varsa o yapıyor. (...). Yani gerçekten güvenebileceğin adamlara basit şeyleri emanet edebilirsin çünkü o kadar doktor yok, işler dönmez.

Örneğin TBP 1, tabip sayısının yetersizliğine istinaden, tabiilerin bazı yetkilerinin uygun nitelikteki diğer sağlık personeline devredilmesi fikrini; bu durumun riskleri ve Tıp Fakültesi eğitiminin önemi etrafında eleştirmektedir:

Evet, ya eskiden böyle bir sosyalizasyon politikalarında ebelerin, en azından kadın doğum

ve çocuk bilgilerine dayanarak böyle bir yönlendirmeleri düşünülüyordu. Ama şöyle de bir şey söyleyim; siz öyle bir personel olsaydınız gitmek ister miydiniz? Hani doktora yakında bir maaş veriyorlar diyelim, bir köye, doktorun gitmediği bir köye muayene edip bazı ilaçları yazmak, gerektiğinde sevk etmek için gitmek ister miydiniz? (...) he, mesela böyle bir güveni kendinizde bulabilir miydiniz? Tıp fakültesi haricinde bir eğitimle yapılabilir miydi?

TBP 1'in yukarıdaki örneğiyle birlikte, kendisi de ebe-hemşire olan HEM 6, lise mezunu ebe hemşirelerin durumunu rasyonel yetki ve sorumlulukların pratik yetersizliği açısından şöyle değerlendirmektedir:

(...) eskiden böyle ücra köşelere, bir yerlere doktor gönderemezler de ebe [lise mezunu ebe hemşireleri kastediyor] gönderirlerdi ya; doğum yaptırınlar diye. Bakanlık bile yasayı deliyorsa, devlet bile yasayı deliyorsa ne yapacak yani. (...) ya bunun üzerine filmler bile yapıldı bu ülkede, “*derman ebe*” yapıldı; doktor yok, bir şey yok kadını göndermişler. (...). Zaten bunu doğurtacaksın deseler senin itiraz etme bilincin de yok, daha 18 yaşındasın, yeni mezunsun. [...] Devlet diyor sana, ne yapacaksın; yapacaksın tabi. [Yetki] tabi ki yok ama hâlâ da yaptırıyorlar.

TBP 4, biyokimya uzmanı doktorlar ve laboratuvar teknisyenleri arasındaki ilişkiye istinaden, kapanma örüntüleri kapsamında, riskin nasıl istihdam edildiğini ve mevcut durumun nasıl yeniden üretildiğini şöyle açıklamaktadır:

(...) hani “biyokimya uzmanlığı çok önemli, sonuçlarda hata olursa diğer doktorların hepsi etkilenir” falan, hani “tanılar yanlış konur” ve saire gibi bir sürü şey sunabilirsiniz ortaya. Mesela bir tanesi şey diyordu, doktorun, biyokimyacının bir tanesi; “biz biyokimyacılar” diyor, “çok iyi teknisyen yetiştiririz, sonra da geçer otururuz” diyordu [gülüyor], kendi yöntemi açısından.[...] [Teknisyenlere yetki verilse abes] olmaz. [...] Aynı parayı vermezler, muhtemelen şöyle yaparlar; makinanın yaptığı işleri makinalar yapar, kalan işleri de laboratuvar teknisyeni yapar; şu durumda hepsini biyokimya uzmanları yapıyor gibi gözüküyor da. [...] [Biyokimya uzmanı] olmadan olabilir ama kazanılmış haklar ve saire gibi şeylerle ya da bürokratik engellerle bu sürdürülüyor.

ECZ 2, tabiplerin farklı alanlara da sirayet eden uzmanlık kültürüyle birlikte kurumsal iktidar merkezlerindeki ağırlığına ilişkin şu örnek ve yorumlarda bulunmaktadır:

E tabi mesela ismi şimdi değişti, önceden İlaç Eczacılık Genel Müdürlüğüydü mesela, şimdi Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, eczacılıkla ilgili bir yer mesela, oranın bildiğim kadarıyla hiç eczacı bir genel müdürü olmadı, hep doktordur. Bu da gösteriyordur; doktorlar daha baskın. (...).

[Sağlık Bakanının tabiplerden farklı bir meslek grubundan olması] garip gelip gelmemesi ayrı bir şey, “böyle olmalı mı” o ayrı bir şey. Çok garip gelmiyor ama farklı alanlardan olursa, bir hemşire bile yapılırsa bir dönem bakan olarak, o farklı şeyleri çözmek isteyecektir ve çözecektir. Böylece bir adalet olmasa bile eşitçe bir şey. [...] Tabi olmalı canım, bunu hiç tartışmaya bile gerek yok.

ECZ 7 rasyonel iktidarla eklemeleşme açısından ECZ 2'den farklı şekilde, bir taraftan hemşirelerin konumuna istinaden uzmanlık sistemini ve doktorların uzmanlık kültürünü tasvip eder nitelikte bir yaklaşımda bulunurken, diğer taraftan eczacıların konumuna ilişkin olarak daha eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir:

Bu işte genelde böyledir; biraz doktorların sayısı ile ilgili bir şey, biraz doktorların saygınlığının da fazla olması da var; doktor herkesle alakalı, işin gerçeği; eczacıyla

hemşireyle ve benzeri herkesle muhatap, sağlık sektörünün en başı doktordur. [...] Böyle bir hiyerarşi de var, böyle bir gerçek de var. Bizim mesela okulda bile gördüğümüz eğitimde şu vardı; “ana sağlık personeli 3 kişidir; hekim, eczacı, diş hekimi” şeklinde. En başta hekim, zaten sağlıkla ilgili başvurulacak olan hekimdir, hem de sağlık sektöründe de herkesle irtibatlı olduğu için doktorun olması bence de daha mantıklı ama mesela bir başhekim yardımcısı eczacı olabilir çünkü hastanelerde de ilaçla ilgili sıkıntılarda doktorlar çözemiyor. [...] Ama hemşire orada ayrılır, o yardımcı sağlık personeli; hem aldığı eğitim dolayısıyla hem de konumu dolayısıyla doktorlarla bence çok kıyaslanamaz (...).

HEM 6, ECZ 2’ye benzer şekilde, hemşirelerin hayat fırsatları ve saygınlıkları kapsamındaki engelleri ile tabiplerin uzmanlık kültürüyle birlikte yönetim mekanizmalarındaki ağırlığını şöyle ifade etmektedir:

Bence yetki ve sorumluluk alanlarının artırılması gerekir, mesleki tüzüğün yeniden düzenlenmesi gerekir. Uzmanlaşmak isterim ben, branşlaşma ve uzmanlaşma hakkı verilmeli (...). Bakanlıkta bizi temsil eden insanlar yok, mesela Sağlık Bakanı bile hekim, yani o hekim bazlı düşünüyor, hastane yönetimi hekim. (...) sanki hekimler her şeyden haberdar, yönetme donanımıyla, ya hekim yönetici ya da bakan olacak diye bir şey yok. [...] Alakası yok tabi ki, yönetme çok farklı bir şey bir kere. [...] Var tabi ki; eğer bir hastane yönetilecekse hekim yönetsin mantığı var yani.

Yukarıdaki örnekte ECZ 2 ve HEM 6 bir hemşirenin de Sağlık Bakanı olabilmesini isterken, TBP 4 böyle bir durumda uzmanlık sisteminin nasıl istismar edilebileceğini şöyle ifade etmektedir:

[Sağlık Bakanı hemşire] olsa sıkıntı mı olur; belki çekemeyenler olur falan, ya şeye bağlarlar, işte başka bir sıkıntı çıkar, “zaten bu hemşire” muhabbeti yaparlar. [...] Ya işte onun yaptığı bir uygulama beğenilmediği zaman aynı uygulamayı başka bir Sağlık Bakanı da yapsa onda söylenilebilecek bir şey yokken bunda “zaten bu hemşire, ne anlar” denir.

TBP 4’ün kapanma stratejileri açısından yukarıda öngördüğü husus, aşağıda TBP 2’nin bir hemşirenin Sağlık Bakanı olabilmesine durumuna istinaden söyledikleri; uzmanlık sistemi ve rasyonel yasa ve kuralların istismarı ile kendini göstermektedir. TBP 2, böyle bir durumda, hemşirelerin, komplekslerinden dolayı hata yapacağını, konumlarını kabul ederek bu işe girdiklerini, yaptıkları işlerin hademeler tarafından da yapılabileceğini ve doktorluğun kutsal bir meslek olduğunu ifade etmektedir:

Çok olacağını zannetmiyorum ya, Türkiye’de olmaz yani. [...] Tabi garip bulurum yani çünkü o kişi bir şekilde kompleksli olacaktır doktor olamadığı için, bunun için de mutlaka hata yapacaktır. [...] Yani haktan ziyade; kendini yer kompleksinden dolayı. Çünkü bunu denediler; “ayaklara baş ol” diyorlar. Ya bizde birini getiriyorlar bir yere, adam çok güzel geliyor ama işin şeyi olmadığı için. [...] Ben rahatsız olurum tabi bir hemşirenin Sağlık Bakanı olmasından; meslek ayakaltına düştü, iyice düşeceğini düşünüyorum. [...] [Profesör olsa da] olsun, yine de hemşire bizim gözümüzde, hemşire her zaman hemşiredir. Ben askeri hastanede [yedek subay olarak] çalıştım bir sene Diyarbakır’da, binbaşı rütbesinde hemşireler vardı ama sağlık işine geldiği zaman benim hemşire hanımımıydı yani, binbaşı sadece rütbesiydi yani. [...] Ama onlar kendileri onu kabul ederek geliyorlar. O konuda kişinin şey yapmaması lazım bence; sen isteyerek hemşire, laborant ve benzeri oluyorsun, kimse seni zorlamıyor ki, o zaman olma, başka meslek yap. Sonuçta Türkiye’de en garanti mesleklerden biri yardımcı sağlık personeli, herhangi bir okulu bitirdiğin zaman bir yerlerde işe giriyorsun, yani en azından bir elit bir ortamda çalışıyorsun, kötü bir ortamda çalışmıyorsun. Yani ben komplekslerini çok haklı bulmuyorum. Yani bence çalıştıkları şeyin kıymetini bilmeleri lazım, bunları öğütleyerek işe başlatmak lazım; “çalıştığınız işin kıymetini bilin yoksa sizin yaptığınız işi yapacak binlerce kişi var, gelir bir başkası da yapar”.

Ben şurada herhangi bir ilkokul mezunu birine sadece mesela adam röntgen teknisyeni, sadece düğmeye basıyor, film çekiyor, filmi yorumlamıyor da, o işi ben ilkokul mezunu bir hademeye de yaptırırım. Zaten yıllarca Türkiye’de sağlık sistemi böyle gitti; bir sürü ilkokul mezunu ya da mezun olmayan hademe, temizlik işlerine bakan insanlar sağlıkta bir şekilde belli şeyleri öğretiler, yaptılar, sonda taktılar, dikiş attılar, aldılar. [...] Hiç bir şey olmadı, gayet de iyi yaptılar. Yani o yüzden yardımcı sağlık personelleri yaptıkları işin kıymetini bilmeleri lazım. [...] [Herkes doktor] olamaz, doktor olmak dinen de farz bir şey, tabi yaşadığın ortamda İslam dinine göre eğer bulunduğun ortamda hekimlik yapan kimse yoksa bütün halk sorumlu ondan; mutlaka doktor olması lazım bir yerde, sağlığı korumak zaten dinen farz, onun içinde kutsal bir şey.

TBP 6 ise, TBP 4’e benzer şekilde, bir hemşirenin Sağlık Bakanı olabilmesi hususuna ilişkin olarak şöyle yorumlarda bulunmaktadır:

[Profesör de] olabilir ama eğitimler farklı, bir hemşirenin bakan olması ile bir doktorun bakan olması kıyaslanamaz bile. Bu ilkokul mezununun Cumhurbaşkanı olması gibi bir şey; gerçi başımızda ilkokul mezunu milletvekilleri var ama o aldığı profesör adını üniversitede eğitim görevlisi eğitmen olarak atandığı için alıyor sonuçta. Bir doktorun o unvanı aldığı süreçle bir hemşirenin o unvanı aldığı süreç bir değil, alınan eğitimler zaten birbiri ile kıyaslanamaz yani. Sadece işletmecilik yapılmıyor. Bir konuda iyi bilgili olmadan Sağlık Bakanlığı konusunda, o konuda bilgin olmadan, bu mühendis birinin gidip de Sağlık Bakanı olması gibi bir şey. Yani sen yeterli bir bilgiye sahip değilsen o konuda çözüm de getiremezsin problemlere, doğal olarak doktor olacak ki, en fazla eğitimi alan, en fazla şeyle karşılaşan o. Bu tamamen tecrübeye, bilgiye dayanıyor. Benim aldığım eğitim, bilgi hemşirede yoktur ama hemşirenin sahip olduğu bilgi bende zaten vardır.

Son tahlilde, araştırmada, toplumsal kapanma stratejileri açısından, profesyonel bilgi ve uzmanlık sistemi ön plana çıkmaktadır. Bu itibarla, üst konumlarda yer alan bireyler tarafından, profesyonel kapanma stratejilerinde istihdam edilebilecek nitelikte, araçsallaştırılabilir veya istismar edilebilir bir alandan bahsedebilmek mümkündür. Bununla birlikte meslek mensupları tarafından bu alanının araçsallaştırılması ya da istismar edilmesi arızı bir husustur. Fakat, profesyonel bilginin ve uzmanlık sisteminin pratik yetersizliği açısından, farklı konumlardaki meslek mensuplarının da dâhil olduğu bir makuliyet krizinden bahsedilebilir. Bu modern-rasyonel bir krizdir ve profesyonel bilginin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkındaki tartışmadan daha ziyade, pratik yeterliliği açısından göreceli makuliyeti ve meşruiyetinden kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen kriz, faaliyetlerin teorik ve pratik statüsünün farklı yönleri itibariyle görülebileceği gibi, meslek mensuplarının profesyonel ve profesyonel olmayan ilişkilerinin farklı yönlerinde de görülebilir. Bu kriz, teorik gerçekliğin artan hâkimiyetiyle kendini göstermektedir ve modernliğe yönelik eleştiriler (Habermas, 1976; Bauman, 1997; 1998; Furedi, 2001; Foucault, 2007; Baudrillard, 2010; Beck, 2011; Giddens, 2012) kapsamındaki teknik-araçsal aklın iktidarını sorgulayan “rasyonalite”, “meşruluk”, “motivasyon”, “risk,” “güvenlik”, “korku” ve sair niteliklerdeki krizlerle paralellik göstermektedir. Bu bağlamda, gerçekliğe dair rasyonel aksiyomun bir otorite biçimi olarak meşruiyeti ile modernizm arasında “seçici yakınlık” ilişkisi vardır. Tersine, modernizmin buhranları rasyonel otoritenin meşruiyetini sarsmaktadır.

Profesyonel kapanma örüntüleri itibariyle, meslek mensuplarının profesyonel bilgi ve uzmanlık

sistemini araçsallaştırabilmesi mümkün olmakla birlikte, tüm meslek grupları açısından, pratik yeterliliği olmasa bile, teorik gerçekliğe dair rasyonel örüntülerin hakim olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, bireylerin, faaliyetlerin teorik ve pratik statüsünü birbirinden ayırdığı ve hem kendi, hem de farklı meslek gruplarının hak, yetki, avantaj ve dezavantajlarına yönelik olarak, pratik açıdan yetersiz olduğu hâlde, modern-rasyonel kriz unsurlarını istihdam ettiği görülmektedir. Bu durumun, toplumsal tabakalaşmaya bakan yönü itibariyle, daha yapısalcı bir yaklaşımla (Foucault, 2007), “egemen olanlarla bağımlı olanlar” arasındaki bir ayrımdan daha ziyade, tüm meslek gruplarının müştereken ürettikleri bir rasyonel iktidar yapısından bahsedebilmek mümkündür.

Bununla birlikte, bireyler, rasyonel iktidarla, farklı derecelerde ve farklı biçimlerde eklemleşmektedir. Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, örneğin hemşirelere istinaden; daha çok toplumsal cinsiyete ilişkin söylemler itibariyle rasyonel eğitim sistemine dâhil olunmakta, rasyonel yasa ve kurallardaki hâliyle “hemşirelik bakımı” gibi rasyonel açıdan daha sınırları belirsiz bir eklemleşme biçimi ortaya çıkmakta, pratik beklentiler açısından ise daha duygusal bir eklemleşme örüntüsü görülmektedir. Yani toplumsal bölünmelerle görülen eşitsizlikler, rasyonel iktidarla eklemleşme açısından da görülmektedir. Bu bağlamda bir hemşirenin profesör olmasıyla bir tabibin profesör olması, piyasa durumu ya da sahip olduğu nitelikler açısından rasyonel iktidarla aynı biçimde ve derecede eklemleşmeyeceği gibi, rasyonel bir sistem altında aynı hayat fırsatlarına da tabi değildir. Ya da eczane kalfaları açısından, erken bırakılan eğitim geçmişleri itibariyle, rasyonel mesleki sisteme diplomasız olarak dâhil olunmakta, rasyonel yasa ve kurallardaki hâliyle mesleki diplomanın öne çıktığı, daha sınırları belli bir eklemleşme gerçekleşmekte; pratik açıdan ise, konumun gerektirdiği niteliğe sahipliğe rağmen, rasyonel açıdan yetkisizlik görülmektedir. Bu kapsamda, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, toplumsal bölünmelerle kendini gösteren eşitsizliklerin, rasyonel iktidarla farklı derece ve farklı eklemleşme biçimleriyle birlikte toplumsal tabakalaşma yapısını oluşturduğu ifade edilebilir. Bu itibarla, rasyonel iktidar, taksonomik konumlar oluşturabileceği gibi; teorik bir iç bütünlük ve tutarlılıkla, konumların farklı biçimlerde ödüllendirildiği taksonomik ilişki biçimleri de oluşturabilir. Rasyonel iktidarın meşruiyetine olan inanç, otorite sisteminin istikrarını belirlerken, farklı konumların farklı hayat fırsatlarını meşrulaştırır. Bu değerlendirmelere istinaden, araştırmanın müteakip bölümünde, rasyonel yönüyle birlikte, hayat tarzlarının ilişkiselliği de dâhil olmak üzere, toplumsal sınıfların ilişkiselliği incelenmektedir.

8. BÖLÜM

TOPLUMSAL SINIFLARIN İLİŞKİSELLİĞİ

Bir araştırma nesnesi olarak toplumsal sınıfların ilişkiselliği, günümüze kadar yapılan tartışmalara istinaden, bu araştırmada da sorunsallaştırıldığı gibi, iki farklı yönüyle değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi; konumları işgal eden bireylerin, farklılığın eşitsizliğe inkılabı ve bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesi bağlamında kendilerinin ve diğerlerinin konumlarını nasıl değerlendirdiği yönündedir ki; bireylerin nedensel güç ve hassasiyetleri, farkındalıkları ve eylemlilikleri etrafında yorumlanmaktadır. İkincisi ise, farklılığın ve eşitsizliğin sadece toplumsal konumlar itibariyle değil, bireyler ve gruplar nezdindeki tezahürleriyle birlikte ilişkiselliği yönündedir ki; yapısal unsurlar, iktidar ilişkileri ve iktidar alanları etrafında tartışılmaktadır. Bahse konu her iki yön de, (i) toplumsal bölünmelerle kendini gösteren çağdaş toplumlardaki eşitsizlik yapıları, (ii) bireylerin ve toplumsal nesnelerin nedensel güç ve hassasiyetleri, (iii) iktidarın heryerdeliği, iktidar alanları ve iktidar ilişkileri tartışmaları itibariyle; kuramsal, metodolojik ve ontolojik tartışmalara tabidir. Bu kapsamda, araştırmanın bu bölümünde, bahse konu tartışmalar etrafında; rasyonel iktidarla ilişkisi, sınıf ilişkileri ve hayat tarzlarının ilişkiselliği itibariyle, toplumsal sınıfların ilişkiselliği incelenmektedir.

8.1. RASYONEL İKTİDARIN SINIFLARI

Toplumsal tabakalaşma kuramları arasındaki temel ihtilaf, toplumsal sınıfların ilişkiselliğine istinaden, bireyler nezdinde tecelli eden farklılıklarla, bireylerin ait oldukları ya da atfedildikleri grupların (veyahut sınıfların) mümeyyiz vasıfları arasındaki mütekabiliyetin, farklılığın eşitsizliğe inkılabını ve temadisini nasıl açıkladığı hususudur. Bu bağlamda, tabakalaşma kuramlarının açıklamaları, zımnî yahut aşikâr biçimde, toplumsal bölünmelerin açıklanması iddiasını da zatında barındırır³³.

Bu kapsamda, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, hayat fırsatlarına veya elde ettiklerine ilişkin hâlihazırdaki eşitsizliklerin kaynağına yönelik olarak, toplumsal bölünmelerle kendini gösteren, mesleki eğitim sürecindeki avantaj ve dezavantajları kapsamındaki farklılıkları sorumlu tutmaktadır. Konumlarından kaynaklanan, yapılaşmış eşitsizliklere yönelik olarak ise; rasyonel eğitim sistemi, bürokrasi, uzmanlık sistemi, rasyonel yasa ve kurallar gibi rasyonel iktidarın kurumsal yönüne istinaden, yapısal unsurların getirdiği kısıtlılıklara işaret etmektedirler. Bu itibarla, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, farklı

³³ Daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. (Bölüm 2.4. Toplumsal Bölünmeler ve Sınıfların İlişkiselliği).

mesleklere mensup olsalar da, rasyonel iktidara karşı rasyonel bir teslimiyet göstermekte ve profesyonel kapanma örüntüleriyle de tamamlanan nitelikte bir tavır sergilemektedirler. Meslek mensupları, hâlihazırdaki konumları veya mesleklerine istinaden, diğer meslek gruplarıyla aralarındaki hayat fırsatları eşitsizliklerini, herhangi bir şekildeki sömürü yahut rant ilişkisiyle açıklamadığı gibi; kendileriyle farklı meslek grubu mensupları arasında, herhangi bir biçimdeki çatışma ilişkisine de işaret etmemektedir. Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, daha üst konumlarda yer alan meslek mensupları, diğer meslek grubu mensuplarının dezavantajlarına yönelik olarak daha çok diğerkâm bir yaklaşım sergilerken; daha alt düzeydeki meslek grubu mensupları da, diğer meslek grubu mensuplarının avantajlarına yönelik olarak, daha çok meşrulaştırıcı veya profesyonel nitelikteki yaklaşımlarda bulunmaktadır.

Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, kolektif faaliyetler kapsamında, hem yerel (mesleki) hem de toplumsal sınıf analizi düzeyinde, oldukça zayıf ve kırılabilir bir ilişki biçimine işaret etmektedir. İşbirliği ve dayanışma örüntüleri kapsamında ise, farklı sınıfların çalışma ortamından kaynaklanan işbirliği ve dayanışma örüntüleri ön plana çıkmaktadır. Mesleki bilgi ve becerilerin aktarılması hususunda da, yine, farklı sınıf ya da mesleklerin; mesleki bilgi, nitelik ve becerileri birbirleriyle paylaştıkları veya aktardıkları ilişki biçimleri görülmektedir. Bu ilişki biçimlerine istisna olabilecek nitelikteki farklı bir yön ise, rakip ya da diğer mesleklerin aksine, rekabet ve iktidar ilişkileri çerçevesinde, aynı meslek grubunda yer alan bireyler arasında görülmektedir.

Bu kapsamda bir değerlendirme yapılacak olursa, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle; mesleki sistem ve eğitim sisteminin hâlihazırdaki nitelikleri, rasyonel otoritenin bireyler tarafından da kabul edilmiş baskın iktidarı, teorik gerçekliğin artan hâkimiyetiyle birlikte, rasyonel iktidarın çatısı altında bireylerin geçmiş avantaj ve dezavantajları, yapılaşmış eşitsizlikler olarak yeniden üretilmektedir. Durkheim (1952; 2006)'ın izini takip eden Neo-Durkheimci sınıf analizi (Grusky ve Galescu, 2014) ve rant temelli sınıf analizinin (Sorensen, 2014) önermelerinin aksine; birim meslekler arasında, herhangi bir şekildeki sömürü yahut rant ilişkisi bulunmamakla beraber, böyle bir ilişki biçimi bulunsun dâhi; sömürü yahut rantın idamesinin, direkt olarak meslek grupları ve meslek mensuplarının ilişkileriyle açıklamak mümkün değildir. Bu itibarla, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle sınıf ilişkiselliği; farklı meslek grupları arasındaki sıfır toplamlı bir çatışma ya da farklı sınıflar arasındaki antagonizmaya yaslanmayan ranta dayalı bir sömürü olabileceği fikrinden daha ziyade, rasyonel iktidarla birlikte eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve idame ettirildiği, rasyonel iktidarın sorunla sonuçlanan bir yönü olarak açıklanabilir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle; kolektif bünyeler olarak sınıf ilişkiselliğinden bahsedilemeyeceği gibi, farklı sınıfların iş ortamındaki ilişkileri de, daha ziyade işbirliği ve

dayanışma örüntüleri içermektedir. Herhangi bir sınıf üyesi bireylerin ferdi olarak varoluş mücadelesinden kaynaklan sınıf ilişkiselliği ise; hem üretim alanından kopmuş, hem de egemen olanlarla bağımlı olanlar arasındaki karşıtlık yerine bireylerin rasyonel iktidarla ilişkilerinden kaynaklanan bir ilişki hâlini almıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, araştırmada, incelenen meslek grupları itibariyle, toplumsal bölünmelerle kendini gösteren eşitsizliklerin, rasyonel iktidarla farklı derece ve farklı eklemleşme biçimleriyle birlikte toplumsal tabakalaşma yapısını oluşturduğu görülmektedir. Bu itibarla, rasyonel iktidar, taksonomik konumlar oluşturabileceği gibi; teorik bir iç bütünlük ve tutarlılıkla, konumların farklı biçimlerde ödüllendirildiği taksonomik ilişki biçimleri de oluşturabilmektedir. Bir konumun veya ilişkinin temel yönünün taksonomik olması, bu konum veya ilişkilerin, nedensel gruplar veya nedensel ilişkiler olarak yorumlanmasına ruhsat vermez. Bununla birlikte, aynı konum veya ilişkiler, toplumsal tabakalaşma açısından değerlendirilecek olursa, farklı şekillerde ödüllendirilmiş ve aralarında hiyerarşi bulunan tabakalar teşkil etmesi itibariyle nedensel gruplar veya nedensel ilişkiler olarak yorumlanabilir. Bu itibarla, araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarının rasyonel iktidarla ilişkisine istinaden, rasyonel bir sınıf yapısından bahsedebilmek mümkündür.

Bu çalışma kapsamında, nesnelere ontolojik farklılıklarına istinaden, bireylerle rasyonel iktidar arasındaki ilişkinin iki farklı yönü olduğu söylenilebilir³⁴. Birincisi; yasalar, kurallar, örgütler, kurumlar ve benzerlerinde kendini gösteren ve arkasında hukuki, siyasi, iktisadi ya da fiziki güç içeren iktidar söylemleri ile bireyler arasındaki ilişkidir. İkincisi ise değerler, inançlar, fikirlerle kendini gösteren iktidar söylemleri ile bir özne olarak, bir şeye inanarak iradesini ortaya koyan bireyler arasındaki ilişkidir. Bunlardan birincisi *kurumsal söylemler*, ikincisi *iradi söylemler* olarak isimlendirilecek olursa; bireylerin rasyonel iktidarın kurumsal ve iradi söylemleriyle farklı ilişki biçimleri içerisinde olduğunu belirtebilmek mümkündür. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin çoğunun; rasyonel iktidarın kurumsal söylemleriyle olan ilişkilerinde rasyonel teslimiyet örüntüleri sergilerken, iradi söylemleriyle olan ilişkilerinde ise kendi irade ve eylemliliklerini ortaya koyduğu ifade edilebilir. Daha somut olarak açıklamak gerekirse, farklı meslek gruplarına mensup bireyler, rasyonel eğitim sistemi ve rasyonel yasa-kuralların pratik yetersizliğinin ve geçmişteki avantaj ve dezavantajların şimdiki zamana tevarüs ettiği farkındadır. Kurumsal söylemler itibariyle, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin çoğu; eğitim sistemi ile rasyonel yasa ve kurallara rasyonel bir teslimiyet göstermektedir. İradi söylemler itibariyle ise; rasyonel iktidarın çıktılarına yönelik daha eleştirel, hayat fırsatları farklılıklarına yönelik daha diğerkâm ya da birlikte

³⁴ Bu iki farklı yönün fark edilmesinde tez danışmanı ile yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

çalıştıkları diğer meslek gruplarına yönelik daha dayanışmacı örüntülere işaret etmektedir.

Bu itibarla, Sayer (2012, s. 97)'den mülhem, incelenen meslek grupları itibariyle; toplumsal tabakalaşma yapısının otomatik olarak kendisini yeniden üretmediğini ve bireylerin niyetlenmemiş olsa da, toplumsal tabakalaşma yapısını yeniden ürettiği için kendisini yeniden üretebildiğini fakat bu durumun rasyonel iktidarın çatısı altındaki kısıtlı eylemliliklerinin bir sonucu olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Nitekim, bu çalışmanın kapsamı dâhilinde; rasyonel eğitim sistemi ve rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliği ile bireylerin mesleki eğitim sürecindeki avantaj ve dezavantajlarının yapılaşmış eşitsizlikler olarak yeniden üretilmesi itibariyle işlevsel sayılılar reddedilmiştir. Bir tabakalaşma yapısına dair olarak işlevsel açıklamaların reddi, dengenin de reddedilmesi anlamına gelir. Bununla birlikte, denge fikrinin reddedildiği yerde, bir yapının yeniden üretilebilmesi hususu iktidarın istikrarına tabidir. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, rasyonel iktidarın istikrarı itibariyle, güç, Sayer (2012, s. 179)'in soyutladığı gibi sadece; değişimi üreten ve değişimi üretme kapasitesine sahiplik anlamında değil aynı zamanda kendini sürdürebilmesi³⁵ (ya da istikrar) yönüyle de istihdam edilmelidir ve gücün bu yönü açısından iktidarın heryerdeliği zorunlu değildir. Çünkü, rasyonel iktidara ilişkin iradi söylemler itibariyle, rasyonel iktidarın istikrarı yönündeki nedensel ilişki, iradi söylemlerin zati planda nedensel güçlere sahip olmasından değil, bireylerin sahip oldukları nedensel hassasiyetlerin iradi söylemlere tepki verebilecek kabiliyette olmasından dolayı nedensel güçlerini faaliyete geçirebilmesindedir ve rasyonel iktidar yapısı altında olsa bile failer açısından zorunlu ya da gerekli değildir. Bu kapsamda, güç, Sayer (2012, s. 179-182)'in belirttiği şekilde; (1) sosyal veya sosyal olmayan tüm nesnelere belirli yahut potansiyel olarak yapılarında bulunan bir hassa olarak sahip oldukları, (2) tüm nesnelere bulunan bu hassanın diğer nesne(ler) ile etkileşimine yönelik olarak, imkân sağlayan yahut kısıtlama getiren yönü itibariyle iki yönüyle soyutlanamaz. Yani, sosyal veya sosyal olmayan nesnelere tamamı nedensel güçlere sahip değildir ve iradi söylemlere nedensel bir güç bahsedilemez. Bu itibarla, iktidar alanlarıyla bireyler arasındaki ilişkinin gerekli ya da zorunlu bir ilişki biçimi olabilmesi için bir örgüt ya da grup tarafından uygulamaya dökülmesi (yani eylemlilik) ile kurumsallaşmış bir biçim olması gerekir. Bu yönüyle, kurumsal söylemler ile Bourdieu (1984/2008)'nin kuramında istihdam ettiği iktidar alanlarının kurumsallaşmış biçimi arasında, ampirik anlamda tekabül ettikleri yer itibariyle fark yoktur. İktidarın her yerde olması hususu arızı olmakla birlikte, her yerde kendini gösteren iktidar fikri; nesnelere tamamının nedensel güçlere sahip olmasıyla değil, bireylerin, nesnelere tamamına yönelik sahip olduğu nedensel hassasiyetlerle açıklanabilir. Bununla birlikte, bireyler sahip oldukları nedensel hassasiyetler itibariyle her nesneye tepki verebilecek

³⁵ Gücün bu farklı yönünün soyutlanmasında, tez danışma ile yapılan görüşme notlarından yararlanılmıştır.

kabiliyette olmadığı gibi, tepki verebilecek nedensel hassasiyetlere sahip olsalar dâhi, nesnelere aralarındaki ilişki her zaman gerekli veya zorunlu bir ilişki değildir.

Bu kapsamda, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, meslekler arasındaki hayat tarzına ilişkin farklılaşma, Bourdieu (1984/2008; 2006; 2014)'nün çalışmaları ve Bourdieucu sınıf analizinin (Weininger, 2014) önermeleri kapsamında, iktidar alanlarının nesneliği ve *habitus* teorisiyle açıklanamaz. Nitekim kendileriyle mülakat yapılan bireyler, aynı hayat tarzlarına ilişkin olarak farklı nedenlere işaret ederken, aynı nedenlere ilişkin olarak da farklı hayat tarzlarına işaret etmektedir. Bu bağlamda, hayat tarzlarındaki farklılaşmanın arızı olduğu ve mesleklere istinaden nesnel bir görüntüsünün bulunmadığı aşikârdır. Hayat tarzlarının farklılaşmasına ilişkin olarak, iktidar alanlarının neden olabilmesi hususu, ancak iktidar alanlarının kurumsallaştığı (kurumsal söylem) ölçüde mümkündür. Araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle; arkasında hukuki, siyasi, iktisadi vb. güç içeren iktidar alanlarına istinaden hayat tarzlarının farklılaştığını söyleyebilmek mümkündür. Örneğin, hayat fırsatları, arkasındaki iktisadi güçle; iktidar konumları, arkasındaki siyasi, ideolojik, örgütsel vb. güçle; mesleklerin rasyonel konumları ise arkasındaki rasyonel iktidarla birlikte kurumsallaşması ölçüsünde faillerin kısıtlanmış ya da imkân sağlanmış icraatları itibariyle bir kümelenme teşkil edebilir. Bu itibarla, bazı hayat tarzlarının iktidarın sembolik yönüyle tamamlanması ve iktidarın simgesel biçimini teşkil etmesi mümkündür. Bununla birlikte, bireylerin iradi söylemlerle ilişkisi itibariyle, bu kümelenmenin kısmi ya da arızı bir görüntü arz ettiği ifade edilebilir. Nitekim hayat tarzlarının arkasındaki güce istinaden kurumsallaşmış biçimde ortaya çıkan iktidar sembolleri ile bireyler arasındaki ilişki her zaman teslimiyet yönüyle değil, bazı durumlarda ret, tahkir, taklit vb. yönleriyle de kendini göstermektedir. Araştırmanın verileri; Bourdieu (1984/2008; 2006; 2014)'nün çalışmaları ve Bourdieucu sınıf analizinin (Weininger, 2014) öne sürdüğü; sermayenin türü ve yoğunluğu itibariyle, iktidar alanları etrafında nesnelleşen bütünleşik hayat tarzlarından daha ziyade; bireylerin sosyalizasyon süreçleri içerisinde farklı nedenlerle farklılaşan ve söylemlerin (iktidar alanlarının) kurumsallaşması ölçüsünde iktidarla arızı bir tamamlanma gösteren hayat tarzları olarak yorumlanabilir.

Bu kapsamda, mesleklerin rasyonel iktidarla eklemleşme dereceleri itibariyle, daha ziyade üst sınıflarda (tabip ve eczacılarda) kendini gösteren, rasyonel konum ve rasyonel hayat tarzı ilişkiselliğini de tefrik edebilmek mümkündür.

Yukarıdaki değerlendirmelere paralel olarak, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle, sınıf ilişkileri ve hayat tarzları, mülakatlardan elde edilen somut verilerle birlikte araştırmanın müteakip kısımlarında ele alınmaktadır.

8.2. SINIF İLİŞKİLERİ

Araştırmanın bu kısmında, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle sınıf ilişkileri, çağdaş tabakalaşma kuramlarının iddiaları ve günümüz toplumlarındaki eşitsizlik yapılarının rasyonel iktidarla ilişkisine istinaden; (i) bireylerin kendilerinin ve diğer meslek grubu mensuplarının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin yorumları, (ii) kolektif faaliyetler, (iii) işbirliği ve dayanışma örüntüleri ve (iv) mesleki bilgi ve tecrübenin paylaşımı yönleriyle birlikte ele alınmaktadır. Bu kapsamda, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, konumları işgal eden bireylerin, farklılığın eşitsizliğe dönüşmesi ve bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesi bağlamında kendilerinin ve diğer meslek mensuplarının konumlarını nasıl değerlendirdiğine ilişkin yorumları aşağıda incelenmektedir.

8.2.1. Bireylerin Kendilerinin Ve Diğer Meslek Grubu Mensuplarının Avantaj Ve Dezavantajlarına İlişkin Yorumları

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, hayat fırsatlarına veya elde ettiklerine ilişkin hâlihazırdaki farklılıkların kaynağına yönelik olarak, mesleki eğitim sürecine giden süreçteki avantaj ve dezavantajlarını sorumlu tutmaktadır. Hâlihazırdaki durumlarına yönelik olarak ise; mesleki eğitim, diploma, uzmanlık niteliği, bürokrasi, devlet, yasa ve kurallar gibi yapısal unsurların getirdiği kısıtlılıklara işaret etmektedirler. Bu yönüyle, profesyonel kapanma örüntüleriyle de tamamlanır nitelikte olmak üzere, sadece üst konumlarda yer alan tabip ve eczacılar değil, tüm meslek grubu mensupları; rasyonel iktidara karşı rasyonel bir teslimiyet göstermektedir. Farklı meslek gruplarına mensup bireyler, hâlihazırdaki konumları veya mesleklerine istinaden, avantajları ve dezavantajları itibariyle, diğer meslek gruplarıyla aralarındaki ilişkiyi, herhangi bir şekildeki sömürü yahut rant ilişkisi olarak yorumlamadığı gibi; kendileriyle farklı meslek grubu mensupları arasında herhangi bir biçimdeki çatışma ilişkisi de tarif etmemektedir. Göreceli olarak daha üst konumlarda yer alan meslek mensupları diğer meslek grubu mensuplarının geçmişteki ve şimdiki dezavantajlarına yönelik olarak daha çok diğerkâm bir yaklaşım sergileyip hemdert olurken; göreceli olarak daha alt düzeydeki meslek grubu mensupları da diğer meslek grubu mensuplarının geçmişteki ve hâlihazırdaki avantajlarına yönelik olarak, daha çok meşrulaştırıcı veya profesyonel nitelikteki yaklaşımlarda bulunmaktadır.

Kendileriyle mülakat yapılan eczane kalfalarının eczacılarla olan ilişkisi, farklı meslek grupları arasındaki çatışma ilişkilerinden daha ziyade, rasyonel ve profesyonel yapısalılıklarla tamamlanır nitelikteki örüntülerden mürekkep ilişki biçimleri şeklindedir. Eczane kalfaları, kendi

dezavantajlarıyla eczacıların avantajları arasındaki sıfır toplamlı bir çatışma ilişkisinden daha ziyade, yukarıdaki profesyonel kapanma örüntülerine dair söylemlerle tamamlanmış nitelikteki yorumlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, eczane kalfaları; gelir, saygınlık, kariyer engelleri, yetki problemleri gibi kendi mesleki dezavantajlarından dolayı eczacıları sorumlu tutmadığı gibi, eczacıların mesleki avantajlarını da kendi haklarının suiistimal edildiği, herhangi bir şekildeki sömürü yahut rant ilişkisi şeklinde yorumlamamaktadır. Eczane kalfaları, eczacıların avantajlarına yönelik olarak, daha çok, mesleki eğitime giden süreçteki avantajları ve uzmanlık diplomalarına işaret ederken, kendi mesleki dezavantajlarına yönelik olarak ise, eğitim ve diplomalara ulaşım açısından geçmiş dezavantajlarına işaret etmektedir. Hâlihazırdaki duruma istinaden ise bireylerin fevkinde; devlet, bürokrasi, eğitim sistemi gibi unsurlarla kendini bulan, sistematik yapılara odaklanmaktadır. Bununla birlikte hâlihazırdaki duruma belirgin bir rasyonel teslimiyet göstermektedirler. Haddizatında eczane kalfaları; hem eczacıların eğitim hayatındaki avantajlarının, hem kendi eğitim hayatlarındaki dezavantajların, hem de rasyonel yasa ve kuralların pratik yetersizliğinin gayet farkındadır. Sonuçta karşımıza; “okuduysa, diploması varsa, hakkıdır, ben okuyamadıysam benim problemim, şimdi yapacak bir şey yok” şeklinde özetlenebilecek yapılaşmış bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Örneğin KLF 1, eczane kalfalarının hayat fırsatları ve toplumsal saygınlığına ilişkin dezavantajlarını ve eczacıların avantajlarını, eczacıların söylemlerine benzer nitelikte olmak üzere şöyle yorumlamaktadır:

Hiç kızmam abi çünkü o zamanında okumuş, fakülte bitirmiş, parmak çocukmuş para harcatmış, biz ne yaptık; okumadık. [...] Hiç önemli değil [yani benim eğitim hayatındaki dezavantajlarım ne kadar çok olursa olsun], alacak abi, o zaman sen de okusaydın, sen de okusaydın eczane açsaydın; misal veriyorum. Yani doğru değil mi şimdi; her insan bir olursa olmaz ki. Şimdi mesela inşaatçı olmazsa bu iş nasıl yürüyecek, teknisyen olmazsa bu iş nasıl yürüyecek, eczacı-doktor olmazsa bu iş nasıl yürüyecek, amele olmazsa bu iş nasıl yürüyecek, değil mi? Amele olmazsa bu bina yapılır mı; yapılmaz. Benim görüşüm öyle yani, hak ediyorlar yani. Çünkü “sen de kazanmak istiyorsan okuyacan o zaman, okursan sen de kazanacan” demişler, o zaman okumadığım için yapacak bir şey yok yani. [...] Olsun gene suçlamıyorum; yani o senin kendinle alakalı bir şey, yani o senin kendi ailenle, kendinle alakalı bir şey, onlarla alakalı bir şey yok ki, o demedi ki sana “okuma da gel yanımda çalış” diye. Yok [eczacıları sorumlu] tutmuyorum, çünkü okumadım, okusaydık biz de bir eczane açardık, biz de o parayı kazanırdık yani, onu sorumlu tutmuyorum, niye tutuyum ki? [Yetki] verilmemesi bence normal, yani o zaman okumanın ne mantığı var. (...).

KLF 3 yine benzer şekilde, eczacılarla arasında bir çatışma ilişkisi tarif etmemekle birlikte, bürokrasi ve devlet mekanizmalarına işaret etmekte ve eczacıların saygınlığının artırılması için devlet memuru statüsü verilmesini istemektedir:

Hakkıdır, kesinlikle demiyorum, orada bir yanlışlık var. Şimdi bir eğitim kurumundan mezun oluyorsunuz, bu eğitim kurumundan mezun oluyorsunuz, bu eğitim kurumu, artık gerisi bürokrasi, hani devlet ama (...) onun [eğitimin] değerlendirilmesi lazım. Örneğin eczaneler devlet denetimi altında olabilir veya o zaman bir devlet memuru statüsü verilebilir çalışanlara, çünkü bu gerçekten ciddi müessese, sonuçta kimyasal içindediniz, aynı zamanda

psikolojik danışmanlık da yapıyorsunuz. Eczacı olarak söylüyorum, hani eczacım adına, bence bir esnaflıktan ziyade daha saygın olabilirler, işte devlet dairesine giriyormuş gibi hissedebilir insan oraya girerken bir müşteri anlamında değil de. [...] Şu yönde var; “ya keşke bende zamanında fırsatları değerlendirseydim de hani eczacı olup yapsaydım” ama şuan öyle bir şey söylemeye hak görmüyorum kendimde. [...] Çünkü “adam olaydın da sen de yapaydın” lafı var ya, onun yüzünden.

Öğretmen olduğu hâlde, yabancı uyruklu olduğundan formasyon alamadığı için eczane kalfalığı yapan KLF 5, dezavantajlarından dolayı kendini ve Kazakistan devletini sorumlu tutmaktadır:

[Gelirimi kıyaslayınca] tabi ki de haksız buluyorum. Keşke bana da bu sağlansa ama benim durumum farklı; kendime kızıyorum keşke Türkiye’yi tercih etmeseydim, üniversite olarak bu zorlukları görebilseydim [yani farkında olabilseydim], mesleki olarak benim önümde olacağını bilseydim hiç bir zaman tercih etmezdim. Kendi devletime kızıyorum; ilerisi neden yapılmadı. [Çünkü] çok hakkım olduğunu düşünmüyorum, yabancı uyrukluym sonuça, Türk vatandaşı değilim.

Örneğin KLF 6, eczacıların maddi avantajlarını eleştirmemekle birlikte sorumlulukları itibariyle gelirinin daha fazla olması gerektiğini söylemektedir:

Yok, onu [eczacıların maddi avantajlarını] fazla bulduğumdan değil aradaki fark bu kadar çok olmamalı; birçok işi biz de yapıyoruz açık bu kadar olmamalı, en az 2-3 bin lira maaş almamız gerektiğini düşünüyorum bu sorumluluklarla.

Kendileriyle mülakat yapılan eczacılar da, kendilerinin ve eczane kalfalarının avantaj ve dezavantajlarına yönelik olarak eczane kalfalarına benzer yorumlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda eczane kalfalarının göreceli dezavantajlarına yönelik olarak; ya devlet, bürokrasi, eğitim, diploma gibi sistematik nitelikteki yapılara işaret etmek suretiyle aradaki gelir ve saygınlık farkını meşrulaştırıcı ifadelerle yukarıdaki profesyonel kapanma örüntüleriyle tamamlanan söylemlerde bulunmakta ya da eczane kalfalarının şartlarının iyileştirilmesi yönünde açık destek sunmaktadırlar. Hatta kimi eczacılar hâlihazırdaki ve geçmişteki avantajları itibariyle, diğer meslek gruplarıyla aralarındaki farka yönelik eleştirel yaklaşımlar sunmaktadır. Eczacılar, her hâlükârda eczane kalfalarına benzer olarak; meslek mensupları arasındaki çatışmadan daha ziyade sistematik yapıları adres gösteren eleştirilerde bulunmakta ve yine rasyonel bir teslimiyet göstermektedir.

Örneğin, ECZ 1, eczane kalfalarının hak ve yetkilerinin artırılması konusunda açık destek sunarken, yapısal engelleri vurgulamakta ve kalfaların doğarken kaybettiğini ifade etmektedir:

Destekliyorum ama herkesin bir yerde önü kesiliyor. Mesela bir eczacı kalfasının eczane açmasına imkân yok, onu ben ne kadar desteklersem destekleyeyim o belli bir statüyü geçemez, kalfa kalfa olarak kalacaktır. (...). Hak ve fırsatlarının geliştirilmesini destekliyoruz ama onların gidebilecekleri bir yer var. (...). [Eczane kalfaları] Ya gerçeği kabul ediyor, orada kalmak istiyor. Yani borçlanıyor, batıyor; öyleler var. (...) hepsi kendi sınırları içinde kalmaya çalışıyor, atıl olduklarından değil ama yapabilecekleri bu kadar olduğu için en güzeli buraya geliyor, belli bir para alıyor. Orada evi var veya ev tutmuş, bu gelir içinde yaşamaya çalışıyor, yani yeteneksiz olduklarından değil ama o şansını evvelce bırakmış, doğarken kaybetmiş, bir şeyler yapmış kaybetmiş, ondan sonra burada kalıyor.

ECZ 2 kendi avantajlarına yönelik olarak daha eleştirel bir yaklaşım sergilerken, eczane kalfalarıyla aralarında sıfır toplamı bir çatışma olmadığını şöyle ifade etmektedir:

Abi aslında o kadar ağır şartlarda, o kadar az ücretlere çalışan insanlar var ki, ben çok samimi söyleyeyim aldığım parayı hak ettiğim konusunda da şüphelerim var yani ama başkaları ile kıyaslırsak da başka şeyler konuşabiliriz. Böyle, ne biliyim, yönetimde iyi niyet, adalet, eşitlik, herkese aynı ölçüde yükselti verirsen, bir yerden aşır bakabilmeleri için çok kısa boylu olana aşırıtmayabilirsin ama orada eşitliği sağlamışsındır, herkese aynı yükseltiyi vermişsindir ama herkese boyuna göre yükselti verip adaleti sağlayabilirsin, yani öyle bir şey olması lazım, tam anlatamadım ama. [...] E onların ki [gelirleri] düşmeyecekse kimse kimseye sıkıntı çıkarmaz. Mesela bu taşeron işçilerin maaşı arttı, 1300 liraya çıktı, hastanede herkes sevindi. (...) burada benim maaşım arttı diye sen üzülmezsin ya da doktor üzülmez yani.

ECZ 3 eczane kalfalarının dezavantajlarına yönelik olarak daha diğerkâm bir tutum sergilemektedir:

Birçok eczacı çalışanı da eczacı olabilecek kapasiteye sahip ama imkânlar fark edebiliyor, vizyon fark edebiliyor; ailenin vizyonu. Benim 3 ablam okudu, benim okumamam gibi bir durum yoktu, ailede okuyacaksın mesajı veriliyordu zaten, bu gibi şeyler zaten kişinin geleceğini çiziyor aslında.

[Eczane kalfaları maaşları itibariyle] Az alıyorlar, çok az alıyorlar, yani bence şöyle söyleyeyim bir devlet memuru ne kadar çalışıyor ki, ama eczanedeki çalışan birçok temizliğini, şuyunu buyunu yapıyor ama yani bütçe bu, değişmiyor, biz kazanmazsak biz veremeyiz yani.

ECZ 4 benzer şekilde eczane kalfalarının dezavantajlarını şöyle eleştirmektedir:

Onların [kalfaların] farklı bir şey. Yani şöyle söyleyeyim; ben o şekilde çalışmam. Yani enteresan ama çok kolay bir iş değil; mesai saatleri uzun, Cumartesi de çalışıyorsun, insanlarla uğraşmak kolay değil, sonuçta müşteri ile veya insanlarla birebir muhatap olan onlar oluyor, genelde zor bir iş. Ben şahsen okul okumasaydım da yapabileceğim bir iş değil, onlar da o işi yapabilmek için mücadele ediyorlar.

ECZ 5 avantaj ve dezavantajlar itibariyle kendi kalfalarıyla arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendirmektedir:

(...) bunlar bu işin için en iyi bilen insanlar, benimle birlikte, tezgâhın arkasındayız hepimiz, dolayısıyla bahsettiğim [kalfanın] benim yaşım kadar kalfalığı var; “artık bu mesleğin yapılacağı kalmadı eczacı hanım” diyor geçen gün bana, yani “bu yükün parasını kazanmıyoruz” diyor, gerçekten öyle. [...] Evet onu ilgilendirmiyor ama bana öyle diyor; “vallahî üzülüyorum size” diyor, gerçekten öyle oldu ama; geçmişini biliyor, bugünü biliyor.

Kendileriyle mülakat yapılan hemşireler de, dezavantajlarından dolayı başka bir meslek grubunu sorumlu tutmamaktadır. Hemşireler de, hâlihazırdaki dezavantajlarını mesleki eğitime giden süreçteki dezavantajlarının çıktısı olarak değerlendirmektedir. Çoğu hemşire, geçmişteki maddi, ailevi, çevresel ya da öğrenim gördükleri okullara ve toplumsal cinsiyete ilişkin dezavantajları itibariyle hâlihazırdaki konumlarının göreceli bir avantaj olduğunu belirtmektedir. Yine tabiilerin avantajları hususunda da, mesleki eğitime giden süreçteki geçmiş avantajlara işaret ederken, temizlik personellerinin dezavantajları hususunda ise daha dramatik geçmiş dezavantajlara işaret etmektedirler. Kendileriyle mülakat yapılan hemşireler, temizlik personellerinin gelir, saygınlık

gibi durumlarına ilişkin olarak diğerkâm bir tutum sergilerken, doktorlara yönelik olarak ise, daha profesyonel bir tutum sergilemektedir. Farklı mesleklerle aralarındaki ilişkiyi, faaliyetleri itibariyle herhangi bir şekildeki sömürü yahut rant ilişkisi şeklinde yorumlamaktadırlar. Eşitsizliklerin yeniden üretilmesi bağlamında, herhangi bir farklı meslek grubuna yönelik eleştirel bir yorumlamaya girmeksizin; bürokratik kadroları, uzmanlık eğitimini, diploma sahipliğini ve kodifiye edilmiş yasa-kuralları vurgularken, aynı zamanda bu unsurlara teslimiyet göstermektedirler.

Örneğin, HEM 1 dezavantajlarından dolayı başka bir meslek grubunu sorumu tutmazken, hâlihazırdaki konumlar itibariyle mesleki eğitime giden süreçteki avantaj ve dezavantajlara işaret etmekte ve hâlihazırdaki konumunu bir avantaj olarak nitelemektedir:

[Dezavantajlarımdan dolayı] Ben başka bir meslek grubunu değil de yöneticilerden kaynaklı olduğunu ya da bakanlığın bu konuda ilgili olduğu düşünüyorum, onlardan dolayıdır diye düşünüyorum. [...] [Tabiplerin hâlihazırdaki konumları] daha zeki olduklarından değil, belki daha güzel şartlardan kaynaklı o duruma geldiler. Biz de farklı şartlarda olsak, belki biz de onların olduğu duruma gelebilirdik. (...) bazı aileler gerçekten çok ilgileniyorlar, mesela Tıp Fakülteli insanların aileleri bu konuda eğitimi oluyor, ilgileniyor, öğretmendir ve saire, çocuğum şu olsun diye hedef koyuyorlar, o yönde yönlendiriyorlar ya da çevreleri öyle olan insanlar. (...) ya herkesin dediğim gibi şartları farklı olduğundan dolayı, yine de hani dediğim gibi çok şükür diyorum yani dezavantaj değil avantaj deyim kendi adıma böyle [...] Yani şartlar farklıydı ama ben azimli olduğumu düşünüyorum yani biraz geç olsa da istediğim oldu.

HEM 2 hayat fırsatlarına istinaden daha profesyonel bir yaklaşım sergilerken, farklı meslek gruplarının hâlihazırdaki avantaj ve dezavantajlarına istinaden sınıf ya da meslek mensuplarının fevkindeki bir ilişki biçimini tarif etmekte ve bu ilişkiyi sömürü ya da rant ilişkisi olarak yorumlamamaktadır:

(...) sonuçta hemşireysen, üniversite mezunuysan bu kadar para alırsın. Nerede olduğunun, ne yaptığının bir önemi yok, yani ne iş yaptığının bir önemi yok. [...] Yoo, ben onlarla [doktorlarla] alakalı olduğunu değil de; ya bir grup olarak değil ama mesela kendi içimizde de, kendimiz, saygınlığı herkes kendi kazandığı için bence içimizde de en basitinden şunu diyeyim biz kendi meslek arkadaşlarımıza iyi davranamıyoruz ki bize başkası iyi davranсын yani. [...] Ya ama ben onu [yetki ve sorumluluğumda olmayan işleri yapmayı] sömürülme olarak görmüyorum, bilmiyorum. [...] Yani hani bunu belki yanlış anlıyor olabilirsiniz ama oturmuş bir düzenin devam eden bir hâli, yani ama bundan kendime “beni sömürüyorlar” algısı? (...) onlar yüzünden ben sömürülüyorum diye düşünmüyorum ama sistem böyle, baştan değişmeliydi bence, yani en başından ya da kendi. (...) Tabi ki de belki böyle çok zengin bir ailenin içinde doğmuş olsaydım, ilkokuldan itibaren özel okulda okusaydım belki daha farklı bir yerde olabilirdim. Yani benim tanıdığım bir doktor var; özel ilkokul, özel ortaokul, lise, üniversite. Ben de öyle olsam, ben de tıpta okurdum yani; hiç uğraşmadan, düşünsenize hiç bir gayesi olmadan. Bazen, şunu nasıl anlatabilirim, bazı kesime verilen avantajların daha fazla olduğunu [düşünüyorum]. Şöyle, [herhangi bir] meslek grubu için değil ama kişi bazlı olarak atıyorum bir doktor veya yerine gelmiş birisi, o şartlar bana verilseydi belki ben ona göre kendimi daha geliştirmiş olduğum hâlde daha iyi yerlerde olabilirdim diye düşünüyorum. (...) ya da benim şartlarım lisedeki, ister istemez, benim babamın hastalık dönemi, hani belki daha iyi bir okulda okuyor olmam, şu anki yerimden daha değişik yerlerde olmamı sağlayabilirdi. (...).

HEM 3 hastane temizlik personellerinin hayat fırsatlarını şöyle eleştirmektedir:

[Hastane temizlik personelleri] Bir kere yaptıkları işin karşılığını almıyorlar. Ben kendi kliniğimde çalışan personel için söylüyorum, hakikaten görseniz gündüz içiniz acır, orada burada, oraya koşturuyor buraya koşturuyor, her tarafından terler akıyor o çocuğun ve alacağı para 900 lira olmamalı. Ya da işte evine gidip gelirken, Elmadağ'da oturuyor, otobüsle gidiyor geliyor, sabahın kör vaktinde yollara düşüyor çünkü 7'de mesaisi başlıyor, en azından bir servisi olabilirdi.

HEM 4 farklı konumlardaki bireylerin hayat fırsatlarını yapısal bir çerçevede değerlendirirken, bu yapı içerisinde kendisinin ve doktorların avantaj ve dezavantajlarını şöyle yorumlamaktadır:

Maaş, ekonomik olarak düşünürsek her şey uç noktalarda. Bunun ortasını alıyoruz diyelim ama doktorların 15 bin, benim ki 3 bin bile değil, hasta bakıcının iki bin lira. Ama bakıyorsun herkesin yaptığı iş yüküne; bakıyorsun hasta bakıcı daha çok çalışıyor, ben orta çalışıyorum ama doktorlar az çalışıyor. Ama en başa dönüyorsun; doktorlar 6 sene okumuş, üstüne asistanlık yapmış 4-5 yıl, sonra diyorsun "hak etti".

Ya mesela bugün nöbet tuttuğumuz doktorun yani babası da doktor mesela ama benim babam serbest meslek [sahibi], yani ilköğretimi bitirmiş, annem ilkokul mezunu. Onların annesinin-babasının yönlendirmesiyle benim annemin-babamın yönlendirmesi bir mi? Onun aldığı eğitim düzeyi, eğitim ile benim aldığım eğitim de çok farklı. Yani en baştan itibaren adam yönlendirilmiş, özel okullara gönderilmiş, özel liselerde okumuş, sonra sınava girince bir şekilde Tıp Fakültesini kazanmış. Ee, durmuşum durmuşum, eğitim yok, yönlendirme yok, bir sınava hazırlanıyorsun orta seviyede, sonra giriyorsun sınava orta seviyede puan alıyorsun. Çünkü en baştan itibaren hazırlanmıyorsun, senin bir temelini oluşuyor yavaş yavaş onlarınkinde. Bizimkinde temel yok, gittiğin okul belli, sonra da işte durum bu; hemşire oluyorsun. İşte şimdi genel olarak baktığında, hastane çerçevesinde de böyledir yani; annesi babası doktor olup da çocuğu hemşire olan hiç duymadım yani. [...] Evet, tabi ki bu kadar kişi ile aynı anda yarıştığını fark etmiyorsun. Ben sınıfımda 25 kişiydim diyelim, ben sanki 25 kişi ile yarışıyordum. Ben ilköğretimi 1. olarak bitirdim ama bu benim hemşire olmama vesile oldu. Adam başka yerde 1. olarak bitirmiş Tıp Fakültesini kazanmış, yani bulunduğu semtle, oturduğu mevki ile de alakalı.

HEM 6 tabiplerin ve kendilerinin hayat fırsatlarına ilişkin profesyonel bir yaklaşım sergilemektedir:

Herkes aldığı eğitime göre evet ücretini alıyor, doktorun aldığı para ona fazla gibi bir düşüncem yok. (...) "sen mi okudun benimle beraber 6 sene tabi ki ben alıcam, ben yapacam, arada tabi ki bir fark olacak" diyor. [...] Yok onu demiyoruz da [başka bir meslek grubunu sorumlu tutmuyoruz], mesela ben hep şey diyorum, ben profesyonel baktığım için 657'ye ye tabi devlet memuru, hekim de 657'ye tabi, ben de 657'ye tabiyim. O eğitimine göre parasını kazanıyor, işini yapıyor.

Kendileriyle mülakat yapılan hastane temizlik personelleri de, hemşirelere ve eczane kalfalarına benzer şekilde, hâlihazırdaki dezavantajlarından dolayı herhangi bir meslek grubunu sorumlu tutmaktan daha ziyade devlet ve bürokrasi gibi yapısal unsurlara işaret etmektedir. Hastane temizlik personelleri bir taşeron firma altında hizmet vermelerine rağmen, göreceli eşitsizliklerin kaynağına yönelik olarak; şirket sahiplerine değil, yine kodifiye edilmiş rasyonel yasa ve kurallar ile bürokratik mekanizmalara odaklanmaktadır. Hâlihazırdaki konumları kapsamında; "okumuş insan kültürü" ve rasyonel iktidar örüntüleriyle tamamlanmış nitelikteki bir duruşla birlikte rasyonel teslimiyet gösterirken, farklı meslek mensuplarının eğitim hayatındaki göreceli avantajlarına ve

kendi eğitim hayatlarındaki göreceli dezavantajlara işaret etmektedirler. Tabip ve hemşirelerin, istihdam nitelikleri itibariyle; devlet, bürokrasi ve uzmanlık sistemiyle daha uyumlu ve destekleyici nitelikteki konumlarıyla hak ya da avantajlarını idame ettirdiklerini savunmakta ve kendilerinin böyle bir imkânlarının bulunmadığını belirtmektedirler.

Örneğin PER 2, temizlik personellerinin hayat fırsatları kapsamında, gelirlerinin miktarı hususunda, firma sahiplerini ya da herhangi bir meslek grubunu sorumlu tutmamakla birlikte, asgari ücret miktarını belirlemesi itibariyle bürokratik mekanizmalara işaret etmektedir:

[Temizlik personellerinin geliri kapsamında] Buna şimdi bizim hastane karışmaz, şirket karışmaz. [...] Buna kim karışır; devlet karışır. Devlet vermiyor mu bize bu zammı; e devlet veriyor, devlete şey yapacan. [...] Şimdi diyecek ki şirket bize; “gardaş devlet bana verdi de ben size vermedim mi” diyecek, şirketin temsilcisi, patronu öyle diyecek. [...] Sen olsan verir misinin? [...] Ama niye versin; ya ben şimdi, diyelim ki şurada 400 kişi çalışıyor, 400 kişi, sen bunların her ay birine 150 milyon versen ne yapar? Verebilir misin sen 150 milyon?

Benzer şekilde, PER 7 de temizlik personellerinin maddi dezavantajlarına yönelik olarak firma sahiplerini, hastane yöneticilerini ya da farklı bir meslek grubunu sorumlu tutmazken, *Kamu İhale Kanunu* itibariyle devlet mekanizmalarına işaret etmekte ve firma sahibinin aldığı sorumluluk ve risklere dikkat çekmektedir.

Yok şimdi o “öldür parasına çalıştırma” olayının suçlusu firma sahipleri değil. Bunun suçlusu devlet. [...] Ama sistemi kuran devlet; belli bir sözleşme yapıyor, işte diyor ki “kim az verirse onunla çalışırım”, zaten ondan daha aşağı düşemez, ona en yakın kimse [ihaleyi o alacak]. Bu insanlara sen sorumluluğu verdiysen, 300 kişinin yükünü bu insana yüklediysen, çok afedersin ama insanlar keriz mi? Zaten onların hepsi maliyet olarak devlete yansıyor, hastaneye yansıyor ama adamın cebine bir şey girmezse niye bu sorumluluğu alsın? Burada herhangi bir çalışanın başına bir şey geldiği zaman hem hastane sorumlu hem firma sorumlu, burada hasta ortamında çok fazla risk var; en başta sağlık. [...]Tabi canım bir sürü, domuz gripi geliyor kaptınız ne olacak, ne yapacaksınız ? Onun ailesi dava açtığı zaman ne olacak? İş yapıyorsunuz ayağınız kaydı düştünüz merdivenden, Allah korusun vefat ettiniz, aile burayı dava ederse! [Firmayı] yok [sorumlu] tutmuyorum. Çünkü önlerine bir sözleşme koyuyorlar onun verdiği şartlar var. (...). [Hastaneyi de] hayır, devleti sorumlu tutuyorum, sonuçta bu kanunlarla gelen veya yönetmeliklerle gelen bir şeyler var ortada. [...] Çıkar devletin var, çünkü daha ucuza bir maliyet sağlıyor. Bunun da çıkarı tabi devletin koltuklarında oturanların kendi ceplerine değil sonuçta devlet olarak bir çıkar peşindeler (...).

[Doktorlar ve hemşireler haklarını] Evet daha iyi savunur. [Çünkü] Arkalarında bir devletin sağladığı güç var. [...] Kadrolu, 657 ve bunun peşinden gelen sendikalar var ama sendikadan daha çok 657'nin verdiği o güç var.

PER 1 doktor ve hemşirelerinin haklarını daha iyi savunduğunu ve bunu arkalarındaki kurumsal güçle yaptıklarını ifade etmektedir:

Ya hukuk demeyelim de, tabi onlar [doktor ve hemşireler] haklarını daha iyi savunuyor. Neden dersiniz; arkalarında kendini kanıtlayacak koskoca devlet var, işten atılma korkuları yok, sen çok iyi bildiğin bir şeyi iddia ettiğin zaman tehditler başlıyor, seni buradan alıyor başka yere veriyor.

PER 3 birlikte çalıştığı diğer meslek gruplarıyla arasındaki hayat fırsatları farklılıklarını şöyle değerlendirmektedir:

Ama onlar okumuş, ne yapabilirim ki? Onların yani imkânı olmuş, benim olmamış, ne yapabilirim ki? Geriye dönüş olmuyor ki, keşke geriye dönüş olsaydı. Ben kendi işime bakıyorum, ben bir şey görmüyorum. Yani benim kimseyle işim olmaz, ben işe bakıyorum, burada çalışıyoruz, ondan sonra eve gidiyoruz. Olan olmuş biten bitmiş, neyi yargılayabilirsin ki? [...] E beni babam okutmamış, yani ben ne yapabilirim ki? Ya babam okutsaydı ben de olurum. Doktor olamazdım belki hemşire olurum, yani önüm açılırdı; Allah büyüktür.

PER 4 dezavantajlarına yönelik olarak devlete küskünlüğü olduğunu ifade ederken, farklı meslek grubu mensuplarıyla arasındaki farklılıklara yönelik olarak da yine devleti sorumlu tutmaktadır:

Yok onu demiyorum [yani hâlihazırdaki dezavantajlarımdan dolayı başka bir meslek grubunu sorumlu tutmam], asla demem, kendim ettim kendim buldum. Sonuçta bu vatanın evladıyım, niye ben yani bu şekilde çalışıyorum? Benim mesela özellikle devlete küskünlüğüm var yani. (...). Mesela adam şurada hemşirelik yapıyor, adam gidiyor oraya, alıyor eline, şöyle bir şeyler yazıyor doktorun sekreterine, bana göre şey, üniversite okumuş ne orada, devlet ama buna 3 milyar maaş veriyor. E ben burada bok temizliyorum abi, 1 milyara çalışıyorum, niye yani ben vatan haini miyim? Yani niye böyle oluyor? Okumadık diye. Mesela benim demek istediğim; o adam tamam okumuş, bir şekilde şansı yaver gitmiş okumuş, yani biz yani şu kadar fiyata çalışmamız benim çok ağırımaya gidiyor. Tamam illa ki alıcak kardeşim ama herhâlde yani, mesela adam abi şurada doktor 5-6 milyar alırken sen 1 milyara aynı şekilde geçim yapmaya çalışıyorsun. Devlet bunu şey yapması lazım mantiken; destek mi veriyor veya gidip de mesela gönderdiği bazı şeylerle de olmuyor. (...). Mesela ticaret olsa, mesela daha çok kazanırdım ama bu da benim, bu maaşa, şapkamı önüme aldım koydum, yani bu maaşa diyorum devlette ne verirse zaten onu alıyorsun. Hani bu ticaret değil ki, yani alacak para belli, ortada, artı bir şeyin de yok.

Kendileriyle mülakat yapılan tabipler de, diğer meslek gruplarıyla olan ilişkilerine dair sıfır toplamlı bir çatışma ilişkisinden daha ziyade; kendi hakları saklı kalmak kaydıyla diğer meslek mensuplarının dezavantajlarına yönelik olarak diğerkâm bir tutum sergilemektedir. Tabipler, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin eğitim hayatlarındaki dezavantajlarından dolayı üst konumlara gelemediklerine ilişkin farkındalıklarını aşikâr biçimde gösterirken, bir taraftan da kendilerinin hâlihazırdaki avantajlarının meşruiyetini de muhafaza etmektedir.

Örneğin TBP 4, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin eğitim sürecindeki dezavantajları nedeniyle üst konumlara geldiğini ifade ederken, fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır:

Mesela aynı zekâ düzeyine sahip insanlardan birçoğu [doktorluk gibi üst konumlara] gelemiyor yani. Aynı zekâ düzeyinde, yani sınavda normalde aynı imkânlarla sahipken yapabilecekleri başarı aynı olsa da, bir kısmı imkânsızlıklar sebebiyle gelemiyor. [...] [Doktorların bakış açısı] Şöyle; şunu herkes kabul eder, bir kısım insanların gelemediğini kabul ederler ama kendilerinin oraya haklı, meşru yollarla geldiklerini düşünürler ama "ben hak etmiştim, geldim" [diye] düşünür, ama genel olarak da hani belli bir seviye vardır doktorlarda, çok mal adam çıkmaz hani. Ya bu şey sebebiyle; dediğim gibi 2 bin, 3 bin, 5 bin kişi doktor olduğu için Türkiye'de öyle oluyor ama mesela Amerika'da bu iş parayla olduğu için zekâ düzeyi farklı olsa da doktor olabiliyor insanlar. [...] Ekonomik durum da önemli, mesela çocuk zeki olsa da mesela dershaneye gitmeden o sınava adapte olamıyor, mesela nasıl çalışacağını bilmiyor. [...] Ya ben kendimin de öyle olacağımı düşünüyorum; mesela dershaneye gitmeseydim ne yapacağımı bilemezdim, neye çalışmam lazım, mesela belki hiç önemsiz bir konuya çok çalışacağım falan, saçmalıycam yani. (...).

(...) siz sadece sağlık personeli açısından değerlendiriyorsunuz da, ben genel toplum açısından baktığımda yani bir, yani dediğimiz gibi toplumsal saygınlıkları yaptıkları işle orantılı değil ya da sahip oldukları imkânlar. Ne gibi; en basitinden yöneticiler mesela, başında bulunduğu kuruma göre aldığı maaş değişiyor, yani o da memur diğeri de memur. Yani belli şeyler var, imkânı olan meslekler var, bunları da sınavla seçiyorlar, bu mesleği yapacak kişileri de, yani sınava girenlerin eşit şartlar altında yarışmadıkları aşikâr ama sonuçlar da aşikâr, evet. Yani eşit şartlarda girmedikleri için adaletsizlik oluyor, evet. Yani yapılacak şey toplumun tüm kesimlerini desteklemek, yani geri kalan kısımlarını. Yani fırsat eşitliğini sağlamaya çalışmak yapılabilecek şey.

TBP 1 kendisinin ve hemşirelerin gelirini şöyle değerlendirmektedir:

Şu an için [doktorlar ve hemşirelerin gelirleri arasında] büyük bir fark olduğunu düşünmüyorum, yani benim aldığım maaşla hemşire olan eşimin, ama onun daha çok çalıştığını daha fazla alması gerektiği konusunda şeylerim var tabi, hemşire hanımlar özellikle.

TBP 3 gelir sisteminin adaletsiz olduğunu ifade ederken, hastane temizlik personellerine yönelik olarak daha diğerkâm bir tutum sergilemektedir:

[Sağlık personelleri olarak] Olması gerekenin altında alıyoruz genel olarak. Doktorların belli bir kısmı belki yüksek alıyordu; özelde çalışanlar falan. Çok adaletli olduğunu düşünmüyorum. [...] [Hastane temizlik personelleri] Çok az alıyorlar, aynı ortamda beraber çalışmak vicdanen beni rahatsız ediyor. Aslında o adam orada çok küçük bir para ile çalışıyor, ona burada her türlü işi yaptırıyorsun ama düşünüyorsun ki; vicdanen, sen 6-7 milyar para alıyorsun. Ben yaşıyorum bir şekilde, geçiniyorum ama o adam 1300 lira alınca ben vicdanen rahatsız oluyorum. Mesela onlar da en azından, yani arada bir fark olur ama bu kadar olmaması lazım, en az onların da insani yaşamaları lazım. Çünkü onların da böyle senin aldığın parada gözü olmaması lazım; yanında çalışan insanın. Yani nasıl diyeyim sana; o insanı çok verimli çalıştıramayabilirsin, şey diyebilir; “doktor yatıyor, ben temizlik yapıyorum”. Öyle düşünmesini istemem, o adam da yaptığı işe saygınlıkla baksın, işine dört kolla sarılsın. O işi iyi yaparsa hastane şeyine, yani sonuçta ben de vicdanen, manevi olarak rahat olurum o işten.

TBP 5 şartlar ve fırsatlar açısından kendisiyle diğer sağlık personeli arasındaki farkı şöyle değerlendirmektedir:

Bizim memlekette, bilmiyorum ya, zekâ-yetenek önemli şeyler ama fırsatlarda önemli tabi. Köyde olsam doktor olabilir miydim? Belki bir üniversiteye, babamı düşünelim, doktor olamazdım da Erzurum’da bir işletme okurdum ama doktor olabilir miyim? Köyden çıkıp doktor olmak zor. Öyle tanıdığım bin tane adam var, herkes okumuş bir ailenin çocuğu, genel olarak ailenin eğitime ittirmesi gibi bir şey var, baba tornacı “seni de tornacı yapayım” derse, sen okuyamazsın, “para yok, nereye okuyacan” derse ne diyeceksin? Yapacak bir şey yok, tornacı olacan yani. [...] Bu şekilde gibi duruyor, okumak biraz aileden gelen bir şey. Mesela dayım bir gün sınavdan yüksek bir puan almış, birinci mi ne gelmiş, öyle bir şey olmuş, dedem almış götürmüş bunu bir yemek ısmarlamış, “nasıl hoşuma gitti” diyor. Atıyorum bunu yapmayan bir aile ile yapan arasında mutlaka fark olur, bizde de öyleydi, yani hep 5 getirirdik hep ödül alırdık.

Sınıf ilişkileri kapsamında, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin, kendilerinin ve diğer meslek mensuplarının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin yorumlarında öne çıkan, rasyonel iktidarın çatısı altındaki yapılaşmış örüntüler, benzer şekilde, aşağıda incelenen kolektif faaliyetler konusunda da kendini göstermektedir.

8.2.2. Kolektif Faaliyetler

Araştırmaya dâhil edilen tüm meslek gruplarının mensupları; sendika, dernek, meslek odası gibi meslek örgütleriyle sıkı bir ilişki içerisinde olmadıklarını belirtmektedirler. Bu kapsamda, meslek mensuplarının kimileri bu tip örgütlere üye olmadıklarını, kimileri üye olup olmadıklarını bilmediklerini, kimileri üye olsa da örgütsel faaliyetlere katılmadıklarını, kimileri de örgütsel faaliyetlerin sonuç getireceğine inanmadıkları yönünde görüşler bildirmektedir. Nitekim bazı meslek mensupları, meslek içi rekabet örüntülerini vurgularken, bazıları da “rakip” gibi görülen meslek mensuplarıyla olan dayanışma ilişkilerinden dolayı meslek örgütlerini eleştirmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin, meslek örgütleri ya da sendikal faaliyetlerle zayıf bağları kapsamında en fazla öne çıkan eleştiri; bu tip örgütlerin aşırı derecede siyasallaşmak suretiyle mesleki çıkarlardan daha ziyade siyasi çıkarlara hizmet etmesi yönündedir. Buna rağmen bireylerin meslek örgütleri ya da sendikalardan beklentisi, daha ziyade, pratik anlamda kendi hak ve çıkarlarını koruması yönündedir. Haddizatında, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, bazı durumlarda kolektif biçimde hareket etmenin kendi hak ve çıkarları aleyhine olduğu düşüncesiyle bu tip faaliyetlere katılmadıklarını belirtmektedir. Hülasa, araştırmada incelenen meslek grupları itibarıyla, bireylerin hem mesleki (yerel) hem de toplumsal sınıfları itibarıyla, kolektif faaliyetlerle oldukça zayıf ve kırılabilir bir ilişki içerisinde olduğu belirtilebilir.

Kendileriyle mülakat yapılan tabipler, kendi mesleklerine ilişkin sendika veya meslek kuruluşlarının siyasallaştığını ve kendilerini temsil etmediğini ifade ederken, bu tip kolektif organizasyonların sonuç getirmeyeceğine inandıklarını ve kolektif faaliyetler içerisinde yer almadıklarını belirtmektedir. Örneğin;

TBP 1:

(...) hekimlerin belli [siyasi] akımlarda böyle buluşmalarını tasvip etmiyorum. Evet, mesela onun için Türk Tabipler Birliğine üye olmaktan biraz uzağım, mesela çok farklı, bana göre marjinal şeylerdir. Yani bir mesleki örgüt ama bazı konularda çok adil davranmadığını düşünüyorum, onun [için] mesela biraz soğukum. Hani bu sağ görüşlü olduğum için falan değil, öyle bir görüşüm de yok açıkçası da, yani biraz daha 3. şahıs olarak bakmak gerekiyor gibi bazı konulara.

TBP 2:

Sendikalar var ama sendikalar da uç noktalı genelde; bir tanesi tamamen PKK-terör, ne iyilik yapılırsa her şeye hayır diyen bir grup var, bir de her şeye evet diyen bir grup var. Bu yüzden çok temsil edildiğimizi düşünmüyorum, Tabipler Odası da aynı şekilde. [...] Tabipler odasına üyeydim ama istifa ettim, bu terör örgütü şeylerle yakınlığı olması sebebiyle üye değilim, şuan sendikaya üyeyim. [Sendikaya da] İnandığım için değil.

TBP 3:

[Tabipler Odasından] Ben rahatsızım çünkü onların doktorlara yönelik çok bir şey yaptıklarını düşünmüyorum. Onların görüşleri bizim haklarımızı savunacak yönde değil. [...] Yok sağcı-solcu değil de, Tabipler Odasının şu şekilde olmasında fayda var; hükümet yanlısı olmakta sıkıntı, solcu olup karşı olmakta sıkıntı. (...). Ya şöyle şimdi bütün savundukları her

şeyi bir kalemde çizmek değil de, mutlaka içlerinde bizimle ilgili şeylerde var ama onlar ön plandan ziyade siyasi şeyleri ön plana çıkarttıkları için bizim isteklerimiz, haklarımız geride kalıyor. Diğer sendikalaşmalar var, mesela 3 tane sendika var, işte [...] var, [...] var, [...] var tıpla ilgili, şimdi üçü de şey, yani sıkıntı var. Yani [...]’e insanlar neden geçiyor; başıma bir şey gelmesin veya pozisyonumu değiştireyim, iyi bir yere geleyim diye geçiyor. Yoksa kendi haklarını çok iyi savunacağı için değil yani veya da adam [...]’e neden geçiyor; hükümete karşı olduğu için veya oradaki adamları kendine daha yakın görüyor siyasi olarak, dünya görüşü olarak, veya adam [...]’e neden geçiyor; belli bir siyasi fikri var, ben bu fikir doğru da olsa yanlış da olsa yani sorgulama yok, orada da sorgulamıyorlar kendilerini. Sadece birileri yapıyor biz de bakıyoruz; “tamam bu olmuş” diyoruz. Çok inanmıyorum yok.

Kendileriyle mülakat yapılan eczacılar, eczacıların kendi aralarında; ticari kaygı ve rekabet örüntülerinin daha ön plana çıktığını ifade etmektedir. Örneğin;

ECZ 4:

[Eczacılar odası kapsamında] Tabi standart bir üyelik bu tabi ki de ama takip ederiz de ama kendi adıma çok fazla aktif olduğumu söyleyemem. [...] Yani tabi eczacıların eleştirilecek çok yönü var. Yani eczacılar genellikle çok etliye sütlüye karışmama eğiliminde oluyorlar veya hepsi kendini; mesleki dayanışma diye bir şey azdır bizde, bütün eczacılar kendini düşünür gibi bir şey var. Hatta şöyle; bütün eczacılar rakip gibi, mesleki dayanışma sıkıntılıdır ve bizim mesleğe gelen zararların birçoğu kendimizdendir bence. (...). Çünkü dükkanı bir tane eczacı işletiyor, bütün eczacılar birebir birbirinin işini bölerler, yani sen tek başınayken daha çok iş yapıyorsun, eğer 2 tane eczane olursa işinin birazını diğer eczane yapıyor. Bunu normal karşılayabilmek gerekir, mesela ben bunu abes karşılamam, o onun rızıkıdır, bu benim rızıkımdır. Hatta yanımdaki adama da “hayırlı işler” derim gördüğüm zaman ama onlardan aynı tepkiyi alamam. Rakip olarak görüyorlar, ana tema o, bütün mesleklerde bu var; 2 perdecı yan yana dükkan açarsa da işler bölünür ama bu kadar garez olmaz, bizde fazla bu.

ECZ 6:

[Eczacılar arasında öne çıkan] Ticari kaygı; dayanışma yaparsınız ama alttan alta da sizden daha üstün olmasını istemezsiniz, böyle bir durum vardır eczacılık camiasında. (...).

ECZ 7:

(...) dar alanda kesinlikle büyük rekabetler oluyor; genelde aynı yerde çalışan, yakın yerde olan eczacılar birbirini pek sevmez. (...) kişilik meselesi; çok ahlâksız boyutlara ulaştırırlar da olur. Rekabet olması zaten normaldir ama hakkıyla ahlâklı, etik bir şekilde yapmak ayrı etik dışı yapmak ayrı; kişilerin karakterleri ya da para hırsı.

Yine, kendileriyle mülakat yapılan hemşirelerin de, kolektif kurum ve faaliyetlerle arasındaki ilişkinin zayıf ve kırılğan bir ilişki olduğu belirtilebilir. Örneğin;

HEM 2:

Yani evet bir sendikaya üyeyim ama hani evrak getirdikleri için üye oldum. Yani yoksa öyle bir faaliyete katılmadım, hemşireler derneğine üye oldum ama onun da hani üyelik sayısı artsın diye, yoksa bir faaliyete falan katılmıyorum.

HEM 8:

Türk Hemşireler Derneğine üyeyim ama hiç bir şey yaptığını düşünmüyorum; Tabipler Odası gibi ya da Eczacılar odası gibi, hiç bir şey yapmıyor.

Eczane kalfaları açısından ise, kolektif faaliyetler kapsamında, eczacılarla olan dayanışma örüntüleri, meslek içi dayanışmanın önüne geçmektedir. Örneğin;

KLF 3:

[Eczane kalfaları derneğine] Ben üye değilim. İsteklerime cevap vermiyorlar çünkü şey çabası içerisinde. . . Şu bir gerçek; eczaneler, eczacılar olmasa bizler de olmayız. Bir araya gelinen, yapılan toplantılarda sürekli eczacıyı eleştirme, eczacı yaklaşımını eleştirme böyle bir izlenim var, ondan dolayı o benim hoşuma gitmiyor. (...) sonuçta pürüzler varsa da onlar birebir konuşulur, halledilebilir, mesela Cumartesi çalışmaktan ben memnun muyum; değilim (...).

Yine, hastane temizlik personelleri açısından da, kolektif faaliyetlerle sıkı bir ilişki örüntüsünü tarif edebilmek mümkün değildir. Örneğin;

PER 2:

Sendikanın birine üye olduk, arkadaşlar zorunan yaptı; gelen yok, giden yok, soran yok.

PER 5:

[Sendikaya üyelik kapsamında] Vallahi, bizimkiler yapacaktı esasen, yaptılar mı onu da bilmiyorum, şifremde yoktu, şu e-devlet şifresini daha sonra aldım falan da hatta geçen dönemde beceremedim giriyim falan diye, belki de üyeyimdir, bilmiyorum, bizim bu şey vardı şirket, bir arkadaş var dedim ki “yapabilirsiniz yapın” dedim, benim dedim şifre falan yok dedim, ismimi falan dedim, böyle böyle (...).

Yukarıdaki örneklerle birlikte, hastane temizlik personelinin kolektif kurum ve faaliyetlerle olan ilişkisini, yanlış bilinçlenme ya da sınıfsal iktidara yönelik bir “cehaletle” de açıklayabilmek mümkün değildir. Nitekim aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, hastane temizlik personelleri de, iktidar ilişkilerinin farkında olarak ve kurumsal dışsallıkları göz önüne alarak karar vermektedir;

PER 7:

Kaç kişilik bir personelden bahsediyorsunuz, yani biz şimdi 300 küsur kişiyiz, bu 300 kişinin 200’ü sizinle durur mu dersiniz; durmaz, yani taş çatlasın bir 10-15 kişi bulursunuz arkanızda. [...] Çünkü zaten ekip olarak sorunlarını belirliyorsunuz, ne biliyim ya da birim olarak vardiya olarak belirliyorsunuz sorunlarınızı ve bunun için de herkes gitmiyor, dediğim gibi “işinden olma korkusu” diye bir korku var ya. [...] Çoğu zaman öyle diyorum. Ya kimisi bunu alışkanlık hâline getirmiş ama hiç ihtiyacı yokken yapmaya devam ediyor ama bir kısmı, işinden olma korkusu insana çok şey yaptırır ki, onu işsiz kalıp da çocuk para istediği zaman veremeyenler bilir. Bu çalışanlarda da çoğu bunu tatmış insanlardır, yani bu yokluğu gördüğünüz zaman pek çok şeyi kabullenebiliyorsunuz; yani yapmayacağız çoğu şeyi. Yani “astarı kediye vurdurmak” diye bir deyim vardır ya; burasıdır. Ben burada çok adamlar bilirim ağızlarını açtıkları zaman karşısındaki söz hakkı bile tanımayacak şekilde konuşan insanlardır ama işte o yokluk korkusu var ya insana çok şey yaptırıyor. [...] Her koyun kendi bacağından asılır. Topyekün bir çıkar-ceza gibi bir şey olmaz, söz konusu olmaz. Zaten şu da var; 3-5 kişi topladınız, gittiniz, derdiniz anlattınız; bir defa rahatlıkla derdiniz anlattırsınız burada, derdinize nasıl bir çözüm sağlanabilir bunun üzerinde düşünürler ama şartları önlerine alıp düşünmeleri lazım. Hani size duygusal olarak “tamam, haklısınız”, sizin gibi düşünürler ama sonuçta onların da bağlı oldukları kurallar silsilesi var, yani bir kanunlar var, belki onu yaptıkları zaman bir yerde tikanabiliyorlar, size hak verebiliyorlar ama çözemiyorlar.

PER 4:

Öne çıkan şu kardeşim; mesela adam yöneticidir, işte mesela buraya geliyordur, işte şu sendikadır, mesela en basitinden şey yapıyım diye, mesela çoğu insan “aman bana pek işte

şey yapmasınlar, bölümümü değiştirirler veya bir şey olur falan, [...] partinin sendikasına yakın, işte [...] parti, ona uyayım” diyor. Mesela benim gözlemlediğim, bizde mesela, şirkette de öyle, şimdi diyoruz ki; “karşı zıt görüşlü insan” diyorsun, yani ne oturup da ne konuşabilir. En azından partiye yakın birisine üye olalım da, şey olsun, belki bir şeyler çıkar, yani zaten umut yok da bir şey çıkacağından, umut yok da; en azından yani.

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, kolektif faaliyetler kapsamında, yukarıdaki örneklerde görülen, bireylerin iktidar ilişkilerine yönelik farkındalıkları ve kurumsal dışsallıklarla birlikte, aşağıda ele alınmakta olan örneklerde, işbirliği ve dayanışma örüntüleri ön plana çıkmaktadır.

8.2.3. İşbirliği ve Dayanışma Örüntüleri

Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, yukarıdaki verilere paralel olarak; iş ortamında diğer meslek grubu mensuplarıyla işbirliği ve dayanışma içerisinde oldukları yönünde beyanlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, farklı mesleklere mensup bireyler, çalışma ortamında, daha ziyade, bir ekip olmaktan kaynaklanan işbirliği örüntülerini tarif ederken; maddi ve manevi birçok konuda birbirlerine destek olduklarını ve dayanışma içerisinde bulduklarını belirtmektedir.

Örneğin PER 1, birlikte çalıştığı ekibin kendisine maddi ya da manevi olarak yardımcı olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Tabi ki, ben Haziran’da babamı kaybettim. O dönem benim sorumlu hemşire hanım Allah razı olsun iznim olmadığı hâlde hem beni burada 24 gün idare etti, hem o hastanede bulunmayan ilaç depolarından kaldırılmış ilaçlarımı ayarladı 12 tane. Ondan sonra ayrıyeten bana kendi aralarında 800 lira para toplamışlar, getirdi verdi. (...) almadım ama en azından bunu yaptılar.

PER 2 birlikte çalıştıkları ekiple aile gibi olduklarını şöyle ifade etmektedir:

Ya kopma diye bir olay yok zaten, sen git ben git davası yok burada, diğerlerini bilmiyorum ama bizim burada bir aile gibiyizdir. (...). Mesela burada arkadaşlarımızın sıkıştığı oluyor, bir şeyler oluyorlar; biz kendi aramızda topladık yaptık. Ha ne oldu, doktor hemşire gezmedik mi; gezdik, verdiler yani Allah razı olsun. (...).

PER 4 çalışma ortamını şöyle değerlendirmektedir:

Ekip çok iyi ya, çok iyiyiz. Biri mesela, ben çok bazen bunaldığım zamanlar olur burada, çok ağır şartlarda çalışıyoruz, saat 4’de bir alıyoruz sabahın saat 4-5’ine kadar ortalama kaç 12-13 saat belki de, 4-5 saatte evde şey yapmadıysak, yani bu 24 saati falan bulabiliyor aşağı yukarı, 20 saat falan bilfiil. Şu oturmayı bazen bulamıyoruz, çok şey geçiyor ama şu ortamdan dolayı başka bir bölüme geçmek istemiyorum mesela. (...). [Birlikte çalıştığım doktor ve hemşirelere] refah etmeye çalışırım. Mesela elimden geldiği kadarıyla ne olursa yani yardımcı olabileceğim bir şey. Onlar da öyle, mesela bazen bize yemekhaneden yemek getirir bazısı (...) bizde, burada hiç öyle şey yok, onlara gırgır geliyor ama bizde yok yani, içeri çok farklıdır mesela böyle şey çok farklıdır.

PER 5 birlikte çalıştığı ekiple dayanışmasını şöyle anlatmaktadır:

Vallahi yalan olmasın; dini bayramlarda, ondan sonra ramazan aylarında, öbür bayramlarda [maddi] destek olan var. [...] [Birlikte çalıştığım doktor ve hemşireler] “Bunları sade temizlik

personeli olarak görmeyin, bundan sonra onlar bizim de yağımızda ekmek parası için çalışan vatandaşlarımız, bunlar olmasa biz hiç burada olmayız” diyorlar. Yani; “temizliği kim yapacak” diye savunma yapıyorlar yani Allah var.

KLF 2 eczacısıyla arasındaki işbirliği ve dayanışmayı şöyle ifade etmektedir:

Benim işim zaten bu, ben bir de çalışmayı çok severim, o yüzden pek eczacımızı yormamaya, çalıştırmamaya gayret ediyorum. [...] Tabi işbirliği olmazsa işlerimiz bu kadar iyi olmaz. Bizim burası çok yoğun bir eczane, işbirliği olmazsa sıkıntı olur; hastaya yansır, kişilere yansır. [...] [Eczacı] Bazen sorar; “sıkıntın var mı, yardımcı olayım, maddi-manevi, işte paraya falan ihtiyacın olduğu zaman hiç çekinme söyle”. [...] Genelde bütün eczanelerde [böyle şeyler] olur çünkü eczaneyi ayakta tutan her zaman kalfadır. Eczacı yeri geliyor gelmiyor, yeri geliyor sıkıntı oluyor ama eczaneyi ayakta tutan her zaman için kalfadır yani. (...) sonuçta burada aile ortamı var, açıldığımız günden beri hiç eleman değişikliği dahi olmadı, sürekli, 5 senedir aynı elemanlarla.

KLF 4 eğitimi için eczacısının kendisine sağladığı desteği şöyle ifade etmektedir:

[Dershaneye] gittim, eczacım gönderdi. 12 yıldır çalışıyorum ben, 13 yaşından beri ailemden para aldığımı hatırlamıyorum; ne kurs parası, ne dersane parası, ne sınav parası. Eczacı çok destek sağlıyordu o konuda.

KLF 6 eczacısıyla arasındaki maddi ve manevi dayanışmayı şöyle özetlemektedir:

Maddi-manevi destek aldığım zamanlar, aldığım oldu; ben annemi kaybettim, aynı zamanda hamileydim, işten çıkmak zorunda kaldım, 2 sene ara verdim. Ben, işte çıkarken ayın başında çıktım ama o ay maaşım tam verildi, ekstra tazminat aldım, hem çocuk için hediyeler olsun, beşiğine kadar, mamalar alındı verildi, sonrasında işsizlik maaşı bağlatıldı, bana gayet incelikler yapıldı. Manevi olarak, bazen insanın sorunları oluyor; annemi kaybettiğimde evime kadar geldi, “ben eczacıyım ne işim var” da diyebilirdi ama (...).

HEM 4 ekip olarak temizlik personellerine verilen desteği ve dayanışmayı şu şekilde ifade etmektedir:

[Temizlik personelinin] Çocuğu olur çocuk görmeye gidilir, hediyesi alınır, düğünü olur düğününe gidilir, hediyesi verilir. Burada hani 6-7 yıldır tanıdığım personeller var, yeri geliyor yardım da ediyoruz, ailevi durumlarını biliyoruz. Artık hani personellik şeyinden çıktı benim gözümde, daha bir yakın olundu. Gündüz çalışan personel ile gece çalışan personel arasında benim gözümde dağlar kadar fark var; ailevi problemlerini biliyorsun, her şeyini biliyorsun artık.

ECZ 5 birlikte çalıştığı kalfalarla arasındaki dayanışma ilişkisini şöyle anlatmaktadır:

[Birlikte çalıştığım kalfalardan] Birisine hep oğlummuş gibi davranırım, öbürüne de aile büyüğümüz gibi davranırım; hayatımda tanıdığım en beyefendi adamdır.

Ben iş-piyasa standartlarında [maaş] veriyorum çünkü öbür türlü diğer arkadaşlarımla da sıkıntı olur; oluyor. Yani sen bin lira veriyorsun diğeri beş yüz veriyorsa, oradaki çocuk [kalfa] diyor ki; “bak o bin lira veriyor, sen niye beş yüz veriyorsun”. Bir piyasa var, dolayısıyla ona göre veriyorsun ama onların bazı kişisel ihtiyaçlarını da elimden geldiğince karşılamaya çalışıyorum. Evleniyorsa; “bir şeyleri bana ayır” [diyorum], çocuğu olmuşsa, ev alıyorsa desteğimdir o anlamda ama “birebir kazandığımızı paylaşıyor muyuz”; hayır, “doğru mu”; hayır.

Farklı meslek mensupları arasında görülen işbirliği ve dayanışma örüntülerinin farklı bir tecellisini, farklı meslek mensuplarının sahip olduğu mesleki bilgi ve tecrübenin diğer meslek mensuplarıyla paylaşımı konusunda da görebilmek mümkündür.

8.2.4. Mesleki Bilgi Ve Tecrübenin Paylaşımı

Kendileriyle mülakat yapılan, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin çoğu; içinde yer aldıkları ve diğer meslek grubu mensuplarıyla mesleki bilgilerin paylaşıldığı, mesleki niteliklerin aktarılmaya çalışıldığı ve birlikte görev yaptıkları bireylerin bilgi ve becerilerinin artırılması için yardımcı olduğu yönünde görüşler ifade etmektedir. Bu kapsamda, daha çok; iş yükünün paylaşılması için uygun nitelikteki personel yetiştirilmesi adına, araçsal ya da pratik olarak nitelendirilebilecek örüntüler ön plana çıkmaktadır. Araştırmada, meslek mensuplarının, rakip mesleklerin aynı işi yapmasını engellemek için mesleki bilgi veya niteliğin tekelleştirilmesi çabasına rastlanmamıştır. Bu durumun, mesleki yetki ve sorumluluk sınırlarının zaten rasyonel yasa ve kurullarla belirlendiğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Mesleki bilgi veya niteliklerin tekelleştirilmesi hususundaki tek istisnai yönün, tabiplerin kendi aralarında, iktidar ilişkileri ve hayat tarzlarıyla eklemlenmiş biçimiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Örneğin ECZ 1, eczacılığa ilişkin herhangi bir bilginin kalfalardan saklanmayacağını şöyle ifade etmektedir:

Evet, hani okullarda olur kolunu kapatıp yazı yazar, kimse görmesin diye, arkadaşı not almasın diye, yani o tip bir şey olmaz. Burası kendi işyerin, bunun devletle karıştırılmaması lazım, mesela bir klinikteki bir doktor öbüründen bilgi saklayabilir ama bizim burada saklamak kendine zarar verir.

KLF 3 yukarıdaki örnekle örtüşecek şekilde, meselenin pratik boyutunu şöyle ifade etmektedir:

Tabi ki anlatırlar, o konuda yardımcı olurlar, çünkü eczanede bulunmayan eczacılar var; hani “bilsin ki yapsın” anlamında o bilgiyi paylaşırlar.

HEM 3 tabiplerin kendileriyle, her türlü mesleki bilgiyi paylaştığını şöyle ifade etmektedir:

Yok, hatta burada olsaydı keşke size gösterebilseydim; kendi grubumuzda eğitim düzenliyoruz biz, hastanenin her kliniğinde var, hekimlerden de bize anlatmalarını istediğimiz bir kaç şey oluyor; gelirler, otururlar, burada 1 saat 1,5 saat anlatırlar, ne sorarsanız, ne zaman sorarsanız, hepsi kendi grubumuz içerisinde.

Benzer şekilde HEM 2, hem doktorlar, hem de hemşireler tarafından mesleki bilginin paylaşıldığını, pratik yönü itibarıyla şöyle ifade etmektedir:

Aynen [doktorlar] aktarırlar çünkü bizim sorduğumuz mesela kardiyoloji ile ilgili şey bizim yetkimiz dışında, daha ayrıntılı ama aktarırlar, söylerler, öyle bir sıkıntı yapan olmaz. [...] Onlar da [hemşireler de] anlatır çünkü biz ne kadar anlatmazsak o kişi daha az nöbete geçer, [diğeri] daha zor nöbete geçer, ondan sonra o yapmadığı için bana daha çok iş yükü kalır. O ne kadar çabuk öğrenir, daha çabuk pratik olursa benim daha çok işime gelir, o yüzden anlatırım yani.

HEM 7 hemşirelerin kendi arasındaki mesleki bilgi ve beceri aktarımını şöyle ifade etmektedir:

[Ekibe yeni katılanlara] Hemen yardımcı olunur, öğretirsin yanında, eksiği varsa kapatılır, benim arkadaşına ihtiyacım var, o olmadığı zaman benim iş yüküm artar, hepimiz için bu geçerlidir, birbirimizi dinlendirmeliyiz.

Bu örneklerle birlikte, tabiplerin kendi aralarında, iktidar ilişkileri ve hayat tarzlarında da kendini

bulan iktidar simgeleriyle birlikte, bilgi ve beceri paylaşımı hususundaki kapatıcı ya da engelleyici bir yönden bahsedebilmek mümkündür. Örneğin TBP 2, aşağıdaki örnekte, bireylerle iktidar alanları arasındaki ilişkinin hayat tarzları yönü itibariyle simgesel biçimde ilerlediği bir iktidar yapısını tarif etmektedir:

Vakaya sokmama olabiliyor. [...] Olabilir tabi; gıcık olup da öğretmeme şeyi de oluyor, siyasi-dini açıdan gıcık olabilir. [...] [Bana] tehdit oldu; minimum geldi ya da ben çok negatif olarak şey olmadım ama ben alkol kullanmıyordum mesela, “sen alkol içmezsen bu vakayı yapamazsın, hocaları olumsuz şey yapar”, böyle bir ön uyarı oldu. [...] Yok içmedim, çok büyük bir sorun olmadı ama tehdit vadeli bir şey oldu. [...] Şu anda mesela üroloji açısından iki grup var birbirine tamamen ters; bir grubun kongrelerine katılan diğer grubun kongrelerine gitmiyor. [Bu ayrışma] Ülke çapında, bazen aynı kliniklerdeki gruba da şey olan [şirayet eden] var; aynı hastanede. [...] Eski tayfa da var, yani masonik tayfa da; Ramazanı falan bilmiyor mesela, küçümseme şeyi oluyor başörtülü birisini görünce. [Sadece] doktorlarda değil de, o kafa yapısına sahip personelde de, hemşirede de o şeyde. Bunun da tam karşıt görüşünde olan bir grup var; tamamen partililik zihniyetinde, AKP zihniyetinde tamamen; kendi dışında olan her şey günah, “biz yaparız, biz biliriz”. Bir de tamamen tersi olan bir grup olduğunu düşünüyorum. Bir de arada kalan, ezilen, ikisine de dâhil olamayan bir grup var. [Ben] Herhâlde ona dâhilim.

TBP 3, mesleki bilgi ve tecrübenin aktarımı hususunda, yukarıdaki örneğin benzer bir biçimini şöyle anlatmaktadır:

Oldu öyle şeyler, bizim zamanımızda da oldu, belli bir kişilere vakayı daha çok vermeler. [...] Herkes birbirini az çok biliyor; dünya görüşünüzü, siyasi görüşünüzü biliyorlar, ona göre hareketler içinde olanlar oldu. Gerçekten doktorluk yapanlar da vardı, yani kimliğini sana aktarmak isteyenler de vardı. (...). [Vakaya] tabi başka biri giriyordu. [Vakaya girenin] Hiçbir özelliği yoktu; dünya görüşü farklıdır. Ben çok katı kişilerle çalışmadım bu konularda, daha böyle yumuşak atlattık o devirleri, biraz daha rencide olmadık.

Yukarıdaki örneklerle birlikte, toplumsal sınıfların ilişkiselliği hususunda, iktidar ilişkileri ve hayat tarzlarının da dâhil olduğu bir yönden bahsedebilmek mümkündür. Bu kapsamda, araştırmanın bir sonraki kısmında, toplumsal sınıfların ilişkiselliği kapsamında, hayat tarzlarının ilişki yönü ele alınmaktadır.

8.3. HAYAT TARZLARININ İLİŞKİSELLİĞİ

Toplumsal sınıfların ilişkiselliğinin bir yönü olarak, hayat tarzlarının ilişkiselliğinin sorgulanması için, bireylerin sosyalizasyon sürecinin arazi bir sonucu olan hayat tarzları ile sınıf, statü ve iktidar alanlarının nesnellüğünden kaynaklanan hayat tarzlarının tefrik edilmesi bir zorunluluktur. Yine, hayat tarzlarının, sınıfların ilişkiselliğinin bir yönü olarak, sınıfsal hiyerarşilerin kurulmasına ve devam ettirilmesine yardımcı olduğunu belirtebilmek için de, hayat tarzlarının hangi yönünün sınıfsal iktidarın hangi yönüyle ilişki içerisinde olduğunu, sınıfsal hiyerarşileri nasıl kurduğunu ve sınıfsal hiyerarşileri nasıl desteklediğini veya devam ettirdiğini açıklamak lazım gelir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, kendileriyle mülakat yapılan bireyler;

çocuklarını yetiştirme biçimlerinden hobilere, sosyal ilişkilerden giyim-kuşama, dindarlaşmadan beğenilere ve benzerlerine kadar geniş bir yelpazede değerlendirilen hayat tarzlarına ilişkin farklılık ve benzerlikleri muhtelif biçimlerde açıklamaktadırlar. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, farklı meslek gruplarına mensup bireyler arasındaki hayat tarzı farklılıklarına ilişkin olarak dört farklı yön görünmektedir. Bunlardan birincisi hayat fırsatlarından, ikincisi statü ilişkilerinden, üçüncüsü iktidar ilişkilerinden ve dördüncüsü ise rasyonel-araçsal ilişkilerden kaynaklanan hayat tarzları olarak tarif edilebilir. Bu kapsamda, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin; bir taraftan benzer hayat tarzlarını farklı nedenlerle, diğer taraftan ise farklı hayat tarzlarını benzer nedenlerle ilişkilendirdiğini belirtmek mümkündür. Örneğin, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmı, dindarlığa ilişkin farklılaşmayı gelir ya da maddi imkân ve kısıtlılıklar itibariyle hayat fırsatlarının bir tezahürü olarak açıklarken, diğer bir kısmı ise aile, eğitim, meslek ya da sosyal çevre itibariyle statü ilişkilerinin bir tezahürü olarak yorumlamaktadır. Ya da müzik zevklerine ilişkin farklılıkları; kimileri hayat fırsatlarıyla, kimileri ise statü ilişkileri çerçevesinde yorumlamaktadır. Bununla birlikte, kendileriyle mülakat yapılan bireyler, farklı hayat tarzlarına ilişkin olarak; farklı nedensel mekanizmaların işlediği parametrik bir ilişkiden daha ziyade, bireylerin yorum ve iradelerinin de nedensel mekanizmalara dâhil olduğu, parametrik olmayan bir ilişki biçimine işaret etmektedir.

Hayat tarzları kapsamında, bireylerin sosyalizasyon süreci sonucundaki arızı benzerlik veya farklılıkları ile statü, sınıf ya da iktidar ilişkileri kapsamındaki farklılıkların tefrik edilmesi gerektiği gibi; statü, sınıf ya da iktidar ilişkilerinden kaynaklan farklılık ve benzerliklerin farklı yönleri de tefrik edilmelidir. Hayat tarzlarındaki farklılığa ilişkin her kümelenme sembolik bir yön teşkil etmemekle birlikte, hayat tarzlarının sembolik yönüyle bireyler arasındaki ilişki de her zaman aynı biçimde olmamaktadır. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, örneğin PER 7 kendi müzik zevkini şöyle tarif etmektedir:

Şöyle bir örnek vereyim; şimdi benim çağımdaki çoğu kişi halk müziği dinler, işte arabesk dinler, fantezi müzik dinler ama ben Beethoven dinlerim. Yani ben daha çevremde Beethoven dinleyene rastlamadım ve bana onu sevdiren adama çok kızıyorum. [...] Eski bir arkadaşım sevdirdi, O da Hacettepe'den, bana müziğin diğer tarafını gösterdi, hoşuma gitti, dinlemeye başladım. Mesela müzik konusunda ben eşimle de anlaşılamam. Ben [19]70, 80, 90'ların popüler müziklerini de dinlerim, çok kaliteli müziklerdir ama Beethoven da dinlerim, türkü de dinlerim ama her türküyü dinlemem. Yani hani bazen çok popüler şarkılar vardır, "birbirine benzer kelimeleri bir araya getir, al sana şarkı olsun" gibisinden, ben bundan hoşlanmıyorum.

Yukarıdaki örneği Bourdieu (1984/2008)'nin kuramına istinaden, PER 7'nin kültürel ya da iktisadi sermayesiyle veya bunların yoğunluğuyla açıklayabilmek mümkün değildir. Haddizatında, PER 7'nin yukarıdaki ifadesinden de anlaşılacağı üzere, sosyalizasyon sürecinin arızı bir sonucudur. Aynı örneğin kaynağına ilişkin olarak, sınıf veya statü merkezli bir yorum yapmak da yanlış olacaktır. Nitekim PER 7, sınıf veya statü düzenindeki yeri itibariyle

aynı örneğe ilişkin durumunu şöyle tarif etmektedir:

Yalnız dinlerim, eşime biraz sevdirmeye çalıştım; sevmedi. Hep yalnız dinledim zaten, Mozart da dinlerim, klasik müzik dinlerim. [...] Bakın size yaşadığım bir şeyi anlatayım; bir gün, -o zaman nişanlıyım- nişanlım, baldızım falan çarşıda geziyoruz. Bir yere yürüyerek gitmeye karar verdik; “giderken şarkı söyleyelim, boş gitmeyelim” dedik. Benim de aklıma şey geldi; Lüküs Hayat Opereti vardır ya, müziği çok güzeldir. “Hadi onu söyleyelim” dedim, “aa [...]” dediler, “aramızda bir uçurum var”. Uçurum var da, hangimiz daha iyi durumdayız o belli değil. Şimdi çoğunluğa bakarsanız ben yanlışım ama çok güzel bir eserdir, çok severim, beraberce de söyleyebiliriz. Bir kaç kişinin beraber söyleyebileceği bir eserdir de; ee olmadı. Ne yaptık, ayrıldık mı; hayır. O kendi zevkine göre dinliyor, ben kendi zevkime göre dinliyorum, o ben dinlerken sesini çıkarmıyor, ben de o dinlerken sesimi çıkartmıyorum. Bu şekilde bir yaşam sürüyor, gidiyor. [...] [Çevremdekiler] hoşnutsuzluklarını belli ederler, evet. Eşim artık alıştı diyebilirim, eskiden daha çok belli ediyordu da. Benim onu sevdiğimi biliyor ama kendisi sevmediği için çok önemsemiyor. (...) çalıştığım yerlerde bunu ben ön plana çıkartmam, hâlâ da çıkartmıyorum. [...] Ya söylemem değil, muhabbeti geçerse tabi yaparım muhabbetini ama hani, ne biliyim, onlar benim sevmediğim bir türküye, sanat müziğine veya bir pop müziği dinlerken de “bu nasıl müzik, işte Beethoven’ın şöyle besteleri var, bak kaç yüzyıldır şey yapıyor” da demem. Çok saçma olur, hem beni çok abuk sabuk bir duruma düşürür, hem de gereksiz bir şeydir. Böyle bir şeye tepki göstermenin bir anlamı yok. [...] İçimden derim.

PER 7’nin verdiği örnek itibariyle, sınıf ve statü kaynaklı hayat tarzlarının sembolik yönü ile iktidar ilişkilerinden kaynaklanan hayat tarzlarının sembolik yönünün birbirinden farklı biçimlerde ortaya çıktığını söyleyebilmek de mümkündür. Örneğin PER 7’nin verdiği örneği şayet bir doktor ya da eczacı vermiş olsaydı, Bourdieu (1984/2008)’nun kuramına istinaden, konumlandığı toplumsal uzam itibariyle, üst konumdakilerin kendilerini popüler zevkten uzaklaştırdığı ince ya da hassas zevkler kapsamında, diferansiyel sistemin bir çıktısı olarak değerlendirilebilir ve sembolik bir sınır olarak yorumlanabilirdi. Nitekim bu husus PER 7’nin aşağıdaki yorumlarıyla da örtüşmektedir:

(...) zevkim genelin biraz ilerisinde, bu da beni mutsuz ediyor. Hani keşke toplumla aynı seviyede eşit olsaydım da şey yapsaydım; zevkin biraz ilerisi olması iyi de, güzel bir şey de ama toplumun geri kalanı beni anlamıyor. Ben kendimi anlatamıyorum onlara, kemikleşmiş bir yapı var ortada. (...).

Bununla birlikte, yukarıda TBP 2’nin mesleki bilgi ve becerinin paylaşılması hususunda, iktidar ilişkilerinden kaynaklanan hayat tarzlarının sembolik yönü olarak “alkol içme” örneği hatırlanacak olursa, statü ve sınıf kaynaklı hayat tarzları ile iktidar ilişkilerinden kaynaklı hayat tarzlarının farkı tefrik edilebilir. Yani, sınıf veya statü kaynaklı hayat tarzları daha ziyade iradi söylemlerle şekillenirken, iktidar ilişkilerinden kaynaklı hayat tarzları kurumsal söylemlerle şekillenmektedir. Statü veya sınıf ilişkilerinden kaynaklanan hayat tarzları, ancak, ilişkili olduğu iradi söylemlerin arkasına hukuki, iktisadi, örgütsel vb. güç olarak kurumsallaştığı ya da bir grup tarafından eylemliliğe döküldüğü ölçüde bir kümelenme oluşturabilir veya sembolik olarak temsil edilebilir.

Son tahlilde, araştırmada incelenen meslek gruplarına istinaden, hayat tarzları itibariyle

farklılaşmanın; hem sınıf, hem statü, hem de iktidar yönünden arızı bir ilişki biçimi olduğu fakat bunların kurumsallaşması ölçüsünde bir kümelenme teşkil edebildiği görülmektedir. Bu noktada, sınıf veya statü ilişkileri kurumsallaşması itibariyle iktidar ilişkileri biçimini alabilirken, iktidar alanları da herhangi bir sınıf ya da statüyle eklemleşmesi itibariyle tabakalaşabilmektedir. Bireyler, iktidar alanlarındaki konumları itibariyle, içinde yer aldıkları tabakalaşma konumlarının hayat tarzlarından ayrışabildiği gibi, tabakalaşma yapısı içerisindeki konumları itibariyle de ilişkili oldukları iktidar alanlarına farklı biçimlerde tepki gösterebilmektedir. Hayat tarzları arasındaki her farklılık sembolik bir sınır oluşturmamakla beraber, her sembolik sınıra da bireyler tarafından aynı biçimde tepki verilmemektedir.

Bu değerlendirmelere paralel olarak, hayat tarzlarının hayat fırsatlarından kaynaklanan yönü, diğer yönlerinden tefrik edilmek suretiyle, aşağıda ele alınmaktadır.

8.3.1. Hayat Fırsatlarından Kaynaklanan Hayat Tarzları

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, hayat tarzlarına ilişkin farklılıkların bir yönü olarak, farklı meslek grubu mensuplarıyla aralarındaki hayat fırsatlarına ilişkin farklara işaret etmektedir. Hayat tarzlarının bu yönü itibariyle, farklı gelir ve maddi imkânlarla sahip olan bireyler; çocuklarının eğitim ve geleceğine ilişkin plan ve icraatlar, giyim-kuşam, dindarlık, hobiler, sosyal ilişkiler vb. gibi hayat tarzları kapsamında değerlendirilebilecek birçok konudaki farklılaşmayı, hayat fırsatlarındaki farklılıkların yansımaları olarak yorumlamaktadır. Bu itibarla, hayat fırsatlarından kaynaklanan hayat tarzları; maddi şartlar çerçevesinde, bireylere kısıtlı ya da geniş bir alan sağlayan imkânlar nispetinde şekillenmektedir. Nitekim, aşağıdaki örneklerde de görülebileceği üzere, farklı mesleklere mensup bireyler, bazı durumlarda benzer şeyleri murat etmelerine rağmen, imkânlar nispetinde hareket etmektedirler.

Örneğin PER 2 çocuğunun geleceğine ilişkin planları maddi imkânları nispetinde şöyle ifade etmektedir:

Ya şimdi diyelim ki benim kız liseyi bitirdi, ondan sonra sınava girecek bilmem bir yere girecek, bilmem kazanacak. E ben şimdi, kazandı diyelim, Bursa'ya şey çıktı, nasıl yapacağım ben şimdi, nasıl yapacağım? Ben onu nasıl okutacağım, ona ben her ay nasıl para göndereceğim, nasıl edeceğim ben şimdi? Bu iş yerini bırakıp da çıksam, oraya gitsem, ev mi tutsam, ben orada nasıl iş bulacağım? Benim yaşım gelmiş, 47 yaşındayım, bu saatten sonra kim [işe] alır beni? İşte plan, nasıl yapıyorum? Nasıl yapacağız işte, onu da şimdi şöyle bir plan yapmayı düşünüyoruz; aslında eşimle beraber de şimdi diyoruz ki; “kız şu sınava falan bir girsin”. Biz de diyoruz ki; yani ucuz yollu bir şey olursa, yani üç- beş kuruş arttırmaya çalışacağız, kısacağız yani bazı şeylerden, ancak öyle yapacağız, yani başka çare yok. [...] Şimdi ben deminden beri dedim ya; “geriyi çok düşündüm”. Ben bir bataktan çıktım, yani onun için ben niye uğraşıyorum; benim kızımın çocuğumun okumasını

istiyorum. Elimden gelse, kazansam, elimden gelse simit bile satacan yine mecbur onu okutacan yani, başka bir iş yapacan, ek iş yapacan, yine okuyacan yani; mecbur. Ha bana en son gelip de; “baba benim kafam almıyor, ben okuyamıyorum” dediği zaman yapacak birşey yok; kimseyi zorla okutturamazsın ki.

Yukarıdaki örnekle birlikte, ECZ 5, çocuklarının eğitimine ilişkin planlarını ve yetiştirme biçimini, hayat fırsatlarıyla ilişkisi aşikâr olarak şöyle ifade etmektedir:

Ben; “bu bölgede en iyi ilkokul öğretmeni kimdir” diye sordum tanıdıklarına; “filan okulda filan öğretmen” dedi yüzde doksanı, O öğretmene yazdırdım ilkokulda, bitirdiler. Eğitim anlamında da, karakter kişilik kazandırma anlamında da söylüyorum başarılı çocuklar ikisi de. Ayrıca bir sportif faaliyet olsun istedim, çünkü ergenlik çağına gelmiş çocukların başka şeye kanalize olmaması için bir sporla uğraşması taraftarıyım. İkisi de basketbol oynuyor, lisanslı sporcular. Müzikle alakalı; oğlanın kulağı çok iyi ama fırsat bulamadım, bu yaz yazdıracağım. Devlet okuluna gönderdim ama ilkokuldan itibaren yabancı dil için ayrıca özel bir kuruluşa gönderdim. Yurt dışına da götürdüm onları; dil için. İleride yurt dışı, dil için bir planımız var; kendi başlarına göndereceğim bir yer tespit edip, eşim de belki orada başka bir yerde kalır, gözkulak olur, küçükler sonuçta. Elimden geleni yapıyorum.

Benzer biçimde PER 3, çocuklarını yetiştirme biçimine ilişkin olarak, tabip ve hemşirelerden farklı olan yönü hayat fırsatlarına işaret ederek şöyle açıklamaktadır:

(...) [doktorlar ve hemşireler çocuklarını] mesela koleje gönderiyorlar, eğitimleri oluyor, giyimleri ayrı olur, yedikleri içtikleri ayrı olur, ortamları ayrı olur, değişik olur tabi ki, her şey değişik olur. [...] Ya tabi doktorla benim çocuğumu nasıl kıyaslayabilirim ki ben; onun aldığı maaş belli benim aldığım maaş belli, mesela onun giydiğini ben giydiremem, onun yedirdiğini içtiğini, belki okula o tutar servisle gönderir çocuğunu, ben çocuğumu okula kendim getirir götürürüm.

PER 4 çocuğunun geleceğini nasıl planladığına ilişkin olarak, farklı meslek gruplarıyla aynı şeyleri murat etmesine rağmen aradaki farkı şöyle açıklamaktadır:

Doktordan ziyade, mesela benim bacanak var. Onun geçim düzeyi çok iyi, eşi de hemşire, kendi de bir İngiliz firmasında çalışıyor, artı sigortacı, belki adamın 10[000] lira geliri oluyordur aylık, belki daha fazladır veya en kaba 7-8 diyelim, mesela çocuğunu Çankaya’da seneliği 50-60 milyarlık koleje götürüyor. Farklılık bu, çocuk hem İngilizce öğreniyor hem İspanyolca öğreniyor. Bu tür şeyler çok güzel. [...] [Biz] yapamıyoruz, maalesef, yapamıyoruz. Ben mesela; şu anda çocuğum ortaokula gidiyor, bu çocuk mesela ortalarda, benim kanaatim getirebileceği puan 420-430, en azından önümüz açık diyorum, bir Anadolu Lisesine yazdırırız. Gönül ister ki; 490 falan alsın da Fen’e [Fen Lisesine] yazdıralım, ama çocuğun gidişatı belli üç aşağı beş yukarı ama ben bu çocuğumu 420 de almış olsa, benim param olmuş olsa, senelik de 75 milyar [da] dese yazdırırım. Yani üç yüz milyar da gideceğini bileyim, mesela kıyıda bir trilyon param olsun, o çocuğa 300 milyar gideceğini bileyim; harcarım. O kadar da şeyim yani.

Örneğin PER 7, hayat fırsatlarının dindarlaşmayla olan ilişkisi kapsamında şükür hususunu şöyle açıklamaktadır:

(...) Ben hamd olarak görenlerdenim, benim dediğim gibi, yani şimdi hamd-şükür olayını kadere bağlarsanız kötü oluyor, bu konuya girersek çıkamayız. [...] Ama ben bunu eğitime değil de, maddi imkânlarla bağlıyorum daha çok. (...) şimdi sıkıntınız geçip de rahatladığımız zaman şükretmeyi unutursunuz, ne kadar çok sıkıntıdaysanız yine o kadar çok sarılıyorsunuz; ben bunu kendimde de yaşadım. [...] O biraz hani eğitimle ilgili pek şey görmüyorum ben bunu, bu söz konusu olduğu zaman [yani maddi imkânlar arttığı zaman] insanlar kör olabiliyorlar, bir fikre saplanıp orada kalabiliyorlar. [...] Birisinin bir düşüncesine saplanıp

kalabiliyorlar, yani bu okur-yazar da olabiliyor, mühendis de olabiliyor. (...).

Benzer şekilde KLF 1, dindarlığı hayat fırsatlarıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır:

[Eczacılar] Parayı çok kazanıyorlar, parayı çok kazanınca; yiyorlar, içiyorlar, geziyorlar. Ee ne oluyor; dinden biraz uzaklaşıyorsun yani. (...). Yani çoğu eczacı öyle bak; çok kazanıyor, benim eski eczacı çok kazanıyordu yani. Ee ne oluyor? Bu da onu oturup da camiye gidecek hâli yok, dinden uzaklaşıyorlar yani, öyle düşünelim; para uzaklaştırıyor. Yani sonuçta eski eczacımın annesi de sünni babası da sünni, sen nerede gördün ki inancın yok hiç mesela. [...] Tabi canım mesela oruç tutuyorum; “oruç tutmayın, oruç tutup ne yapacaksınız” [derdi], mesela kendi o zamanlar eczanede sigara içmek serbestti; oruç hâlinde zamanında sigara içerdi mesela. [...] Mesela sen oruç tutuyorsun; “oruç tutmayın” derdi ama tutuyorsun diye sana kızmazdı, yani şimdi öyle bir şey de vardı, hakkını vereyim, günaha girerim. Yani oruç tutarken sana kızmazdı, akşam iftar zamanı masada bir kuş sütünü eksik bırakmazdı, yani öyle de bir şeyi vardı; inancı olanlara saygısı vardı da kendi inanmazdı yani.

TBP 5 ise seküler hayat tarzları ile hayat fırsatları arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir:

[Doktorların] yaşam tarzı biraz daha seküler, zaten maddi durumları da iyi, şükürler olsun diyeyim. [...] Para kazandıkça insanlar daha kolay olanaklara sahip oldukları için o şekilde yaşamayı uygun görüyorlar kendilerine belki. [...] Daha uygun değildir de, zenginleştikçe o yöne doğru bir gidiş olur.

HEM 9 hastane temizlik personelinin evlerine niçin daha az gittiğini, personellerin hayat fırsatlarıyla ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir:

[Personelin evine] daha az giderim. [...] Onları yormak istemem, çünkü Türk toplumunda şöyle bir şey var; birisine misafirliğe gittiğinde mutlaka bir şeyler yapmak istiyor ama onun geliri daha düşük olduğu için o bir şeyler ikram etmek isteyecek ya, onu harcatmış olurum.

KLF 3 birlikte çalıştığı eczacıyla aynı şeyleri yapmak istese de hayat fırsatları itibariyle yapamadığını şöyle ifade etmektedir:

Ya benim mesela, benim her zaman Paris’e gitmek hayalimdi ama o [eczacı] istediği zaman çıkıp gidebiliyor. Mesela onun için Paris’e gitmek zor bir şey değil, ben de gidebilirim ama şartlar, maddi olsun ona el vermiyor ama kendisi istediği zaman gidebiliyor. Bazen de diyorum keşke yerinde ben olsam.

HEM 4 çocuk sayıları itibariyle temizlik personellerini niçin ikaz ettiklerini, hayat fırsatları ile ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir:

(...) burada personelimiz vardı, maddi durumu iyi değildi, 5 tane çocuğu oldu, “yeter artık, 5’den sonra düşünme, zaten sen de sıkışıyorsun, onlara imkân veremiyorsun, ileride okumak isteyecekler, belki seni suçlayacaklar” dedik; yani biz uyarıyoruz insan olarak.

HEM 2 sosyal ilişkilerle hayat fırsatları arasındaki ilişkiyi temizlik personelleri üzerinden şöyle açıklamaktadır:

Personel ekonomik olarak biraz daha düşük olduğu için onlar biraz daha kendilerini soyutluyorlar ister istemez. [...] Daha böyle basık hissediyorlar kendilerini.

TBP 3 aşağıdaki örnekte, bazı doktorların hayat fırsatları itibariyle, sosyal ilişkilerde empatik düşünemediklerini ifade etmektedir:

[Daha önce çalıştığım doktorların] bazı hareketlerinden rahatsız olurdum, insanlara karşı

tavırlarında falan şeylerde rahatsız olurdum, benim yanımda birini aşağılayacak veya hakaret tarzında konuştuğu zaman ben rahatsız olurdum. (...) hiç fakirlik görmemişler veya o insanlarla beraber yaşamamışlar, oturup kalkmamışlar, onların neler çektiğini bilmiyorlar. Adam [hasta] mesela geliyor hastaneye, iki araba değiştirip geliyor. O insanın mesela iki araba verecek parası yok, mesela kendini onun yerine koyamayan bir sürü doktor var yani.

PER 6 temizlik personelinin doktor ve hemşirelerin tüketim biçimlerine öykünmesini maddi farklılıklara dikkat çekerek şöyle eleştirmektedir:

[Temizlik personelleri doktor ve hemşirelere] Özeniyorlar biraz evet. [...] Mesela “aldığın maaş ne ki” diyorum, senin herkes ne aldığını biliyor şey yapmana gerek yok. Mesela telefon istiyor, gidiyor telefon alıyor, bir sürü borcun altına giriyor, çoğu ödüyor çoğu ödeyemiyor. Yani ne gereği var ablacım.

Yukarıdaki örnekler, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, hayat tarzlarına ilişkin farklılık ve benzerliklerin kaynağının farklı bir yönü olarak, hayat fırsatlarından kaynaklanan imkân ve kısıtlılıklara işaret ederken, aşağıdaki kısımda, statü kaynaklı hayat tarzlarına ilişkin örnekler tefrik edilmektedir.

8.3.2. Statü Kaynaklı Hayat Tarzları

Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, hayat tarzları kapsamında, kendileriyle farklı meslek gruplarına mensup bireyler arasındaki ilişkinin farklı bir yönü olarak, statülerden kaynaklı hayat tarzlarına işaret etmektedir. Bu kapsamda meslek mensupları; mesleki saygınlık, sosyal itibar, eğitim, aile, sosyal çevre gibi nitelikler itibariyle, farklı meslek mensuplarıyla; sosyal ilişkiler, zevkler, beğeniler, giyim-kuşam, çocukların eğitimi ve kariyerine ilişkin planlar vb. gibi hayat tarzları kapsamında değerlendirilebilecek birçok konuda farklılaştıklarını ya da bu yönde toplumsal beklentilerin bulunduğunu ifade etmektedir. Statü kaynaklı hayat tarzları, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, farklı meslek grupları arasındaki çatışma örüntülerinden daha ziyade, bireysel plandaki rıza, tahkir ya da öykünme ilişkisi saklı kalmak kaydıyla, her bir meslek grubu tarafından kabul edilen statü düzeni örüntülerini ihtiva etmektedir.

Örneğin PER 2, müzik zevkleri kapsamında doktorlarla arasındaki farkı, mesleki statü ve eğitimle ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir:

Ya şu gavur müzikleri varya, [...] he yabancı şarkı dinlerdi, ben de “kapat bunu” derdim, “bu ne” derdim ya; doktorlar vardı, şimdi uzman olup gittiler, onlar dinlerdi ondan sonra derdi ki; “ben karışmıyorum”. [...] Garibine gitmezdi [yani bizi küçümsemezdi], derdi ki “[...] bey sen Türkçe dinliyorsun, biz yabancı dinliyoruz”, “ya hocam sen okumuş adamsın pop dinlersin, ben okumamışım” derdim. [...] Bence öyle olur; benim arabesk hoşuma gidiyor, pop onun hoşuna gidiyor. [...] Çok alakası var bence [okumakla], ben şimdi okusaydım belki ben de o parçayı dinleyecektim; pop müziği, gavurcağı. (...).

PER 3 mesleki sosyal ilişkiler ve hayat tarzları itibariyle, doktorlarla arasındaki farkı mesleki saygınlık ve eğitim farkına dikkat çekerek şöyle ifade etmektedir:

(...) ne biliyim ben konuşmam kimseyle yani ama bizimle onlar arasında fark var; ne biliyim okumuş tahsilli. [...] Adam okumuş, kariyer yapmış, doktor olmuş, yani benim onlarla ortak noktam olamaz ki, ortak noktamız yok yani.

Benzer şekilde PER 6, mesleki statü ilişkilerini gayet basit olarak şöyle örneklemektedir:

Onlar başka yerde doktor odasındalar. Doktor odasına giremeyiz ki biz. Temizliyoruz çıkıyoruz, biz ne yapacağız orada?

Örneğin HEM 8, temizlik personelleriyle aralarındaki statü ilişkilerini şöyle ifade etmektedirler:

[Personeller] çok gereksiz, yani söylediğinin yaptığının nereye gittiğinin farkına varmayan insanlar, bence cahil insanlar. Mesela ameliyat esnasında saçma sapan espiri yapıyor, gereksiz, anlamsız ya da yeri geliyor özel hayatına giriyor ahbapmış gibi, seninle elli kollu konuşuyor. (...) şu var; ben buraya ilk başladığımda personelle daha kibar, “şunu yapar mısın” tarzında konuşuyordum ama personel bunu suiistimal ediyor; “ben yapamam sen yap” falan diyor, kendi kendine değişik tavırlara giriyor. [...] öyle bir muhabbete [mesai harici görüşmeye] hiç girmedik bugüne kadar; sosyal uyumsuzluk diyelim. Aynı yerlerden bakmıyoruz, aynı şeyleri düşünmüyoruz; daha basit. Mesela bir konuyu konuşurken olayı değil de kişileri konuşuyorlar, daha fazla dedikoduya meyilliler, az önce söylediğim had bilmeme olayı var. Ya mesela konuşurken lakaytlaşabiliyorlar, muhabbet hani “hadi kız” şeklinde bir muhabbete dönebiliyor, onlar da benim hoşlanmadığım şeyler.

ECZ 4 eczane kalfalarıyla arasındaki hayat tarzı farklılıklarını şöyle yorumlamaktadır:

(...) [kalfalarla] muhabbetin, ilgimin çektiği şeyler farklı; atıyorum benim daha ticari şeyler ilgimi çeker, dizi izlemem ama onlar saatlerce onları konuşabilir. (...) kitap okuma gibi bir şey yok, farklı hakikaten ilgilendiği şeyler. (...) yani onun annesi, babası, kardeşi ile muhabbeti ile benim aileme karşı muhabbetim farklı olabiliyor; o daha mesafesiz olabiliyor. (...) mesela siyasetle çok alakaları yoktur, dini konularda yüzeysel, çok daha basit bakar, üzerine çok kafa yormazlar o konuların, yani benim kadar yormazlar. Mesela o tarz muhabbetleri zaten onlarla edemeyiz, konuşmaya bile gerek yok gibi çünkü o konu ile ilgilenmezler.

KLF 4 mesleki statü ilişkilerinin yansımalarını şöyle aktarmaktadır:

Biz eczanede mesleğimiz dışında pek bir şey konuşmayız; dini konular, siyasi konular falan, genelde işimizi yapar çıkar gideriz, [eczacımız] hiç akıl fikir vermez; siyasi anlamda olsun başka anlamda olsun.

KLF 2 mesleki statü itibarıyla sosyal ilişkilerdeki farklılıkları şöyle yorumlamaktadır:

(...) başka eczanedeki arkadaşlarla görüşüyorum ama eczacılarla falan pek görüştüğümüz olmaz bizim. (...) sonuçta eczacı eczacıyla muhatap oluyor kalfa kalfayla. (...) onlarda [eczacılar], bir meslek sahibi oldukları için herhâlde, onlarda bir şey var; kendini beğenmişlik, işte o yüzden kalfayı biraz da olsa şey görüyorlar.

KLF 5 statü ilişkileri itibarıyla, çalıştığı eczanede eczacısının tuvaletinin ayrı olmasını yadırgamadığını ifade etmektedir:

(...) mesela bir kalfa, eczacının tuvaletinin farklı, kalfaların tuvaletinin ayrı olmasını yadırgıyor. Bana göre bu normal bir şey çünkü zaten eczacının kendi has yeri olduğu için, evinizde de böyle; misafiri farklı yerde, odada ağırlarsınız, sizin odanız ayrıdır. (...). Benim [birlikte çalıştığım] kalfam da normal görüyor biri ama diğeri yadırgıyor; “bence eşit olmalı” diyor, “benim eski çalıştığım yerde ayrı değildi” diyor ama bizim imkânımız var, eczane büyük olduğu için mesela onun odası farklıdır, tek kullanıyor ama bize de bazen diyor; “yemek yemek istediğiniz zaman benim odamda yiyebilirsiniz” diyor. Ben bunu yadırgamıyorum.

ECZ 2 hayat tarzlarına ilişkin olarak, eczane kalfalarıyla arasındaki eğitim farkından kaynaklandığını düşündüğü farklılıkları ve yansımalarını şu örnek üzerinden aktarmaktadır:

Bir gün, kalfa buzdolabından tencereyi aldı, arkadakini almak için yere koydu, abi orada karar verdim ben; bunu [serbest eczacılığı] yapmayacağım. Orada çünkü kalfalara bağımlısın, yani tek başına yapamazsın. Böyle bezdiydim zaten, onu da görünce; buzdolabından alınan tencereyi yere koydu, o tencereyi tekrar dolaba koydu. Gerçekten bak böyle komik tarafı var ama başka şeylerden bezip orada karar verdim ya. [...] Bütün çalıştığım insanlardan rahatsız oldum yani. [...] Ya benden de kaynaklanıyor olabilir, demin söyledim ya; o eğitim durumu falan etkiliyor. Ya şimdi o adama “niye o tencereyi oraya koydun” desem bu sefer sana gıcık kapıyor; mesela alması gereken yüzdeyi almıyor, “lan” diyor “sen bana mı öğretecen” diyor, mesela sen bankadasın, bir yerdesin, o yüzdeyi almıyor. Yani eğitimle birlikte anlayış da artıyor ya.

HEM 4 iş ortamında doktorların farklı giyinmelerini mesleki statüyle ilişkilendirerek şöyle açıklamaktadır:

Tabi şey var doktorlarda; mesela forma, aynı renk formalarda ben doktorum diye öne çıkarlar ya da üste hemen bir beyaz önlük giyerler falan, hemşire ile karıştırmaları diye. (...) steteskopunu takarlar falan, [farklar] vardır tabi hemşire istese de doktor gibi olamaz yani.

ECZ 7, TBP 1 ve TBP 3 mesleki statülere ilişkin beklenti ve farklılıklara dair şu örnekleri vermektedir:

ECZ 7:

(...) şöyle söyleyim; benim silahım var, silaha merakım var, ava da merakım var, bunu mesela yadırgayan çok oluyor. [...] Silah da biraz şiddet eğilimi gibi gözüküyor ya, maganda gibi gözüküyor, ya istemeden de olsa, bazen biri olsa “ya sen eczacısın, silahla ne işin olur, bu ne böyle” gibi yadırgayanlar oluyor. [...] “Sen eczacısın, sağlıkçısın, hayvanları öldürüyorsun”; o da var, sağlık sektörünün içinde nezih bir meslek olarak görüldüğü için bazı şeyler garipsenebiliyor, mesela inşaat tadilat işlerini de kendim yapıyorum zaman zaman, beni öyle gören de yadırgıyor, garip geliyor insanlara.

TBP 1:

Yani içerisinde yaşadığı ortam açısından, yani mesela bir sağlık bakıcısı personelin giyimi ile bir doktorun giyiminin farklı olması toplum tarafından da isteniyor; ben de farklı kıyafetlerle gelmek isteyebilirim ama en azından belli bir prototipte olunması isteniyor, dayatılıyor bence; dayatılıyor da.

TBP 3:

Tabi mesleki olarak saygın bir meslek olduğu için toplumda da belli şeylerde dikkat etmen lazım; ne bileyim, oturup kalkmana, giyim kuşamına... Çok sıradanlıktan çıkman lazım doktorlar için.

ECZ 1 eczane kalfalarıyla arasındaki tüketim farklılıklarını, statü ilişkileri itibariyle yorumlamakta ve kalfalara yönelik statüsel bir öykünme tarif etmektedir:

(...) dediğim gibi araba amaç değil araçtır, amaç olmaması lazım; telefonun da arabanın da, başka şeylerin de. Gerektiği gibi alıyorsun da, o da [eczane kalfaları da] onu gerekli görüyor, zorunlu görüyor veya sen toplumdaki yerini münakaşa ettirmiyorsun, millet biliyor ki “emekli subay, eczacı” ama o belki kendini topluma o şekilde takdim etmek istiyor. [...] Özeniyor ve statüsünü değişik gösterme, benim bir şeyleri değişik göstermeye ihtiyacım yok;

istesem 10 tanesini alırsın, herkes de bunu biliyor ve sana bunu demiyor ama onlarda statüsel sembol oluyor.

HEM 3 statü kaynaklı hayat tarzı farklılıkları itibariyle, temizlik personellerinin hemşirelerin hayat tarzlarına öykündüklerine işaret etmektedir:

[Temizlik personellerinden] özenenler oluyor mu; oluyor. [...] Saçları, başları, makyajları gibi; giyim tarzları. [...] Garip duruyor; ilk geldiği hâli ile sonraki hâline bakıyorsunuz, yapma duruyor. [...] Kendine ait olmadığı için, bilmiyorum ya da şöyle söyleyeyim; şu saç rengini bende görüp beğenip, gidip aynısına boyatıyor mesela, evet bende yakışıyor, açıyor ama onda açmıyor gibi ama o bunu beğeniyor ya da özeniyor, gidiyor boyatıyor, yakışsa da yakışmasa da bunu yapıyor yani.

KLF 4 mesleki statü itibariyle, eczacıların çocuklarına yönelik statüsel taleplerine işaret etmektedir:

[Eczacılar] sürekli baskı yaparlar çocuklarına; “okuyacaksın, şöyle yapacaksın”, başka çocukları örnek gösterirler. (...). “pilot olsun” der, “mühendis olsun” der. [Diğer meslekler] beğenmezler çünkü kendileri zirvede neredeyse.

KLF 6 aynı durumu şöyle ifade etmektedir:

[Eczacılar] Hem destek açısından; dershaneydi kurstu, çoğu şeyin daha çok üzerine düşüyorlar, biz o kadar çok üzerine düşmüyoruz çocuğumuzun eğitiminin. Belki daha eksiklerimiz var ama onlar daha şey oluyorlar; kendileri de okumuş geçirmişler, çocuklarının da öyle olmasını istiyorlar herhâlde.

Benzer şekilde TBP 3, doktorların statüsel taleplerini şöyle ifade etmektedir:

(...) [doktor olarak] yani şimdi kendi belli bir şey olduğu için çocuğunun da o seviyeye gelmesini istiyorsun. Yani bilinçaltında falan oluyor o. [...] [Ben kendi çocuğumu] tabi çok zorlamadım ama kendi oğlum kendisi hukuk istiyordu, ben de destek oldum oraya gitmesi için, kendisi bursla kazandı, ben de destekledim, ben Ankara dışına göndermedim sadece. [...] [Öğretmen olsaydı] belki toplum tarafından şey karşılanabilir, doktor çocuklarının meslekleri kendi tarafından da, toplumda da baskı olabilir. [...] [Böyle bir yarış] var, aralarında konuşurlar; “işte benim oğlum şurada, benim ki şuraya gitti, ben şu evi aldım, ben şu arabayı aldım” derler, öyle. [...] Çok abartılmadığı sürece konuşabilirsin yani (...). Tabi [doktorlar] hedefi yüksek tuttıkları için hep bir üstüne geçmeyi isterler yani.

Örneğin TBP 3, dindarlık veya sekülerleşmeyi; eğitim, hayat fırsatları ya da salt anlamda mesleki statü itibariyle değil, belirli bir grubun statü ilişkilerini kurumsallaştırması itibariyle iktidar alanlarının tabakalaşmasıyla açıklamaktadır:

Ya onlar [doktorlarda görülen bahsettiğim sekülerlik] şeyden kaynaklanıyor; küçümseme de vardı ama o zamanın imkânlarında Tıpa girenler, okuyanlar belli bir elit grubun elindeydi. Ben doksanlarda girdim mesela, Anadolu’dan geldim, o insanların çevresi belli, yaşadıkları ortam, hayat tarzları, davranışları hep belli bir tarzda gitmiş, onlar da o yaşam tarzını doğru kabul etmişler. (...). Ben okula gittiğim zaman cuma namazına gidecektim, Tıp Fakültesinden 350 tane talebe var mesela atıyorum, caminin dolu olmasını beklerdim, baktım dolu değildi pek, baktım namaz kılanlara, önce onlarla arkadaş oldum, bu sayı ama devamlı arttı.

(...) doktorlar şöyle; benim görüşüm, o zekâda, kapasitedeki insanların çok dinsiz veya zındık olacağını düşünmüyorum. Ben[çe], sadece bilmedikleri için veya aileden görmedikleri için yapıyorlardır veya çevrelerinde o türde hiç olmadıkları için. Ben dini bir çevreden geldim, babam imamdı, hep dindar insanlarla oturup kalktım, belli bir birikimim vardı.

TBP 4 hayat tarzları kapsamında, siyasi görüş ve dindarlığa ilişkin kümelenmeyi benzer şekilde şöyle açıklamaktadır:

(...) ya doktorlar biraz daha yoğun olarak sosyal demokratlardır falan, işte hastabakıcılar [temizlik personellerini kastediyor] biraz daha muhafazakardırlar, [muhafazakar] siyasi görüşlere eğilimlidirler. (...) yani o sahip oldukları şeyden ötürü vardır, sahip oldukları sosyokültürel çevreden dolayı genel bir yığılma var o tarz ama bunun aldıkları eğitimle alakalı olduklarını sanmıyorum, çünkü seküler düşünmeyen doktorlar da var; aldıkları eğitim aynı sonuçta.

[Tıp fakültesinde] Evrimi dayatan hocalar vardı ama o görüşte olup da bu tartışmalardan kaçınanlar da var, o görüşte olmayanlarda var, büyük bir yoğunluğu itibariyle doktorlar şey yani inançlı, hani evrim konusunda soruyorsanız. Şey bile değişiyor, mesela temel bilimlerdekiiler yine şeyle alakalı bence, hani sosyokültürel çevreyle alakalı, temel bilimlerdekiiler mesela biraz daha seküler. [...] Ne bileyim öyleler ya, kliniktekiiler biraz daha böyle şeyler, hani klinik branşlar biraz daha şey herhâlde, nasıl diyeyim; iki iki daha dört etmiyor falan, “Allahtan ümit kesilmez” tarzında gidiyor [gülüyor], yani şeyler; işte fizyoloji, biyokimya falan o tarz branşlarda. Bu şeyle de alakalı olabilir ya; yine oradaki yığılmalardan dolayı olacağını düşünüyorum.

Yukarıdaki örnekler, statü ilişkilerinin, kurumsallaşması itibariyle iktidar ilişkileri biçimini alabileceğini gösterirken, iktidar alanları da herhangi bir sınıf ya da statüyle eklemleşmesi itibariyle tabakalaşabilmektedir. Araştırmanın müteakip kısmında, hayat tarzları, iktidar alanlarının tabakalaşmasına ilişkin örneklerle birlikte, iktidar ilişkilerinden kaynaklanan sembolik ve araçsal yönü itibariyle ele alınmaktadır.

8.3.3. İktidar İlişkilerinden Kaynaklanan Sembolik ve Araçsal Hayat Tarzları

Mesleki bilginin paylaşımı ve mesleki becerilerin aktarılması hususunda, tabiplerin kendi aralarında görülen kapatıcı tavrın, iktidar ilişkileri ve hayat tarzlarıyla eklemleştiğine yukarıda değinilmişti. Bununla birlikte, kendileriyle mülakat yapılan meslek mensuplarının yorumlarına istinaden, hayat tarzlarının farklı bir yönü olarak; siyasi, iktisadi, ideolojik, dini vb. iktidar alanları çerçevesindeki iktidar ilişkileri itibariyle, bazı hayat tarzlarının sembolik anlamda iktidarla eklemleştiğini ve kimi bireyler tarafından araçsallaştırıldığını değerlendirebilmek mümkündür. Bu itibarla, bazı hayat tarzlarının, bireyler tarafından içselleştirilmesinden bağımsız şekilde, iktidarın sembolik yönünü temsil ettiğinden dolayı, iktidar ilişkileri çerçevesinde; ret, tahkir, taklit ve tekrar örüntüleriyle ortaya çıktığı belirtilebilir. İktidar ilişkilerinden kaynaklanan hayat tarzları, bu çalışmada incelenen meslek grupları itibariyle, mesleki bilgi ve becerinin kapatılması yönündeki örüntülere benzer şekilde, daha çok tabip ve eczacılara ilişkin örneklerde kendini göstermektedir.

TBP 2, iktidar ilişkileri çerçevesinde, iktidarla eklemleşen hayat tarzları ile bu hayat tarzlarına ilişkin sembolik öğelerin (örneğin alkol kullanma ya da başörtüsü) iktidarın simgesel yönünü nasıl

temsil ettiğini ve kimi bireyler tarafından nasıl araçsallaştırıldığını (altın görünümlü gümüş yüzük takma ya da oruç tuttuğu hâlde tutmuyormuş gibi davranma vb.) şöyle anlatmaktadır:

Mesela bizim ortamda alkol fazla tüketiliyor, doktor ortamında gereğinden fazla ama şöyle; “ben alkol kullanıyorum, bu kesime dâhilim” diye kullanan bir kesim olduğunu da düşünüyorum. Mesela alkol kullanan bir adam olsam onlardan daha fazla tüketebileceğimi düşünüyorum, yapı olarak çok yemek yediğim gibi. Mesela bira içmek saçma, “niye insan içer” diye düşünüyorum, sarhoş da etmiyor, elinde şöyle birayı taşıyınca o zümreye ait olduğunu düşünen insanlar var, yapmacık olsun diye. Mesela başörtülü olup da facebook profil fotoğrafları açık olan bir grup var; “buradaki iş gereği ben burada kapalı olmalıyım” [düşüncesiyle]; mahalle baskısı denen şey, o oluyor. Üniversitede de tam tersi bir durum vardı orada da insanlar cuma namazı kıldığını söyleyemiyordu. Ben o yüzden kavga ettim mesela fikrimi söylediğim için. [...] Çünkü orada da “din düşmanlığı” diyeyim, benimle hiç bir problemi yok ama “cuma namazına niye gidiyorsun” diye. [...] En sonunda anladılar, yani bu benim kişisel şeyim olunca. Mesela cemaatçi arkadaşım bunu söylemiyordu, mesela elinde kola şişesiyle geziyor, oruç olmasına rağmen “ben oruç tutmuyorum” dediğini göstermek için mesela elinde kola şişesi açıyor, oradaki çiçeklere döküyor. [...] Ben biliyorum onun cemaatçi olduğunu ama benim dışındakiler bilmiyor. [...] Benim ona ters bakmayacağımı düşündüğü için çekinmiyor ya da beni de kendine dâhil etmek istediği için, davet işte; “sende bize gel” gibi. Mesela Atatürk’ten nefret etmesine rağmen Atatürk rozetiyle geziyor, altın yüzük takmak günah mesela ama altın suyuna batırılmış gümüş olan, rengi sarı yüzükle geziyor. (...). Üniversite ortamında var ama burada da yine aynı şekilde, orada [Üniversitede] bir mason, Lions klübü... [Biliyorum] çünkü üye olduğunu bildiğim hocalar var, mesela bir hocanın babası [bir ilin] Rotary Klübü başkanı, mesela babası orada başkan iken o da oğlu olarak devam ediyor. Babası orada hoca olup da oğlu olarak devam eden 3 kişi var, mesela benim kliniğimde babadan oğula geçme şeyi var. [...] Bilinen şeyler ama “babam böyle olmasaydı ben buraya giremezdim” diye itiraf yapanlar var ama onun dışında gerçeklikle bağları kopan ya da hiç bahsetmeyenlerde var yani. [...] Saklanacak bir şey yok çünkü babalarının fotoğrafları var orada ve herkes tarafından biliniyor, oradaki personel 30 senedir orada, diyor ki; “ben bir adamı bilirim, ne bir toplantıya gelirdi, ne bir şey yapardı ama şimdi hoca”.

TBP 2, iktidar alanlarının konumlarla eklemleşmesiyle birlikte tabakalaşmasını ve iktidar alanlarıyla kendi konumu arasındaki iktidar ilişkisinin kurumsal yönünü şöyle ifade etmektedir:

Tartmak zorunda kalıyorsunuz, mecbur, şu anda mesela başhekim bir cemaate mensup, onun bir cemaat ekibinin bir ekibi de yönetim kadrosunda, mesela [bir parti] cemaatler üzerinden iş yaptırıyor, en basit örneği [bir Üniversite] rektörü paralel olması nedeniyle seçilemedi. Şu andaki rektör mason olduğu herkes tarafından bilinen bir kişi ama paraleli temizleyeceğim diye söz verildiği için ona bir görev veriliyor ama şimdi taraf olmazsan bertaraf olursun gibi söz var, herkes bir taraf olmak zorunda ya da göstermek zorunda. (...).

TBP 4 de benzer şekilde, iktidar alanlarının tabakalaşması kapsamında, hayat tarzlarının simgesel yönünü ve bireylerin bu unsurlarla ilişki biçimlerini şöyle anlatmaktadır:

(...) ya bizim üniversitede mesela asistanları, yani mezun olduğu sosyokültürel çevre yüzünden ya da ne biliyim istemediği bir hayat tarzına sahip olduğu için, hocalar açıkça söylüyorlardı; “sen bitiremeyeceksin burayı” diyorlardı. [...] Ya daha böyle Anadolu tarzı ailelerden geliyorlardı ya da [İstanbul’da ünlü bir lise] değil. [...] Prototip; yani işte yüksek bir aileden gelme, dediğim gibi o okullardan mezun olma, işte öyle. [Başka bir sosyal çevreden gelenlerin] Bütünleşmesi zor, zaten bütünleşse de çok şey yapmıyorlar. Ben böyle bir şey yaşamadım, öğrencilikte yaşanmaz, test sınavları zaten falan ama asistanlıkta vardır. (...). Ya önceden, asistanlıkta girişinde sıkıntıydı zaten, daha ilk baştan almıyorlardı. [...] TUS [Tıpta Uzmanlık Sınavı] yokken işte, eskiden TUS yoktu, mülakatta almıyorlardı. [...] Mesela diş hekimliğinde çok yakın zamanlara kadar o şekildeydi, yani diş hekimlerinin çoğu hiç denemiyordu bile, kim girecek zaten belli diye, DUS [Diş Uzmanlık Sınavı]’dan

sonra, şimdi almaya başladı. Şimdi de hani girdikten sonra sıkıntı çıkartıyorlar. (...) asistana söyler yani; “ya sen istersen bırak” falan diye. Ya işte ürolojide vardı bizim, [...] diye bir adam vardı, öyle yani, bırakıyordu. Ya zulmediyordu bırakmazsa. Azardı, şeydi, artık mobingti, öğretmiyordu ama bir yandan da işin yürümesi için mecburi şeyleri de öğretiyor adam, yani trikleri öğretmiyor falan, yani sonuçta bir iş yapacak bu adam. [Doktorlar içinden geldiği sosyal çevreyi] Saklar tabi, herkes mi saklar; yani saklaması gerekiyorsa saklıyordur ama ailesi oraya uygunsuzsa, hocanın istediği gibiyse niye saklasın. Ya işte; “ben köy çocuğuyum” falan filan demez kimse, yani diyen de vardır da, mesela annesini babasını tanıştırmaz. [Hastaneye] sokmaz. [Bahsettiği Üniversite hastanesi] sonuçta büyük bir yer, muayene ettirir yine de, hocaya göstermemeye çalışır. [...] [Diğer tip asistanlar da] vurgular, yani ne yapar, yakın diyoloğa geçer ya da diğeri hakkında bildiklerini hocaya anlatır; “hocam zaten bunlar bilmem ne falan diye”. [...] Söyler, niye söylemesin; bakıyor ki hoca bu mantıkta, buradan kendine çıkar sağlıyor yani, öğrenci diğeri niye söylemesin yani, yalan söylemiyor sonuçta [gülüyor]. [...] [Gruplaşma] oluyordu tabi. [...] Ya kimi yerde; “bilmem ne hocası yok cemaatçiymiş, cemaatçileri alır” bilmem ne, diğer yerdeki işte ne biliyim dediğim az önceki yapıda, kimisi sosyalist gider, belki sosyalist alır. Bunlar var. [...] Bunu herkes bilir ama dediğim gibi bazen şeyler oluyor, işte elzem durumlar oluyor, iş yürümesi gerekiyor falan, mesela asistan çok iyi, mesela ona bakıyor işine yarayacak, bütün işleri götürüyor, “bu adam olmadan olmaz” falan, o zaman el mecbur alıyor. [Mobing derken] ya işte öğretmiyordu, vakaya sokmuyordu, ne biliyim öyle; azar, azarlama, aşağılama; “bir şeyi de düzgün yap” ve saire, “bu iş böyle yürüyecek, sen nereden geldin”. Şey bile oluyor, mesela okul, Tıp fakültesi şeyi de oluyor. Mesela bizim okul kendi mezunlarını daha fazla seviyor, Anadolu’dan bilmem ne üniversitesinden gelirse çok şey yapmıyor, ona it muamelesi yapıyorlar. Mesela farklı bir şey oluyor, asistanın farklı bir tavrı oluyor falan, hemen oraya bağlıyorlar; “zaten bu oradan gelme” diye. Onu açıkça söyleyemezler, ama hani tavırları ona göre değişir tabi, bu ona göre değişmez de sözde başka bir şeyden, aynı şeyi başka biri yapsa ona daha müsamahalı olur. [...] [Kendisi gibilerle] daha yakından ilgilenir, daha çok vakit geçirir onunla, yemeğe gidecekse onunla gider falan filan, öyle yani, biz intörnken de öyle oluyordu.[...] Belli oluyor ya, ilgi alanlarından, yani ne yapıyor; ne bileyim keman çalıyor, piyano çalıyorsa köy çocuğu olacak hâli yok, yani bunlar bunlara alışkın. [...] [Müzik aletleri arasında] hiyerarşi yok da, bu şeyi gösteriyor işte; sizin mensup olduğunuz sosyokültürel çevreyi gösteriyor. Ya her türlü belli olur, sadece keman çalmasından değil, yani kıyafetinden belli olur, saç şeklinden belli olur, konuşmasından belli olur, yalanlarından belli olur. Biliyorsunuz bunları siz de zaten, ayırt edemiyor musunuz? Anlaşıyor ya bunlar, hani tarif etmeye gerek yok. Ya mesela kadınları düşünecek olursanız, daha net olarak mesela kaba bir bayanı şey yapmazlar, erkekte belki çok bir fark olmuyor ama. Mesela tam tersi de olur, mesela Anadolu’daki, hükümetin açtığı üniversitelerde de işte yine kadrolaşma sonucu oralarda da onlar yoğun falan, oraya da açık bayan almazlar falan filan, yani mümkün olduğunca şeyi tercih ederler. (...). Çok zulmedilen oluyordu, hani dediğim gibi; “sen burada yapamazsın, git” falan. (...) mesela asistanlardan birini seçeceklerse uzman olarak, oraya kadroya alacaklarsa, yani orada uzman olacak, sonra doçent, yani uzman olarak girdiğinizde artık orada hocasınız demektir yani, orada çok net belli oluyor yani.

Örneğin, ECZ 1’in iktidar ilişkileri kapsamında, iktidarla eklemleşen hayat tarzları ve bunların sembolik yönü itibarıyla başörtüsü ve günlük gazetelere yüklediği sembolik anlam şu yorumlarından anlaşılmaktadır:

Herkesin çevresini kuşatan bir ağ var, onlarınki [kalfalarınki] farklı seninki farklı, yani onlar örtünmüş, onu zırh olarak kabul ediyor ve zırhın içinde kalmaya ve devam etmeye de özen gösteriyor.

(...) modern derken, çocuklarıma davranış, aile yapım, yaşantım, o şekilde görüyorum; düzenli bir aile yaşantısı, çocuklarıma büyütmişüm, işte mezun olmuşlar, kendi ailelerini kurmuşlar, torunlarım var, gazetesi bir modernlik vasıtasıyla Hürriyet ile Cumhuriyet alırız biz, hem günlük şey [gazete] hem de o tarafa yakın bir yapımız var.

Örneğin ECZ 7, iktidar alanlarının arkasındaki iktisadi güçle birlikte kurumsallaşması itibariyle, konumlarla eklemleşen iktidar alanlarını ve konumları işgal eden bireylerle arasındaki iktidar ilişkilerinin hayat tarzlarındaki tezahürlerini şöyle ifade etmektedir:

(...) eczacılar da bir de esnaf olduğu için ticari olarak kimisi zıt [siyasi ya da dini] görüşlü olsa bile çok yansıtmaz. Sonuçta bu iş, esnaflık yapıyorsan böyle bir yapıda olmak gerekir. “Solculuk parayı sağcılık karyı görene kadar” diye onun için bir kere şöyle bir şey; sağcı da olsa, solcu da olsa, komünist de olsa, en ağır aşırı dinci gibi gözükse de şu anda insanların%90’ındaki en büyük sorun tamamen menfaat, kendilerine menfaat. (...). Doktorlar bu anlamda biraz daha rahat oluyor. Mesleki anlamda saygın oldukları için bir doktorun herhangi bir topluluğa ait olarak göstermesi ya da göstermemesi ona çok bir şey kaybettirmiyor, bunu gizleme gibi bir ihtiyacı olmuyor; maaşını zaten alıyor, bizim gibi esnaf değil. Ama kalfalarda ister istemez eczacıya uyum sağlama, onun gözüne batmama... Mesela benim yanımda kolları dövme falan bir eleman olsa, bu müşterilerin hoşuna gitmez, ben de istemem yani çünkü tepki çekecek bir şey olur, bu anlamda kalfalar özgür olamayabiliyor; düşüncelerini görüşlerini ifade etmede. [...] Bu iş tamamen en üst seviyede de böyle, en zengin iş adamında bile olsa; mesela şu anda da hükümet sağcı, en basitinden içki içiyorsa bunu çok açıkta yapmıyor mesela, alt tabakada da aynı şey; çok sivriltecek şeyler yapamıyor insanlar. Çok radikal örnekler görmedim ama sırf yaranmak için mesela namaz kılan falan insanlar tabi ki olabilir ama böyle şeylerin varolduğunu söyleyebilirim.

KLF 3 benzer bir örneği şöyle anlatmaktadır:

[Birlikte çalıştığım eczacıyla] Ya şimdi çok farklı dünyaların insanıyız; aşırı derecede Atatürkçü, Kemalist bir yapısı var; onun da açık açık söylüyorum ticari kaynaklı olduğunu düşünüyorum çünkü ben bir gün şahit oldum Atatürk ilke ve inkılaplarını bilmiyorum. (...). Açıkçası eczane Atatürk portesi ile doludur ama mesela bir gün “Cumhuriyet ne zaman kuruldu” diye sorun; sorunun cevabını anında alamazsınız; düşünüyor. [...] İşte dediğim gibi bizim Eskişehir çevresi, siyasi yapısı, yerli halk sol eğilimlidir, bunu şey yapıyor diyeyim yani. (...). Bilgi sahibi olmak lazım, bu bilgiyi göremiyorum; biraz da ticari kaygıdan, mesela “bu eczane Atatürkçüymüş” diyor, böyle mesela hasta gelir “vay be Atatürk resimlerine bak” der, olay budur. [...] Şimdi şöyle bir şey var; hayatında ilk defa Anıtkabir’e benimle gitti, Paris’e Fransa’ya giden adam, Ankara’ya Anıtkabir’e ilk defa geliyor. (...) o da geçen sene değil ondan önceki sene “gel abla seni Anıtkabir’e götüreyim” falan, öyle gittik yani.

HEM 9 iktidar ilişkilerinden kaynaklanan araçsal ve sembolik hayat tarzlarını ve bunların farklı mesleklerdeki farklı tezahürleriyle birlikte tabakalaşmasını şöyle ifade etmektedir:

[Kimi doktorlar] Atatürkçüyüm diyor ama davranışlarında bunu göstermiyor. Bunu son zamanlarda çok görüyorum; korkuyorlar Atatürkçüyüm demeye, bu da bir şey; niye korkuyorsun? (...) şunu da gördüm; paralelci arkadaşım mesela; “ben Atatürkçüyüm” diyor, kullanıyor onu, bir ortamda daha entelektüel, modern insanlar varsa “Atatürkçüyüm” diye çıkıyor ama sonra da paralelciliğini ortaya koyuyor. [...] Bak şimdi şöyle görüyorum; onların [doktorların] arasında da dindarlar var ama onlar çok böyle aleni bunu yapmıyor. Ama benim meslek grubumda ben şunu görüyorum; “bismillahirrahmanirrahim”, ama doktor kesimi yapmıyor. Bu eğitimle mi alakalıdır, ne ile alakalıdır ama ben bunu Türkiye’de çok görüyorum. Benim Bulgaristan’da da meslektaşlarım var, Hristiyanı da Müslümanı da var ama onlar bunu yapmıyor ama burada bu çok oluyor, çok net görüyorum. (...) yalakalar da var; sanki bayanlarda, hasta bakıcılarda, personelde daha çok, hemşire kesiminde de var ama personelde daha fazla. O da işini kaybetmemek için diye düşünüyorum. [...] Ya yapılır da onlar [doktorlar] daha usturuplu yapıyorlar. Alt kesim çok bariz, çok basit, belli ediyor. Mesela hastaneye bir kere bakan gelmişti; başhekim de yalakalık yapıyor, belli, “beni burada tut” diyor, “alma beni buradan” diyor ama uygun bir şekilde ama alt tabaka böyle. (...) [Umursamayanlar] doktorlarda da hemşirelerde de var; bakan gelmiş tinmiyor. Hemşireler daha çok sanki, daha net gösteriyor bunu. Doktorlar biraz daha orta yolcu. Hemşire arkadaşım var, AKP yönetimine karşı, çok belli tinmiyor, rest çekiyor ama doktor da karşıdır ama gider.

Örneğin HEM 3, bir iktidar alanının örgütlü olarak kurumsallaşmasıyla birlikte tabakalaşma yapısına eklemişmesini ve hayat tarzlarının ilişkiselliğini şöyle ifade etmektedir:

(...) İnançları benzer şekilde, bunlar statü olarak daha iyi yerde olanlar, biraz da işte namaz kılıyorsa, bir şeyler yapıyorsa ya da yapmasa bile bunları anlatabiliyorsa hops hemen idare kadrolarına geliyorlar; adamlara özel kadrolar açılıyor, olmayan bir dolu meslek ve bölüm icat ediliyor, onların başlarına getiriliyor. Onlar da bunu gayet güzel kullanabiliyorlar ama benim gibi düşünen insanlarda genelde kullanılıyorlar.

Yukarıdaki örneklerle birlikte, araştırmanın müteakip kısmında, hayat tarzlarına ilişkin farklılaşmanın diğer bir yönü olarak, rasyonel-araçsal hayat tarzları, örnekleriyle birlikte tefrik edilmektedir.

8.3.4. Rasyonel-Araçsal Hayat Tarzları

Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, hayat tarzlarının farklı bir yönü olarak, yukarıda profesyonel kapanma örüntüleri kapsamında da kendini gösteren rasyonel-araçsal hayat tarzlarına işaret etmektedir. Bu kapsamda, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin, kendilerinin veya birlikte çalıştıkları diğer meslek grubu mensuplarının hayat tarzları kapsamında; çocuklarını yetiştirmeden çocuk sayısına, giyim-kuşamdan dini örüntülere, yardımlaşma örüntülerinden sosyal ilişkilere kadar birçok konuda, rasyonel-araçsal yaklaşımlar sergilediklerini söylemek mümkün görünmektedir. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, rasyonel-araçsal yaklaşımlardan kasıt, kavramsal ve kuramsal planda da tartışıldığı üzere, Weber (2012)'in bahsettiği ve Mouzelis'in (2013, s. 20-21) iki yönüyle soyutladığı hâliyle ; (1) "araçların gittikçe daha titiz ve hassas hesaplanmasıyla açıkça belirtilen pratik bir sonuca araçlarla sistematik olarak ulaşma" ve (2) gerçeğin artan teorik hâkimiyetiyle birlikte, sistematik olarak dünyanın teorik imajının ele alınması yönündedir. Yani, bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, hayat tarzlarının rasyonel-araçsal yönü, hangi biçimde olursa olsun, rasyonel-araçsal bir yaklaşımla ortaya çıkan alana tekabül etmektedir. Hayat tarzlarının bu yönünün rasyonel iktidarla tamamlandığını belirtebilmek mümkündür. Nitekim, aşağıdaki örneklerde de görülebileceği üzere, rasyonel-araçsal hayat tarzı örüntüleri daha ziyade tabip ve eczacılar tarafından sergilenmektedir. Bununla birlikte, hayat tarzlarının yukarıdaki farklı yönlerinde olduğu gibi, toplumsal konular veya meslekler ile rasyonel-araçsal hayat tarzları arasındaki nedensel ilişki de arızı bir ilişki biçimidir.

Örneğin TBP 2 doktorların evlenme ve çocuk sayısı hususundaki rasyonel- araçsal yaklaşımlarını şöyle ifade etmektedir:

[Doktorların göreceli olarak daha az çocuk yapmasının sebebi] Doktorların eşleri de doktor olduğu için, akademik olarak ya da çalışmadığımız dönemde maddi zarara uğrama sebebiyle, şu anda bir doktor tek başına 7 bin lira alıyor ama eşi çalışsa 14 bin lira; iyi bir hayat standartı. Bu hayat standartını şey yapamayacağı için az çocuk yapmak zorunda kalıyor, bu sebeple de

başka insanlara da o şeyi adapte etme şeyi var. “Ben bunu böyle yapıyorum, sen de yapmasaydın” o zaman gibi suçlamalar oluyor tabi. [...] Evet öyle [rasyonel] bir meslek, dâhil değilim, şöyle; atama mevzusunda rasyonel davranan insanlar var. Tam zorunlu hizmet durumu oluyor, adam o dönemde yeni uzmanlığa başlayacak biriyle Ankara’da yaşamak için o dönemde evlenebiliyor. Çünkü ben evlenmezsem Diyarbakır’a gideceğim diyor ya da “Cumhurbaşkanlığında çalışan birisiyle evlenirsem ömür boyu Ankara’da kalırım” şeklinde rastladım.

TBP 3 doktorların göreceli olarak daha az çocuk sahibi olmasını ve temizlik personeliyle arasındaki sosyal ilişkiyi rasyonel-araçsal yaklaşımlarla açıklamaktadır. Örneğin, çocuk sayısını “riskli durumlarla”, temizlik personeliyle arasındaki sosyal ilişkinin çıktısını ise ufak işlerde kendisine yardımcı olmaları ya da “daha sadık” olmaları itibariyle değerlendirmektedir:

(...) doktorlarda çocuk olmamasının sebebi şu; genelde okul uzun sürüyor, 6 sene okul, 4-5 sene de asistanlık, genelde insanlar artık “asistanlığım bitsin, rahatlıyım” diye baktıkları için yaş zaten bir 30 oluyor, eğer askerlik varsa ona gidiyor, 30’dan önce bir evlilik hayatı düşünen az. Ben üniversitede okurken evlendim, erken evlendim ama benimki istisnai bir durum ama insanların çoğu bu şekilde. Yani, o yüzden şu da var; belli bir yaştan sonra riskli doğumlar olacağını düşündükleri için 38 yaşına kadar doğurdu doğurdu. [...] Hesaplarlar tabi, her şeyi hesaplarlar doktorlar. [...] Tabi her konuda öylelerdir, düşünürler; “bir zararı olur mu bana, bu işin bir kârı olur mu” [diye] düşünürler. (...). Mesela kariyeri bitene kadar bekliyor, çocuğu olmuyor ya da her şeyden çekiniyor riskli olabilir diye ama sonuçta hayatın her tarafı risk, artı bulunduğu ortamdaki her şey risk yani.

Personelle genelde hep iyi olmuşumdur. Ya ben hep personellere böyle hiç şey koymam; amiri bir pozisyonda olup rencide edici bir şey yapmam onlara, mutlaka her konuda yardımcı olurum, maddi manevi yardım da yaparım. O yüzden personelle aram hep iyidir. [...] Tabi tabi, bir hediye gelir, bir şey gelir, genelde veririm onlara, paylaşırım onlarla, o yüzden onlar da saygıda kusur etmezler veya ne biliyim ekstradan “bana bir çay getir” dediğimde erinmez yani getirir. Başkası olsa diyemez, ben rica ederim hemen getirir veya bir eşyam vardır, “şuraya taşır mısın”; taşır. Mesela ufak tefek şeylerimi yaparlar. [...] [Temizlik personelinin özel günlerine] Gitmeye çalışırım, severim, yanımda çalışan insanın küçük bir mutluluğunu paylaşmak isterim yani daha sakin, sadık olur.

TBP 5 benzer şekilde, doktorların rasyonel-araçsal yaklaşımlarını ve profesyonel ilişki beklentisini şöyle ifade etmektedir:

Doktordan doktora değişmekle beraber, iyi bir doktor her zaman işi kitabına uydurur; “şundan dolayı şunu yapıyorum, bundan dolayı bunu yapıyorum”, kafasında vardır, analitik yapar. (...) kontrol eder her şeyi doktorlar; mesela ameliyata girecek, hastanın her şeyine bir daha bir daha bakılır. Yani mesela bir yerde bir yemek hazırladın, eşine sorarsın; “yemekler gelmiş mi”; “gelmiş”, “açıp baktın mı” der, ameliyat eder gibi araba alırsın mesela.

Bazen oluyor; “hocam hocam, Allah razı olsun”; tamam ama bir yere kadar, biraz daha profesyonel ilişki istiyorum hastalarla ama bizim memlekette pek olmuyor; “yengenin selamı var” falan diyor amca, bu moda geliyor. Komik biraz ama elimizdeki malzeme böyle, bir Avrupa toplumu değil ki, bizde zaten 3 gün beraber kaldın mı; “oo [...] hocam, mutlaka bekleriz”, halkımız öyle, hemen kanı kaynıyor, yapacak bir şey yok.

ECZ 1 kendi ideolojisi çerçevesinde, “fazla” çocuk sayısına ilişkin “makul bir çözüm” olarak kadınlarda bazı operasyonlar yapmak suretiyle kısırlaştırmayı önerirken rasyonel-araçsal bir yaklaşım sergilemektedir:

[Çocuk sayısı hususunda] Burada çalışanların [kalfaların] en büyüğü 78’li, en büyük olanın 2 tane çocuğu var, birinin daha 2 çocuğu var, diğerlerinin 1 çocuğu var; artık insanlar akıllandı diyeyim, eczanelere gelen kişiler biraz daha rafine olmuş oluyor. Yani rafine olmuş derken biraz daha temiz bir iş yapmaya yönelik insanlar geliyor, mesela ben daha önce [Ankara’da bir semt]’deydim, [bir eczacı kalfasıyla] orada çalışmıştık, [Ankara’da bir semt] oto tamir yeri, yani oradakilerin 3-5 Allah ne veriyse oluyor çünkü daha karambol çalışıyor veya değerlendirmiyor bazı şeyleri. Benim bu meseleyi düşünecek hâlim yok da... şöyle; kısırlaştırmak makul bir çözüm bence, yani anlamıyorsa adam bundan; kısırlaştırmak diyorum. İşte kadınlarda bazı operasyonlar yapıyorlar, doğurganlığı ortadan kalkıyor, yani bir şeylerin olması lazım yoksa 5-10 tane doğur. Hele doğuda çoktu; ben [güneydoğuda bir ilin] köylerinde de kalmıştım, bir okul inşaatları vardı, o devirde yani adamın 12 tane çocuğu var, yani devlet buna nasıl sahip çıksın.

ECZ 4, eczacıların rasyonel yaklaşımlarını ve kalfalarla olan ilişkisine yansımaları şöyle aktarmaktadır:

(...) sen [yani eczacılar] kaç sene sayısal bir sistem eğitimden geçip bu yaşlara gelince, olayları tabi daha analitik düşünebiliyorsun, normal bir insana göre daha bilimsel, sistematik düşünürlersin. (...) yani eczacı kalfası da analitik düşünürse iş biraz ilginç bir hâl alabilir, Onun pratik düşünmesi fırsata dönüşen işi kolaylaştırır.

HEM 3, doktorların rasyonel yaklaşımlarını şu örnek üzerinden değerlendirmektedir:

[Doktorlar] daha rasyoneller kesinlikle. Mesela onlar için, bir muhabbetlerini hatırlıyorum; biri “önemli olan hukuk demişti” yani “vicdan değil önemli olan hukuk, sen çocuklarının vicdanlı mı olmasını istersin adaletli mi olmasını istersin” demişti. (...).

HEM 8 doktorlardaki rasyonel-araçsal yaklaşımı ve tecellilerini şöyle aktarmaktadır:

(...) onlar [doktorlar] hep neden-sonuçla ilgili, yaptıkları iş de öyle, o yüzden hayatına da yerleştirmiş; konuşurken de doktorlar öyle konuşuyor.

HEM 9 hemşirelerle doktorlar arasındaki yaklaşım farkını; şükür örüntüleri, çocukların geleceğine ilişkin planlar ve yardımlaşma örüntüleri kapsamında doktorların daha rasyonel-araçsal davrandığını savunarak şöyle açıklamaktadır:

(...) bizim meslek grubumuz da “Allah” dedin mi; tamam, orada zaten muhabbet biter. Çok da şahit oldum böyle şeylere ve çekinmişimdir çünkü o seni dinsizlikle suçlar, oysa tartışmak çok güzel bir şeydir. Ben düşüncemi, fikrimi söylüyorum; sende de bir şey. Evet, şükretmek güzel ama o şükür seni bastırıyor; bir şey yapmanı, ileri gitmeni engelliyor. Benim de şükrettiğim şeyler var ama şu kafam düşünmediği zaman çok kötü hissediyorum kendimi. [Hemşireler, personeller] şikayet ederler durumlarından ama bir şeyler yapmazlar. Şikayet; alt tabakada şükür. [...] Doktorlar pek sır vermezler, onlar parasını biriktirirler, cukkasını yaparlar.

Doktorlar tabi farklı bir şekilde yönlendiriyordur çocuğunu. Doktor kesimi der mesela; “evet [...] kolejinde okumasını isterim, [...] kolejine gitmesini isterim”. Onlar öyle der, ben; “annem bu meslek seni mutlu edecek mi; tamam o zaman” derim. Ki öyle de oldu, saygı duydum. [Doktorlar çocuklarına] Yükleniyorlar gibi, özel okullara gönderdiklerine göre beklentileri de vardır elbette. Sevmiyorlar mı; elbette ki seviyorlar çocuklarını ama beklentileri de yüksek.

(...) yardımlaşma çok fazla alt gruba [özgü]; biz daha fazla yardım ediyoruz. Hemşireler hemen birleşiyor, doktorların aklına gelmez ama biz onları sıkıştırıyoruz onlardan da para alıyoruz. [...] Başka konularda para harcar ama yardım konusunda... ama doktorlar; ben oturmuşumdur, masada yeme içme olur, şak çıkarır [parayı verir] adam. (...). Mesela araba alırken [harcar], ama başkasının derdine ortak olmaz, kendisi için en lüks şeyi yapar, buna cimri denmez bencil denir bence. Ama onlar da yaparlar ara sıra, yardımlaşma konusunda

birazcık dürtmek lazım onları, sanki insanlığını kaybediyorlarmış gibi.

KLF 1 eczacıların dini ibadetlere dair rasyonel yaklaşımını şu örnek üzerinden ifade etmektedir:

[Eczacıların] Tabi algısı [daha rasyonel bir algısı] vardır, nasıl mesela; “cumaya gidebilir miyim” dediğinde mesela “çalışmak daha çok sevaptır, otur oturduğun yerde” derdi eski eczacım, mesela burada öyle değiliz mesela ama çoğu olarak eczanelerde öyledir.

KLF 3 birlikte çalıştığı eczacıya ilişkin olarak; yardımlaşma örüntüleri, sosyal ilişkiler, profesyonel yaklaşımlar ve çocuk sahibi olmaya dair yaklaşımları itibariyle daha rasyonel-araçsal biçimde davrandığını şu örnekler üzerinden ifade etmektedir:

(...) [Birlikte çalıştığım eczacı] mesela eczaneye gelen “dilenci” diye tabir ettiğimiz muhtaç insanları kesinlikle karşılıksız bırakır; kızar, tersler. Hani biz de artık; ben bir kere bu hataya düştüm, bir kere yaşlı bir amca geldi, durumu yok falan, hani çıkardım verdim kendi cebimden, “artık her zaman gelecek” dedi, “alıştırdın buraya” falan şeklinde bir şey yaptı. Biz de ister istemez orada çalıştığımız için geri çeviriyoruz, vicdanımız rahat mı; değil. (...) çok iyidir, hoştur ama kalp kırar, küstürür. Nereden biliyorum; 9 senelik elemanım, çok çalışıyorum, işimin hakkını veriyorum, işe yaramasam beni tutmazdı. Mesela eski çalıştığımın yerlerde eski patronlarım olsun ben hâlâ görüşüyorum hepsiyle, yanlarına giderim ama kendi eczacımın yanından çıkarsam zannetmiyorum yanına gelip hâlini hatırını soracağımı ve hiç bir eski eleman da yanına gelip gitmiyor, hepsiyle küsererek ayrılmış. (...). Duygularını işine hiç karıştırmaz; hep iş odaklıdır; açık açık söyleyeyim. Sıcak samimi ilişkilerden hiç hoşlanmaz, kısa ve nettir; merhaba, merhaba. (...).

Çevremde de var, çok görüyorum, mesela eczacımın arkadaşlarının da birer çocuğu var hepsinin. Sırf onlar üzerine odaklanmışlar, belki “bir tane olsun öz olsun, hayatı güzel [olsun]” diye düşünüldü. Benim iki tane çocuğum var, ben çocukları seviyorum, mesela onda var farklı şeyler; eleştirirler. [...] “Ne gerek var bu kadar çocuğa” [diye]. Bir de şu olay var; benim eczacımın çocuğu yok, hani çocukları da sever, benim çocuklarımı da sever, mesela biz çocuk konusunda zorlandığımız zaman “yapmasaydınız” der mesela. Hasta olur izin isteriz, şey yaparız; “ben mi dedim size yapın diye” der, böyle şeyler var. (...).

PER 6 yardımlaşma örüntülerine istinaden, hemşirelerle arasındaki yaklaşım farkını şöyle değerlendirmektedir:

Mesela yemek veririm su veririm [hastalara]. Mesela hasta bayanlar sorarlar hemşire hanımlara; “su var mı içecek”, ben hemen; “al buradan iç derim”. [Hemşireler] aşağı kantinden al derler. (...) belki parası yoktur, alamıyordur. Ben her şeyden veriyorum. Onlar da artık ne yapınlar, ya belki de; “hangi biriyle uğraşacağız” diyorlar.

Son tahlilde, araştırmaya dâhil edilen farklı meslek grupları itibariyle, meslekler arasındaki hayat tarzına ilişkin farklılaşma, Bourdieu (1984/2008; 2006; 2014)’nün çalışmaları ve Bourdieu temelli sınıf analizinin (Weininger, 2014) önermeleri kapsamında, iktidar alanlarının nesnelliği fikri ile açıklanamaz. Hayat tarzlarının farklılaşmasına ilişkin olarak, iktidar alanlarının neden olabilmesi hususu, ancak iktidar alanlarının kurumsallaştığı (kurumsal söylem) ölçüde mümkündür. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde, hayat tarzları itibariyle farklılaşmanın hem sınıf, hem statü, hem de iktidar yönünden arızı bir ilişki biçimi olduğu fakat bunların kurumsallaşması ölçüsünde bir kümelenme teşkil edebildiği görülmüştür. Bu bağlamda, sınıf veya statü ilişkileri, kurumsallaşması itibariyle iktidar ilişkileri biçimini alabilirken, iktidar alanları da herhangi bir sınıf ya da statüyle eklemleşmesi itibariyle tabakalaşabilir. Bireyler, iktidar alanlarındaki

konumları itibariyle, içinde yer aldıkları tabakalaşma konumlarının hayat tarzlarından ayrışabildiği gibi, tabakalaşma konumları itibariyle de, ilişkili oldukları iktidar alanlarına farklı biçimlerde tepki gösterebilir. Bu itibarla, hayat tarzları arasındaki her farklılık sembolik bir sınır oluşturmamakla beraber, her sembolik sınıra da bireyler tarafından aynı biçimde tepki verilmemektedir. Bu çalışmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, mesleklerin rasyonel iktidarla eklemleşme derecelerine istinaden, daha ziyade üst sınıflarda (tabip ve eczacılarda) kendini gösteren, rasyonel konum ve rasyonel hayat tarzı ilişkiselliğini tefrik edebilmek mümkündür fakat bu ilişki de zorunlu bir ilişki değildir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın sonucunda, incelenen meslek grupları itibariyle; mesleki sistem ve eğitim sisteminin hâlihazırdaki rasyonel nitelikleri, rasyonel otoritenin bireyler tarafından da kabul edilmiş baskın iktidarı ve teorik gerçekliğin artan hâkimiyetiyle birlikte, rasyonel iktidarın çatısı altındaki bireylerin geçmiş avantaj ve dezavantajlarının yapılaşmış eşitsizlikler olarak yeniden üretildiği görülmektedir. Bu itibarla, rasyonel iktidar, taksonomik konumlar oluşturabileceği gibi; teorik bir iç bütünlük ve tutarlılıkla, konumların farklı biçimlerde ödüllendirildiği taksonomik ilişki biçimleri de oluşturabilmektedir. Rasyonel iktidarın altındaki sınıf ilişkileri, hem üretim alanından kopmuş, hem de egemen olanlarla bağımlı olanlar arasındaki karşıtlık yerine, bireylerin rasyonel iktidarla ilişkilerinden kaynaklanan yapılaşmış bir ilişki hâlini almıştır.

Araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle, toplumsal tabakalaşma yapısının, çağdaş toplumsal tabakalaşma kuramlarıyla açıklanması mümkün değildir. Bu kapsamda, ilgili kuramların iddialarının aksine, araştırmada incelenen meslek grupları itibariyle; (i) bireyler nezdindeki farklılıkların, eğitim sistemi ve mesleki uzmanlık sistemi gibi rasyonel iktidarın kurumsal yönüyle birlikte, konumlar nezdindeki yapılaşmış eşitsizliklere dönüştüğü, (ii) bu kuramlarda istihdam edilen unsurların kuramsal statülerinin, pratik yetersizlikleri itibariyle makuliyetlerini kaybettiği ve (iii) bireylerin rasyonel iktidarla olan ilişkilerine istinaden, toplumsal sınıfların ilişkiselliği hususunda, dâhili bir ilişki biçimi olarak, herhangi bir şekilde işlev, çatışma, sömürü veya rant örüntüsünden bahsedilemeyeceği görülmektedir.

Araştırmaya sağlık hizmetleri sektörüne mensup 5 farklı meslek grubu dâhil edilmiştir. Bununla birlikte, araştırmada, ilgili mesleklerin rasyonel iktidarın çatısı altındaki yapısal konumlarına istinaden ortaya koyulan, çağdaş tabakalaşma kuramlarına yönelik eleştiriler ve toplumsal tabakalaşmaya ilişkin açıklamalar itibariyle, günümüz toplumlarındaki işbölümüne bağlı diğer mesleklerin de yapısal konumları göz önünde bulundurulduğunda, benzer yöndeki eleştiri ve açıklamaların yapılabilmesi mümkün görünmektedir. Bu kapsamda, parça-bütün mülâhazasına bağlı olarak, araştırmaya dâhil edilen meslek grupları itibariyle elde edilen veriler ve ortaya çıkartılan nedensel ilişkilerle birlikte, çağdaş toplumlardaki tabakalaşma yapısı ile eşitsizliklerin yeniden üretilmesi ve yapılaşması hususlarındaki nedensel mekanizmalara ilişkin bir değerlendirme yapılabilir.

Rasyonalizm, modernizmle birlikte sosyal, iktisadi, siyasi, teknolojik vb. sahalarda ortaya çıkan dramatik değişimlerin merkezinde yer almaktadır. Bu itibarla, toplumsal işbölümü gibi temel bir konunun, rasyonel yönünün dikkate alınmaması, yeterli bir açıklamaya izin vermez. Haddizatında Weber (1905/2013; 2012a; 2012b)'in de dikkat çektiği gibi, modern toplumların temel niteliği, rasyonel yönüdür. Bununla birlikte modernizmin olduğu gibi rasyonalizm de,

sadece bir epistemoloji değil, aynı zamanda iddialarını gerçekleştirmek üzere tüm kurumlara nüfuz eden bir iktidar biçimidir. Gerçekliğe dair rasyonel aksiyomun bir otorite biçimi olarak meşruiyeti ile modernizm arasında “seçici yakınlık” ilişkisi vardır ve modernizmin buhranları rasyonel otoritenin meşruiyetini de sarsmaktadır. Rasyonel iktidar, dibini bulabileceği bir dünya fikri ile toplumsal kurumların tamamına nüfuz ederken, bilginin pratik yetersizliği itibariyle makuliyetini kaybetmektedir. Bu araştırmada da, gayet net tecellilerinin görüldüğü gibi; bilgi artmakta, bilinen azalmakta, gerçeklik teorikleşmekte, bilinmekte olana ilişkin pratikler itibariyle özneler ve durumlar arası mutabakat meşruiyetini yitirmektedir. Bu bağlamda; risk, güven, korku, meşruiyet vb. gibi modern nitelikteki krizlere benzer nitelikte olmak üzere, bilginin pratik yetersizliğinden kaynaklanan rasyonel nitelikteki bir makuliyet krizinin de varlığı aşikârdır. Meselenin toplumsal tabakalaşmaya bakan yönü itibariyle; konumlar ve ilişkiler makuliyetlerini kaybettiği gibi, rasyonel iktidarın pratik yeterliliğini sorgulamayan çağdaş tabakalaşma kuramları da makuliyetlerini kaybetmektedir.

Bununla birlikte, günümüz toplumlarındaki toplumsal tabakalaşmanın açıklanması kapsamında, rasyonel iktidarın sorunla sonuçlanan bir yönü olarak, farklı bir yaklaşımı ortaya koyabilmek mümkündür. Öyle ki, toplumsal bölünmelerle kendini gösteren eşitsizliklerin, rasyonel iktidarla farklı eklemleşme derecelerine istinaden, rasyonel iktidarın kurumsal söylemleri itibariyle konumlar nezdinde yeniden üretildiği ve yapılaşığı savunulabilir. Bu itibarla, konumlar ve ilişkilerin nedenselliği, pratik açıdan taksonomik bir görüntü çizmekte ise de, sonuçları itibariyle nedensel konum ve ilişkiler olarak rasyonel iktidarın sınıf yapısını teşkil etmektedir. Bu bağlamdaki sınıf ilişkileri, herhangi bir sınıfın üyesi olan bireylerin rasyonel iktidarla olan ilişkisine tabidir ve bireyler, rasyonel iktidarın kurumsal ve iradi söylemleriyle, imkân ve kısıtlılıklar itibariyle, farklı şekillerde ilişkiye girmekte ve farklı şekillerde eylemlilik göstermektedir. Herhangi bir sınıfın üyesi olan bireylerle rasyonel iktidar arasındaki ilişki, rasyonel iktidarın otoritesine bağlı olarak kısıtlanmakla birlikte, rasyonel otoritenin yeniden üretilebilmesi de, herhangi bir sınıfın üyesi olan bireylere bağlıdır. Rasyonel iktidar yapısı, otoritesinin meşruluğunu olan inancın kurumsal bir yön almasıyla güç kazanırken, bahsi geçen makuliyet krizi gibi yapısal buhranlarla birlikte aşınmaktadır. Bu yönü itibariyle, rasyonel iktidarın istikrarı, toplumsal sınıfların ilişkiselliği kapsamındaki çatışma, işlev, rant ya da sömürü ilişkilerine tabi değildir fakat rasyonel iktidarın araçsallaştırılabilme ya da suiistimal edilebilme hassasiyeti itibariyle, arzi bir ilişki biçimi olarak bunlar görülebilir. Benzer şekilde; siyasi, iktisadi, dini vb. gibi farklı iktidar alanları rasyonel sınıf yapısıyla eklemleşmesine istinaden tabakalaşabileceği gibi; rasyonel iktidar konumları da, farklı iktidar konumlarıyla eklemleşmesi itibariyle siyasi, iktisadi, dini vb. gibi farklı iktidar ilişkilerinin zemini olabilir. Nitekim, hayat tarzlarının ilişkiselliği de, aynı yönüyle değerlendirilebilir.

Bu değerlendirmelere paralel olarak, araştırmada istihdam edilen tartışmalara istinaden, bir takım felsefi, metodolojik ve kuramsal değerlendirmelerde de bulunabilmek m¼mk¼nd¼r. Haddizatında, araştırmanın y¼ntemi de sorunsallaştırılarak istihdam edilmiş ve iktidar tartışmaları meselenin farklı y¼nleriyle birlikte ele alınmıştır.

Sosyal bilimlerde y¼ntem sorunları kapsamında, eleştirel realist yaklaşım (Sayer, 1992; 2012), pozitivist paradigmanın bir eleştirisi sunmakla birlikte, toplumsal nesnelere nedensel g¼c¼ ve hassasiyetleri hususunda; inanç, fikir ve gerekçelere nedensel bir g¼c¼ atfetmesi itibariyle pozitivist ve işlevselci bir çizgiye kaymaktadır. Bu bağlamda, toplumsal nesnelere tamamına nedensel bir g¼c¼ bahşedilmesi, kısmi bir sorun olmaktan öte, nedensel açıklamaların yeterliliğine ilişkin bir sorun teşkil etmekte ve realist yaklaşımın ontolojik ve epistemolojik yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bu husus, nedensel analiz kapsamında, nesnelere zahiri y¼nleriyle birlikte nedensel açıklamanın yapılabilmesini m¼mk¼n kılmaktadır. Bu itibarla, realist yaklaşım, arızı bir yapıyla eklemleşen fakat zaten ontolojik anlamda mevcut olan toplumsal nesnelere bireyler arasındaki ilişkiyi, gerekli yahut zorunlu bir nedensel ilişki içerisinde okumakta ve zımnî olarak bu ilişkinin sonuçlarını meşrulaştırmaktadır.

Toplumsal nesnelere olarak belirli inanç, fikir ve gerekçelerin mevcut olması, bunların neden olmasına değil, ontolojik olarak bu nesnelere mevcut olması ve bireylerin bunlara tepki verebilecek nedensel hassasiyetlerinin olmasına delalet eder. Bununla birlikte, bireylerin belirli nesnelere ilişkin nedensel hassasiyetlerinin olmasına istinaden kendi nedensel g¼c¼lerini faaliyete geğirmesi, toplumsal açıdan ihya ile sonuğlanabileceği gibi sorunla da sonuçlanabilir. Örneğin; üst¼nl¼k m¼lahazası, servet d¼řk¼nl¼ę¼ ya da g¼c¼perestlik gibi toplumsal nesnelere bir inanç, fikir ya da gerekçe olarak ontolojik anlamda mevcuttur ve bireylerin bu nesnelere y¼nelik nedensel hassasiyetleri vardır. Bahsi geçen nesnelere, ancak bireylerin eylemlilikleriyle birlikte ırkçılık, kapitalizm ya da totaliterlik gibi biçimleriyle birlikte kuramsal bir y¼n alabilir ya da herhangi bir yapıyla eklemleşebilir. Bireylerin eylemlilikleri açısından, bu nesnelere arasındaki ilişkinin kısıtlanmış bir h¼l alması ilgili nesnelere kuramsal y¼n¼ne tabidir fakat iradi y¼n¼ itibariyle herhangi bir şekilde zorunluluk ya da gereklilik s¼z konusu değildir. Bu kapsamda bireylerin, toplumsal nesnelere karşı, toplumsal kurumlara rağmen, bireysel tavır alışlarında farklı bir irade ortaya koymaları m¼mk¼nd¼r ve iktidarın sorunla sonuçlanan y¼n¼ açısından bu iradeye m¼spet bir değer atfedilebilir. Mesela, modern toplumların temel nitelikleri kapsamında, “holocaust” örneğine ilişkin olarak, eleştirel realist yaklaşım çerçevesinde yapısal ve nedensel bir analizin yapılması m¼mk¼n olsa da, ırkçılığın kuramsal y¼n¼ ve bireylerin üst¼nl¼k m¼lahazası konusundaki nedensel hassasiyetlerine rağmen, bireylerin eylemlilikleri ya da eylemsizlikleri, sonuçları açısından bir sorun teşkil eder. Bu itibarla, arızı bir yapıdaki s¼z gelimi zorunlu veya

gerekli faaliyetlere istinaden, bireylerin ilgili yapıyla olan ilişkileri kapsamındaki eylemlilikleri, bireylerin iradelerine tabidir fakat her zaman bireylerin nedensel hassasiyetleriyle uyumunu değil, bazı durumlarda karşı yöndeki iradesini meşrulaştırır. Yani toplumsal nesnelere kurumsal bir yön almadıkça nedensel güçlere sahip değildir fakat bireylerin ontolojik olarak mevcut olan bazı toplumsal nesnelere yönelik nedensel hassasiyetleri vardır. Bireylerin nedensel hassasiyetlerine teslim olması sorunla sonuçlanabilir fakat kendi irade ve eylemliliklerini ortaya koyabilmelerinin mümkün bir yönü vardır. Bu itibarla, yöntemsel bir yaklaşım olarak *Natüralizmin Olanaklılığı* (Bhaskar, 1979)'nı savunmak, sosyal bilimlerde her zaman, yeterli bir açıklama yapılmasına izin vermez.

Aynı değerlendirmeler, kuramsal sonuçları itibariyle ele alınacak olursa; post-yapısalcı kuram (Foucault, 2007) ve takipçileri, iktidarın heryedeliği hususunda nedensel bir açıklama yapmaksızın yapısal bir açıklama sunarken, zımni olarak, iktidarın tüm sonuçlarının sorunlu kabul edildiği bir yaklaşım sergilemekte ve iktidar unsurlarının tamamına yönelik menfi bir değer tayin etmektedir (Sayer, 2012) . Toplumsal düzeyde, iktidarın heryedeliği hususu, bireylerin tamamının toplumsal nesnelere tepki verebilecek nedensel hassasiyetlere sahip olmasını zorunlu kılar. Bununla birlikte, ontolojik olarak, bireyler tüm toplumsal nesnelere tepki verebilecek nedensel hassasiyetlere sahip olmadığı gibi, tüm bireyler de toplumsal nesnelere aynı biçimde tepki vermezler. Kaldı ki, ontolojik anlamda mevcut olan toplumsal nesnelere itibariyle, bireylerin nedensel hassasiyetlerine istinaden bu nesnelere uyumlu olan ilişkisi her zaman toplumsal sorunla sonuçlanmaz. Örneğin; diğerkâmlık, fedakârlık, dayanışma gibi toplumsal nesnelere bir inanç, fikir ya da gerekçe olarak ontolojik anlamda mevcuttur ve bireylerin bu nesnelere yönelik nedensel hassasiyetleri vardır. Bu nesnelere kurumsal bir yön alması, bireylerin eylemlilikleri açısından bir kısıtlılık oluştursa da, iktidarın toplumsal ihya ile sonuçlanan yönü açısından, bireylerin nedensel hassasiyetlerine istinaden bu nesnelere uyumlu olan ilişkisine menfi bir değer atfedilemez. Bu itibarla; disiplin, otorite, uyum vb. gibi iktidar unsurlarına menfi ya da müspet bir değer tayin edilmesi iktidarın toplumsal sonuçlarına tabidir.

Bu kapsamda; inanç, fikir ya da gerekçe olan toplumsal nesnelere, herhangi bir zaman yahut yapıdan bağımsız olarak ontolojik manada mevcut ve bireylerin nedensel hassasiyetleri itibariyle tepki verilebilir bir yönü vardır. Bu nesnelere herhangi bir zamanda, herhangi bir yapıyla eklemleşmeleri arızidir ve bu arızı eklemleşme, toplumsal açıdan sorun veya ihya ile sonuçlanabilir. Bununla birlikte, bahsi geçen nesnelere kurumsal bir yön almaları itibariyle, bireylerin eylemlilikleri açısından kısıtlama getirebilirler. Fakat her hâlükârda bireylerin iradelerini farklı biçimlerde ortaya koyabilmeleri mümkündür.

Yukarıdaki değerlendirmelere istinaden; (yapısal) işlevselci, çatışmacı ve (post) yapısalcı

yaklaşımlar arasındaki temel farkın, nedensel açıklamalar için inanç, fikir ya da gerekçe olan toplumsal nesnelere farklı statülerde istihdam edilmesinden kaynaklandığı belirtilebilir. Bu bağlamda (yapısal) işlevselci yaklaşım ontolojik olarak mevcut olan bahsi geçen toplumsal nesnelere, bireylerin eylemlilikleriyle bu nesnelere kurumsal bir yön alması toplumsal açıdan sorunla sonuçlansa dâhi meşru ve gerekli bir neden olarak istihdam etmektedir. Buna karşılık çatışmacı yaklaşım, aynı durum toplumsal açıdan ihya ile sonuçlansa dâhi, bahsi geçen nesnelere bir kısmına ilişkin olarak negatif bir değer atfında bulunmaktadır. (Post) yapısalci yaklaşım ise, sonuçların ihya ya da sorun ile sonuçlanıp sonuçlanmadığını tefrik etmeksizin, ontolojik olarak mevcut olan bahsi geçen nesnelere arıza yapılarının dâhili bir unsur olarak istihdam etmekte ve nedensel analiz sunmaksızın bir taraftan bu nesnelere ilişkin menfi bir değer tayin ederken, diğer taraftan failerin irade ve eylemliliklerini ortaya koyabilmeleri açısından, bireylerin iktidarın irade söylemleriyle olan ilişkisini dikkate almamaktadır.

Bu bağlamda, sosyal bilimlerde yeterli bir açıklama yapılabilmesi hususu, pozitivist çizgideki olan-olması gereken ya da gerçek-değer tartışmalarına muhtaç olmamakla birlikte, iktidarın veya gücün sorunla sonuçlanan yönleri açısından meşruiyet tartışmalarını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, sosyal bilimlerin ihtiyacı olan meşruiyet tartışmalarını makuliyet çizgisinde yürütebilmek mümkündür. Herhangi bir iktidar yapısının sonuçları açısından makuliyeti ve dolayısıyla da meşruiyeti, bilginin doğruluğu ya da yanlışlığı meselesinden daha ziyade pratik yeterliliğine tabidir. Bu yönü itibariyle, sosyal bilimlerde makuliyet; önermeler, öznel, nesnel, durumlar ve sonuçlar açısından bir tutarlılığa işaret eder.

Bu çalışmanın somut ama sınırlı verileri itibariyle, rasyonel iktidarla toplumsal tabakalaşma arasındaki ilişkinin makuliyetini kaybettiği görülmektedir. Bu kapsamda rasyonel iktidar, toplumsal işbölümüne ilişkin iddialı önermelerle toplumsal kurumlara nüfuz ederken, pratik yetersizliği itibariyle makuliyetini kaybettiği gibi; rasyonel bilgi de konular, öznel ve durumlar arası tutarsızlığı itibariyle makuliyetini kaybetmektedir. Bu bağlamda, mevcut eşitsizliklerin meşruiyetini kaybetmesi itibariyle, toplumsal tabakalaşmayı rasyonel iktidarın sorunla sonuçlanan bir yönü olarak yorumlayabilmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Arıcioglu, A. H. (2012). Weber ve Düşünce Dünyası. A. H. Bahadır (Ed.), *Bürokrasi ve Otorite* içinde (s. 11-30). Ankara: Adres.
- Aron, R. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (8. b.). K. Alemdar (Çev.). Ankara: Kırmızı.
- Balta, E. (2005). Eczane Teknisyenliği Eğitimi. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 11-12, 4-10. <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/mised/eylul05/2.pdf> adresinden alındı
- Barzel, Y. (1997). *Economic Analysis of Property Rights* (2 b.). New York: Cambridge University.
- Başak Avcılar, S. (1994). *Türk Sosyal Bilimcilerinin Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Baudrillard, J. (2010). *Simulakrlar ve Simulasyon*. O. Adanır (Çev.). İstanbul: Doğu-Batı.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*. S. Sertabiboğlu (Çev.). İstanbul: Versus.
- Bauman, Z. (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. A. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Baytop, T. (2001). *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. B. Doğan (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- Bhaskar, R. (1979). *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Brington: Harvester.
- Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., vd. (2009). *Sosyoloji* (2. b.). N. Özkale, K. İnal, Y. Kartal, K. Toraman, Y. Özkan ve A.R. Güngen (Çev.). Ankara: Siyasal.
- Blau, P. M., & Duncan, D. O. (1967). *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- Bottomore, T. (1990/2000). Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar. A. Kaya (Çev.), *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* içinde (s. 83-134). Ankara: Gündoğan.
- Bottomore, T. (1997). *Seçkinler ve Toplum* (2. b.). E. Güngör (Çev.). Ankara: Gündoğan.

- Bourdieu, P. (1984/2008). A Social Critique of the Judgement of Taste. D. B. Grusky (Ed), *Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective* içinde (s. 870-893). Colorado: Westview.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. H. Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş Metinler*. L. Ünsaldı (Çev.). Ankara: Heretik.
- Breen, R. (2014). Neo-Weberci Sınıf Analizinin Esasları. Ü. Akıncı (Çev.). E. O. Wright (Ed), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 49-73). Ankara: NotaBene.
- Breen, R., & Goldthorpe, J. H. (1999). Class Inequality and Meritocracy : A Critique of Saunders and a Alternative Analysis. *British Journal of Sociology*, 50(1), 1-27.
- Brubaker, W. R. (1989). *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and Nort America*. New York: University Press of America.
- Brubaker, W. R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University.
- Callicinos, A. (2004). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*. Y. Tezgiden (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Crompton, R. (1993). *Class and Stratification: An Inroduction to Current Debates*. Cambridge: Polity.
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University.
- Dahrendorf, R. (1968). On the Origin of Inequality Among Men. *Essays in the Theory of Society* içinde (s. 151-178). London: Routledge.
- Davis, K., & Moore, W. E. (1945). Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, 10, 242-249.
- Doktorluk, Hemşirelik, Ebelik, Diş Hekimliği, Veterinerlik, Eczacılık Ve Mimarlık Eğitim Programlarının Asgari Eğitim Koşullarının Belirlenmesine Dair Yönetmelik. (2008, Şubat 2). Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080202-9.htm> adresinden alındı.
- Durkheim, E. (1952). *Suicide*. London: Routledge and Keagan Paul.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*. Ö. Ozankaya (Çev.). İstanbul: Cem.

- Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun. (1953, Aralık 18). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6197.pdf> adresinden alındı.
- Eczanelerde Çalışan Destek Personelinin Eğitilmesine Dair Protokol. (2007). http://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/upload/_docs/2008/04/1404-destek.pdf adresinden alındı.
- Elçin, M. (2010). Tıp Eğitiminin Tarihçesi. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 41, 195-202. http://www.tip.hacettepe.edu.tr/actamedica/2010/sayi_4/baslik1.pdf adresinden alındı.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The Constant Flux: A study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon.
- Eşki, H. (2010). Bugünü Anlamak İçin Max Weber'i Yeniden Okumak. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 187-198. <http://www.ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/viewFile/219/168> adresinden alındı.
- Etil, H., & Demir, M. (2014). Pierre Bourdieu'nun Bilim Sosyolojisine Katkısı: Alan teorisi, Habitus Cini ve Refleksivite Talebi. Ş. Öztürk (Ed.), *Cogito*, 76, 312-350.
- Featherman, D. L., Jones, F., & Hauser, R. M. (1975). Assumptions of Mobility Research in the US: The Case of Occupational Status. *Social Science Research* (4).
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. H. U. Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri*. B. Yıldırım (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (1999). *İleri Toplumların Sınıf Yapısı: Marksist Yaklaşımın Eleştirisi*. Ö. Baldık (Çev.). İstanbul: Birey.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*. Ü. Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Paradigma.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. C. Güzel (Ed.), İstanbul: Kırmızı.
- Giddens, A. (2010). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori* (2. b.). Ü. Tatlıcan (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*. E. Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Goldthorpe, J. H. (2007). *On Sociology* (2 b., Cilt II). Standford: Standford University .
- Goldthorpe, J. H., & Hope, K. (1974). *The Social Grading of Occupations: A New Approach and Scale*. Oxford: Clarendon.

- Goldthorpe, J. H., Llewellyn, C., & Payne, C. (1987). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain* (2. b.). Oxford: Clarendon.
- Grusky, D., & Galescu, G. (2014). Neo-Durkheimci Bir Sınıf Analizinin Esasları. Ü. Akıncı (Çev.). E. O. Wright (Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 73-110). Ankara: NotaBene.
- Habermas, J. (1976). *Legitimation Crisis*. T. McCarthy (Çev.). London: Heinemann.
- Hemşirelik Kanunu. (1954, Şubat 2). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6283.pdf> adresinden alındı.
- Herrnstein, E., & Murray, C. (1999). *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in Amerikan Life*. London: Simon&Schuster.
- İş Kanunu. (2003, Haziran 10). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> adresinden alındı.
- Kalaycıoğlu, S. (2010). Toplumsal Tabakalaşma. İ. Sezal (Ed.), *Sosyolojiye Giriş* içinde (s. 242-259). İstanbul: Beta.
- Kamu İhale Kanunu. (2002, Ocak 22). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4734.pdf> adresinden alındı.
- Karaca, F. (2012). Toplumsal Yapıda Görülen Kuşaklararası Sosyal Hareketlilik: Denizli İli Örneği. *Toplumsal Araştırmalar Dergisi*(2), 59-83.
- Kaya, A. (2000). Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürlülük. *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* içinde (s. 135-171). Ankara: Gündoğan.
- Lenski, G. (1962). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*. New York: Mc Graw Hill.
- Lipset, S. M., & Reinhard, B. (1959/1992). *Social Mobility in Industrial Society*. New Jersey: Transaction.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. N. Güvenç (Çev.). İstanbul: Anahtar.
- Marshall, T. H. (1950/2000). A. Kaya (Çev.). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* içinde (s. 13-82). Ankara: Gündoğan.
- Marx, K. (1867/2003). *Kapital* (3. b., Cilt I). A. Bilgi (Çev.). Ankara: Eriş.
- Marx, K. (1894/2004). *Kapital* (2 b., Cilt III). A. Bilgi (Çev.). Ankara: Eriş.

- Marx, K. (2013). *Siyasi Yazılar* (2. b.). A. Fethi (Çev.). İstanbul: Hil.
- Mayer, K. B. (1962). *Class and Society* (8 b.). New York: Random House.
- Merton, R. K. (1968). Manifest and Latent Functions. *Social Theory and Social Structure* içinde (s. 73-138). New York: Free.
- Mills, W. C. (1959a). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University.
- Mills, W. C. (1959b). *The Power Elite*. New York: Oxford University.
- Mouzelis, N. P. (2003). *Örgüt ve Bürokrasi: Modern Teorilerin Analizi*. B. Akın (Çev.). Konya: Çizgi.
- Öğütte, V. S., & Çeğin, G. (2010). *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin 'Sınıf'la İmtihanı*. Ankara: Tan.
- ÖSYS Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. (2005). <http://osym.gov.tr/dosya/1-28294/h/41.pdf> adresinden alındı.
- ÖSYS Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. (2009). http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/arsiv/2009/2009_OSYS_TERCIH_KILAVUZU/tablo3A.pdf adresinden alındı.
- Özcan Demir, N. (2012). *Birey, Toplum, Bilim: Sosyoloji Temel Kavramlar*. Ankara: Turhan.
- Pakulski, J. (2014). Bir Sınıf-Sonrası Analizin Esasları. B. Yıldırım (Çev.). E. O. Wright (Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 197-233). Ankara: NotaBene.
- Pareto, V. (1901/2013). *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması* (3. b.). M. Z. Doğan (Çev.). H. L. Zetterberg (Ed.). Ankara: Doğu Batı .
- Parsons, T. (1960). *Structure and Process in Modern Societies*. Gloncoe, İllinois: Free.
- Parsons, T. (1967). *Sociological Theory and Modern Society*. New York: Free.
- Parsons, T. (1971). *The System of Modern Societies*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Polama, M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. H. Erbaş (Çev.). Ankara: Palme.
- Polanyi, K. (1973). *The Great Transformation*. New York: Octagon.
- Rousseau, J. J. (1754/2011). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Köken ve Temelleri Üzerine Söylem*. A. Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea.

- Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik. (2014, Mayıs 22). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspix?MevzuatKod=7.5.19696&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=SA%C4%9ELIK%20MESLEK> adresinden alındı.
- Saunders, P. (1990). *Social Class and Stratification*. London: Routledge.
- Saunders, P. (1997). Social Mobility in Britain: An Empirical Evaluation of Two Competing Theories. *Sociology*, 31(1), 261-288.
- Sayer, A. (1992). *Method in Social Science: A Realist Approach*. London and New York: Routledge.
- Sayer, A. (2012). Power, Causality and Normativity: A Critical Realist Critique of Foucault. *Journal of Political Power*, 5(2), 179-194.
- Scase, R. (2000). *Sınıf: Yöneticiler, Mavi ve Beyaz Yakalılar*. S. Kayaoğlu (Çev.). Ankara: Rastlantı.
- Schumpeter, J. A. (2012). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*. H. İlhan (Çev.). Ankara: Alter.
- Sorensen, A. B. (2014). Rant Temelli Bir Sınıf Analizinin Esasları. A. Gelmez (Çev.). E. O. Wright (Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 157-197). Ankara: NotaBene.
- Sorokin, P. A. (1959). *Social and Cultural Mobility*. New York: Free.
- Sönmez, K. (2006). The Measurement of Social-Class Mobility and a Discussion of Some of the Methodological Issues Involved. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 163-173.
- Sönmez, K. (2007). The Transformation of Occupational Structure and Chances for Mobility in Turkey in the Context of Studies on Social-Class Mobility. *Ahmet Yesevi University Board of Trustees*, 41, 175-204.
- Şengönül, T. (2008). Sosyal Sınıf Kökeni, Eğitimsel Kazanım ve Dikey Sosyal Hareketlilik İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/tsengonul.pdf> adresinden alındı
- Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun. (1928, Nisan 14). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf> adresinden alındı.
- Tawney, R. H. (1931). *Equality*. Londra: Allen&Unwin.

- Tocqueville, A. (1962). *Amerikan Demokrasisi*. T. Timur (Çev.). İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği.
- Treiman, D. J. (1970). Industrialization and Social Stratification. O. L. Edward (Ed.) *Social Stratification: Research and Theory for 1970's* içinde. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Treiman, D. J. (1977a). *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. New York: Academic.
- Treiman, D. J. (1977b). Towards Methods for a Quantitative Sociology. *American Journal of Sociology*, 82.
- Treiman, D. J., & Yip, K. B. (1989). Educational and Occupational Attainment in 21 Countries. K. L. Melvin (Ed.), *Cross-National Research on Sociology* içinde (s. 373-394). Newbury Park: Sage.
- Tufan, İ., & Arun, Ö. (2006). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu. http://ozgurrun.com.tr/wp-content/uploads/2015/08/TufanveArun_TOA.pdf adresinden alındı.
- Turner, B. (2000). *Statü*. K. İnal (Çev.). Ankara: Doruk.
- Turner, B. (2007). *Eşitlik* (2. b.). B. S. Şener (Çev.). Ankara: Dost.
- Türk Tabipleri Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu. (2010). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/mote_2010.pdf adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, Kasım 9). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> adresinden alındı.
- Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Durum Raporu. (2014). Eskişehir: YÖK Yayın No: 2014/1. <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/insangucu.pdf> adresinden alındı.
- Ulusoy, F. M. (1998). Türkiye'de Hemşirelik Eğitiminin Tarihsel Süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 2(1). <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/557.pdf> adresinden alındı.
- Ünal, A. Z. (2011). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Ankara: Birleşik.
- Wallace, R. A., & Alison, W. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları - Klasik Geleneğin Genişletilmesi* (3 b.). R. M. Ayas, L. Elburuz (Çev.). Ankara: Doğu Batı.

- Weber, M. (1905/2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. E. Aktan (Çev.). Ankara: Alter.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*. B. H. Akın (Çev.). Ankara: Adres.
- Weber, M. (2012a). *Ekonomi & Toplum* (Cilt I). P. Birsaygılı Mut (Çev.). İstanbul: Yarın.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi & Toplum* (Cilt II). P. Birsaygılı Mut (Çev.). İstanbul: Yarın.
- Weininger, E. B. (2014). Bourdieu'nün Sınıf Analizinin Esasları. E. Gökçen (Çev.). E. O. Wright (Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde, (s. 111-156). Ankara: NotaBene.
- Wright, E. O. (1997). *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University.
- Wright, E. O. (2014). Neo-Marksist Sınıf Analizinin Esasları. Ç. Çıdamlı (Çev.). E. O. Wright (Ed.), *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* içinde (s. 15-49). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Zettenberg, H. L. (2013). Pareto'nun Seçkinler Teorisi. M. Z. Doğan (Çev.). N. Karanfil (Ed.), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması* içinde, (s. 7-24). Ankara: Doğu-Batı.

Ek 1: Mülakat Cetveli**MÜLAKAT CETVELİ****Bölüm 1: Görüşmecinin Temel Toplumsal ve Demografik Nitelikleri**

1. Yaşınız?
2. Cinsiyetiniz?
3. Doğum yeriniz?
4. Mesleğiniz?
  - 4.1. Hâlihazırda hangi kurumda çalışıyorsunuz?
  - 4.2. Ne zamandır bu mesleği icra ediyorsunuz?
  - 4.3. Şimdiye kadar nerelerde çalıştınız?
5. Geliriniz?
  - 5.1. İşinizden elde ettiğiniz aylık nakdi gelir?
  - 5.2. İşinizden elde ettiğiniz diğer ödemeler ve imkânlar?
6. Babanızın;
  - 6.1. Mesleği?
  - 6.2. Eğitim durumu?
7. Annenizin;
  - 7.1. Mesleği?
  - 7.2. Eğitim durumu?
8. Kardeş(ler)inizin (varsa);
  - 8.1. Sayısı?
  - 8.2. Eğitim durumları?
  - 8.3. Meslekleri?
9. Hâlihazırdaki ailevi durumunuz itibariyle (şayet evli iseniz);
  - 9.1. Eşinizin mesleği?
  - 9.2. Eşinizin aylık geliri?
  - 9.3. Eşinizin eğitim durumu?
  - 9.4. Çocuk sayısı (varsa)?

Bölüm 2: Görüşmecinin Mesleki Eğitime Giden Eğitim Süreci ve Bu süreci Nasıl Yorumladığı

10. Mesleki eğitime giden süreçte, size avantaj sağlayan ya da dezavantajlı kılan durumlar var mı? Varsa, bu durumların sizi nasıl ve ne yönden avantajlı veya dezavantajlı kıldığını açıklayabilir misiniz?

- 10.1. Etnik kökeniniz itibariyle:
  - 10.2. Cinsiyetiniz itibariyle:
  - 10.3. Ekonomik durumunuz itibariyle:
  - 10.4. Yaşadığınız yerler itibariyle:
  - 10.5. Yurttaşlık hakları itibariyle:
  - 10.6. Aileniz itibariyle:
  - 10.7. Yakın çevreniz itibariyle:
  - 10.8. Eğitim gördüğünüz okullar itibariyle:
- 11. Mesleki eğitim tercihinizde ve eğitiminiz sırasında avantaj ve dezavantajlarınız sizi ne yönden ve nasıl etkiledi?
  - 12. Ailenizin, yakın çevrenizin ve eğitim gördüğünüz okulların, eğitim sürecinizin planlanmasında, tercihlerinizde ve sizin motive edilmenizde, üzerinizde nasıl bir tesiri oldu? Bu bağlamdaki vizyonlarını yeterli görüyor musunuz?
  - 13. Diğer meslek gruplarının mensuplarıyla mukayese ettiğinizde, imkân, fırsat ve şartlar yönünden kendi eğitim sürecinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bölüm 3: Mesleki Eğitim ve Hâlihazırda Yapılan İşin Pratik Yeterlilik Açısından Uyumu

- 14. Zekâ, yetenek ve ortaya koyduğunuz gayret ve çaba açısından, eğitim sürecinizin niteliklerinizle uyumlu veya layık olduğunuz şekilde olduğunu düşünüyor musunuz?
- 15. Mesleki eğitiminiz ile hâlihazırda icra ettiğiniz mesleğin uyumlu olduğunu düşünüyor musunuz?
- 16. Aldığınız eğitimi zaman ve içerik açısından değerlendirdiğinizde farklı bir eğitimle de mesleğinizin icra edilebileceğini düşünüyor musunuz?
- 17. Diğer meslek gruplarının aldığı eğitimle, icra ettiği işin arasındaki uyumu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 18. Çalıştığınız yerde, aynı eğitimle farklı işlerin icra edildiği ya da farklı bir eğitimle aynı işlerin icra edildiği pratik durumlar var mı? Bu durumları nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 19. Yaptığınız işin bir kısmının ya da tamamının, sizinle aynı eğitimi almayan yahut aynı diplomaya sahip olmayan, çalıştığınız yerdeki diğer personel tarafından pratikte yapılabileceğini düşünüyor musunuz?
- 20. İcra etmek için gerekli diplomaya sahip olmadığınız hâlde, diğer meslek gruplarının faaliyet alanı içerisindeki işlerin bir kısmını ya da tamamını pratikte yapabileceğinizi düşünüyor musunuz?

21. Çalıştığınız yerde, belirli bir mesleğin faaliyet alanı içindeki işlerin ehliyeti olmayan başka bir personele devredildiği oluyor mu? Bu durum pratikte sorunlara sebep oluyor mu?

Bölüm 4: Rasyonel Yasa ve Kuralların Pratik Yeterliliği

22. Mesleğiniz itibarıyla ilgili mevzuatlarda belirtilen yetki ve sorumluluklarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Yetki ve sorumluluğunuz olmadığı hâlde pratikte yaptığınız ya da yapabileceğinizi düşündüğünüz işler var mı?
23. Sizce, çalıştığınız yerde görev yapan diğer meslek grubu mensuplarına devredilebilecek nitelikte yetki ve sorumluluklarınız var mı?
24. Size ve diğer meslek gruplarına ilişkin mevzuatta belirtilen yetki ve sorumluluklar pratikte sorunlara yol açıyor mu? Bu sorunları nasıl aşıyorsunuz?
25. Yaptığınız işin tüm yönleriyle kontrol edilebilir ve denetlenebilir olduğunu düşünüyor musunuz?
26. Yaptığınız hatalar tespit edilebiliyor mu? Şayet ediliyorsa nasıl bir süreç işletiliyor?
27. Diğer meslek gruplarının kontrol ve denetiminin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Mesleğin icrasına ilişkin hata yapılmasına rağmen bu hataya ilişkin herhangi bir sorgulama ya da soruşturmanın yapılmadığı durumlar oluyor mu?
28. Sizce kontrol ve denetim eksikliği nedeniyle kendinizin ve diğer meslek gruplarının suiistimale açık yönleri var mı?
29. Çalıştığınız yerde, farklı meslek gruplarının kontrol ve denetimine ilişkin olarak daha müsamahakâr ya da daha katı uygulamalar oluyor mu? Şayet oluyorsa, bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bölüm 5: Sınıfların İlişkiseliliği

30. Kendinizin ve diğer meslek grubu mensuplarının maddi imkân, hak, fırsat ve saygınlıklarını mukayese ettiğinizde, aradaki farkı nasıl açıklıyorsunuz?
31. Kendinizin ve diğer meslek mensuplarının maddi imkân, hak, fırsat ve saygınlığının, mevzuatta belirtilen yetki-sorumluluklar ve eğitim durumlarıyla uyumlu olduğunu düşünüyor musunuz?
32. Kendinizi ve diğer meslek mensuplarını karşılaştırdığınızda, meslek gruplarına ilişkin maddi imkân, hak ve fırsatlar konusundaki yaklaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz?
33. Bu bağlamda, kendinizin veya diğer meslek grubu mensuplarının, mesleklere yönelik maddi imkân, hak ve fırsatlarını daha iyi savunabildiğini düşünüyor musunuz?

34. Maddi imkân, hak ve fırsatların korunması ve artırılmasına yönelik olarak, bazı mesleklerin daha avantajlı ya da dezavantajlı olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayabilir misiniz?
35. Mesleğinizin avantajlı ya da dezavantajlı yönlerinden dolayı başka bir meslek grubunu etkili ya da sorumlu görüyor musunuz?
36. Maddi imkân, hak ve fırsatlar açısından diğer bir meslek grubunun çıkarları nedeniyle hak kaybı yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
37. Yetki ve sorumluluklarınızın, çalıştığınız yerde icra edilen faaliyetin kontrol ve denetiminin ya da mesleki eğitiminizin herhangi bir meslek grubunun çıkarları temelinde belirlendiğini düşünüyor musunuz?
38. İçinde yer aldığınız meslek grubunun her türden hak, imkân ve fırsatlarının iyileştirilmesi için herhangi bir ortak faaliyete katılıyor ya da destek veriyor musunuz?
39. İçinde yer aldığımız meslek grubunun kazanımları için diğer meslek grubu mensupları destek sağlıyor ya da engellemede bulunuyor mu? Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?
40. Kendi ve çalıştığınız yerdeki diğer meslek grubu mensuplarıyla, çalışma ortamında ya da diğer zamanlarda dayanışma içerisinde olduğunuzu düşünüyor musunuz?
41. İçinde yer aldığınız ya da diğer meslek grubu mensuplarıyla çalışma ortamında işbirliği ve koordinasyon içerisinde olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Bölüm 6: Toplumsal Kapanma Örüntüleri ve Profesyonel Kapanma Stratejileri

42. Herhangi bir mesleğin icrasına yönelik olarak, gerekli diploma veya sertifikaların elde edilmesinin kısıtlandığını düşünüyor musunuz?
43. Çalıştığınız yerdeki herhangi bir meslek grubunun faaliyet alanı içerisindeki bazı yetkilerin, diğerlerinden sıkı bir şekilde korunduğunu düşünüyor musunuz?
44. Çalıştığınız yerdeki herhangi bir meslek grubunun faaliyet alanı içerisinde kullanılan bilgi, vasıf ve deneyime ulaşımın engellendiğini düşünüyor musunuz?
45. Çalıştığınız yerdeki herhangi bir meslek grubunun yönetim ve karar alma süreçlerinde daha etkin olduğunu düşünüyor musunuz?
46. Bu durum, ilgili meslek gruplarının, diğerleri aleyhine de olsa, kendi meslek grubunun hak ve yetkilerinin korunmasını sağlıyor mu?
47. Kendinizin veya diğer meslek gruplarının hak ve yetkilerinin korunması veya geliştirilmesi yönündeki girişimler, belirli gerekçelerle sağlanıyor ya da engelleniyor mu?
  - 47.1. Mevzuat itibarıyla;

- 47.2. Bürokrasi itibariyle;
- 47.3. Uzmanların kanaatleri itibariyle;
- 47.4. Faaliyet alanına dair risk, korku veya güvenlik itibariyle;
- 48. Bu gerekçelerin pratikte geçerliliğinin olduğunu düşünüyor musunuz?
- 49. Bazı meslek grubu mensuplarının, bu gerekçeleri kendi çıkarları doğrultusunda istismar ettiğini düşünüyor musunuz?

Bölüm 7: Hayat tarzlarının İlişkiselliği

- 50. Çocuklarınızın eğitimi ve geleceğine yönelik planlarınız itibariyle;
  - 50.1. Ne tür tedbirler alıyorsunuz?
  - 50.2. Bir ailenin çocuk sayısının etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
  - 50.3. Birlikte çalıştığınız diğer meslek mensuplarının kendi çocuklarına dair eğitim ve gelecek planlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 51. Birlikte çalıştığınız diğer meslek grubu mensuplarıyla mesai saatleri haricinde görüşüyor musunuz?
- 52. Evliliğe ve çocukların yetişme tarzına bakış, yeme-içme, giyim-kuşam, beğeniler, argo veya küfürlü konuşmalar, komşuluk ve akrabalık ilişkileri vb. itibariyle, kendi meslek grubunuzu ve diğer meslek gruplarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu bağlamdaki farklılık ve benzerlikleri nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 53. Aktüel, geleneksel, ahlaki, dini ya da siyasi meselelere yaklaşımlar itibariyle kendi meslek grubunuzu ve diğer meslek gruplarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu bağlamda öne çıkan ya da herhangi bir meslek grubu tarafından daha fazla benimsenen kanaatler ya da duruşlar oluyor mu?
- 54. Kendi veya diğer herhangi bir meslek grubunun yaptığı veya yapmadığı bir davranış veya özellik nedeniyle, yaptığınız veya yapmadığınız şeyler oluyor mu? Bu bağlamda kendi meslek grubunuzu ve diğer meslek gruplarının mensuplarını nasıl değerlendiriyorsunuz? (özenmeler, tavır almalar, yapanları veya yapmayanları eleştirme vb. gibi durumlar itibariyle)
- 55. Herhangi bir duruma yahut soruna yönelik yaklaşımlar ve fikirler itibariyle kendi meslek grubunuzun ve diğer meslek gruplarının yaklaşımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bazı meslek grubu mensuplarının meselelere daha bilimsel, rasyonel, hukuki ya da tam tersi yönünde yaklaştığını düşünüyor musunuz?

Ek 2: Tez Çalışması Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 08/06/2017</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: Toplumsal Tabakalaşma ve Rasyonel İktidar: Sağlık Hizmetleri Sektöründe Yer Alan Meslek Grupları Üzerine Bir Çalışma.</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Sercan ÖZTÜRK</p> <p>Öğrenci No: N12223930</p> <p>Anabilim Dalı: Sosyoloji</p> <p>Programı: Tezli Yüksek Lisans</p> <p>Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p> <p style="text-align: right;">08.06.2017 </p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p>Bu çalışma Economic and Social Research Council'in Research Ethics Framework, British Sociological Association'ın Statement of Ethical Practise for the British Sociological Association, American Sociological Association'ın Code of Ethics yönergelerine uygun biçimde hazırlanmıştır</p> <p style="text-align: center;"> Doç.Dr. Abdulkemir SÖNMEZ</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

Ek 3: Tez Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 12/06/2017</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: Toplumsal Tabakalaşma ve Rasyonel İktidar: Sağlık Hizmetleri Sektöründe Yer Alan Meslek Grupları Üzerine Bir Çalışma</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 201 sayfalık kısmına ilişkin, 12/06/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 12.06.2017 </p> <p>Adı Soyadı: Sercan ÖZTÜRK Öğrenci No: N11223930 Anabilim Dalı: Sosyolojisi Programı: Tezli Yüksek Lisans Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">Doç.Dr. Abdulkerim SÖNMEZ</p>